

KARADENİZ

BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ

Yaz/Лето /Summer 2016 ■ Yıl/Год/Year 8 ■ Sayı/Число/Issue 30
ÜÇ AYDA BİR YAYINLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК
AN INTERNATIONAL QUARTERLY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

ISSN: 1308–6200

<http://www.dergikaradeniz.com>; www.dergikaradeniz.net; www.dergikaradeniz.org

Sahibi/ Учредитель/ Owner

Hayrettin İVGİN

Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar–ANKARA (+90) 312 4259353 – hayrettinivgin@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Erhan İVGİN

Editör/ Главный редактор/ Editor

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK ■ Yrd. Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ ■ Doç. Dr. Ranetta GAFAROVA

Yayın Kurulu/ Редакция/ Editorial Board

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ(Ardahan Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ(Ardahan Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Ahmet BURAN (Firat Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Anatoly A. BURTSEV (Ammasov Adına Yakutistan Devlet Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Emekli) ■ Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Selçuk Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Sivtseva–Maksimova Prasovya VASILYEVNA (Ammasov Adına Yakutistan Devlet Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Bekir DENİZ(Ardahan Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Caval KAYA (Ardahan Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Sulayman KAYIPOV (Çuy Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Dimitri D. VASİLEV,(Moskova Bilimler Akademisi) ■ Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA (Moskova Bilimler Akademisi) ■ Prof. Dr. Yakup ÇELİK(Yıldız Teknik Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Victoria V. KRASNYKH (Kiev Bilimler Akademisi) ■ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Emekli) ■ Prof. Dr. Hüseyin TÜRK (Ardahan Üniversitesi) ■ Prof. Dr. İhsan BULUT (Akdeniz Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Mustafa ÜNAL(Erciyes Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Mambetturdu Mambetakun (Şincan Pedagoji Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Layli ÜKÜBAYEVA (Manas Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (İvana Cevahişvili Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Enver TÖRE (Artvin Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Vasiliy Vasilyeviç İLLARİONOV (Ammasov Adına Yakutistan Devlet Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN (Haceteppe Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Tina GELAŞVİLİ(İvana Cevahişvili Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Elena ARABADJİ (Melitopol Devlet Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Natalie KONONENKO (Alberta Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Ahmet Evren ERGİNAL(Ardahan Üniversitesi) ■ Doç. Dr. Nadya TIDIKOVA (Altayistik Enstitüsü) ■ Doç. Dr. İbrahim TÜZER (Yıldırım Bayazıt Üniversitesi) ■ Doç. Dr. Betül KARAGÖZ (Giresun Üniversitesi) ■ Doç. Dr. Ahmet İÇLİ (Ardahan Üniversitesi)

Redaksiyon/ Редакция/ Redaction

Yrd. Doç. Dr. Ufuk ERDEM – Yrd. Doç. Dr. Samet AZAP

Teknik Sorumlu/Ответственныйпотехническойчасти / Technical Manager

Öğr. Gör. Arif Cem TOPUZ : arifcemtopuz@hotmail.com

Öğr. Gör. Eser KARADENİZ : eser_karadeniz@hotmail.com

Uluslararası İlişkiler/ Международныеотношения/ International Relations Expert

Yrd. Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU : vediaskaroglu@ardahan.edu.tr

Yabancı Dil Danışmanları/ Советникипоиностраннымязыкам/ Foreign Language Consultants

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ / Yrd. Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU

Yazışma Adresi/ Адресиздательства/ Correspondance Address

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü–Ardahan/TÜRKİYE

Tel.: (+90) 5308852928 – (+995) 597054760 e–mail: dergikaradeniz@gmail.com

Baskı/ Типография/ Pres: Sage Yayıncılık (ANKARA)

Bu dergi Tübitak/ULAKBİM TR, Index Copernicus (IC), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Web (UPD), Modern Language Association of America (MLA), Proquest ve ASOS Index tarafından indekslenmektedir.

This journal is indexed by Tubitak/ULAKBİM TR, Index Copernicus (IC), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Web (UPD), Modern Language Association of America (MLA), Proquest and ASOS Index

Hakem Kurulu/ Консультативный совет – Редколлегия/ Editorial Board

Hakem Kurulu

- Prof.Dr. Tofiq ABDÜHASANLI ABDÜLAZİZ OĞLU, Devlet İktisat Üniversitesi (Azerbaycan)
- Prof. Dr. Adnan AKGÜN – Marmara Üniversitesi, (Türkiye)
- Prof. Dr. Ali AKAR – Muğla Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Tayyar ARI – Uludağ Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Aygün ATTAR – Giresun Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hasan BAHAR – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Cevat BAŞARAN – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Vladimir BELYAKOV – (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Uwe BLAESING – (Hollanda)
- Prof. Dr. Valerij BOVTUN – Altay Devlet Teknik Üniversitesi (Altay Kray – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. İhsan BULUT – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ahmet BURAN – Fırat Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Nalan BÜYÜKKANTARCIOĞLU – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ömür CEYLAN – Kültür Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ahmet CİHAN – Nevşehir Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Maria CİKIA – (Gürcistan)
- Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR – Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Halit ÇAL – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Özkuş ÇOBANOĞLU – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Necati DEMİR – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Bekir DENİZ – Akdeniz Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Remzi DEVLETOV – Kırım Devlet Pedagoji ve Mühendislik Üniversitesi, (Kırım)
- Prof. Dr. Abide DOĞAN – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV – Muğla Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. A. Bican ERCİLASUN – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Gavril GAVRILEVIÇ FILIPPOV – (NEF Üniversitesi Yakutistan – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hande BİRKALAN-GEDİK – Yeditepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Orhan GÖKÇE – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. İsmail GÖRKEM – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kadir GÜLKAYRAN – (İran)
- Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN – Muğla Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Harun GÜNGÖR – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Figen GÜRSOY – Ankara Üniversitesi (Türkiye)

- Prof. Dr. Tacida HAFİZ – (Bosna–Hersek)
- Prof. Dr. Cengiz HAKOV – (Bulgaristan)
- Prof. Dr. Vasiliy Vasilyevič İLLARİONOV (SAHA Cumhuriyeti –Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Alimcan İNAYET – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Bravina Rozalia İNNOKENTYEVNA (SAHA Cumhuriyeti Bilimler Akademisi –Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV – (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Fitnat KAPTAN – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ – İstanbul Aydın Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kerem KARABULUT – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Recai KARAHAN – Yüzüncü Yıl Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ – İvane Cevahişvili Üniversitesi (Gürcistan)
- Prof. Dr. Ceval KAYA – Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Sulayman KAYİPOV (CHUI Üniversitesi – Kırgızistan)
- Prof. Dr. İsmail KERİMOV – Kırım Devlet Pedagoji Üniversitesi (Kırım)
- Prof. Dr. Remzi KILIÇ – Niğde Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Faruk KOCACIK – Cumhuriyet Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Aynur KOÇAK – Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Özdemir KOÇAK – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ – İnönü Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ – Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL – Ahi Evran Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Victoria V. KRASNYKH – (Moskova Lomonosov Üniversitesi – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Adnan KULAKSIZOĞLU – Marmara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Muhtar KUTLU – Ankara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK – Emekli (Türkiye)
- Prof. Dr. Mambetturdu MAMBETAKUN (Şincan Pedagoji Üniversitesi, Çin)
- Prof. Dr. Olga MELNITCHOUK, (NEF Üniversitesi – Yakutistan – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Alekseyev Anatoly NIKOLAYEVIC (RAN Kuzey Sibirya Halkları Bölümü – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Mehmet OKUR – Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ – Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa ÖNER – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ramazan ÖZEY – Marmara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Haydar ÖZTAŞ – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hakan POYRAZ – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Abdülkerim RAHMAN – (Çin)
- Prof. Dr. Hülya SAVRAN – Balıkesir Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA – (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ – Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hatice ŞAHİN – Uludağ Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. İbrahim ŞAHİN – Osman Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Musa ŞAŞMAZ – Niğde Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK – Fırat Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN – Kırıkkale Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU – Rize Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Berrak TARANÇ – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Halil İbrahim USTA – Ankara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa ÜNAL – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)

- Prof. Dr. Olga MELNİCUK – (NEF Üniversitesi – Yakutistan – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ – Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kamil VELİ – İstanbul Aydın Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Obayev Nikolay VYACESLAVOVIC (Tuva Devlet Üniversitesi – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Hakkı YAZICI – Kocatepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Dursun YILDIRIM – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Doç. Dr. İbrahim TÜZER – Yıldırım Bayazıt Üniversitesi, Ankara (Türkiye)
- Doç. Dr. Mustafa ŞENEL – Kafkas Üniversitesi (Türkiye)
- Doç. Dr. Mutlu Deveci – Fırat Üniversitesi, Elazığ (Türkiye)
- Doç. Dr. Nadya TIDIKOVA – (Altay)
- Doç. Dr. Alexander D. VASILYEV (Sosyal Bilimler Ens. Şarkiyat Bölümü – Moskova – Rusya Federasyonu)
- Doç. Dr. Mukhopleva Svetlana DMITRIEVNA (Yakut Folklor Enstitüsü RAN – Rusya Federasyonu)
- Doç. Dr. Ergali ESBOSUN – (Abay Üniversitesi, Kazakistan)

Temsilcilikler/ Представители/ Representative

YURT İÇİ / Турция / Interior:

Prof. Dr. Bekir DENİZ – ANTALYA * Yrd. Doç. Dr. Bilşen İNCE ERDOĞAN – AYDIN * Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU – BALIKESİR * Yrd. Doç. Dr. Ali ATALAY – BOLU * Halis TEKİN – BURDUR * Yrd. Doç. Dr. Rahman ÇAKIR – GİRESUN * Yrd. Doç. Dr. Fatma Sibel BAYRAKTAR – EDİRNE * Doç. Dr. Davut KILIÇ – ELAZIĞ * Yrd. Doç. Dr. Hilal OYTUN ARSLAN – İSTANBUL * Doç. Dr. Özkan ÖZTEKTEN – İZMİR * Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ – KAYSERİ * Yrd. Doç. Dr. Cengiz GÖKŞEN – KARS * Osman KABADAYI – KIRŞEHİR * Yrd. Doç. Dr. Mehmet EROL – KİLİS * Dr. Erkan KALIPÇI – KONYA-NEVŞEHİR * Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes KAYA – MALATYA * Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ethem ÖZKAN – NEVŞEHİR * Doç. Dr. Hikmet KORAŞ – NIĞDE * Doç. Dr. Ergin AYAN – ORDU * Doç. Dr. Bekir ŞİŞMAN – SAMSUN * Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA – SİVAS * Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ – TRABZON * Yrd. Doç. Dr. Rezzan KARAKAŞ – DİYARBAKIR

YURT DIŞI / Другие страны / Abroad:

Mehmet Akif KORKMAZ – ALMANYA ■ Jale İSMAILOV – AZERBAJCAN ■ İlyas İVANOV – ÇUVAŞİSTAN ■ Serpil KUP – FRANSA ■ Maria ÇIKIA – GÜRCİSTAN ■ Mehmet TÜTÜNCÜ – HOLLANDA ■ Harid FEDAI – KKTC ■ Prof. Dr. Tacide HAFIZ – KOSOVA ■ Prof. Dr. Hamdi HASAN – MAKEDONYA ■ Lübov ÇİMPÖYEŞ – MOLDOVA ■ Eden MAMUT – ROMANYA ■ Doç. Dr. Miryana MARINKOVIÇ – SIRBİSTAN ■ Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA – RUSYA FEDERASYONU ■ Hakan KARAKOÇ – RUSYA FEDERASYONU – YAKUTİSTAN ■ Doç. Dr. Nadya TIDİGOVA – ALTAY ■ Murat TOYLU – TATARİSTAN M.C. ■ Natalya BUDNİK – KIRIM – UKRAYNA ■ Dr. İrina KAYAN – POKROVSKAYA – UKRAYNA ■ Prof. Dr. İngeborg BALDAUF – ALMANYA ■ Prof. Dr. Ramesh DEOSARAN – TRİNİDAD–TOBAGO ■ Prof. Dr. Pavel DOLUKHANOV – İNGİLTERE ■ Prof. Dr. Charlyn DYERS – GÜNEY AFRİKA ■ Prof. Dr. Shih–chung HSIEH – TAYVAN ■ Doç. Dr. Rainer CZICHON – ALMANYA ■ Doç. Dr. Ramile ESXADULLAKIZI – TATARİSTAN M.C. ■ Doç. Dr. Cabbar İŞANKUL – ÖZBEKİSTAN ■ Doç. Dr. Gholam VATANDOUST – KUVEYT ■ Dr. Anarhan NADİROVA – KIRGIZİSTAN ■ Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ – NAHÇIVAN ■ Prof. Dr. Rukiye HACI – ÇİN ■ Prof. Dr. Cengiz HAKOV – BULGARİSTAN ■ Prof. Dr. Marika Cikia – GÜRCİSTAN ■ Prof. Dr. Dosay KENÇATAY – KAZAKİSTAN ■ Prof. Dr. Kopy KYÇYKU – ROMANYA ■ Dr. Maria MAVROPOULOU – YUNANİSTAN ■ Dr. Emna CHIKHAOUİ – TUNUS ■ Yrd. Doç. Dr. Damuta CMMİELWSKA – POLONYA ■ Prof. Dr. Tursun GABİTOV – KAZAKİSTAN ■ Doç. Dr. Kadir GÜLDİKEN – İRAN ■ Doç. Dr. Ergali ESBOSUNOV – KAZAKİSTAN ■ Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU – NAHÇIVAN ■ Dr. Kızıl Maadır SİMÇİT, RUSYA FEDERASYONU – TUVA. ■ Ertuğrul KULAÇ – RUSYA FEDERASYONU – BURYATİA ■ İrina JERNOSENKO – RUSYA FEDERASYONU – ALTAY KRAY. Prof. Dr. Ruslan KADİROV, (Dağıstan Cumhuriyeti, RUSYA FEDERASYONU)

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Söz Başı*Presentation**Предисловие***Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK**..... 9**Stratejik Planlama Süreci ve Eğitim Örgütlerinde Stratejik Planlama***Strategic Planning Process And Strategic Planning In Educational Organisations**Процесс Стратегического Планирования И Стратегическое Планирование В Образовательных Учреждениях***Rahman Çakır** 11**1919'da Bakü: İngiltere-Sovyet Rusya Hâkimiyet Mücadelesi***Baku In 1919: The Hegemony Struggle Between England And Soviet Russia**Баку В 1919 Году: Борьба За Власть Между Англией И Советской Россией***Erdem Karaca** 22**Cumhuriyet Türkiye'si'nin İkinci Nüfus Sayımı (20 Ekim 1935)***The Second Census Of Turkey Of Republican Period (20 October 1935)***Ufuk Erdem** 38**Hatay'ın Sofilerinden Sefil Molla ve Onun Divanı***A Study On Sefil Molla, A Spiritual Wiseman From Hatay, And His Collected Works**Сефиль Молла И Его Диваны Как Один Из Суфистов Хатая***Hüseyin Kürşat Türkan** 56**Türkülerin Ortaokul Türkçe Derslerinde Kullanımı ve İşlevleri***The Role And The Use Of Folk Songs In Turkish Language Education Of Secondary School**Использование И Особенности Преподавания Турецкого Языка В Турецких Школах Среднего Уровня Образования***Bülent Arı-Mustafa Burak Top**..... 78**Bazı Sözcüklerin Çağrışımsal Manaları: Anlamsal Farklandırma Üzerine Bir Uygulama***Connotative Meanings Of Some Similar Words: An Application Of Semantic Differential**Ассоциативные Значений Некоторых Словарей: Смысловые Различия И Разногласия***Hakan Aydoğan-Mustafa Şenel** 92**Gastronomi Turizmine Yönelik İlgi ve Hatay Mutfağının Farkındalık Düzeyi:****Üniversite Öğrencileri Örneği***Interest For The Gastronomic Tourism And Awareness Of Hatay Kitchen: Example Of University Students**Сведения Об Особенности Национальной Кухни Хатая В Развитии Туризма (На Примере Студентов Университета)***Hürriyet Çimen-Arzu Kılıç-Derya Baykal**..... 103

Kültürel Bağlamda Rus ve Türk Kültüründe Dini Bayramlar

Religious Holidays In Russian And Turkish Culture From A Cultural Perspective

Религиозные Праздники В Русской И Турецкой Культуре С Точки

Зрения Культуры

Muhammed Taşkesenligil..... 115

Rusya Federasyonu ve Türkiye’de Engellilerin Genel Sosyo-Ekonomik Görünümleri

The Socio-Economic Case Of The Handicapped In Russian Federation And Turkey

Общие Социально-Экономические Взгляды На Инвалидов В Российской Федерации И

Республике Турция

Bülent Kara..... 126

Bir Mimar Sinan Eseri Kapı Ağası Hadım Mahmûd Ağa Caminin Hicri 1020

(M.1611) Yılına Ait Vakıf Defteri

Рукопись Об Имуществе Мечети Махмуда Ага, Датированной Хиджры (1020/

M.1611) И Описанной В Произведении «Деревянная Дверь» Мимара Синана

Foundation Book Of The Hijri 1020 Of Chief White Eunuch Mahmûd Ağa Mosque, A

Work Of Mimar Sinan (1611 A.D.)

Ahmet Uyanıker 141

XVI. Yüzyıl Sonlarında Hertvisi Nahiyesi

Khertvisi Region In The Late 16TH Century

Нахия Хертвиси В Концехви Века

Iasha Bekadze 153

Pools And Pool Building Technique During Pre-Pottery Neolithic Period

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemde Havuzlar ve Havuz Yapım Tekniği

Технология И Строение Бассейнов В Докерамический Период Неолита

Bahattin Çelik..... 180

SÖZ BAŞI

Saygı değer okuyucular,

Dergimizin yaz sayısı, Prof. Dr. Erman Artun anısına atfedilmiştir.

Bizlere, dergimizin yayın kurallarına uymayan pek çok makale gelmektedir. Bu nedenle gönderdiğiniz makalelerinizin pek çoğunu geri çevirmek veya kabul etmemekle karşı karşıya kalıyoruz. Bu hem bizim ve hem de siz değerli araştırmacılar için zaman kaybına neden olmaktadır. Lütfen, dergimizin yayın ilkelerini gözden geçirerek makalelerinizi gönderiniz.

Dergimizin yayınlanmış sayılarına, arşivlerimizdeki makalelerine www.dergikaradeniz.com; www.dergikaradeniz.net; www.dergikaradeniz.org adreslerinden erişebilirsiniz.

Akademik yükselme sağlayanlara başarılarının devamı, aramızdan ayrılan sosyal bilimcilere Tanrıdan rahmet diliyoruz.

Çalışmalarınızda kolaylık ve başarılar dilerim.

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

PRESENTATION

Dear Readers;

The summer issue of our journal will be dedicated to the memory of Prof. Dr. Erman Artun.

So far, we have received many articles which are not compatible with the writing format of our journal. Therefore, we are forced to turn down some of them for revision or not accept some at all, which means a loss of time for us and the dear writers/contributors. I kindly ask you to first have a close look at the writing principles of the journal and then send us the articles.

You can attain the published issues of our journal and the articles in the archives through www.dergikaradeniz.com; www.dergikaradeniz.net; www.dergikaradeniz.org.

We congratulate the academicians who have attained new titles and pay tribute to those who have passed away.

We wish you a bright period of success.

Professor Erdoğan ALTINKAYNAK
Editor

ПРЕДИСЛОВИЕ

Уважаемый читатель,

Летний номер нашего журнала посвящается к памяти профессора Эрмана Артуна,

Последнее время мы получаем много статей, не соответствующих нашим требованиям. В связи с этим, мы вынуждены не принимать, или отправлять эти статьи авторам обратно. Всё это становится причиной потери дорогого времени как для реколлегии, так и для авторов. Просим Вас высылать доклады соответствующие нашим требованиям.

Доступ к архиву нашего журнала можно осуществлять по следующему адресу:
www.dergikaradeniz.com; www.dergikaradeniz.net; www.dergikaradeniz.org

Учёным желаем высоких научных достижений, царство небесное всем деятелям общественных наук, покинувших нас.

С уважением,

Профессор доктор Эрдоган АЛТЫНКАЙНАК
Редактор журнала

**STRATEJİK PLANLAMA SÜRECİ VE EĞİTİM ÖRGÜTLERİNDE
STRATEJİK PLANLAMA**

**STRATEGIC PLANNING PROCESS AND STRATEGIC PLANNING IN
EDUCATIONAL ORGANISATIONS**

**ПРОЦЕСС СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ И
СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ
УЧРЕЖДЕНИЯХ¹**

Rahman ÇAKIR*

ÖZ

Planlama bireysel, örgütsel, yönetsel anlamda günümüzün olmazsa olmaz süreçlerinden biridir. Günümüz koşullarındaki hızlı değişime uyum sağlamak, karmaşıklık ve belirsizlik ortamında sorunlarla baş etmek için en etkili yöntem iyi ve etkin bir planlamanın yapılmasıdır. Türkiye’de stratejik planlama süreci resmi olarak 2003 yılında bu yana izlenmiş bir süreç olmasına rağmen stratejik planlama uygulamalarının ilk olarak temellerinin atıldığı ve uygulamalarının başladığı örgütler ise eğitim örgütleridir. Milli Eğitim Bakanlığı’nın aynı zamanda ikinci stratejik planı olan 2015-2019 Stratejik Planı’nın uygulamaya konma hazırlıkları devam etmektedir. Bu çalışmada stratejik planlamanın önemine ve sürecine yer verilerek eğitim örgütlerinde stratejik planlama üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik yönetim, stratejik planlama, strateji

ABSTRACT

Planning is a vital process in the modern world on individual, organisational and managerial levels. In order to keep pace with the rapidly changing conditions and cope with the problems arising from chaotic and unknown atmospheres, the most influential methodology is making a good and effective planning. Although strategic planning processes in Turkey began officially in 2003, the institutions, where their foundations were laid and applications were first made, are educational organisations. The 2015-2019 strategic plan, which is the second plan to be launched by the Ministry of National Education, is still under preparation for application. In this study, the importance of strategic planning processes are discussed and the applications of strategic planning in educational organisations are dealt with.

Keywords: Strategic Management, Strategic Planning, Strategy

¹ DOI : 10.17498/kdeniz.214

* Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniv. Eğitim Fak. Öğretim üyesi. rahmancakir@hotmail.com

АННОТАЦИЯ

Планирование является изначально одним из существенных компонентов индивидуализации, организации и управления сегодняшнего процесса. Современные быстрые изменения требуют сохранять в обществе согласие, преодолевать разногласия и противоречия, быть готовыми к неопределенностям. Эти проблемы можно решить самым действенным способом – через планирование. В Турции процесс стратегического планирования начал исследоваться официально с 2003 года. Основа такого планирования была заложена в учреждениях образования. В министерстве национального образования в данное время идет реализация Стратегического плана 2015-2013 гг. В этой работе рассматривается значение стратегического планирования как процесса и его место в развитии образовательных учреждений.

Ключевые слова: стратегическое управление, стратегическое планирование, стратегия.

GİRİŞ

Son yüzyılda yaşanan gelişmeler bireysel, kurumsal ve ulusal olarak hızlı değişimleri beraberinde getirmekte ve bu değişimler karmaşık ve öngörülmesi zor özellikler taşımaktadır (Harigopal, 2006). Örgütlerin giderek daha karmaşık bir hale gelmesi, çevrenin sürekli değişmesi, belirsizlik ve kararsızlığın artması, ekonomik nedenler, artan rekabet, teknolojik yetersizlikler, değişen sosyo-politik ve hukuki koşullar, piyasa şartları gibi nedenlerle örgütlerin ayakta kalabilmeleri ve başarılı olmaları gittikçe zorlaşmaktadır (Demir ve Yılmaz, 2010). Bu süreç tüm örgütlerin değişimini zorunlu kılmakta ve yöneticiler de örgütsel değişime liderlik etmekte ve etmek zorunda kalmaktadır. Diğer örgütlerde olduğu gibi eğitim örgütlerinin de değişim sürecinde karmaşadan ve belirsizlikten kurtulabilmesi örgütün uzun dönemde etkili ve verimli bir şekilde yaşamasını mümkün kılacak stratejik yönetimle gerçekleştirilebilecektir (Besler, 2003; Güçlü, 2003). Planlı bir değişim uygulaması olarak stratejik yönetim ve stratejik yönetim sürecinin bir ögesi olarak stratejik planlama, eğitim örgütlerinin belirsizlik ortamında etkinliğini ve etkililiğini sürdürmesine yardımcı olan bir araçtır (Altunkurt ve Yılmaz, 2010).

STRATEJİK YÖNETİM VE STRATEJİK PLANLAMA

Stratejik yönetim, bir örgütün ne yaptığını, varlık nedenini ve gelecekte ulaşmak istediği hedefleri ortaya koyan bir yönetim tekniğidir. Stratejik yönetim, örgütü hedeflerine ulaştırabilmek için verilen, örgütün tüm işlevlerini kapsayan kararların oluşturulması, uygulanması ve değerlendirilmesi bilimi ve sanatı olarak tanımlanmaktadır (David, 2005). Stratejik yönetimin amacı, örgütlerin gelecekteki performansının artırılması, başarı ve verimliliğin yükseltilmesidir. Stratejik yönetim geleceğe yönelik vizyon oluşturulmasını amaçlar. Stratejik yönetim, bir organizasyonun amaçlarına ulaşabilmesi için etkili stratejiler geliştirmesi, bunların planlanması, uygulanması ve kontrolüdür (Aktan, 2008):

1. Stratejilerin Geliştirilmesi ve Stratejik Planlama Aşamaları: Bu aşamada iç ve dış durum değerlendirilmesine yönelik GZFT (güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar, tehditler) analizi yapılır, vizyon ve misyon bildirileri hazırlanarak örgütün ortak amaç, ilke ve değerleri ortaya konulur. Stratejik planlamada en önemli konu stratejik kararların alınması ve strateji seçimlerinin yapılmasıdır.

2. Stratejilerin Uygulanması: İkinci aşama da üst yönetimin sorumluluğunda ve özellikle orta kademe yöneticiler ile işbirliği yapılarak stratejilerin uygulanmasına geçilir. Bu aşamada daha önce belirlenen strateji ve aksiyon planlarının uygulaması yapılır.

3. Uygulanan Stratejilerin Gözden Geçirilmesi ve Denetimi: Üçüncü aşamada yapılan uygulamaların sonuçları gözden geçirilerek stratejik planlamada gerekirse değişiklikler yapılır.

Stratejik planlama ise bir örgütün ne olduğu, ne yaptığı ve nasıl yaptığı yani örgütün amaç ve hedeflerine nasıl ulaşılacağını gösteren temel kararlar üretme ve davranışlar geliştirmeye yönelik ilkel çabalar bütünüdür (Bryson, 1995). Stratejik planlama, bir örgütte görev almakta olan her kademedeki kişinin katılımını ve örgüt yöneticisinin tam desteğini içeren sonuç almaya yönelik çabaların bütünüdür (Demir ve Yılmaz, 2010). Stratejik planlama, kendine özgü bir metodolojisi olan ve belirli süreçlerin birbirini takip ettiği planlı ve sistemli bir yapıdır (Demirdizen, 2012). Stratejik planlama (Bircan, 2002);

- bir yönetim planlaması modelidir;
- yaygın olarak kullanılan bir karar verme aracıdır;
- giderek artan hızlı değişme ve gelişmelere uyum sağlamak için, her türlü yatırım yapma ve geleceği tanımlamadır;
- ulusal kaynakların yönetim ve denetimini gerçekleştirmek, üretim ve insan gücünün geliştirilmesi konusunda teknolojik yetersizliği önlemek amacıyla yönelik bir makro planlama aracıdır;
- örgütler açısından bir mikro planlama modelidir;
- örgütün beş, on veya daha fazla yılda nerede olmak istediğinin açıklıkla belirlenmesi sürecidir.

Stratejik planlamanın örgütsel anlamda yararları aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Yılmaz, 2003; Gürer, 2006):

- Stratejik düşünce ve stratejik eylem yeteneğini geliştirir.
- Stratejik planlama karar vermede iyileştirmeler sağlar.
- Stratejik planlama geliştirilmiş örgütsel duyarlılık ve iyileştirilmiş performans sağlar.
- Stratejik planlama doğrudan örgüt çalışanlarına yarar sağlar, politika yapıcılar ve anahtar karar vericilerin rollerini daha iyi icra etmelerine, sorumluluklarını yerine getirmelerine ve takım çalışması ile uzmanlığın örgüt üyeleri arasında güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır.
- Uzun vadeli düşünmeye ve etkili stratejiler geliştirmeye yardım eder.
- Örgütün gelecekte takip edeceği yönü berraklaştırarak çatışmaları azaltır ve ortak amaçlar doğrultusunda kaynakların etkili kullanılmasına yardımcı olur.
- Örgütsel öncelikler arasında bir sıralama yapılmasına ve öncelikli alanlarda yoğunlaşmaya yardım eder.
- Örgütün kontrolü altındaki alanlarda inisiyatif sahibi olmasına yardım eder.
- Örgütün birimleri arasında uyum sağlanmasına yardımcı olur.
- Kaynakların amaçlar doğrultusunda kullanılmasını sağlayarak örgütsel performansın artmasına yardımcı olur.
- Hızla değişen çevresel şartlara örgütlerin uyum sağlamasına yardımcı olur.
- Takım çalışmasını, bilgi ve fikir paylaşımını teşvik eder.

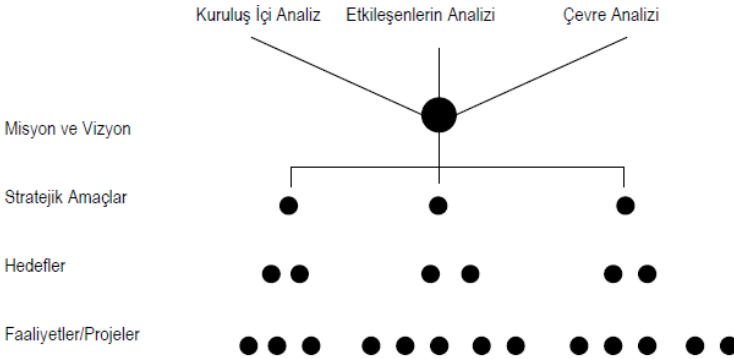
STRATEJİK PLANLAMA KONUSUNDAKİ YASAL DÜZENLEMELER

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkan stratejik planlama kavramı; ilk olarak askeri alanda, daha sonra da işletme yönetiminde kullanılmaya başlanmıştır (Altunkurt, 2010). Yaygın olarak yüksek öğretim örgütlerinde kullanımı 1970’li yıllarda, diğer okul düzeylerinde ise 1980’li yıllarda olmuş (Işık ve Aypay, 2004) Türkiye’de stratejik planlama çalışmaları ise Toplam Kalite Yönetimi (TKY) Uygulama Yönergesi (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 1999) ile ilk ve ortaöğretim örgütlerinde başlamış (Altunkurt, 2010). 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun 9’uncu maddesine dayanarak hazırlanan Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkındaki Yönetmeliğin yürürlüğe girmesiyle stratejik planlama süreci resmi olarak başlamıştır (Keser Özmantar, 2011).

2003 yılının sonlarında yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nda stratejik plan; *“Kamu idarelerinin orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarını içeren plan”* olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2003). Kanununun 9. Maddesinde ise; *“Kamu idareleri; kalkınma planları, programlar, ilgili mevzuat ve benimsedikleri temel ilkeler çerçevesinde geleceğe ilişkin misyon ve vizyonlarını oluşturmak, stratejik amaçlar ve ölçülebilir hedefler saptamak, performanslarını önceden belirlenmiş olan göstergeler doğrultusunda ölçmek ve bu sürecin izleme ve değerlendirmesini yapmak amacıyla katılımcı yöntemlerle stratejik plan hazırlarlar.”* ifadesine yer verilmektedir. Yasa gereğince kamu idareleri; ilgili mevzuat ve benimsedikleri temel ilkeler çerçevesinde geleceğe ilişkin misyon ve vizyonlarını oluşturmak, kalkınma planı, orta vadeli program ve faaliyet alanı ile ilgili diğer ulusal, bölgesel ve sektörel plan ve programlara uygun olarak orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımını içeren stratejik planlarını hazırlamakla yükümlüdürler (Keser Özmantar, 2011).

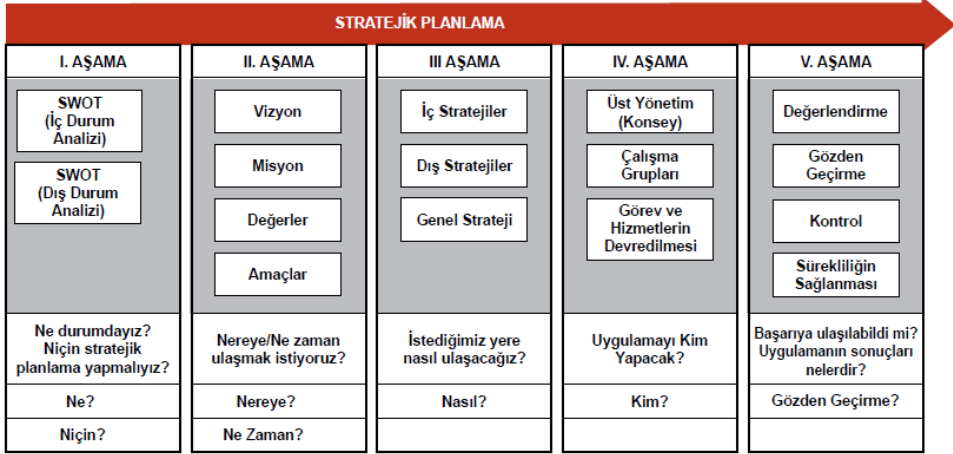
STRATEJİK PLANLAMA SÜRECİ

“Biz örgüt olarak neyiz?”, “Biz ne olmak istiyoruz?”, “Hedeflerimize nasıl ulaşacağız?” sorularına cevap arar (Demirdizen, 2012). Stratejik planlamanın temel bileşenleri stratejik planlama faaliyetine baz oluşturacak plan öncesi analizler, organizasyona yön verecek olan misyon ve vizyon ve uzun vadeli stratejik amaçlar ile orta ve kısa vadeli hedefler, faaliyetler ve projelerdir (Kılıç ve Erkan, 2006). Klasik Stratejik Planlama Modeli Şekil 1’de gösterilmiştir (Kılıç ve Erkan, 2006):

Şekil 1. Klasik Stratejik Planlama Modeli

Aktan'a (1999) göre ise stratejik planlama beş aşamada gerçekleşen bir süreçtir (Şekil 2). 1. Aşama örgütün durum analizinin yapılır ve ne durumdayız?, Niçin stratejik plan yapmalıyız? Sorularına cevap aranır. 2. Aşamada örgütün vizyon, misyon, temel değerler ve amaçlarının belirlendiği, örgüt olarak nereye/ne zaman ulaşmak istiyoruz? Sorularına cevap aranan aşamadır. 3. Aşamada örgütün misyon, vizyon, temel değerler ve amaçlarının gerçekleştirilmesi için gereken iç ve dış stratejiler ve genel stratejinin belirlendiği, istediğiniz yere nasıl ulaşacağız? Sorusuna cevap aranan aşamadır. 4. Aşama amaçlara ulaşmak için belirlenen stratejilerin kim/kimler tarafından uygulanacağını belirlendiği aşamadır. 5. ve son aşamada ise gözden geçirme, kontrolün yapılır.

Kaynak: Aktan, 1999:25.

Şekil 2. Stratejik Planlama

2006 yılında yayınlanan Kamu Kuruluşları için Stratejik Planlama Kılavuzunda ise Stratejik Planlama Süreci Tablo 1'de olduğu gibi tanımlanmıştır.

Tablo-1: Stratejik Planlama Süreci

*Plan ve Programlar *GZFT Analizi *Piyasa Analizi *Hedef Kitle/İlgili Tarafların Belirlenmesi	DURUM ANALİZİ	NEREDEYİZ?
*Kuruluşun varoluş gerekçesi *Temel İlkeler	MİSYON VE İLKELER	NEREYE ULAŞMAK İSTİYORUZ?
*Arzu edilen gelecek	VİZYON	
*Orta vadede ulaşılacak amaçlar *Spesifik, somut ve ölçülebilir hedefler	STRATEJİK AMAÇLAR VE HEDEFLER	GİTMEK İSTEDİĞİMİZ YERE
*Amaç ve hedeflere ulaşma yöntemleri	FAALİYETLER VE PROJELER	

*Detaylı iş planları *Maliyetlendirme		NASIL ULAŞABİLİRİZ?
*Raporlama *Karşılaştırma	İZLEME	BAŞARIMIZI NASIL TAKİP EDER VE DEĞERLENDİRİRİZ?
*Geri besleme *Ölçme yöntemlerinin belirlenmesi *Performans göstergeleri *Performans Yönetimi	DEĞERLENDİRME VE PERFORMANS ÖLÇÜMÜ	

Kaynak: Kamu Kuruluşları İçin Stratejik Planlama Kılavuzu, Haziran 2006, <<http://www.dpt.gov.tr>>.

Örgütün yönetim boyutunu içeren stratejik planlama süreci aşağıdaki basamakları kapsamaktadır (Bircan, 2002):

- Plan için planlama yapmak/ön planlama aşaması,
- Üst yönetimce sürecin kavranması ve kimlerin katılacağına karar verilmesi,
- Amacın netleştirilmesi. Kurum veya kuruluşun amacı nedir? (Değişen koşullarda amaç ne olmalıdır ?)
- Araştırmalar yapılması; (Mevcut durumlar ve geleceğe ilişkin olasılıklar hakkında varsayımlar geliştirilir.)
- Çevre, konu alanı ile ilgili diğer örgütler, hatta kendi değerleri ve önyargıları hakkında bilgiler toplanması, bu amaçla nitel ve nicel teknikler kullanılması;
- Stratejik planlamanın önemli bir ögesi olan örgütsel tepkilerin alınması;
- Hedeflerin belirlenmesi, üst hedeflerle koordinasyonun yapılması başarı tanımı ve başarı ölçütlerinin ortaya konulması;
- Gelecekte kuruluş için doğabilecek olası tehdit ve fırsatların değerlendirilmesi;
- Güçlü yönler/zayıf yönler ve tehdit/fırsatların karşılaştırılması;
- Gelecek hakkında seçenekli yordamalar geliştirilmesi;
- Seçeneklerin gelecekte gerçekleşme olasılıklarının hesaplanması;
- Seçeneklerin başarılı olarak yürürlüğe konulması ve olası olumsuzlukların giderilmesi için politikalar geliştirilmesi. Amaç, örgüt veya kuruluş için olumsuz sonuçları en aza indirmek, olumlulukları en üst düzeye çıkarıcı politikalar üretmektir.
- Uzun dönemli strateji kararının verilmesidir ki bu karar gelecekteki olası tehdit ve fırsatlar karşısında tavır alınabilmesini sağlayacak karardır.
- Görev tanımlarının yapılması, (Kurumun veya örgütün amacının ve hedeflerinin belirlenmesi net şekilde yapılır.) Biz ne ile uğraşyoruz? Sorusuna yanıt aranır. Örgüt veya kurum ne yapmaktadır? Bunu nasıl yapmaktadır? Bunu niçin yapmaktadır?
- İş planlarının yapılması;
- Zaman çizelgelerinin düzenlenmesi;
- Görevlere insan ve mali kaynakların tahsis edilmesi;
- Roller ve sorumlulukların tanımlanması,
- Stratejilerin uygulanması ve uygulanan stratejilerin değerlendirilmesi.

Nitekim stratejik planlama alanyazını incelendiğinde stratejik planlama sürecinin durum analizi, misyon ve ilkeler, vizyon, stratejik amaç ve ilkeler, faaliyetler, değerlendirme temel bileşenlerinden oluştuğu görülmektedir. Vizyon, misyon ve temel değerlerin belirlenmesi süreçleri ise aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

Vizyon Belirleme

Vizyon örgütlerin bir amaca odaklanmasını ve oraya doğru yönelmesini sağlayan araçlardır. Vizyon çalışanların en önemli konulara odaklanmalarını sağlayarak onları bir sürü verimsiz işler yapmaktan kurtarır. Vizyon, örgütün bugün bulunduğu yeri net bir biçimde ifade etmekte ve gelecek için bir yol haritası sunmaktadır. Lipton'a (1997) vizyon aşağıdaki şekilde formüle edilebilir.

$$\text{Vizyon} = \text{Misyon} + \text{Strateji} + \text{Kültür}$$

Vizyon 3 öğeden oluşur; amaç, değerler ve imaj (Blanchard, 1997):

1. Bir örgütün amacı, onun varoluş nedenidir.
2. Değerler her türlü sorun karşısında çalışanların hedeflere odaklanmasını sağlar.
3. İmaj, zihnimizde yarattığımız ve gelecekte en çok istediğimiz durumun, amaçlarımız ve değerlerimiz tam olarak yerine geldiğinde neler olacağını resmidir. İmaj, gerçekleşmesini istediğimiz en son durumu gösterir.

Doğru bir vizyon örgüt üzerinde olumlu etki yapar ve onu güçlendirir (Lashway, 1997):

1. Vizyon, insanları kendine bağlar ve onlara enerji verir
2. Vizyon, çalışanların hayatına bir anlam kazandırır
3. Vizyon, bir mükemmellik ölçütü ortaya koyar
4. Vizyon, bugün ile gelecek arasında bir köprü kurar

Okulun vizyonu ise ideal gelecekte olacak ve olması gereken eğitimin resmini, imajını ya da düşüncesini, felsefesini tasvir eder (Baron ve Boschee, 1997; Davis ve Thomas, 1989; Bradley ve Vrettas, 1990). Okulun personelinin vizyonu ve misyonu, okulunki ile uyumlu olduğunda gerek birey gerekse okul amaçlarına daha kısa sürede ulaşacaktır (Murgatroyd ve Morgan, 1993). Okulda vizyon geliştirme süreci, aşağıdaki soruların cevaplarını ortaya koyar (Bradley ve Vrettas, 1990):

1. Bizim istedik geleceğimiz nedir?
2. Bu geleceğe ulaşmak için, okulu ne şekilde yönetmeliyiz?
3. Okulumuzun temel amaçları ve misyonları ne olmalıdır?
4. Okulumuz beş yıl sonra ne yapıyor olacaktır?
5. Okulumuzun gelecekte oynayacağı rol nedir?

Okul vizyonunu geliştirmeden önce, okulun güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi gerekir. Okulda vizyon geliştirme süreci aşağıdaki 6 adımla gerçekleşir (Murgatroyd ve Morgan, 1993):

1. Vizyon toplantıları-Sunulan vizyon fikri: Okul liderlerinin güçlü bir vizyonun önemini okul toplumuna kabul ettirmesi gerekir
2. Vizyon kelimeleri-Anahtar kelimelerin belirlenmesi: Bir vizyon tanımının içeriği belirlenmeye çalışılmadan önce, bütün okul personeline okulun vizyonunu en iyi şekilde ifade edecek 3 kelime yazmaları istenir ve her kelime duvardaki bir kağıt veya panoya asılır. Duvarda yansız olarak çekilen kelimelerden aynı ifadeleri içerenler küçük kümelere

gruplandırılır. Bütün okul üyelerin katılımıyla ortaya çıkan kelimelerin verdiği mesajlar ve bu kelimeler üzerinde yoruma ve tartışmaya açık olanların hangilerinin olduğunun belirlenmesine yönelik karşılıklı etkileşime dayalı toplantılar düzenlenir.

3. Vizyon imajı-ımağ öğelerinin belirlenmesi: Bir sonraki toplantıda 4 grup oluşturulur ve gruplardan daha önceki toplantıda ortaya çıkan kelimeleri kullanarak bu ifadeyi tanımlamaları istenir.

4. Vizyonu şekillendirecek değerlerin belirlenmesi: Her bir personelden okulun vizyonuna ulaşmada temel alınması gereken en az 3 değer yazmaları istenir. Bir temel değerler listesi geliştirilir.

5. Biz vizyon ifadesi önerisi: Okul yöneticilerinin vizyoner liderlik rolünü oynaması son derece önemlidir. Okul yöneticileri 3. aşamada önerilen vizyon cümleleri ile ilgili olarak ayrıntıları belirler. Daha sonra 5-25 kelimedenden oluşan bir vizyon cümlesi oluşturulur. Vizyon cümlesi 4. aşamada belirlenen değerleri de içermelidir. Aynı zamanda etkileyici olmalıdır.

6. Vizyonun kesinleştirilmesi: Dönütlere göre okul yöneticileri vizyon ve değer ifadelerine son şeklini vermeli ve yazılı bir belge olarak sunulmalıdır.

Misyon Belirleme

Misyon, örgütün var oluş nedenini açıklayan, amacını net bir şekilde ortaya koyan bir ifadedir. Örgütün biz niçin varız? Biz niçin buradayız? Biz oraya (Vizyona) nasıl ulaşacağız? Sorularına cevap verir (Aytaç, 2000). Misyon ifadesi aşağıdaki özellikleri içermelidir (Sallis, 1997):

1. Kolaylıkla hatırlanabilmeli, iletilebilmeli ve esnek olmalıdır
2. Yapılan işlerin temelini belirtmeli ve bir kaliteye bağlılığı sağlanmalıdır.
3. Örgütün uzun dönemli amaçlarının bir ifadesi olmalıdır
4. Müşterilere yönelik olmalıdır

Vizyonlara bağlı olmayan misyonlar uzun süreç içerisinde gerekli uygulamaları yerine getirmede başarısızlığa uğradığı için odaklarını yitirmekte ve anlamsızlaşmaktadır, bu yüzden, birçok okul reformları başarısızlığa uğramıştır (Schlechty, 1997). Schlechty, vizyon ile misyon arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamıştır;

1. Misyonların izlenmesi ve gerçekleştirilmesi vizyonların açıklığa kavuşturulmasına ve gerçekleştirilmesine yardım eder. Misyonların işlevi, vizyonu açıklığa kavuşturmaya yöneliktir.

2. Misyonlar, vizyona yönelik olmadığı örgüt yanlış işler yapmaya başlayabilir. Bu da misyon ve vizyon birbirine bağlı olduğundan, bunlar yönelik bağlılığı örgüt içinde düşürebilir.

Okulu geliştirebilmek için birinci koşul, açık ve zorunlu bir misyonun olmasıdır. Okul merkezli yönetimin başarılı şekilde uygulanabilmesi, okulun misyonunun bütün personel tarafından kabulünü ve anlaşılmasını gerektirir (Prasch, 1990)

Temel Değerlerin Belirlenmesi

Değerler vizyonumuza nasıl ulaşacağımız konusunda genel hatları belirler. Vizyonumuza ulaşma çabamız sırasında günlük etkinliklerimizi nasıl yürütmeyi düşündüğümüzü açıklar (Stoner, 1997). Temel değerler okul toplumu üyelerince paylaşılan, herkesin nasıl ve ne tür davranış göstermesi ya da göstermemesi ile ilgili temel ölçütleri

belirleyen, insanları ortak hedefler doğrultusunda çalışmaya yönelten ve bunlara ulaşmak için kullanılacak stratejileri ortaya koyan, karar ve davranışlarda bağlı kalınması gereken ortak noktalarıdır (Blanchard ve O'Connor, 1998).

EĞİTİM ÖRGÜTLERİNDE STRATEJİK PLANLAMA

Eğitimsel açıdan stratejik planlama ortak bir vizyon temelinde dayanan öğrenci başarısı için gerekli işlemlerin tanımlanmasından meydana gelir. Adem'e göre (1991) eğitim planlaması; 'açıkça tanımlanmış hedeflere uygun olarak bireyin mevcut olanaklarını geliştirmek, ve ülkenin sosyal kültürel ve ekonomik kalkınmasına yardım edecek bir eğitim olanağını bütün nüfusa sağlamak için kamuoyunun katılması ve desteği ile sosyal araştırma, yöntem ve ilkelerinin, pedagojik tekniklerin koordineli uygulanmasını içeren devamlı, düzenli, yönetsel, ekonomik ve mali bir süreçtir. Eğitimin planlanmasında izlenecek aşamaları Bursalıoğlu (1994) aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

1. Sistemin hedeflerinin saptanması: bu yolla eğitim sisteminin ürünü için piyasa sağlanabilir. Üretim programları ve sayısı buna göre belirlenir.

2. Sistemin ürünü ve bunların değeri: bu değerlendirmeyi en doğru yapacak organ, önce istihdam piyasası, sonra kamuoyudur.

3. Sistemin üzerinde çalıştığı madde: Eğitilecek nüfusun yeterliliklerinin, bilgi ve beceri düzeylerine göre dağılımını gerektirir.

4. Üretim teknikleri: Üretim sırasında programların uyumu ve sürekliliği, öğrencilerin programlara göre seçimi, öğretmen yetiştirme ve yerleştirme, eğitim örgütlerinin tipleri dikkate alınmalıdır.

5. Kurulacak sistemin yapısı: Sistem yatırım programları, binalar, öğrenci akımları ile ilgilenebilir.

6. Sistemin verimini değerlendirme: Eğitimin bireye, topluma ve ekonomiye sağladığı yararların değerlendirilmesi, teknik ve ekonomik bilgi gerektirir.

Türkiye'de stratejik planlama uygulamalarının ilk başladığı örgütlerden biri eğitim örgütleridir. Stratejik planlamaya eğitim örgütlerinde ilk adımın 1999 yılında yayınlanan Toplam Kalite Yönetimi uygulama yönergesi olduğu söylenebilir. Toplam Kalite Yönetimi uygulamaları eğitim örgütlerinden misyon, vizyon, temel değerlerin belirlendiği, planlı çalışmaların yapıldığı ve performans ölçümlerinin yapıldığı süreçler olarak eğitim örgütlerini stratejik planlama sürecine hazırlamıştır. Stratejik planlama çalışmalarında her örgütün ve her örgüt üyesinin çalışmalarındaki amaç makro düzeyde ülke kalkınmasına hizmet etmektir. Şöyle ki Milli Eğitim Bakanlığı stratejik planı ülkenin mevcut durumu ve gelecek vizyonuna uygun olarak Kalkınma Planları, Milli Eğitim Şuraları temelinde hazırlanmakta tümdengelsel bir bakış açısıyla en küçük eğitim örgütlerine kadar planlı bir süreçle indirgenmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2010-2014 yıllarını kapsayan ilk Stratejik Planı okullara kadar indirgenmiş ve 4 yıl boyunca uygulanmıştır. 2015-2019 Stratejik Planı'nın ise hazırlıkları devam etmektedir. Nitekim yapılan çalışmaların da ortaya koyduğu gibi bu süreçte planın ilk defa uygulamaya konması sebebiyle deneyimsel eksiklikler yaşanmıştır. Milli Eğitim Müdürlüğü çalışanlarının ve okul yöneticilerinin stratejik planlamaya ilişkin tutumlarını belirlemeyi amaçlayan Altinkurt (2010) tarafından 81 Kütahya İl Milli Eğitim Müdürlüğü çalışanı ve Kütahya il merkezindeki 95 okul yöneticisi ile gerçekleştirilen araştırmada elde edilen bulgulara göre, genel olarak İl Milli Eğitim Müdürlüğü çalışanlarının ve okul yöneticilerinin stratejik planlamaya ilişkin tutumlarının olumlu

olduğu, ancak azımsanmayacak oranda katılımcının, güvensizlik ve direnç gibi olumsuz tutumlara sahip olduğu bunun temel nedeninin bilgi eksikliği olduğu ortaya konmuştur.

SONUÇ

Türkiye’de eğitim örgütlerinde stratejik planlama 1999-2010 yıllarını kapsayan 11 yıllık süreçte Toplam Kalite Yönetimi uygulamaları ile şekillenen ve henüz birinci tamamlanan bir geçmişe sahiptir. 2010-2014 stratejik planı uygulanmış ve Milli Eğitim Bakanlığı ve eğitim örgütleri açısından bir deneyim olmuştur ancak 2015-2019 Stratejik Planı henüz hazırlık aşamasındadır. 2010-2014 stratejik planının izleme, değerlendirme, gözden geçirme aşamasında ve 2015-2019 Stratejik Planı için mevcut durum analizi safhaları tamamlanma aşamasında olsa da planın uygulamasının ilk olması, eğitim örgütlerinde en küçük birimlere kadar yaygınlaştırılmasının yaklaşık bir yıllık bir süreç alıyor olması uygulama aşamasında görülen aksaklıkların ve eksikliklerin üzerinde çalışılarak önlem alınmasını gerekli kılmaktadır. Nitekim, stratejik yönetim sürecinde en önemli problemlerden birisi planlanan stratejilerin hayata geçirilememesidir ki bunun önemli nedenlerinden birisinin örgütün vizyonu–misyonu, stratejik amaçları ve stratejileri arasında doğru bir ilişkinin kurulamamasından kaynaklandığı söylenebilir. Milli Eğitim Bakanlığı’nın stratejik plan uygulamaları sürecinde tüm eğitim örgütlerinde yaşanan aksaklıkların giderilmesi ve yeni uygulama döneminde ülkenin gelecek vizyonu ve kalkınmasına eğitim anlamında daha etkin olarak hizmet edebilmek adına öz-değerlendirme yapılarak stratejik planlama sürecinin yeniden yapılanması sağlanabilir. Bu anlamda eğitim örgütlerinde bilimsel çalışmalar yapılması yerinde olabilir.

KAYNAKLAR

- Adem, M. (1991). *Eğitim Planlaması*. (2.Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi EFAM.
- Aktan, C. C. (2008). Stratejik Yönetim ve Stratejik Planlama. *Çimento İşveren*, 1-18
- Aktan, C. C. (1999). 2000’li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri (2) Stratejik Yönetim. İstanbul: TÜGİAD Yayını
- Altınkurt, Y. (2010). Milli Eğitim Müdürlüğü Çalışanları ve Okul Yöneticilerinin Stratejik Planlamaya İlişkin Tutumları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10 (4), 1927-1968
- Altınkurt, Y. ve Yılmaz, K. (2010). Stratejik yönetim ve stratejik liderlik. H. B. Memduhoğlu ve K. Yılmaz (Ed.), *Yönetimde yeni yaklaşımlar içinde* (s. 125-140), Ankara: Pegem A.**
- Aytaç, T. (2000). *Eğitim Yönetiminde Paradigmalar. Okul Merkezli Yönetim*. Ankara: Nobel Yay.
- Baron, M. A. and Boschee, F. (1997). *Outcome-Based Education:Providing Direction for Performance-based Objectives. Educational Planning*, 10, 2
- Besler, S. (2003). Stratejik yönetimin başarısında stratejik liderliğin rolü. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (1-2), 75-86.**
- Bircan, İ. (2002). Kamu kesiminde stratejik yönetim ve vizyon. *DPT Planlama Dergisi*, 42, 11–19.**
- Blanchard, K. (1997). *Anlaşılır Vizyon. Executive Excellence*. 1 (7)
- Blanchard, K. ve O’Connor, M. (1998). *Değerlerle Yönetim*. İstanbul:Epsilon Yay.
- Bradley, L. & Vrettas, A. (1990). *Strategic Planning and The Secondary Principal-The Key Approach to Success, Managing for Productive School*, NASSP Bulletin

Bryson, J. M. (1995). Strategic planning for public and nonprofit organizations: A guide to strengthening and sustaining organizational achievement. San Francisco: Jossey-Bass.

Bursalıoğlu, Z. (1994). *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış*. Ankara: PegemAYayınları.

Davis, G.A. & Thomas, M.A. (1989). *Effective Schools and Effective Teachers*. Boston: Allyn and Bacon

Demir, C. ve Yılmaz, M. K. (2010). Stratejik Planlama Süreci ve Örgütler Açısından Önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25, 1, 69-88.

Demirdizen, Ö. (2012). Stratejik Planlama, Stratejik Planlama Süreci, Hukuki Altyapısı ve Kamuda Gelişimi. *Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 31 Temmuz – Ağustos 2012

Güçlü, N. (2003). Stratejik yönetim. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2, 61–85.

Gürer, H. (2006). Stratejik Planlamanın Temelleri ve Türk Kamu Yönetiminde Uygulanmasına Yönelik Öneriler. *Sayıştay Dergisi*, 63, 91

Harigopal, K. (2006). Management of organizational change: Leveraging transformation. New Delhi: Response Books

Işık, H., & Aypay, A. (2004). Eğitimde stratejik plan geliştirme sürecinde karşılaşılan sorunlar: Çanakkale ilinde yapılan bir inceleme. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24 (3), 346–363.

Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu 2. Sürüm, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Haziran 2006

Keser Özmandar, Z. (2011). Okullarda Etkili Stratejik Plan Hazırlama Süreci: Bir Eylem Araştırması. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,10(4), 1389 -1421

Kılıç, M. ve Erkan, V. (2006) Stratejik Planlama ve Dengeli Performans Yönetimi Yaklaşımları Bir Arada Olabilir mi? *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 77-93

Lashway, L. (1997). *Visionary Leadership. School Leadership: Handbook for Excellence*. Edited by Stuart C. Smith and Philip K. Piele. Third Edition, ERIC Clearinghouse on Educational Management, University of Oregon

Lipton Mark. (1997). Vizyonun Somutlaştırılması. *Executive Excellence*, 1, 7

Murgatroyd, S. and Morgan, C. (1993). *Total Quality Management an the School*. Buckingham:Open University Press

Prasch, J. (1990). *How to Organize for School-Based Management*. England: Assn for Supervision & Curriculum

Sallis, E. (1997). *Total Quality Management*. (2nd Edition). London:Kogan Page

Schlechty, P.C. (1997). *Inventing Better Schools:An Action Plan For Educational Reform*. San Francisco: Jossey Bash Publishers.

Stoner, J. (1997). Vizyon, Misyon ve Değerler. *Executive Excellence*, 1, 7

Yılmaz, K. (2003). Kamu Kuruluşları için Stratejik Planlama Uygulaması. *Sayıştay Dergisi*, 50-51

1919'DA BAKÜ: İNGİLTERE-SOVYET RUSYA HÂKİMİYET MÜCADELESİ

BAKU IN 1919: THE HEGEMONY STRUGGLE BETWEEN ENGLAND AND SOVİET RUSSIA

БАКУ В 1919 ГОДУ: БОРЬБА ЗА ВЛАСТЬ МЕЖДУ АНГЛИЕЙ И СОВЕТСКОЙ РОССИЕЙ¹

Erdem KARACA*

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı'nın en stratejik gereksinimi hiç kuşkusuz petroldü. Petrol temini için Büyük Güçlerin en fazla odaklandıkları yerler arasında; Doğu Avrupa, Karadeniz, Hazar Denizi hattı ön plana çıkmaktaydı. Savaş zamanında olduğu kadar, savaştan sonra da adı geçen bölgeye/hatta hükümran olmak yönünde yürütülen faaliyetler 1919'da artarak devam etmiştir. Kafkasların stratejik önemini iyi bilen İngilizler, sadece Bakü'deki petrol bölgelerini kontrol etmekle kalmamış; aynı zamanda Sovyet Rusya'nın büyük çaplı endüstriyel kayıplarla karşılaşmasına yol açmaktan da geri durmamıştır. Kafkasların yanı sıra pozisyonlarını güçlendirmek isteyen İngilizler, ayrıca tüm Karadeniz'i, Azak Denizi'ni ve Hazar Denizi'ni tek taraflı kontrol altına almaya çalışmışlardır. Çarlık Rusya'sının yerini almaya çalışan Sovyet yönetimi ise, Bakü başta olmak üzere, aynı hattı geleceği için hayati görmüş, buna bağlı olarak da kapsamlı bir mücadelenin fitilini ateşlemiştir. Bir yandan siyasi, iktisadi ve askeri çatışmalar/çekişmeler yaşanırken, bir yandan da ideolojik argümanlar yayılmacı politikaların temel faktörü haline gelmiştir.

Çalışmada, ana kaynak olarak, Almanca yayımlanan gazetelerden Die Rote Fahne (Viyana), Pester Lloyd (Budapeşte), Wiener Zeitung (Viyana) özenle tetkik edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avusturya Basını, Azerbaycan, Bakü, İngiltere, Sovyet Rusya, Petrol

ABSTRACT

The most strategic demand of the First World War was inarguably the oil. The places which the "Big Powers" mostly focused on for the supply of oil was East Europe, Black Sea, The Caspian Sea region. The operations which aimed to gain the dominance over the region had continued after the war in 1919 as well as during the war times. The English who knew the strategic importance of the Caucasian Region, did not only control the oil regions in Baku but also caused major industrial losses in Soviet Russia. Apart from the Caucasian Region, the English also tried to gain the unilateral dominancy over the Black Sea, Sea of Azov and the Caspian Sea. The Soviet rulers who were trying to displace the Czarist Russia, also set eyes on the same region for it was vital for their future and to this respect fired the start of an extensive battle. On one hand, while the political, economical

¹ DOI : 10.17498/kdeniz.300

* Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, erdm.karaca@hotmail.com

and military conflicts were going on, on the other hand, the ideological arguments had become the fundamental element of the expansionist policies.

As the main sources of this study, Die Rote Fahne (Vienna), Pester Lloyd (Budapest), Wiener Zeitung (Vienna) were thoroughly reviewed

Key Words: Austria Press, Azerbaijan, Baku, England, Soviet Russia, Petroleum

АННОТАЦИЯ

Главным стратегическим оружием Первой мировой войны, несомненно, являлась нефть. Среди регионов, на которые были сфокусированы основные силы с целью завладеть нефтью, основным интерес вызывали Восточная Европа, Черноморский и Каспийский регионы. Действия направленные на завоевание господства в данном регионе, имели место не только во время войны, но также усилились после 1919 года. Англичане, хорошо знавшие о стратегическом значении Кавказа, не ограничились контролированием нефтяных областей Баку, а в то же время способствовали широкомасштабным потерям Советской России в области промышленности. Желавшие укрепить свои позиции не только на Кавказе англичане сделали попытку взять под односторонний контроль весь регион Черного моря, Азовское и Каспийское моря. Советская власть, пытавшаяся сменить царскую Россию, распознала в этом регионе, в первую очередь в Баку, стратегическое значение для будущего страны и начала масштабную операцию по борьбе за господство в данном регионе. На ряду с политическими, экономическими и военными конфликтами \ разногласиями идеологические аргументы и лозунги стали основным рычагом экспансионистской политики.

В данной работе в качестве основных источников детально исследованы опубликованные в немецкоязычных газетах тексты Die Rote Fahne (Вена), Pester Lloyd (Будапешт), Wiener Zeitung (Вена).

Ключевые слова: Австрия Пресс, Азербайджан, Баку, Англия, Советская Россия, нефть

Giriş

Sömürgeciliğin etkisinin arttığı ve emperyalist güçlerin kendi aralarında kıyasıya rekabete giriştikleri dönemde Asya, Avrupa ve Akdeniz'i birbirine bağlayan konumda bulunan Karadeniz, büyük devletlerin hâkim olmak istedikleri bir yer olmuştur. Bu hedefe ulaşmak isteyen İngiltere, Mondros Mütarekesi'nden sonra Ermenistan ve Gürcistan'la işbirliği içerisinde girerek, Karadeniz'den Hazar'a kadar uzanan coğrafyayı kontrol altına almak suretiyle, Türklere ve Bolşeviklere karşı sağlam bir set oluşturmak istemiştir. Karadeniz kıyılarına yönelik faaliyetlerini meşrulaştırmak için de, Ermeni ve Rumları koruma hususunu ve mütareke hükümlerini (terhis, silahsızlandırma) gerekçe olarak göstermiştir (Okur 2011: 53). Türkiye (Osmanlı), 1914'te Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na katıldığında, Osmanlı ülkesinin Asya vilayetlerinin, savaşın devamı için muazzam stratejik önemi haiz bir alanı kapsıyor olması, İngiliz siyasetinin karşılaştığı en kritik mevzulardan biri olarak belirlemiştir (Bostancı 2014: 119). O nedenledir ki, savaş sonrası söz konusu coğrafyanın, İngiliz hükümlerliği altında bulundurulması yönünde atılacak adımlar büyük bir önem kazanmıştır.

Öte taraftan, 7 Kasım 1917 tarihinde gerçekleşen darbeyle iktidarı ele geçiren Bolşevikler, 8 Kasım'da Petersburg'a gelen Lenin'i, Rus Sovyet Kongresi eliyle "Halk Komiserleri Konsey Başkanı", bir başka ifadeyle "Hükümet Başkanı" (Halk Komiseri) seçmişlerdir. Lenin'e, Stalin Halklar Bakanı, Troçki ise Dışişleri Bakanı olarak eşlik edeceklerdi. Yeni hükümet* çok geçmeden Osmanlı Devleti ile 18 Aralık 1917 tarihinde Erzincan Ateşkes Antlaşması imzalamıştır. Ne var ki, söz konusu antlaşmanın uygulanmasında Ermeniler sebebiyle bir takım problemler ortaya çıkmıştır. Rusların, Doğu Anadolu'yu Ermenileştirme gayretlerini boşa çıkarmak isteyen Osmanlı Devleti, vakit geçirmeden askeri harekâta başlamıştır (12 Şubat 1918). Avrupa'da da sıkışan Lenin Hükümeti, Osmanlı Devleti, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ile Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalamıştır (Çolak 2010: 5, 12, 13). Söz konusu gelişmeler, Anadolu ve Kafkaslar açısından yeni bir başlangıca işaret etmesi bakımından büyük önem arz etmiştir.

Hiç kuşkusuz, tarih boyunca Kafkaslar, bulunduğu bölge ve dünya için önemli geçiş güzergâhlarından biri olmuştur. 19. yüzyıldan itibaren Akdeniz, Karadeniz, Azak Denizi, Volga Kanalı, Hazar Denizi rotasını kullanan gemiler, Avrupa'dan Asya'ya, Asya'dan da Avrupa'ya petrol başta olmak üzere birçok malın daha kolay ve ucuza taşınmasını sağlamışlardır. Böylesine elverişli bir ortam en fazla Rusların iştahını kabartmıştır. Bölgedeki hâkimiyet dengelerini sürekli gözlemleyen ve gerekli adımları atamaktan çekinmeyen Çarlık Rusya'sı, vaktiyle Ermeniler üzerinden bir iskân politikası yürüttüğü gibi, eş zamanlı olarak Kafkas Müslümanlarına karşı da Ermenileri silahlandırmış ve sürekli bir biçimde kışkırtmıştır (Mustafayev 2012: 61-62; Bingöl 2013: 140, 142, 145).

Osmanlı Devleti, 2 Ağustos 1914'de Türk-Alman gizli ittifakını imzaladıktan sonra Kafkasya'daki faaliyetlerini artırmıştır. Geleneksel istihbarat çalışmalarının yanı sıra, Teşkilât-ı Mahsûsa üzerinden özellikle Türk ve Müslüman halklarıyla bağlantılı olarak gerçekleştirilen faaliyetlerin temel hedefi, Kafkasya'da yaşayan çeşitli unsurları Rusya'ya karşı harekete geçirmek olmuştur (Keleşyılmaz; <http://www.atam.gov.tr>). Savaş meydanlarında esir düşen Türk askerlerini, çoğu Ermeni olan askerlerin nezaretinde, Rusya'ya naklettiren Moskova yönetimi, büyük zorlukların ve sıkıntıların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Nakiller esnasında, Bakü'ye de 1283 esir getirilmiştir (1 Ocak 1915). Hasta olan 46 esir Bakü'de bırakılırken, diğerleri Sibirya'nın iç şehirlerine nakledilmiştir (Sönmez 2010: 12).

Öte taraftan, Azerbaycan topraklarındaki petrol yataklarını ihale yoluyla (1872'den itibaren) uzun vadeli kiraya vermeye başlayan Ruslar, büyük çaplı gelişmelere zemin hazırlamıştır. Böylece, Bakü'yü de yabancı sermayeye açmış olan Çarlık Rejimi, bu sayede Azerbaycan petrol üretimini 25 yıl içerisinde ABD'nin önüne geçirmiştir. 1901'e

* Yeni Sovyet Hükümeti tarafından yayınlanan beyannamelerde Rusya'da yaşayan milletlerin sahip olacakları haklardan söz edilmiştir. Nitekim, Lenin ve Stalin imzasıyla yayınlanan, "Rusya'da Yaşayan Halklara İlişkin Haklar Beyannamesi"nin 2. maddesinde şöyle denilmiştir: "Tüm ayrılma ve bağımsız bir devlet oluşturma hakları da dâhil olmak üzere Rusya'da yaşayan halkların serbestçe kendi kendilerini idare edebilme hakkının tanınması." Bolşevikler, söz konusu beyanname ile Rusya'da yaşayan milletlere, kendi geleceklerini diledikleri gibi belirleme hakkını tanımıştır. Böylece, milletler isterlerse Sovyet Rusya'dan ayrılıp, bağımsız devletler de kurabileceklerdi. Bkz., Selami Kılıç (1996), "1917-1918'de Kafkasya'daki Bazı Siyasi ve Askeri Gelişmelerin Işığı Altında Bağımsızlık. Yolundaki Gürcistan ve Berlin Gücü Komitesi'nin Bu Konudaki Çalışmaları", *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, s. 21.

gelindiğinde dünyada üretilen bütün petrolün yarısından fazlası Bakü’de üretilir hale gelmiştir (Açıkkaya 2010: 406-407).

Petrolün yanı sıra manganez, bakır ve demir gibi zengin yer altı kaynaklarına sahip bulunan Kafkaslar, özellikle 1917 Bolşevik Devrimi sonrasında İngiltere, Bolşevik Rusya, Almanya ve bir ölçüde Osmanlı Devleti arasında rekabet sahası haline gelmiş ve bilhassa Bakü petrollerine sahip olma isteği etkisini fazlasıyla hissettirmiştir (Öztürk 2005: 57).

Rus Devrimini müteakip, Çarlığın hâkimiyeti altındaki tüm halklar bağımsızlıklarını kazanmak için mücadeleye başlamışlardır. Gürcülerle Ermeniler, Çarlık yönetimi döneminden gelen avantajlarına binaen amaçlarına daha kolay ulaşabilecek imkâna sahip bulunurken, Kafkasya’daki Türk-İslâm topluluklarının durumu pek parlak görünmüyordu. Günün şartları içerisinde, Osmanlı Devleti’nden yardım almaktan başka bir seçenekleri de yoktu. Nitekim, Bakü-İstanbul arasında yürütülen çalışmalar ve işbirliği sayesinde 28 Mayıs 1918’de bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti’nin kurulması mümkün olmuştur (Yel 1999: 564-567). Kısa bir süre sonra, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti’ni yıkmak için Gence’ye doğru harekete geçen Bakü Sovyet Hükümeti, Osmanlı-Azerbaycan orduları karşısında tutunamamış ve Bakü 15 Eylül 1918 tarihinde geri alınmıştır. Ne var ki, Mondros Mütarekesi’ne binaen Osmanlı Ordusu Bakü’yü terk edince, 17 Kasım 1918’de General Thompson komutasındaki müttefik birlikleri şehre girmekte zorlanmamışlardır (Salamov 2004: 47-48)*. Söz konusu petrol olunca İngilizlerin aceleciliği gözden kaçmamaktaydı. Oysa, 1918 Martı’nda Müslüman katliamına girişen Ermeniler, 20 binden fazla insanı insafsızca öldürmüşlerdi. Ne var ki, Osmanlı Devleti haricindeki hiçbir güç katliamlara tepki göstermemiştir (Mustafayev 2014b: 799-800).

Osmanlı Ordusu’nun bölgede bulunduğu dönemde, açıktan (30 Ocak 1918) siyaset yapmaya başlayan Kafkas İttihat Terakki Fırkası’nın parti programının giriş kısmının başlığı olan “Yaşayan, Yaşayanı Yiyerek Yaşar” ifadesi (Atnur 2006: 44), Kafkaslarda, hatta dünyada yaşanan gelişmelerin mahiyetini adeta gözler önüne sermekteydi.

1. Kafkaslar-Avrupa Hattında Petrol Rekabeti

İnsanlığı savaş uçurumuna sürükleyen finansal sermayenin kendisi de savaş esnasında felaket dolu manzaralarla karşılaşmıştır. Üretimin maddi temelini teşkil eden kâğıt paraya bağımlı düzen tamamen bozulmuştur. Savunma sanayilerinin ön plana çıkması ekonomik dengeleri altüst etmiştir. Altın fiyatlarında görülen eradikasyon, kapitalist düzenin büyük zarar görmesine sebep olmuştur. Savaştan önce serbest rekabet kuralları çerçevesinde

* 1917 Devrimi’nden sonra Bakü’de hâkimiyetin Sovyetlerin eline geçtiği ilan edilmiş (31 Ekim) ve Azerbaycan’da Bakü Halk Komissarları Şurası kurulmuştur. Ömrü kısa olan bu şuranın 31 Temmuz 1918 tarihinde görevi son bulmuştur. 28 Mayıs 1918 günü ise, Mehmet Emin Resulzade başkanlığında kurulan Azerbaycan Milli Şurası, doğuda ve Türk dünyasında müstakil, demokratik parlamenter sistemi haiz ilk Türk Cumhuriyetini kurmuştur. 23 ay süreyle ayakta kalabilen bu cumhuriyet, Ruslar tarafından devrilmiştir. Bkz., Recep Rehimli (2010), “Sovyetler Zamanında Azerbaycan’da Kamu Personeli Yönetim Sistemi”, *Karadeniz (Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi)*, Sayı 3, s. 120.; Osmanlı Devleti’nin müttefiki olmasına rağmen Almanya, Enver Paşa’nın Doğu politikasına açıkça muhalefet etmiştir. Osmanlı’nın Kafkasya’daki yayılmasını ve Bakü’ye girmesine engel olmak üzere Sovyet Rusya ile 27 Ağustos 1918’de bir antlaşma dahi imzalamıştır. Doğu politikasını gerçekleştirmek isteyen Osmanlı yönetimi, kuvvetleriyle Ermenistan ve Gürcistan’dan geçerek Azerbaycan’a girmiş, Gence ve Bakü civarında Ermeni, Beyaz Rus ve İngiliz kuvvetleriyle çarpışarak Bakü’ye kadar varmış, böylece Azerbaycan’ı kurtarmıştır. Bkz., Şarika Gedikli Berber (2006), “Kafkas Seddi Projesi”, *Ekev Akademik Dergisi*, Sayı 27 (Bahar), s. 247.

işleyen piyasalarda tröstler ve tekeller hâkim unsur haline gelmişken, savaşla birlikte tüm kontrol askeri yönetimlerin eline geçmiştir. Bakü ve Romanya petrol bölgeleri ile Ukrayna Donets kömür havzasının işletilmesi, Alman demiryollarının ve otomobillerinin kaderi, Avrupa'nın balık ve ekmek ihtiyacının karşılanması hususları artık doğrudan askeri odakların kontrolü altına girmiştir.²

Yeraltı kaynakları bakımından son derece zengin olan Azerbaycan'ın en önde gelen yeraltı zenginliği petrol idi. Öyle ki, ülke arazisinin %70'i petrol ve doğalgaz bakımından yüksek potansiyele sahip durumdaydı. Daha 1820'li yıllarda, Bakü'nün çevresinde petrol depolamak için 120 kadar kuyu bulunmaktaydı (Seferov 2005: 288-289).

Tamamen stratejik önemi haiz bulunan petrol ve petrol endüstrisi, Dünya Savaşı'nda en fazla belirleyici etkiye sahip konumda yer almıştır. Romanya'nın savaşa katılmasıyla birlikte Transilvanya, Bükreş ve Köstence'yi ele geçiren Almanya, ülkenin petrol bölgelerini kontrol altına almış, böylece İngilizlerin petrol kuyularını tahrip etmesine yönelik önemli bir savunma pozisyonu elde etmiştir. Almanlar, Bükreş'te barışın sağlanması meselesini, petrolün özgürleştirilmesi şeklinde değerlendirmişlerdir. Deutschen Erdöl-A.-G.'nin (Alman Petrol Şirketi) sadece Almanların değil, aynı zamanda bütün Romen şirketlerinin çıkarlarını koruduğu da ileri sürülmüştür. (Die Rote Fahne, 7.12.1919, Nr. 172: 4).

Öte taraftan, büyük bir petrol tedarikçisi olan Amerika (ABD), müttefik devletlere (İngiltere, Fransa) yaptığı satışlarla, petrol ve petrol türevlerinden büyük gelirler elde etmiştir. Bu durum adeta bir soyguna dönüşmüştür. Savaşın sonuna gelindiğinde, Amerikan şirketleri neredeyse Avrupa'nın tüm ihtiyacını karşılayan tek güç haline gelmişlerdir. Royal Dutch-Shell ve Standard Oil Company dikte ettikleri fiyatlarla adeta bütün dünyayı haraca bağlamış ve Alman rafinerilerinin kapanmasına neden olmuştur. Bu durumda Almanya, barış döneminde 795.000 tonluk ihtiyacının 617.000 tonluk kısmını Kuzey Amerika'dan temin etmek mecburiyetinde kalmıştır. Almanya'yı kendisine bağımlı hale getiren galipler, Meksika petrol bölgelerini de Rockefeller namına kontrol altına almışlardır (a.g.g.).

Amerika, Almanya ve Meksika'ya yönelik yürüttüğü çalışmaların benzerini Japonya'nın ele geçirdiği bölgelerde de tatbik etmiştir. Japonya'nın Çin'de işgal etmiş olduğu petrol ve kömür havzalarını bir yatırım sahası olarak gören Amerikan sermayedarları, çok geçmeden Çin piyasasına da el atmışlardır (a.g.g.).

Amerika'nın petrol ve diğer yer altı kaynakları üzerinde izlediği politikanın yanı sıra Avrupa'da da bir petrol mücadelesi yaşanmaktaydı. Rusya Halk Komiserleri Sovyeti, 28 Mayıs 1918'de Vladimir Lenin'in önerisi ile petrol endüstrisinin millileştirilmesi kararını vermiştir. Karar, bizzat Lenin tarafından, Bakü Halk Komiserleri Sovyeti Başkanı Şaumyan'a telgrafla bildirilmiştir. Bakü Sovyet Yönetimi, 2-5 Haziran 1918 günü aldığı kararla, Bakü petrol endüstrisi ile Hazar Ticaret Donanması'nın millileştirilmesini kabul etmiştir. İngilizlerin ve Fransızların yönlendirmesiyle, Avrupalı devletlerin (İspanya, Hollanda, Norveç, Danimarka, İsviçre) ve İran'ın, Moskova'yı protesto etmeleri ise, söz konusu kararın değişmesine etki etmemiştir. Halk Tasarrufatı Şurası'na devredilen Azerbaycan petrol endüstrisinin 408 kurumu, Lenin'in talimatları doğrultusunda elde edilen

² “Manifest der Kommunistischen Internationale.”, *Die Rote Fahne*, 30 April 1919, Nr. 49, (Beilage/Ek zu Nr. 49 der “Sozialen Revolution”); Avusturya'da komünist kesimin günlük yayın organı olarak faaliyette bulunan *Die Rote Fahne* gazetesi (1919-1939), bir süre sonra Avusturya Komünist Partisi'nin sesi haline gelmiştir. bkz., [https://de.wikipedia.org/wiki/Die_Rote_Fahne_\(Österreich\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Die_Rote_Fahne_(Österreich))

petrolleri Rusya'ya nakletmeye başlamıştır (Qafarov 2008: 148-149). Çıkarlarının müdafaasından taviz vermeyen İngiltere, Kafkaslarda petrol bölgelerine yerleşmekten geri adım atmamış ve Bakü'yü ele geçirerek burada bir askeri üs kurmuştur. Bölgede kendisini bir tehdit unsuru olarak zorlayabilecek tek güç ise, yeni ortaya çıkmış olan Sovyet Cumhuriyeti idi (Die Rote Fahne, 7.12.1919, Nr. 172: 4).

İstanbul, Anadolu, Kafkaslar, İran ve Afganistan'a hâkim olmayı stratejik bir zorunluluk olarak gören İngiltere, böylece hem Rusya'yı güneyden kuşatmış, hem de Bakü petrollerinden Rusya'yı mahrum bırakmış olacaktı. İngilizler gibi, Amerikalılar da bölgeye özellikle Bakü petrolleri ve ticari beklentilerden dolayı büyük ilgi göstermekteydi. Ancak, Sovyet genişlemesi/yayılmacığ karşıısında pek de başarılı oldukları söylenemezdi (Doğanay 2009: 283).

7 Ağustos 1917'de, kendisine verilen izinle Petersburg'da Amerikan Kızılhaç görevlisi olarak bulunan Raymond Robins, Rusya'daki gelişmeler hakkında Lenin ile bir dizi görüşmeler gerçekleştirmişti. Bolşevik sisteme dair bilgi veren Lenin, Rusya'da etkilerinin son bulmasının ancak Rusların bir reaksiyon göstermesiyle, ya da bir dış gücün müdahalesiyle olabileceğine işaret etmiştir. Bu gerçekleşse dahi, Rus devriminin fikri yönü, dünya işçi kesiminin sömürü düzeni karşısında alacağı pozisyonla devam edecekti. Devrim fikrinin gücüne fazlasıyla inanan Lenin, demokrasinin beşiği konumunda bulunan Amerika'nın yozlaşmış yönetim anlayışıyla gelişmelere karşı koyamayacağını da ileri sürmüştür. Yaklaşımı doğru bulmayan Robins, ABD'de hükümetin ve yerel otoritelerin seçmenlerin gerçek iradesiyle belirlendiğini ileri sürerek, Amerikan demokrasisinin doğru anlaşılmadığı yönünde eleştiri getirmiştir. Lenin, devrim sonucunda kurulacak yeni anayasal düzenle, tüm dünyada devri kapanmış adaletsiz yönetim anlayışlarının önemini yitireceğine, kendilerinin tüm Sovyet halklarının haklarının savunucusu ve temsilcisi durumuna geleceğine işaret etmiştir. Sözelimi, petrol bölgesinde yer alan Bakü'nün hayatiyeti, petrolle sıkı sıkıya bağlantılıydı. Bu nedenledir ki, Sovyet Meclisine seçilen bölge temsilcisi, petrol emekçileri (yöneticiler, mühendisler, ustalar, işçiler) tarafından seçilmiştir. Petrol sektöründe olduğu gibi diğer kesimlere (Kömür, tarım vb) de benzer şekilde temsil hakkı verilmiştir. Bir zamanlar karanlığa sürüklendiği gibi Rusya'nın tekrar karanlığa sürüklenebileceğine de değinen Lenin, ne olursa olsun bundan sonra yayılmakta olan devrim değerleriyle siyasal demokrasinin mağlup edilerek, geleceğin ümidi olunacağı fikrini kararlılıkla savunmuştur.³ Oysa, Bakü Halk Komiserleri Sovyeti Başkanı S. Şaumyan'ın, 1918 Mart'ından itibaren, Taşnaklarla birleşerek Azeri Türklerine karşı yürüttüğü katliamı büyük hayranlıkla ve sevinçle karşılayan Lenin'in (Qafarov 2008: 145-148), halkların haklarının savunucusu olacakları yönündeki yaklaşımı; yeni bir tür emperyalist siyasetin ayak sesleri olmaktan öteye geçmemekteydi.

Rusya'daki Marksist düşüncenin, esasında Rus Batıcılığı'nın devamı niteliğinde olduğunu belirten Plekhanov, Rus işçi sınıfının asıl hedefinin "büyük misyonu" gerçekleştirmek, bir bakıma Petro'nun yarım kalan işini tamamlamak olduğunu ileri sürmüştür. Sovyetler Birliği özelinde önce Lenin, ardından da Stalin tarafından yorumlanan Marksist Sosyalizm, temel iki fonksiyona sahipti. Birincisi, sanayileşme sürecindeki bir toplumun devrimci hedeflerini yönlendirmek, ikincisi de, modern bir sanayi devleti meydana getirmek amacıyla topluma rehberlik etmekte (Kaya 2010: 68). Lenin temelde, maksimum olarak tüm toprakları millileştirmek ve bankaları devlet bünyesinde birleştirmek

³ "Lenin über den sozialen Gedanken der Revolution.", *Die Rote Fahne*, 15 November 1919, Nr. 154, s. 4.

istemmiştir. Savaş komünizmi olarak nitelendirilen 1918-1920 yılları arasında, üretimin azalması ve savaşla ilgili ortaya çıkan sorunları çözmeye çalışan Lenin, devrimden sonra özel mülkiyetin kaldırılması, ekonominin merkezi olarak ve pazarın gereklerine göre yönetilmesi gibi yaklaşımları rejimin ana unsurları haline getirmiştir (Açma ve Yenişen 2013: s. 137).

Tarımsal alanda hızla gelişen Ruslar, tarım makinelerinin de yoğun kullanımı sonucunda büyük çapta benzin ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenledir ki, İngiltere'nin petrol bölgelerine (Bakü) yerleşmiş olması memnuniyet verici olmamıştır. İngiltere, bu sayede hem Sovyet Rusya'ya karşı politik bir üstünlük sağlayabilir, hem de karşı devrimi (Menşevikleri) takviye edebilirdi. Öte taraftan, dünya petrol piyasasının en belirleyici aktörü konumuna gelmiş olan Anglo-Amerikan sermayesi, bir haraç düzeni kurarak hızla genişlemeye devam etmekteydi. Öyle ki, Fransız petrol piyasasını ele geçirmenin yollarını dahi aramaktaydı. Almanların Romanya ve Doğu Galiçya'daki varlığından da oldukça rahatsızdılar. Standard Oil Company ve Royal Dutch-Shell tröstlerine Fransız gruplarının yapmış olduğu ödemeler yüksek miktarlara ulaşmıştır. Paris Borsası spekülörlerin oyun alanı haline gelmiştir. Bütün bu yaşananlar politik gelişmelere de etki etmiştir. Ukrayna ile kanlı bir savaşa tutuşan Polonya'nın yardımına Fransızlar koşmuşlardır. Mağlubiyet üzerine İngiliz sermayedarlarına yanaşan Ukrayna, destek karşılığında kendilerine Galiçya petrollerini teklif etmiştir. Polonya, Doğu Galiçya'nın kaybedilmesini asla istememekteydi. Ancak, Fransız ekonomisinden daha üstün bir güce sahip olan İngiltere'nin etkisi tüm taraflarca bilinmekteydi. Bu nedenle, Lloyd-George'un Doğu Galiçya'da halk oylamasına gidilmesi önerisini getirmesi Galiçya Meselesi'ne yeni bir boyut kazandırmıştır (Die Rote Fahne, 7.12.1919, Nr. 172: 4).

İngilizlerin kontrol altına almaya çalıştıkları en önemli yerler arasında bulunan Bakü'de de kaygı verici gelişmeler yaşanmaktaydı. Sistematik bir biçimde zengin petrol endüstrisini tahrip eden İngilizler, petrol ithalat/ihracatına da yasaklama getirmişlerdir. Tanklarda depolanan 800 milyon put (yaklaşık 363.000 ton) petrol ise, İngilizlerin kullanımı için tahsis edilmiştir. Oysa, muhtemel bir patlamanın gerçekleşmesi durumunda, Bakü için büyük bir felaket yaşanabilirdi. Greve giden işçiler, hem Astrahan ile gerçekleştirilecek ticaretin, hem de petrol ihracatının serbest kılınmasını istemişlerdir. Sanayiciler de, kısıtlamalar konusunda en az işçiler kadar rahatsızlık duymuşlardır.⁴ Sanayinin tatil edilmesinin kabul edilemeyecek bir durum olduğu görüşü dile getirilmiştir. Sovyet Rusya ile bu şekilde hesaplaşmak gayesinde olan emperyalist soyguncuların, ekonomiyi bozmaya çalışmaları şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir.⁵

2. Askeri ve Siyasi Gelişmeler

Birinci Dünya Savaşı esnasında, müttefik Almanya'nın Osmanlı'dan farklı bir Kafkas politikasına sahip olduğu görülmüştür. Özellikle Bakü petrolünü kontrolleri altına almak isteyen Almanlar, Gürcülere destek vererek, onların 26 Mayıs 1918 tarihinde Güney Kafkas

⁴ *Wiener Abendpost (Beilage zur Wiener Zeitung)*, 26 Juni 1919, Nr. 144, s. 3.; *Wiener Zeitung*, 1703 yılında yayın hayatına başlamıştır. Dünya üzerinde yayınlanmakta olan gazetelerin en eskisidir. Avusturya'nın resmi yayın organı olup, günlük haber yayıncılığının yanı sıra Resmi Gazete olarak da işlev görmektedir. bkz., https://tr.wikipedia.org/wiki/Wiener_Zeitung

⁵ "Engländer vernichten die Bakuer Petroleumindustrie.", *Pester Lloyd*, 28 Juni 1919 (Ek-3), Nr. 149, s. 4.; *Pester Lloyd*, Budapeşte'de Almanca olarak yayımlanmış liberal eğilimli bir gazetedir (1854-1945). Bir süre yayın hayatına ara veren gazete, 1994 yılında Der Neue Pester Lloyd adı altında yeniden çalışmalarına başlamıştır bkz., http://www.wikiwand.com/de/Pester_Lloyd

Cumhuriyeti'nden ayrılmalarına ve çatışmacı bir pozisyon almalarına sebebiyet vermişlerdir (Mustafayev 2013c: 152). Gürcistan ve Ermenistan'ın bağımsızlıklarını tanımada hiçbir mahzur görmeyen Almanya, bir yandan Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanımadığı gibi, bir yandan da Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan politikasını etkisizleştirmeye çalışmıştır (Yılmaz 2008: 128-129).

Nihayet, Ermenistan ve Gürcistan arasında süregelen çatışma ve düşmanlık* 1919 yılı Ocak ayında sona erdiği gibi, Bakü'deki genel grev de bitirilmiştir (Wiener Zeitung, 17.01.1919, Nr. 13, s. 8). Ne var ki, yaşanmakta olan büyük açlık meselesi ve yolların büyük çaplı tahribatı dolayısıyla sıkıntılar hat safhaya varmıştır. Bir çağırıda bulunan Lenin, işçilerden, söz konusu meselelerin halledilmesi için seferberlik halinde çalışmalarını istemiştir. Bakü'de konuşlanmış bulunan İngiliz yönetiminden memnun kalmayan meslek örgütleri, yaptıkları toplantılar sonrasında, Bolşeviklerin bölgeye çağırılmasını uygun bulmuşlardır.⁶

Hazar Denizi'ne küçük çapta bir filo gönderen İngilizler, Bakü'deki Türk ve Bolşevik güçlerine karşı savaşmak niyetindeydiler. Ancak bir süre sonra Bolşeviklere karşı saldırıya geçme eğilimi ağırlık kazanmış ve General Thompson tarafından bir ultimatom verilmiştir. İkinci ultimatomun verilmesini müteakip General Prewilsky Bakü'yü tahliye etmiş ve böylece İngilizlerin Bakü'deki konumu daha da güçlenmiştir (Wiener Zeitung, 23.03.1919, Nr. 69, s. 11).

Müttefik kuvvetleri Arkhangelsk, Orenburg, Rostov, Bakü ve Aşkabat'a yerleşirken, Sovyet birlikleri de Riga ve Kharkov'u ele geçirmişlerdir. Ukrayna ve Letonya ise birer Sovyet Cumhuriyeti olmuşlardır. İşçi kesiminin gösterdiği büyük fedakârlık ve özveri sonucunda Sovyet zaferinin bütün dünyada genişleyerek hâkim unsur haline geleceğine dair inanış güç kazanmıştır.⁷

İngilizlerin Bakü'yü işgali esnasında genel greve giden demiryolu işçileri, Tiflis, Petrovsk (Ukrayna), Bakü arasındaki bağlantının kesilmesine neden olmuşlardır. Ayrıca Petrovsk'ta, işçiler ve çiftçiler Sovyet yanlısı gösteriler başlatmıştır.⁸ Kazakların arasında da sosyalizm yönetim modeli ilgi görmeye başlamıştır. Nikolajevsk'de 2000 hektarlık bir alan toplumsallaştırılırken, Senijanka'da Trotskij namıyla yaklaşık 200 hektarlık bir komün kurulmuştur.⁹

* Transkafkasya Komiserliği'nde hâkim durumda bulunan Gürcüler ve Ermeniler bağımsızlıkları yolunda kendilerini destekleyecek büyük devlet arayışlarına devam etmekteydiler. Bunu fırsat bilen İngilizler de, bunları Rusya'dan koparmak ve kendi taraflarına çekmek için Kafkasya'da büyük çaba göstermekteydi. Gürcülere savaşı devam ettirmeleri halinde büyük miktarda para teklifinde buldukları gibi, Ermenilere de oluk oluk İngiliz parası akıtılmış ve bu paralarla oluşturulan bir Ermeni kolordusu silahlandırılmıştır. Söz konusu Ermeni kolordusu, faaliyetleri neticesinde hem Gürcülerin hem de Azerilerin bağımsızlık hareketlerini engellemekteydi. Rusya ise, bağımsızlık peşinde koşan Gürcü, Ermeni ve Azerilerin, Rusya'dan ayrılmamaları için büyük gayret göstermekteydi. Bilhassa, Ermenileri koruyarak görünerek Kafkaslarda Rus hegemonyasını kurmaya çalışmaktaydı. Kılıç (1996), *a.g.m.*, s. 28-29.

⁶ "Rußland.", *Wiener Abendpost (Beilage zur Wiener Zeitung)*, 30 Januar 1919, Nr. 24, s. 2.

⁷ "An die Arbeiter von Europa und Amerika! Ein Brief Lenins.", *Die Rote Fahne*, 26 März 1919, Nr. 39, Beilage (Die soziale Revolution), s. 1-2

⁸ "Aus dem besetzten Gebiet.", *Pester Lloyd (Abendblatt)*, 30 Mai 1919, Nr. 125, s. 2.

⁹ "Bolschewismus unter den Kosaken.", *Pester Lloyd*, 6 Juni 1919, Nr. 132, s. 6.

1919'da Bakü Üniversitesi'ne bağlı kurulan Şark Fakültesi bünyesinde, önemli sayıda askeri tercüman ve Ortadoğu uzmanı kadrolaşması sağlanarak, bölgedeki Sovyet politik çıkarlarının korunması ve geliştirilmesi imkânı elde edilmiştir (Gasimov 2011: 552). Ayrıca, 360.000 (%70'i Müslüman) kişinin yaşadığı Bakü'de köylülerin düzenlediği kongrede oybirliği ile Sovyet Sosyalist Rus Cumhuriyeti'nin bir parçası olduğu yönünde karar alınmıştır. Gelişmeler, Bakü'deki İngiliz askerleri arasında büyük bir moral bozukluğuna sebebiyet vermiştir. 200 İngiliz denizcisi Astrahan'a yapılması öngörülen seferi reddetmiştir. Bütün Dağıstan'da ise Denikin'e karşı kesif bir mücadele başlatılmıştır.¹⁰

General Denikin ordusuyla birlikte Hazar Denizi'nden Kırım'a kadar uzanan 900 millik sahayı kontrol altına almış ve Bolşeviklerin Kırım'la olan bağlantısını kesmiştir. Denikin'in ilerleyişi karşısında Bolşevikler, Theodosia (Kefe) ve Belgorod şehirlerini alelacele boşaltmışlardır.¹¹ Ancak, çok geçmeden Kafkasya'daki dengeler Bolşevikler lehine değişmiştir. İngilizlerin güdümündeki Denikin'in ordusunun Kızıldordu karşısında çökmeye başlamasıyla Bolşeviklerin yükselişi hız kazanmıştır. Pozisyonunu kaybetmek istemeyen İngiltere, Güney Kafkasya halkları (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan) arasında bir birlik oluşturmayı gerekli görmüştür. Ne var ki, tüm teşebbüslerinde arzu ettiği sonuca ulaşamamıştır (Öztürk 2005: 100-101).

Kafkasya'daki pozisyonuna ek olarak, Sibiry'a da başarılı bir şekilde ilerleyen Kızıldordu, Kama Nehri'ne kadarki alanları dahi kontrol altına almıştır. Ayrıca, Kafkasya'da bulunan Müslümanlar ve Ermeniler arasında da Bolşevizm eğilimi ön plana çıkmıştır. İngiliz işgal ordusunda yer alan Hintli birlikler ise, daha fazla görev almayı istememekte ve ülkelerine dönmeyi talep etmekteydiler. Bakü'de başkaldırıda bulunan bir İngiliz askeri ise, eylemi nedeniyle idam edilmiştir. Kızıldordu ile karşılaşan 200 İngiliz denizcisi, onlarla savaşmaktan imtina etmişlerdir. Dahası, İngiliz askerleri, ellerindeki mühimmat ve savaş malzemelerini satmaktan dahi geri durmamışlardır. Gelişmeler üzerine bir karar alan İngiliz Komutanlığı, kendi birliklerini çekerek, yerlerine İtalyan birliklerinin ikame edilmesini uygun bulmuştur. Zaten ilk İtalyan birliklerdi de gelmişlerdi. İtalyanlardan yana en büyük beklenti, Bolşevikler karşısında durabilecekleri ya da direnebilecekleri yönündeydi.¹²

Bolşevik kuvvetleri, Ukrayna Cephesi'nde taarruza geçmiş ve Denikin kuvvetleri tüm hatlarda geri çekilmiştir. Finli ve Menşevik pilotlar, İngiliz uçaklarıyla Petersburg üzerine bomba ve ölüm yağdırmaya çalışmışlardır. İngiliz Hükümet yetkilileri vermiş oldukları beyanatlarda, Kafkaslardan ordularının çekileceğini belirtmelerine rağmen, Bakü'den gelen haberler durumun tersine işaret etmiştir. Gözlemlenen odur ki, İngilizler geniş kapsamlı bir işgale hazırlanmaktaydı. Kafkas halkları, emperyalist İngiliz Hükümeti'ne karşı büyük bir öfke duymuş ve İngilizlerce desteklenen Denikin'e karşı mücadele edileceğini beyan etmiştir. Halklar, İngiliz despotizminin baskısı karşısında Sovyet iktidarından yana tavır ortaya koymuştur.¹³

¹⁰ "Ausrufung der Räterepublik in Baku.", *Pester Lloyd*, 22 Juni 1919, Nr. 145, s. 8.

¹¹ "Rußland.", *Wiener Abendpost (Beilage zur Wiener Zeitung)*, 30 Juni 1919, Nr. 147, s. 5.

¹² "Rußland.", *Wiener Zeitung*, 28 Juni 1919 (Ek-2), Nr. 146, s. 7.; Spoleto öncülüğünde İran ve Rusya'ya gönderilen İtalyan heyeti, Batum, Tiflis, Bakü ve Tahran'ı ziyaret ederek temas ve gözlemlerde bulunmuş ve tüm yerlerde dostça karşılandıklarını beyan etmiştir. bkz., *Wiener Zeitung*, 9 Oktober 1919, Nr. 231, s. 7.

¹³ "Rußland.", *Wiener Abendpost (Beilage zur Wiener Zeitung)*, 14 Juli 1919, Nr. 159, s. 3.; Gürcistan Ulusal Meclisi de Denikin'e karşı önlem almak konusunda karar almış ve savaş

Bakü'de İngiliz yönetimi, görkemli gösterilerle, geniş halk kitleleri tarafından protesto edilmiştir. Durumu kontrol altına almak isteyen İngilizler, sert önlemlerle protestoları etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. Bütün bunlar, İngilizlere karşı daha büyük bir nefretin oluşmasına sebebiyet vermiştir.¹⁴ İngilizler bir yandan yerel tepkilerle karşılaşırken, bir yandan da kendi askerlerinin çıkardığı huzursuzluklarla meşgul olmak zorunda kalmıştır. Bakü limanında konuşlanmış bulunan İngiliz deniz birlikleri, evlerine dönmek için isyan bayrağı çekince, limandaki gemiler çok geçmeden bölgeden ayrılmıştır.¹⁵ Aralıklarla devam eden askeri eylemler bir türlü son bulmamış, Bakü'deki İngiliz deniz birlikleri arasında yurtlarına dönmek maksadıyla yeni bir isyan patlak vermiştir.¹⁶

Dört yıl süren Dünya Savaşı'nın ardından silahların susmuş olmasına rağmen İngiltere cephesinde herhangi bir şeyin değişmediği görülmekteydi. Oysa ABD, silahların susmasını müteakip 3.113.000 askerini terhis etmiştir. 29 Temmuz itibarıyla ABD ordusunda muvazzaf asker sayısı 612.000'ye kadar inmiştir.¹⁷ Bu durum, İngiltere'nin çıkarlarını korumak için, bir süre daha askeri müdahalelere/operasyonlara başvuracağını bir göstergesi sayılabilirdi.

Öte taraftan, Anadolu'dan Kafkaslara ve Mezopotamya'ya kadar geniş bir sahada iletişim hattı ve işbirliği ağı kurmuş olan Mustafa Kemal Paşa, Ali Meydan öncülüğündeki Azerbaycan Hükümeti'ni, Bakü ve Gürcistan'daki milliyetçileri içerisine alan yardım ve işbirliği ittifakları oluşturmuştur.¹⁸ Ne var ki, İngilizlerin, tamamen Bakü'yü boşalttıkları yönünde bilgilerin kaydedildiği bir dönemde¹⁹, hem Bakü'nün hem de Batum'un İngiliz kuvvetleri tarafından tekrar işgal edildiği gözlemlenmiştir.²⁰

3. Tepkilerin Odağındaki Ülke: İngiltere

Yaşanan olaylara bağlı olarak zamanla görülmüştür ki, emperyalistlerin ve emperyalizmin neden olduğu yeni suçlar ve ayıplar açığa çıkmıştır. Bakü'de, 26 Bolşevik'in başından geçen olay, bu duruma en iyi örnek teşkil etmiştir. Türk (Osmanlı) birliklerinin Ağustos 1918'de Bakü'ye yaklaştığı sırada, İngilizlerin çağırısıyla Menşevik ve Sosyalistler (Bolşevikler)'den müteşekkil yerel bir Sovyet yönetimi kurulmuş, ne var ki Bolşevik komiserler görevlerinden istifa ederek ayrılmışlardır. Türklerin ilerleyişini sürdürmeleri üzerine de, tedbir amaçlı küçük bir İngiliz birliği Bakü'ye gönderilmiştir. Şehri tahliye etmek için acele etmeyen İngilizler, Bolşevik komiserleri ve ailelerini Eylül ayında kendileriyle birlikte gittikleri yerlere sürüklemişlerdir. Durumu yakından takip eden Sovyet Rus Yönetimi, Bakü'deki komiserleriyle ellerindeki İngiliz esirleri takas etmek

hazırlıklarına başlamıştır. bkz., "Georgien und Denikin.", *Die Rote Fahne*, 21 Oktober 1919, Nr. 134, s. 2.

¹⁴ "Die russische Räterepublik. Die englische Festsetzung im Kaukasus.", *Pester Lloyd*, 15 Juli 1919, Nr. 163, s. 5.

¹⁵ "Englische Matrosen meutern.", *Die Rote Fahne*, 7 August 1919, Nr. 82, s. 3.

¹⁶ "Die rote Fahne auf englischen Schiffen.", *Die Rote Fahne*, 13 August 1919, Nr. 85, s. 2.

¹⁷ "Vereinigte Staaten von Amerika.", *Wiener Abendpost (Beilage zur Wiener Zeitung)*, 5 August 1919, Nr. 177, s. 4.

¹⁸ "Die Vorgänge in der Türkei.", *Pester Lloyd*, 16 November 1919, Nr. 224, s. 3.

¹⁹ "Rußland.", *Wiener Zeitung*, 8 Oktober 1919, Nr. 230, s. 6.; "Baku von Engländern geräumt.", *Die Rote Fahne*, 8 Oktober 1919, Nr. 123, s. 1.

²⁰ *Wiener Abendpost (Beilage zur Wiener Zeitung)*, 23 Dezember 1919, Nr. 291, s. 2.; "Erfolge der Engländer.", *Die Rote Fahne*, 24 Dezember 1919, Nr. 185, s. 2.

istediklerini bildirmişlerdir. Ancak İngiliz kumandanlığı talep karşısında sessiz kalmıştır. Alınan bilgilere göre 26 Bolşevik komiserin Bakü'den Hindistan'a götürüleceği tespit edilmiştir. Ne var ki, Meşhed'de teslimatı gerçekleştirilmesi öngörülen komiserlerin vurulduğu kaydedilmiştir. Yapılan incelemeler, ulaşılan belgeler ve temin edilen doktor raporlarına göre, öldürülen komiserler çok geçmeden defnedilmişlerdir. Yaşanan dehşeti ve infazları örtbas etmeye çalışan İngiliz Yönetimi, suçüstü yakalanmıştır. Böylece emperyalist yamyamlar, bir kez daha sözde medeniyet ve sözde insanlık iddiaları arkasında ne kadar ikiyüzlü düşünceye sahip olduklarını göstermiştir.²¹

Dünyanın en büyük pamuk üreticilerinden birisi durumunda olan Türkistan'da İngiliz emperyalizminin müdahalesinden sonra, pamuk ihracatı imkânsız hale gelmiştir. Olumsuzlukların devam etmesi halinde ise, sulama sisteminin neredeyse geri dönülemez şekilde bozulacağı öngörülmüştür. Aynı şekilde, Kafkaslardaki petrol endüstrisi de İngilizler eliyle tahrip edilerek, işlevsiz hale getirilmiştir. Bakü'de milyonlarca tonu bulan petrol stokları, uygulanan yasaklar dolayısıyla büsbütün bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. İngilizler gibi barbar yöntemlere başvuran Menşevikler de büyük zararlara ve kayıplara sebebiyet vermekten geri durmamışlardır.²²

Gelişmelere dair bir mektup yayımlayan Sylvia Pankhurst, en büyük meselelerin müttefiklerin Sovyet Rusya ile Avrupa'da gelişmekte olan komünizm hareketlerine karşı yürüttükleri saldırılar olduğunu ileri sürmüştür. Lloyd George'un 18 Ağustos'ta yaptığı açıklama ve verdiği söze göre, İngiliz kuvvetlerinin kış mevsimine kadar Rusya'dan geri çekilmesi gerekmektedir. II. Uluslararası Zürih Konferansı'nda da alınmış olan bu karar ne yazık ki yerine getirilmemektedir. Kafkasları işgal etmiş bulunan İngilizler, sadece Bakü'deki petrol bölgelerini kontrol etmekle kalmamış, aynı zamanda Sovyet Rusya'nın büyük çaplı endüstriyel kayıplarla karşılaşmasına da yol açmışlardır. Ayrıca, tüm Karadeniz'i, Azak Denizi'ni ve Hazar Denizi'ni tek taraflı kontrol altına almışlardır. Böylece, konumu güçlendirilmiş İngiliz savaş gemileri vasıtasıyla Sovyetleri bloke etmek mümkün hale gelmiştir. Buna ilaveten, Sovyet Rusya'nın en tehlikeli düşmanı durumunda bulunan General Denikin'e de büyük bir destek verilmiştir. İngilizlerin Kafkaslarda buldukları sürece Denikin ordusunun silah, mühimmat ve gıda maddesi sıkıntısı çekmeyeceği aşikârdır. En çok Kafkaslarda saldırılar gerçekleştiren Denikin, Temmuz'da Çerkezlerle karşı karşıya gelmiştir. Çerkezler, bir yandan savaşırken, bir yandan da yaşananları müttefikler nezdinde verdikleri nota ile protesto etmişlerdir. Çerkez halkının varlığının korunmasını talep etmişlerdir. Denikin'in hiçbir hassasiyeti dikkate almaması üzerine de Çerkezler tüm güçleriyle savaşmaya mecbur kalmışlardır. Durumu normalleştirilmesi gereken İngiltere, aksine bölgeye taze birlikler göndererek büyük hayal kırıklığına neden olmuştur. Gönülsüz görünen askerlerden verim alabilmek için de haftalık ücretleri 2.20 Pound artırılmıştır. Buna rağmen İskoçya donanma üssünde ve Bakü'de isyanlar patlak vermiştir. Ardından Londra Liman İşçileri Komitesi, Rusya'ya yapılacak sevkiyat konusunda greve gitme kararı almıştır. Böylece, hızla yayılan tepkiler İngiltere açısından yeni sorunlara kapı aralamıştır.²³

²¹ "Imperialistische Schandtaten der Engländer.", *Pester Lloyd (Abendblatt)*, 23 April 1919, Nr. 94, s. 2.

²² "Die Schuld der Kommunisten.", *Die Rote Fahne*, 9 August 1919, Nr. 83, s. 1, 3.

²³ "Die Rechtssozialisten und die Interventionen.", *Die Rote Fahne*, 27 September 1919 (Ek-1), Nr. 114, s. 1-2.; Sylvia Pankhurst (1882-1960), İngiltere'de kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkını kazandırmak için mücadele etmiştir. Zamanla anti-faşizm davasına kendini adanmış, önde

Dahası, Bakü'den alınan bilgilere göre; İngilizler tarafından esir alınan Bolşevikler, zorla, angarya işlerde çalıştırılmak üzere İngiltere'ye ve İngiliz kolonilerine götürülmüştür.²⁴

4. Sonuç ve Değerlendirme

Almanya'nın yanında savaşa giren Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun, hem kendisinin, hem de Almanya'nın aldığı ağır yenilgiden ve savaşı bitiren antlaşmaların mahiyetinden (en başta Macaristan'ın bağımsızlaştırılması) dolayı, özellikle İtilaf Devletleri'ne karşı büyük bir memnuniyetsizlik içerisinde bulunduğu tüm kesimlerce bilinmektedir. Bu durumda Viyana ve Budapeşte'de yayımlanan; Die Rote Fahne, Pester Lloyd ve Wiener Zeitung gazeteleri, ulusal ve fikri zeminde ele alındığında, olaylara yaklaşımları ve habercilik anlayışları bakımından hiç şüphesiz Birinci Dünya Savaşı'nın gerçekleşme biçiminden ve ortaya çıkan sonuçlarından fazlasıyla etkilenmiştir. Özellikle İngilizlerin ortaya koydukları yayılmacı politikalar, dil ve üslup bakımından ele alındığında, ağır bir biçimde tenkit edilmiştir. Bu bağlamda, Bakü, Azerbaycan ve tüm Kafkasların İngiliz hâkimiyeti altına girme olasılığıyla karşı karşıya bulunması memnuniyet verici bir gelişme olarak kaydedilmemiştir.

Tarihte, Slav topluluklarıyla da anlaşmazlıklar yaşayan Avusturya, Çarlık Rusya'sıyla da özellikle Balkanlar hususunda büyük bir rekabet yaşamıştır. Ancak, 1917 Devrimi'yle yıkılma sürecine giren Çarlık yönetiminin adından ortaya çıkan yeni Sovyet yönetimi döneminde, Ruslara bakış açısı, İngilizlere nispeten daha ılımlı olmuştur. Özellikle basında, Bakü merkezli yaşanan gelişmelerin ele alınış biçiminin bunu teyit ettiği söylenebilir.

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Azerbaycan topraklarındaki petrol yataklarını uzun vadeli kiraya vermeye başlayan Çarlık Rusya'sı, bölgede büyük çaplı gelişmelere zemin hazırlamıştır. Bakü başta olmak üzere, yabancı sermayenin akın ettiği Azerbaycan'da, petrol üretimi 25 yıl içerisinde ABD'nin önüne geçmiştir. Öyle ki, 1901 yılına gelindiğinde, dünyada elde edilen bütün petrolün yarısından fazlası Bakü'den temin edilir hale gelmiştir. Tamamen stratejik öneme sahip bulunan petrol ve petrol sanayisi, Dünya Savaşı'nda gidişatı en fazla belirleyen faktörlerden biri olmuştur.

Dünya Savaşı boyunca askeri, siyasi, stratejik ve kültürel bağlamda olduğu kadar, dikkate değer zengin yeraltı kaynakları itibarıyla da ön plana çıkan Kafkaslar; Rusların, İngilizlerin, Osmanlı'nın, Almanların, hatta ABD'nin hedefindeki coğrafya haline gelmiştir.

gelen bir komünizm savunucusu olmuştur. bkz., https://en.wikipedia.org/wiki/Sylvia_Pankhurst; Türkistan (Buhara), Afganistan, İran, Kafkasya, Hazar Denizi, Azak Denizi, Karadeniz, Küçük Asya (bir bölümü), Basra Körfezi ve Hicaz'a hükmeden İngiltere; askeri, siyasi, ticari, jeopolitik ve finansal açılardan avantajlı ve üstün durumdaydı. bkz., "Die Restauration von Persien.", *Die Rote Fahne*, 19 Oktober 1919, Nr. 133, s. 4.; Çağdaş jeopolitik teorilere göre Karadeniz, önemli bir bölge olma vasfını haizdir; 1) Mackinder'in "Kara Hâkimiyet Teorisi"ne göre, merkez bölgesine en kolay ulaşım sağlayacak konumda. 2) Spykman'ın "Kenar Kuşak Teorisi"ne göre, Avrupa'yı Ortadoğu ve Asya'ya bağlayan konumda. 3) Mahan'ın "Deniz Hâkimiyeti Teorisi"ne göre, Karadeniz'e hükmeden güç, bölgeyi de kontrol edecek pozisyonda olur. 4) Schaklian'ın "Hava Hâkimiyeti Teorisi"ne göre, Karadeniz'in merkez bölgesine ve dünya adasına hâkim bir konumda bulunması (Koçer 2007: 198).

²⁴ "Rußland. Unterbringung der Bolschewiken in den englischen Kolonien.", *Pester Lloyd (Abendblatt)*, 6 Dezember 1919, Nr. 237, s. 4.; "Gefangene Rote Soldaten in Zwangsarbeit.", *Die Rote Fahne*, 6 Dezember 1919, Nr. 171, s. 1. ; *Wiener Abendpost (Beilage zur Wiener Zeitung)*, 6 Dezember 1919, Nr. 278, s. 2.

Özellikle de, 1917 Bolşevik Devrimi sonrasında gelişen komünizm ideolojisi, bölgedeki hareketliliğe yeni bir boyut katmıştır.

1918 Mayıs'ında petrol endüstrisinin millileştirilmesi kararını çıkaran Lenin, Bakü'deki Sovyet hareketi ile temasa geçerek alınan kararın hayata geçirilmesini adeta bir mecburiyet olarak görmüştür. Batı sistem ve fikriyatının yozlaştığını, miadını tamamladığını ileri süren Lenin, hem bölgede hem de dünyada, gelecek dönemde kendi değerlerinin hâkim hale geleceğinin kaçınılmaz bir süreç olduğuna inanmış ve bu yaklaşımını deklere etmekten çekinmemiştir. Sosyalist/komünist değerlerin, uzun yıllar batılı güçler tarafından sömürülen ve baskılanan topluluklar üzerinde ciddi bir etki yaratacağı/yarattığı açıktı. Etkinin rüzgârıyla, biran önce askeri, siyasi ve endüstriyel performansın eş zamanlı bir biçimde artırılması ve başarıya ulaştırılması gerekmektedir. Bunun için de, İngilizlerin ve İngilizlerden destek gören General Denikin'in bölgedeki faaliyetlerinin önce durdurulması, ardından da sonra erdirilmesi öncelikli bir mesele haline gelmiştir.

Afganistan, İran, Kafkaslar, Anadolu, İstanbul hattına hâkim olmayı stratejik bir zorunluluk olarak gören İngiltere, bunu gerçekleştirdiği takdirde; Sovyet yönetimini hem güneyden kuşatmış, hem de Bakü petrollerinden onları mahrum bırakmış olacaktı. Kızıldoru'nun özellikle General Denikin'e karşı elde ettiği başarılar ve galibiyetler, İngiliz askerlerinin savaşmaya devam etmek istemeyişleri ve bölge halklarının bir bölümünün Sovyetleşmeye meyilli tavır ve fiilleri Lenin Hükümeti'nin elini bir hayli güçlendirmiştir. Siyasi ve ideolojik destek bulamadığı unsurlara ve oluşumlara karşı güç kullanmaktan çekinmeyen Sovyet yönetimi, bu bağlamda Mehmet Emin Resulzade'nin öncülüğünde kurulan bağımsız Azerbaycan Cumhuriyetini bir süre sonra ortadan kaldırmıştır. Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi'nden sonra bölgeden ayrılması sonucunda, Azeri Türkleri hiç kuşkusuz en büyük desteklerini yitirmişlerdir.

Gelişmelerin bizatihi merkezinde bulunan ve bölgeyi kaybetmenin jeo-politik, stratejik, ideolojik, askeri ve endüstriyel dengelere doğrudan etki edeceğini gören İngiltere, 1919 Aralık ayasında hem Bakü'yü, hem de Batum'u işgal ederek, Kafkaslardaki pozisyonunu güçlendirmek istemiştir.

KAYNAKÇA

Gazeteler*

Die Rote Fahne (1919): 26 März/Mart; 30 April/Nisan; 7, 9, 13 August/Ağustos; 27 September/Eylül; 8, 19, 21 Oktober/Ekim; 15 November/Kasım; 6, 7, 24 Dezember/Aralık.

Pester Lloyd (1919): 23 April/Nisan; 30 Mai/Mayıs; 6, 22, 28 Juni/Haziran; 15 Juli/ Temmuz; 16 November/Kasım; 6 Dezember/Aralık.

Wiener Zeitung (1919): 17, 30 Januar/Ocak; 23 März/Mart; 26, 28, 30 Juni/Haziran; 14 Juli/ Temmuz; 5 August/Ağustos; 8, 9 Oktober/Ekim; 6, 23 Dezember/Aralık.

Telif-Tetkik Eserler

AÇIKKAYA, Savaş (2010), “Çarlık Rusyası Hâkimiyetindeki Azerbaycan Türklerinde Ulus Bilincinin Gelişmesinde Temel Dinamikler”, *Erciyes Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 28, s. 403-420.

* Gazetelerin künnyeleri haber başlıklarıyla birlikte dipnotlarda gösterilmiştir. Çalışmadaki dil, üslûp ve ifade hususu, gazetelerin meseleleri ele alış biçimiyle doğru orantılıdır.

AÇMA, Bülent ve YENİŞEN, Kübra (2013), “Kafkasya’nın Ekonomik Potansiyeli ve Dönüşümü İçin Politika ve Stratejiler”, *Yönetim ve Ekonomi*, Celal Bayar ü. İ.İ.B.F., Cilt 20, Sayı 2, s. 131-149.

ATNUR, İbrahim Ethem (2006), “Kafkas İttihad Terakkî Fırkası Ve Programı”, *Manas Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 15, s. 39-61.

BİNGÖL, Oktay (2013), “Tarihsel Süreçte Rusya’nın Kuzey Kafkasya’yı Kontrol Stratejilerinde Geline Aşama: Başarısızlık ve Terör”, *Karadeniz Araştırmaları*, Bahar, Sayı 37, s. 137-158.

BOSTANCI, Mustafa (2014), “Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin Hicaz’da Hâkimiyet Mücadelesi”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 14, s. 117-136.

ÇOLAK, Özlem (2010), *Lenin Döneminde Türk-Rus İlişkileri (1917-1923)*, Süleyman Demirel Ü. Sos. Bil. Enst., Isparta Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

DOĞANAY, Rahmi (2009), “Milli Mücadele Döneminde Türkiye, Sovyet Rusya Ve İtilaf Devletlerinin Kafkas Politikaları”, *Fırat Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, s. 279-298.

GASİMOV, Zaur (2011), “Zwischen Europa, Turan und Orient: Raumkonzepte in der modernen aserbajdschanischen Geschichtsschreibung und Geschichtspolitik.”, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Neue Folge, Bd. 59, H. 4, Franz Steiner Verlag GmbH, Stuttgart/Germany, pp. 534-558.

GEDİKLİ BERBER, Şarika (2006), “Kafkas Seddi Projesi”, *EKEV Akademik Dergisi*, Sayı 27 (Bahar), s. 243-258.

KAYA, Sezgin (2010), “Rus Dış Politikasında Batı Karşıtlığının Düşünsel ve Tarihsel Gelişimi”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 4, Sayı 4, s. 41-77.

KELEŞYILMAZ, Vahdet, “Kafkas Harekâtının Perde Arkası”, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-47/kafkas-harekatinin-perde-arkasi> (3/4/2016)

KILIÇ, Selami (1996), “1917-1918’de Kafkasya’daki Bazı Siyasi ve Askeri Gelişmelerin Işığı Altında, Bağımsızlık Yolundaki Gürcistan ve Berlin Gücü Komitesi’nin Bu Konudaki Çalışmaları”, *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, s. 19-51.

KOÇER, Gökhan (2007), “Karadeniz’in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 1, s. 195-217.

MUSTAFAYEV, Beşir (2012), “İlk Cumhuriyet Döneminde Azerbaycan Petrolünün Ermeni Faaliyetlerindeki Rolü (1918-1920)”, *Iğdır Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, s. 59-79.

MUSTAFAYEV, Beşir (2014b), “Arşiv Belgelerine Göre 31 Mart Bakü Soykırımı”, *Turkish Studies*, Volume 9/4, Spring 2014, Ankara, pp. 797-815.

MUSTAFAYEV, Beşir (2013c), “Büyük Devletlerin Kafkasya’daki Ermeni Siyaseti”, *İstanbul Ü. Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, II/1, s. 143-168.

OKUR, Mehmet (2011), “İngiltere ve ABD Kontrol Subaylarının Raporlarına Göre Karadeniz Bölgesi’nde Rum-Ermeni Sorunu”, *Karadeniz (Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi)*, Sayı 10, s. 51-79.

ÖZTÜRK, Mustafa (2005), *Atatürk Dönemi'nde Türkiye'nin Kafkasya Politikası*, Hacettepe Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara (Yayımlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi).

QAFAROV, Vasif (2008), “Ekim 1917 Devriminden Sonra Bolşevik Rusya'nın Azerbaycan Siyaseti ve Bakü Sorunu”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 2, Sayı 3, s. 139-151.

REHİMLİ, Recep (2010), “Sovyetler Zamanında Azerbaycan'da Kamu Personeli Yönetim Sistemi”, *Karadeniz (Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi)*, Sayı 3, s. 117-124.

SALAMOV, Rövşen (2004), *Azerbaycan'ın Enerji Kaynakları*, Ankara Ü. Sos. Bil. Enst., Ankara (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

SEFEROV, Rehman (2005), “Azerbaycan'da Petrol Üretimine Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi”, *Selçuk Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 18, s. 285-297.

SÖNMEZ, Bingür (2010), “Bakü Halkının 1915-1917 Sarıkamış Esirlerine Kardeş Kömeği”, *Karadeniz (Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi)*, Sayı 6, s. 9-23.

YEL, Selma (1999), “Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin Yardımları İlhak Amacına mı Yönelikti?”, *Ankara Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 6, Sayı 24, s. 563-578.

YILMAZ, Reha (2008), “Birinci Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Siyaseti”, *OAKA*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Cit 3, Sayı 6, s. 137-160.

İnternet Kaynakları

[https://de.wikipedia.org/wiki/Die_Rote_Fahne_\(Österreich\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Die_Rote_Fahne_(Österreich)) (16.04.2016)

http://www.wikiwand.com/de/Pester_Lloyd (17.04.2016)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Wiener_Zeitung (17.04.2016)

https://en.wikipedia.org/wiki/Sylvia_Pankhurst (29.05.2016)

Ek-1: *Die Rote Fahne*, 27.9.1919

Ek-2: *Wiener Zeitung*, 28.6.1919

Ek-3: *Pester Lloyd*, 28.6.1919

CUMHURİYET TÜRKİYESİ'NİN İKİNCİ NÜFUS SAYIMI (20 EKİM 1935)

THE SECOND CENSUS OF TURKEY OF REPUBLICAN PERIOD (20 OCTOBER 1935)

ВТОРОЙ ПЕРЕПИСЬ НАСЕЛЕНИЯ В ТУРЦИИ (20 ОКТЯБРЯ 1935)¹

Ufuk ERDEM*

ÖZ

Nüfus, yaşamın her alanını (üretim, tüketim, ulaşım, eğitim, altyapı, sanayileşme, kalkınma, ekonomi, siyaset, kültür vb.) etkileyen stratejik bir unsurdur. Bu unsur ilkçağlardan itibaren devletleri ne kadar nüfusa sahip oldukları öğrenmeye yöneltmiştir. Nüfus sayısını öğrenme isteği devlet planlaması yani siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik hedeflerin tutturulması ile yakından ilişkiliydi. 20. yüzyıla gelinceye kadar bir devletin sahip olduğu nüfus miktarı askeri güce eş değer olarak değerlendirilmekteydi. Ancak bu tarihten sonra nüfusun çokluğundan ziyade nüfusun nitelikleri daha çok önem kazanmaya başlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ilk genel nüfus sayımını 1927 yılında gerçekleştirmişti. Bu dönemde ülke, uzun süren savaş yıllarını geride bırakmış ve nüfus olarak yeni yeni toparlanmaya başlamıştı. Daha sonraki nüfus sayımı ise 1935 yılında yapıldı. 1927'ye göre siyasi istikrarın daha etkin olması, salgın hastalıklara karşı önlemler alınması ve nüfus artırmaya yönelik propaganda faaliyetleri 1935 sayımında hissedilir bir şekilde ortaya çıkmıştı. Nitekim ilk sayıma göre nüfus 2.5 milyon artış göstermişti.

Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nin 1935'te yaptığı ikinci genel nüfus sayımı arşiv belgeleri ve dönemin gazeteleri ışığında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, nüfus, sayım, istatistik, 1927 sayımı, 1935 sayımı.

ABSTRACT

Population is a strategic factor which influences all fields of life (production, consumption, transportation, education, substructure, industrialization, development, economy, politics, culture, etc.). This factor has prompted states to learn how much population they have since the ancient times. The eagerness to learn the number of the population was closely related to the state planning, namely, achieving the political, military, social and economical objectives. Until 20th century, the number of the population of a state had been accepted as equivalent to the military power. However, from this date on, the qualities of the population started to come into prominence, rather than its quantities.

¹ DOI : 10.17498/kdeniz.950

* Yrd. Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ufukerdem@ardahan.edu.tr.

The Republic of Turkey conducted the first general census in 1927. In this period, Turkey came out of the long lasting wars and started to barely recuperate in terms of population. The subsequent census was conducted in 1935. Being more effective of the political stability compared to the one in 1927, taking precautions for preventing epidemics and the propaganda activities towards population growth showed up concretely in the census conducted in 1935. Hence, the second census showed that the population increased by 2,5 million when compared to the first one.

In this study, the second general census of the Republic of Turkey which was conducted in 1935 will be discussed in the light of the documents of the archives and the newspapers of that period.

Key Words: Turkey, population, census, statistics, 1927 census, 1935 census.

АННОТАЦИЯ

Население, как стратегический элемент государства, оказывает воздействие на все сферы жизни (производство, потребление, транспорт, образование, инфраструктура, индустриализация, разработка, экономика, политика, культура и т.п.). Многие государства, с древних времён, старались выяснить численность своего населения. Желание переписи своего населения, было тесно связано с социально-экономической политикой, военной стратегией и политикой того или иного государства. До XX-го века численность населения приравнялось с военной мощью государства. Однако, после XX-го века принимались во внимание не численность, а само качество населения.

В Турции первая перепись населения была осуществлена в 1927 году. В государстве после военного периода заново начинался рост населения. Второй перепись населения был осуществлён в 1935-ом году. На фоне политической стабильности, борьбы против эпидемии и пропаганды роста населения, по сравнению с переписью 1927-года рост населения был заметно ощущаемым и был увеличен на 2,5 миллион человек.

В статье, на основе архивных документов и прессы рассматриваются вопросы переписи населения 1935-го года.

Ключевые слова: Турция, население, перепись, статистика, перепись 1927-го года, перепись населения 1935-го года.

Giriş

Nüfus, belli bir sayım gününde bir ülkede, ya da bir bölgede yaşayan insanların toplamı olarak nitelendirilmektedir (İzbirak: 1975: 249). Nüfus özellikle gelişmiş ülkelerde en önemli zenginlik kaynağıdır. Bununla birlikte nüfus niteliğine göre hem avantaj de dezavantaj olarak değerlendirilmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde, çeşitli iş dallarında çalıştırılmak üzere ihtiyaç duyulan nüfusun gereksinimi karşılaması bir avantajdır. Yine gelişmiş ülkelerde nüfusun kalabalık olması güçlü bir orduya ve dolayısıyla dış tehlikelere karşı caydırıcı bir güç unsuruna karşılık gelmektedir. Bununla birlikte tersi durumlarda yeterli eğitimi almamış olan bireylerden oluşan nüfus, ülke için güç kaynağı değil sorun kaynağıdır. Böylesi bir nüfus, ülkelerin kalkınması için olumlu değil, engelleyici bir faktördür (Bekdemir, 2014: 169; Şahin, Doğanay ve Özcan, 2005: 286).

İnsanlar çok eski zamanlardan beri nüfus sayımı yapma girişimlerinde bulunmuşlardır. Dünya tarihindeki ilk nüfus sayımı M.Ö. 2100 yılında Lagaş yakınındaki Umma'da yapılmıştır. Modern sayımlar ise Fransız ve İngilizlerin sömürgelerinde yaptıkları sayımlarla başlamıştır (Tümertekin-Özgüç, 2012: 214-216). Osmanlı Devleti bünyesinde de çeşitli tarihlerde sayımlar gerçekleştirilmiştir. Nitekim ilk nüfus sayımı 1831'de yapılmıştır (Karal, 2010). Ancak yapılan ilk sayımın sağlıklı ve kesin sonuçlar ifade ettiğini söylemek mümkün değildir. Sayım din gruplarına göre ve kadın nüfus sayılmadan yapılmıştır. Bu sayımda toplam nüfus gerçeğin çok altında kalmakla beraber 3.753.642 olarak tespit edilmişti (Akbayar, 1985: 1239). Osmanlı Devleti'nin 1844 sayımında 35.350.000 (Ubicini, 1973: 19; Çimen, 2012: 196), 1881'de başlayıp 1893'te tamamlanan sayımında 20.388.562 (Karpas, 2006: 399), 1905-1906 yılları arasında gerçekleşen sayımında 20.897.617 toplam nüfus tespit edilmişti (Karpas, 2010: 334-355; Shaw, 1978: 337). 1905-1906 sayımından sonra kazalar kendi nüfus sayılarını kayıt altına alarak İstanbul'a göndermekle mükellef tutulmuşlardı. Böylelikle elde edilen nüfus sayısı 1914 yılında toplanmış ancak Birinci Dünya Savaşı koşulları dolayısıyla açıklanması 1920'de gerçekleşmişti. Bu verilere göre toplam nüfus 18.520.016 olarak hesaplanmıştı (1330 Senesi Nüfus İstatistiği: 1336). Osmanlı Devleti bünyesinde yapılan sayımlar genel olarak; vergi kontrolü, demiryolu, karayolu ve telgraf hatlarının geçiş güzergâhı seçimi, askere alma planlamaları, hükümetin ekonomik ve sosyal faaliyetlerinin yoğunlaşacağı bölgelerin tespiti gibi nedenlere dayanmaktaydı (McCarthy, 1995:153).

Türkiye Cumhuriyeti'ndeki ilk nüfus sayımı ise 1927 yılında gerçekleştirilmişti (BCA, Fon: 30.18.1.1, Yer: 19.29.10). Bu sayıma göre ülke nüfusu 13.648.270'tir (BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 26.146.9; Köse, 2010: 133). İkinci sayım ise 1935 yılında yapılmıştır. Bu sayım bir öncekine göre daha da tecrübe kazanıldığı ve nüfusun çok büyük bir oranda kayıt altına alındığı bir sayım olmuştur.

A- 1935 Nüfus Sayımı İle İlgili Çıkarılan Kanun ve Talimatlar

Türkiye Cumhuriyeti genelinde nüfusu sayımı yapabilmek için bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Her ne kadar 1927 yılında yapılan sayım için bir takım kanun ve talimatlar çıkarılmış olsa da değişen dünya düzeni ve teknolojik yenilikler doğrultusunda yeni bir takım ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. İlk olarak umumi nüfus sayımı hakkında 29 Mayıs 1934'te 10 maddelik bir kanun yayımlandı (Resmi Gazete, 1934a). Bu kanunda 1935 yılında umumî nüfus sayımı yapılacağı, nüfus sayımının memleketin ziraî, sınaî ve ticari faaliyeti hakkında malûmat vereceği, nüfus sayımı tahsisatı ve tecrübe sayımları icrasından İstatistik Umum Müdürlüğünün sorumlu olduğu ifade edilmekteydi. Halkın cevap vereceği sorular ve sayım sonuçları konusunda her türlü tedbiri alma göreviyle İstatistik Umum Müdürlüğü ile Dâhiliye Vekâleti (İçişleri Bakanlığı) görevlendirilmekle beraber bu kurumlar tarafından tespit edilecek talimatnameler de uygulanacaktı. Nüfus sayımı işinde memleketteki her okuryazar vatandaş, vali, kaymakam ve nahiye müdürleri tarafından verilecek sayım memurluğu vazifesini kabule ve gösterilecek usuller dairesinde bu işi yapmaya mecburdular. Sayım memurluğunu geçerli bir mazereti olmadan reddedecekler için 5-25 lira arasında, bu vazifeyi kabul edeceklere engel olanlara ise 10-50 lira para cezası uygulanacaktı. Bu cezalar sayım yerindeki en büyük mülkî amir tarafından tertip edilecekti. Para cezasına uymayanlar savcılık soruşturmasıyla her bir lira için bir gün hapsedilecekti. Hapis cezası bir ayı geçmeyecekti. Kanun ilan edildiği tarihten itibaren geçerli olup, kanunun yürütülmesi Bakanlar Kurulu uhdesine verilmişti.

Çıkarılan Umumi Nüfus Hakkındaki Kanun'un Büyük Millet Meclisindeki oylamaları sırasında küçük bir tartışma yaşanmıştı. Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey, 1927

yılında yapılan nüfus sayımı hakkında hali hazırda bir kanun olduğu için bunun 1935 yılında da uygulanabileceğini belirterek yeni bir kanun yapmayı gerek olmadığını ifade etmişti. Ancak Dâhiliye Vekili (İçişleri Bakanı) Şükrü Kaya Bey ise mevcut kanunda bazı değişiklikler ve eskiden olmayan bazı hususların olduğunu ifade etmiştir. Neticede kanunun maddeleri meclis tarafından tek tek oylanarak kabul edilmişti (TBMM ZC, 1934: 430-431).

Umum Nüfus Sayımı Hakkında Kanun'un yayınlanmasından bir yıl sonra 1935 Umumi Nüfus Sayımı Talimatnamesi yayınlandı (BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 136.11.1935; Resmi Gazete, 1935b). Talimatname 8 Mayıs 1935 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe girdi (BCA, Fon: 30.0.18.01.02, Yer: 54.36.007). Bahse konu talimatname 2 ayrı kısımdan oluşmaktaydı. İlk kısımda 67 madde ile vali, kaymakam ve nahiye müdürlerinin vazifeleri, (sayım kanunu ve sayımın gayesi, sayım işinin şekli, sayımda yazılacak nüfus, sayım tarihi, numaralama işleminin önemi, numaralama işinin teftişi, göçmenlerin sayımı, cezalar), sayımdan önce yapılacak işler (sayım hakkında talimat ve emirlerin tamamen tatbik edilmesi, talimatnamelerin iyice okunması, numaraların kontrolü ve ikmali, sayım hazırlıklarının her yerde aynı şekilde yapılması lüzumu, sayım talimatnameleri ile ilgili soru ve sorunlarda İstatistik Umum Müdürlüğüne başvurulması, sayım memurlarının yetiştirilmesi, sayım gayesi hakkında halkın bilgilendirilmesi, sayım mıntıkaları teşkilatının esası, mıntika binalar cetveli, sayım mıntıkları teşkilinde göz önünde tutulacak esaslar, şehir ve köylerde mıntika teşkili, sayım kontrol cetveli, başka yerlerden sayım memuru gönderilmesi, yeterli sayım memuru bulunamaması halinde yedek sayım memuru görevlendirilmesi, sayım memurluğu vazifesinin tebliği, sayıma ait evrakın dağıtılması, kontrol memurlarının tayini, sayım memurlarının talimatnameleri anladıklarının tahkiki, sayım ve kontrol memurlarına verilecek yol masrafı, sayım memurlarının ziyaret etmeyecekleri binalar, sefaret, maslahatgüzarlıklar ve konsolosluklardaki nüfusun kaydı, sayım hazırlıklarının kontrolü, gazetelerle neşriyat, afiş ve ilanların dağıtımı, radyolarla neşriyat, sayım günü sokağa çıkma yasağı, sayım günü sokağa çıkabilecek kimseler, çobanlar hakkında uygulanacaklar, sayım günü ulaşım araçlarının çalışmaması, sayım esnasında tedbirler), sayım günü yapılacak işler (sayımın başlayacağı gün ve saat, sayım işinin kontrolü, sayımda kaydedilecek malumat, sayım memurlarının yapması yasak olan hareketler, sayım mıntıkları dışındaki nüfusun kaydı, sayıma denk gelen günden önce trenle, vapurla yola çıkmış nüfusun kaydı, limanlardaki nüfusun kaydı, sayımın gecikmesi, sayımı çok süren yerlere yardım, sayımın başka günde yapılamayacağı, sayımın bittiğinin ilanı), sayımdan sonra yapılacak işler (sayım harici kalan nüfusun kaydı, sayım defterlerinin toplanması, sayım sonuçlarının bildirilmesi, sayım defterlerinin Ankara'ya sevki, bu haller dışından İstatistik Umum Müdürlüğünün ayrıca hususi talimat verebilme yetkisi) şeklinde açıklanmıştı.

Umumi Nüfus Sayımı Talimatnamesinin ikinci kısmı ise; sayım ve kontrol memurlarının vazifelerine yönelik olarak 25 madde ile açıklanmıştı. Talimatnamede sayım gününden önce ve sonra yapılacak işler sıralanmıştı (BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 136.11.1935; Resmi Gazete, 1935b; Talimatname 1935: 1-14). Buna göre sayım gününden önce şehir, kasaba ve mıntika adedi fazla olan beş sayım bölgesi için bir sayım kontrol memuru tayin edilecekti. Kontrol memurlarının en önemli görevleri; sayım memurlarının sayım işini kontrol etmek ve onlara yardım etmek olarak belirlenmişti. Bunun dışında sayımdan bir hafta önce vali, kaymakam ve nahiye müdürleri şu vesikaları imza mukabilinde kontrol memuruna teslim edeceklerdi: 1- Nüfus sayım defteri, 2- Sayım bölgesi binalar cetveli, 3- Sayım ve kontrol memurlarının vazifeleri hakkındaki talimatname, 4- Bunları koymaya mahsus hususi zarf. Bu vesikaların teslimi sırasında kontrol memurları hazır bulunacak ve sayım memurları ile şahsen tanışacaklardı. Kontrol

memurları en geç sayımdan dört gün önce kendi bölgesindeki sayım memurlarını yanına alarak, bölgenin sınırlarını ve binaların buldukları alanları tek tek gösterecekti. Kontrol memuru olmayan bölgelerde bu işi sayım memurları yapacaktı. Sayım bölgelerinde hiç insan oturmayan veya sayım günü hiç insan bulunmayan binalara 'boştur' kelimesi yazılacaktı. Sayım defterlerinin baş tarafındaki vilâyet, kaza, nahiye ve köy isimleri sayımdan önce sayım memurları tarafından doldurularak hazır hale getirilecekti. Kontrol ve sayım memurluğu görevi ücretsizdi. Fakat kendi ikametgâhı haricinde görevlendirilenlere yolluk ödenecekti. Mazeretsiz görevini yerine getirmeyenler için para cezası uygulanacaktı. 1934 yılında gönderilen geçici sayım talimatnamelerinin hükümleri yeni talimatnamenin yürürlüğü girmesiyle kaldırılmıştı. Sayım sabah saat 8'de başlayacaktı. Sayım günü sabahı her sayım memuru yanında sayım defteri, bölgedeki binalar cetveli, sayım talimatnamesi, bunları koyacağı zarf, kâfi miktarda kalem ile sayımın başlayacağı saatte ilk binasının önüne gelmiş ve işe başlamış bulunacaktı. Halkın evlerinde fazla bekletilmemesi ve memleketteki genel hayatın aksamaması için sayım memurları hava kararmadan vazifelerini bitirmeye çalışacaklardı. Eğer bölgedeki nüfusun fazlalığı dolayısıyla hava kararmadan görevin tamamlanamayacağı anlaşılırsa telefon, bekçi, polis, jandarma ve asker gibi vasıtalarla vali, kaymakam veya nahiye müdürüne ulaşıp yardımcı sayım memuru istenecekti. Sayım defterlerine yazılan yazıların gayet okunaklı olmasına dikkat edilecekti. Bu kayıtlar başkaca herhangi bir yere yazılmayacaktı. Sayım memurları bölgelerindeki nüfusu sayarlarken bina cetveline ilave edilmemiş olan numarasız bir yerde bulunan nüfusa tesadüf edecek olursa bunları bina cetvelinin sonuna yazacaklardı. Her sayım memuru bölgesinde olmasına rağmen şu alanlardaki nüfusu kaydetmeyecekti: 1- Asker ve jandarma kışlaları, 2- Asker ve jandarma karakolları, 3- Askerî, mülkî ve hususi bütün hastaneler, dispanserler, sanatoryumlar, 4- Askerî, mülkî veya hususi yatılı okullar, 5- Askerî ve mülkî hapishaneler ve tevkifhaneler, 6-Yabancı devletlerin sefarethaneleri, maslahatgüzarlıkları ve konsoloslukları. Bu altı maddede açıklanan binaların hizasına 'ziyaret edilmemiştir' yazılacaktı. Sayım memurları bölgelerindeki nüfusu kaydedenlerken her şahsı bizzat görerek yazacaklardır. Ancak küçük çocuk, hasta, sakat ve sayım memurunun yanına çıkamayacak kimseler hakkında aile reisinden veyahut aileye mensup bireylerden izahat almakla yetineceklerdi. Bir önceki sayımda küçük çocuklar ile ağır hastaların kaydedilmediği vakalara rastlandığı için bu gibi durumlara bu sayımda azami dikkat gösterilecek ve bu kabil kimseler olup olmadığı sayım memurları tarafından aile reisine sorulacaktı. Sayım günü bir bölgede bulunup ancak orada yaşamayanlar da kayıt altına alınacaktı. Yine sayım günü ikametgâhında bulunmayanlar ise kaydedilmeyeceklerdi. Yalnız sayım günü sürüleriyle yaylakta bulunan çobanlar varsa bunların ev sahiplerinden bilgi alınarak kayıt yapılacaktı. Sayım ve kontrol memurları kendilerini sayım yaptıkları bölgeye ait defterin en sonuna kaydedeceklerdi. Sayım memurlarının sorduğu sorulara cevap vermeyenlere 5-25 lira para cezası verileceği ihtar edilecekti. Bir münakaşaya meydan verilmeden sorun çıkaranların adresleri ve isimleri mümkün olan en kısa sürede vali, kaymakam ve nahiye müdürlerine bildirilecekti. Sayım ve kontrol memurlarının ziyaret ettikleri hanelerde oturup sohbet etmeleri, yemek yemeleri ve vakti ziyan edecek herhangi bir harekette bulunmaları yasaktır. Sayım defterinde bulunan 16 soru ise sırasıyla şöyleydi:

- 1- Her nüfusun oturduğu binanın bölgedeki numarası
- 2- Nüfusun ismi ve soy ismi
- 3- Binanın ev, otel, apartman, resmî bina vb. cinsi
- 4- Nüfusun hangi devlet tebaası olduğu (Türk tebaası, Alman tebaası vb.)

5- Müslüman olanlar mezhep fark etmeksizin İslâm, diğerleri Protestan, Katolik, Ortodoks vb. şeklinde yazılacaktır. Hristiyan ve Ermeni gibi dini açık olmayan ifadeler yazılmayacaktır. Hangi din olduğu açık yazılmalıdır.²

6- Hane halkının her gün evde konuştuğu lisan

7- Hane halkı anadilinden başka hangi dilleri biliyor?

8- Türkiye’de doğanlar için vilayetin veya kazanın ismi (Tekirdağ veya Haymana gibi) yurt dışında doğanlar için yalnız doğdukları ülkenin ismi (Almanya, Fransa, Rusya gibi) yazılacaktır.

9- Kadın ve erkekler ayrı ayrı yazılacaktır.

10- Bir sütuna topallık, sağırılık, dilsizlik, körlük, çolaklık, kamburluk, kötürümlük ve emsali nitelikte gözle görünür sakatlıklar yazılacaktır. Kör, topal ve çolakların yalnız bir uzvundan mı, yoksa ikisinden de mi malûl olduğu açıkça yazılacaktır. Bu sakatlıklardan bir kaçını aynı kimsede bulunuyorsa her biri ayrı ayrı yazılacaktır.

11- Açık olarak yaş ibaresi yazılacak (10 veya 34 gibi), doğum tarihi yazılmayacaktır. Eğer sayım memuru söylenen yaşın görünüşe nazaran şüpheli olduğunu düşünürse bu gibilerin nüfus kâğıtlarını tetkik ederek yaşı ona göre yazacaktır.

12- Başından hiç nikâh geçmeyen kadın veya erkek için *bekâr*, halen karısı veya kocası olan nüfus için *evli*, evlenmiş olup da karısı veya kocası ölmüş olan ve bir daha evlenmemiş bulunan kadın veya erkekler için *dul*, evlenip de boşanmış ve tekrar evlenmiş olan kadın veya erkek için de *boşanmış* yazılacaktır.

13- Yeni harflerle matbu bir yazıyı okuyabilenler için evet, okuyamayanlar için hayır cevabı yazılacaktır. Batı lisanlarından okuma bilenler için de evet yazılacaktır.

14- Yeni harflerle yazı yazmasını bilenler için evet, bilmeyenler için hayır cevabı yazılacaktır. Batı lisanları ile yazı yazmasını bilenler için de evet yazılacaktır.

14- Hâlihazırda bir mesleği, sanatı veya resmî, hususî bir vazifesi olanların bu meşgalesinin ne olduğu yazılacaktır. Meslek veya sanat yazarken sadece memur, amele, usta yazmak kâfi değildir. O sanat, meslek veya vazife sahiplerinin ziraat, ticaret veya sanat kollarından hangisinde çalıştıkları ve ihtisaslarının ne olduğu açıkça yazılmalıdır.

15- Sayım sırasında mesleği ve sanatı olmayanların ne ile geçindikleri yazılacaktır. Emekliler, öğrenciler, kira sahipleri vb. açıkça yazılacaktır.

Sayım memurları sayımdan sonra yazdıklarını gözden geçirecek, eksik nokta ve ziyaret edilmemiş hane olmadığına dair kanaat getirip ilgili evrakı zarfına koyarak en büyük mülkiye amirine (köylerde muhtara) teslim edecektir. Teslim süresini bir saat geçiren memurlara cezai işlem uygulanacaktır.

Başvekâlet/Başbakanlık tarafından nüfus sayımı konusunda bir de tamim yayınlanmıştır (Resmi Gazete, 1935c). Bu tamim sayımda görev almak istemeyen memurlara yönelikti. İstatistik Umum Müdürlüğü bazı yerlerdeki memurların nüfus sayımında çalıştırılmalarına itiraz ettiklerini başbakanlığa bildirmişti (BCA, Fon: 30.10.00.00, Yer: 24.137.5.1-4). Bunun üzerine Başbakanlık, istisna tutulan memurlar³

² Talimatnamede Hristiyanlığın mezhepleri (Ortodoks, Protestan, Katolik) yanlış bir şekilde din olarak ifade edilmiş ve sınıflandırmanın buna göre yapılması istenmiştir.

³ İstisna tutulan memurlar 25 ayrı maddede belirtilmişti. Genel olarak üst rütbeli memurların (milletvekili, cumhurbaşkanlığı görevlileri, müsteşarlar, binbaşı ve üzerindeki askerler, askerlik şube

hariç diğerlerinin verilen vazifeyi yapmaya mecbur oldukları ve görevi yerine getirmeyeceklerin 10-50 lira ile cezalandırılacağı tamamen ilan etmişti.

B- Genel Sayım Öncesi Tecrübe (Deneme) Sayımları ve Yabancı Uzman Konusu

1934 yılı içerisinde İstatistik Umum Müdürlüğü Türkiye genelinde bir sayım yapmadan önce belli başlı merkezler belirleyerek uygulamada pilot bölgeler seçmişti (BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 24.136.11). Bu pilot bölgelerde yapılacak sayımların gayesi, memleketin iklim, ulaşım sistemi, içtimaî durumu birbirinden farklı yapı arz eden alanlarını tanımak ve bu yerlerde karşılaşılmaması muhtemel durumlara karşı önceden tedbir alarak, eksiksiz bir sayım gerçekleştirmek olarak açıklanmıştı. Nihayetinde Dâhiliye Vekâleti ile yapılan müzakereler sonucunda şu alanlar pilot bölge olarak seçilmişti: Ahlat, Hozat, Ünye, Pınarbaşı, Marmaris, Mudanya, Kırklareli kazaları ile Isparta vilayeti. Bu mevkiilerin seçilmesindeki en büyük neden ulaşım, iletişim ve iklimsel anlamında en sorunlu bölgeler olmasından kaynaklanmaktaydı. Yapılan tecrübe sayımlarına göre vali ve kaymakamların, sayımda çalışan memurların, yabancı temsilcinin, nihayetinde seyahat ve tecrübe sayımları esnasında İstatistik Umum Müdürlüğünün kazanmış olduğu deneyimler göz önünde bulundurularak, sorunsuz ve sistemli bir genel sayımın nasıl olacağı ilgili birimlerce rapor edilip Bakanlar Kuruluna sunulacaktı (BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 24.137.3.1). İstatistik Umum Müdürü Celal Aybar tarafından Başbakan İsmet İnönü'ye sunulan ve yedi bölgede tamamlanan tecrübe sayım sonuçları şöyleydi (BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 24.137.3.5; BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 24.136.14):

Tecrübe Sayımı Yapılan Yerler	1927	1934	Fark (+)
Ünye kazası	50.345	59.397	9.052
Pertek kazası	13.992	15.441	1.449
Pınarbaşı kazası	45.605	51.408	5.803
Isparta vilayeti	144.437	160.345	15.908
Marmaris kazası	7.125	8.511	1.386
Mudanya kazası	16.988	18.523	1.535
TOPLAM	278.492	313.625	34.133

Yapılan tecrübe sayımlarına göre 1927 yılına nispeten artış hızı binde (%) 17.5 olarak hesaplanmıştı. Bazı kazalarda bulunan asker sayısı 1927 yılında bulunan asker sayısından daha az olduğu göz önüne alınırsa artış hızı binde 19'u geçmekteydi.

Genel sayım öncesinde hayata geçirilecek uygulamalar için yabancı bir temsilci ya da belgelerde geçen haliyle bir ecnebi müşavirden bahsedilmektedir. Böylesi bir kişinin bulunması için çeşitli ülkelerin nüfus sayım uzmanları ile temasa geçildiği görülmektedir. Nitekim öncelikle Belçika İstatistik Umum Müdürü ve Uluslararası İstatistik Enstitüsü azasından Mösyö Jacquart'ın⁴ halefi Mösyö Lesoir ile temasa geçilmiştir. Yabancı uzman

başkanları, posta, telefon, telgraf, radyo idareleri bütün personeli, doktorlar, eczacılar, banka müdürleri, emniyet ve asayişle görevli kimseler vb.) sayım görevinden istisna tutuldukları anlaşılmaktadır (Resmi Gazete, 1935e). İlgili karar Bakanlar Kurulunca da onaylanmıştı (BCA, Fon: 30.0.18.01.02, Yer: 54.36.006).

⁴ Camille Jacquart: 1867 Belçika doğumludur. Belçika İçişleri Bakanlığı Genel İstatistik Dairesinde geçici memurluk, memurluk, birinci sınıf redaktör memurluk, memurluk (1899), Büro Şef Yardımcılığı ve Büro Şefliği (1900), Kısmi Şefliği (1901), Müdürlük (1911), Umum Müdürlük (1919-1926) yapmıştır. Türkiye'de 19/9/1926-20/8/1929 tarihleri arasında Merkezi İstatistik

konusunda çalışılmak istenen bir diğer isim de Uluslararası İstatistik Enstitüsü Genel Sekreteri Mösyö W. Methont olmuştur (BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 24.136.12.1). Ancak her iki uzmandan da olumlu yanıt alınamamıştır. Buna rağmen arayışlar devam etmiş ve nihayetinde İsviçre Federal İstatistik Bürosu Direktörü ve Uluslararası İstatistik Enstitüsü Üyesi Carl Bruchweiler ile anlaşma sağlanmıştır. Sayım işleri konusunda Türkiye’de danışmanlık görevi yürütecek olan Bruchweiler ile Eylül-Ekim 1934 gibi görüşmelerin başladığı anlaşılmaktadır. Nihayetinde anlaşma sonucu Bruchweiler için İstatistik Umum Müdürlüğü bütçesinden ücret ve yol parası olarak 4 bin liraya karşılık gelen dövizin ödenmesi bakanlar kurulu kararıyla onaylanmıştı (BCA, Fon: 30.0.18.01.02, Yer: 49.72.015). Ancak daha sonra yine Bakanlar Kurulu kararıyla bu ücret 5 bin liraya çıkartılmıştı (BCA, Fon: 30.0.18.01.02, Yer: 57.61.001). Bu paranın bin lirası Bruchweiler’in İsviçre’den hareketi öncesinde avans olarak kendisine ödenmişti (BCA, Fon: 30.0.18.01.02, Yer: 24.137.3.6).

Genel nüfus sayımı öncesinde bir takım incelemeler için Bruchweiler ve İstatistik Umum Müdür Yardımcısı Selim Aykut, Kayseri’ye gitmiştir. Seyahatin güzergâhı Sivas, Amasya ve Samsun olarak belirlemişti Bu güzergâh hattı boyunca sayım hakkındaki çalışmalar gözden geçirilecek ve sayım hakkında genel konferanslar verilecekti. Yapılan incelemeler ve deneme sayımlarını yakından takip eden Uzman Bruchweiler bir rapor hazırlayarak bunu İstatistik Umum Müdürlüğüne sundu (BCA, Fon: 30.0.18.01.02, Yer: 24.137.3.3). Bu rapora göre;

1- Talimatnameler sayımın başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için mükemmel bir şekilde düzenlenmiştir. Yalnız bazı küçük değişiklikler konusunda İstatistik Umum Müdürlüğü ile mutabık kalınmıştır. Bu mülahazalar, yapılan mükemmel hazırlıkları sekteye uğratmayacak küçük şeylerdir.

2- Sayımı aile üzerinde değil de ferdi olarak yapılması çok uygundur ve esasen genel sayımın Türkiye’de başarılı olması için mümkün mertebe basit olması lazımdır. Nitekim tecrübe sayımlarında da sual varakasının uygulanmadaki başarısı görülmüştür.

3- Tecrübe sayımlarında idare amirlerinin vazifelerini özen ve başarı ile tamamladıkları görülmüştür.

4- Sayım ve kontrol memurları vazifelerini büyük bir önem ve şayanı takdir bir surette tamamlamışlardır.

5- Nüfus kayıtları, hâlihazırda nüfusun doğal artışı hakkında bilgi vermeye uygun olmadığı için doğan ve ölen miktarı hakkında da temsili usul ile bir anket yapılması muvafık olacaktır.

6- Gelecek sene işler bütün memleket dâhilinde aynı itina ile tanzim edilecek olursa sayımın başarılı olacağı muhakkaktır.

Bruchweiler sayım için yapmış olduğu seyahatlerdeki gözlemleri için *Türk milleti bu zor işi sevimli bir mesuliyet hissi ile daha doğrusu, yurda ait bir fedakârlık olarak kabul etmiştir*, demektedir (Bruchweiler, 1936: 22). Ayrıca Bruchweiler İsviçre’ye dönüş yolculuğu sırasında İstanbul ve Sofya’dan geçerken genel nüfus sayımı hakkında konferanslar vermiştir (BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 24.137.8.2). Uzman Bruchweiler’in

Müdüriyet-i Umumiyesi Müdür-i Umumi görevini yürütmüştür. Jacquart’tan sonra bu görevi 1929-1947 yılları arasında Celal Aybar yürütmüştür (<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=eskibaskan>, Erişim: 23.12.2015).

yapmış olduğu çalışmalardan memnun kaldığı bizzat Başbakan tarafından Ülkü dergisinde⁵ ifade edilmiştir (Ülkü, 1935a).

C- Genel Nüfus Sayımına Yönelik Propaganda Çalışmaları

Başbakanlığa bağlı İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından insanları genel nüfus sayımında görev almaya ve doğru bilgiler vermeye özendirmek amacıyla gazetelere bir takım reklamlar verilmişti. Bu reklamlardan birkaçı şöyledi:

İnsan enerjisi, bütün enerjilerin en büyüğü ve en yükseğidir. Çünkü bütün enerjileri insan yaratır. Genel nüfus sayımı bize Türk ulusundaki bu enerjilerin en doğru sayısını tanıtacaktır (Cumhuriyet, 1935a; Cumhuriyet, 1935b). *Bugünkü nüfusumuzun sayısını, vasıflarını bilmek, devlet ve ulusa yarınki ihtiyaçlarımızın neler olacağını tanıtacak, onları karşılamanın çarelerini öğretecektir* (Cumhuriyet, 1935c; Cumhuriyet, 1935d). *Bütün sosyal yücelikler nüfusla başarılı* (Cumhuriyet, 1935e). *Bütün ulusal kuvvetlerin kaynağı nüfustur* (Cumhuriyet, 1935f). *Eskiden devletler ulus için değil uluslar devlet için kaidesi hâkim iken, devletler sayıma önem vermezlerdi. Kaziye (mesele) tersine döndüğü zamandan beri devletler sayım gibi ulusa iyi hizmet yollarını gösteren işlere başvurmaya başlamışlardır* (Cumhuriyet, 1935g; Cumhuriyet, 1935h). *Geçmişte ve gelecekte bütün ulusal ve sosyal işlerin temeli nüfustur. Nüfus siyaseti de ancak nüfusu tanımakla kurulabilir* (Ulus, 1935b; Ulus, 1935c; Türk Dili, 1935a). *Evinizde o gün hazır bulunun, bütün insanları yazdırınız* (Anadolu, 1935a). *Sayımın çabuk bitmesi için sayım memurlarının suallerine hemen cevap veriniz. Memurları söze tutmak kendilerine yiyecek- içecek ikram etmek yasaktır* (Türk Dili, 1935b). *Okur-yazar bütün yurttaşlar kendilerine verilecek sayım vs. kontrol memurluğu vazifesini kabul etmeye mecburdurlar* (Türk Dili, 1935c). *Sayımın bittiği haber verilinceye kadar evden çıkmak yasaktır. Çıkanlar için para ve hapis cezası vardır* (Türk Dili, 1935d). *Sayımında, her binada yalnız sayım memuru geldiği zaman hazır bulunanlar yazılacaktır. Ailenizden herhangi bir kimse o gün evde değilse onu yazdırmayınız; çünkü o da bulunduğu yerde yazılmış olacaktır* (Türk Dili, 1935e). *Doğru cevap verelim. Sayımın ne süel (askeri), ne finansal ve ne de özel bir noktası yoktur. Doğru söyleyenler bu yüzden hiçbir zarara uğramayacaklardır. Doğru söylemeyenler ancak ilme, devlete çok büyük kötülük etmiş olurlar* (Türk Dili, 1935f).

Gazete reklamları dışında İstatistik Umum Müdürlüğünün yönlendirmesiyle genel nüfus sayımı konusunda üniversite hocaları, milletvekilleri ve bazı köşe yazarları da sayımın önemine vurgu yapan yazılar kaleme almışlardır. Bu yazıların genel niteliği; nüfusun önemi, nüfusun özellikleri ve insanların sayıma hassasiyet göstermesi vb. konular çerçevesinde birleşiyordu. Bu yazılara birkaç örnek şöyledir: Üniversite İstatistik Profesörü Ömer Celâl Sarc, “Yeni Nüfus Sayımımız” (Ulus, 1935d; Yeni Ses, 1935a); Manisa Milletvekili Kazım Nami Duru, “Sayıma Önem Verelim” (Ulus, 1935e); Sinop Milletvekili Y. Kemal Tengirşenk, “935 Nüfus Sayımı” (Ulus, 1935f; Yeni Adana, 1935a); Matbuat Umum Müdürlüğünden Servet İskit, “Nüfus Sayımının Önemi” (Ulus, 1935g), “Nüfus ve Nüfus Sayımının Özellikleri” (Yeni Adana, 1935b); İstatistik Umum Müdürü Celal Aybar, “Bu Nüfus Sayımının Bize Öğreteceği Yenilikler Nelerdir?” (Ulus, 1935h); C. Savran “Nüfus Sayımı” (Yeni Adana, 1935c); Necdet Erdemir, “Genel Nüfus Sayımı” (Yeni

⁵ Ülkü Dergisi: Ankara Halkevinin yayın organı olan dergi, tek parti döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nin prensipleri doğrultusunda, cumhuriyetin resmi ideolojisi ekseninde parti mensupları, devlet memurları vb. kişiler tarafından yazıların yazıldığı dergi. 1933-1950 yılları arasında üç seri halinde yayımlanmıştır (Erdal, 2011:780-781).

Adana, 1935d); Sadri Ertem, “Nüfus Devlet Politikasının Belgesidir” (Yeni Adana, 1935e); Mümtaz Faik, “Nüfus Sayımının Faydaları” (Yeni Adana, 1935f); Muhlise Ete, “Nüfus Sayımı” (Yeni Adana, 1935g); Namık Zeki, “Kaç Kişiyiz?” (Yeni Adana, 1935h); Malik Evrenol, “İstatistiğin Mahiyeti”, (Yeni Adana, 1935i); Abidin Daver, “Nüfus Sayımında Ulusal Ödev”, (Yeni Ses, 1935b); M. Şekip Tunç, “Nüfus Sayımı Kalkınma Çağıdır” (Yeni Ses, 1935c).

Dönemin önemli yayın organlarından olan Ülkü dergisinde de 1934 yılında millî bir nüfus nasıl teşekkül edeceği (Kerim, 1934), nüfus sayımlarının önemi (Nöymark, 1935) gibi makaleler yazılmıştı.

Nüfus ve sayım konusunda başka bir propaganda aracı da radyoydu. İstanbul radyosunda nüfus sayımına ilişkin olarak Profesör Nöymark tarafından 14 Eylül’de radyo vasıtasıyla bir konferans verileceği ve bu konferansların devam edeceği duyurulmuştu (Ulus, 1935i). Ulus gazetesinin baş bir haberinde İstatistik Umum Müdürü Celal Aybar’ın 17 Ekim tarihinde İstanbul radyosundan sayım günü memurların yapacakları işler hakkında konferans vereceği yazılmıştı (Ulus, 1935i).

İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından nüfus ve nüfus sayımıyla ilgili propaganda amaçlı kaleme aldırılan yazılar genel nüfus sayımından bir yıl sonra toplu halde yayımlanmıştır (Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1936). Ayrıca daha önce propaganda amaçlı yazıları bir araya toplayan İstatistik Umum Müdürlüğü radyo konferanslarını da metin haline getirerek hem 1935 sayımı hem de 1940 yılı genel nüfus sayımı sonrasında daha kapsamlı bir çalışma yayımlamıştır. (Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1941).⁶

Bütün bu faaliyetlerin dışında sayım işinde halkı aydınlatmak için köy ve şehirlere yüz bin duvar afişi dağıtılmıştır. Ayrıca altmış bin afiş de halkın uğrak yerleri olan alanlar için ayrılmıştı. Ülke genelindeki tüm sinemalarda sayım hakkında propaganda için hazırlıklar başlatılmıştır. İstanbul Taksim’de ışıklı pano vasıtasıyla sayım hakkında propaganda yazıları gösterimine başlanmıştır. Okulların açılması ile öğrencilere sayım hakkında bilgi verilmesi için çalışma başlatılmıştı (Ulus, 1935j). Okullarda, nüfusun ve nüfus sayımının ne kadar önemli olduğunun sistematik olarak anlatılması için sayım konusunda dersler ve konferanslar verilmesi kararlaştırılmış, bunun için bir de çalışma yapılmıştır. (Kültür Bakanlığı Kültür Kurulu, 1935).

Nüfusu sayımını özendirmek için İstatistik Umum Müdürlüğü Başvekil İsmet Paşa’nın da desteğine başvurmuş, Paşa’nın halka ilan etmesi için bir beyanname hazırlanmıştı. Diğer bir deyişle Başvekil İsmet İnönü tarafından nüfus sayımının sloganı olarak ifade edilen “ne bir eksik ne bir fazla” sözünü de içeren beyanat aslında İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından hazırlanmıştı (BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 26.148.4). Bu beyanat şöyleydi:

Büyük, Küçük Bütün Subaylara ve Devlet İşyarlarına (Memurlarına) ve Bütün Yurttaşlara

Önümüzdeki 20 İlkteşrin 1935 Pazar günü yurdumuzda ikinci genel nüfus sayımı yapılacaktır. Sayım, Devlet ve Ulus için en önemli ve en faydalı işlerden biridir. Sayım günü yurdumuzun içinde yaşayan insanların eksiksiz yazılıp sayılabilmesi için hükümet bütün tedbirleri almış bulunmaktadır. Bu işin dileğimize uygun olarak başarılmasını her

⁶ İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından 1936 yılında bir araya getirilen yazı sayısı 45 iken, bu yazılara 1941 yılında 49 yazı daha eklenmiş ve toplamda 94 farklı propaganda yazısı ve radyo konferansı basılı hale getirilmiştir.

şeyden önce il, ilçe ve komonbaylarından beklemekle beraber, üzerlerine sayım memurluğu ödevini alacak olan bütün subayların, işyarlının, öğretmenlerin ve yurttaşların da bu ödevi canla başla yapmaları gerekli olduğu hatırlatmak isterim. Sayım gününe kadar hepimizi düşen başka bir ödev de, bütün yurttaşlara sayımın faydalarını ve bu işin yeni vergiler koymak için yapılmadığını, sadece Devlet ve Ulus işlerinin daha ziyade ileri götürülmesi için yapıldığını anlatmaktır. Çok önem verilmesi gerekli olan bir nokta şudur: Sayım, yurdun her tarafında bir günde başlayıp, bir günde bitirilecek ve her yerde, yalnız o gün hazır bulunanlar kaydedilecektir. Bu sebeple, bir yerin ahalisinden olup o gün orada bulunmayanlar sayım defterine yazılmayacaklardır. Yarının büyüklüğü olan çocukların en küçüklerinin bile sayım defterine yazılmaları da asla unutulmamalıdır. Amacımız ne bir eksik ne bir artık, Türk Ulusunun sayısını ve ne halde olduğunu doğru olarak öğrenmektir. Herkesin bu amacı gerçekleştirmeye çalışmasını dilerim.

Başvekil

Bu bildirin bir kısmı özellikle de ne bir eksik ne bir artık (fazla) çeşitli yayın organlarında İsmet İnönü adıyla yayımlanmıştı (Ulus, 1935k; Ülkü, 1935a; Tuğluoğlu, 2012: 55, 66, 68).

D- Basın Gözüyle Sayım Günü Ülke Genelinde Yaşananlar

Sayım günü Ulus gazetesinde *bugün genel nüfus sayımı var* yazısı siyah beyaz yerine daha dikkat çekici olsun diye kırmızı yazı ile yazılmıştı. Yazıda şu uyarılar vardı; bugün, sayımın bittiğini ilan eden top atılıncaya kadar hiç kimse evden çıkmayacaktır. Çocuklarınızı sokağa bırakmayınız, gelen seçim memurlarını lafa tutup veya yiyecek-içecek ikram etmeye kalkıp geciktirmeyiniz, evinizde kaç kişi varsa hepsini ayrı ayrı yazdırınız, fakat her ne sebeple olursa olsun evinizde bulunmayan kimseyi yazdırmayız. Bu kayıtlara uygun hareket etmeyenler ceza göreceklerdir (Ulus, 1935l). Cumhuriyet gazetesi de sayım günü için *vatandaş milli ödevini yap* başlığını atmıştı (Cumhuriyet, 1935i). Kurun gazetesinde *kaç milyonuz bugün anlaşılacak*, deniliyordu (Kurun, 1935a). Hemen hemen bütün gazetelerde sayıma ilişkin boş sokakların fotoğrafları bulunuyordu. Belli başlı sayım merkezlerindeki genel manzara ise şöyleydi:

İstanbul: Sayımın 15.00'da biteceği tahmin ediliyordu (Haber, 1935a). Ancak sayım sabah sekizden akşam 17.40'a kadar sürdü. İntizamla geçen sayım sonucunu herkes, oruç tiryakileri gibi, sabırsızlıkla top sesini bekledi. Karşıdan karşıya konuşmalar ve radyo ile vakit geçirildi. Günlerdir beklenen, gazetelerde harıl harıl bahsedilen sayım günü de geçti. Lakin sayım günü İstanbul'un çehresi tamamıyla değişti. Ortaya şimdiye kadar hiç görülmemiş bambaşka bir İstanbul çıktı. Mesela öyle bir Karaköy Meydanı ki, buraya Karaköy Meydanı demek için kırk şahit ister. İlerle cinler top oynuyor. İşte İstanbul'da hiçbir tramway, otomobil, araba kazasına uğramadan ellerinizi, kollarınızı sallıya sallıya karşıdan karşıya geçebileceğiniz bir gün (Akşam, 1935a). İstanbul'da sayım önce denizde (adalar) bitmiş sonra sırasıyla; Sarıyer, Beykoz, Üsküdar, Beşiktaş, Beyoğlu, Fatih, Kadıköy, Bakırköy ve Eminönü'nde tamamlanmıştı (Haber, 1935b; Kurun, 1935a).

Ankara'da sayım 7'de başlamış ve 11'de tamamlanmış (Son Posta, 1935a), denilse de Ankara'daki sayımın tamamlanması 13.48'i bulmuştu (Ulus, 1935m). Ankara'daki nüfus 50 bin artmıştı (Cumhuriyet, 1935i).

İzmir: Dün yapılan nüfus sayımında güzel İzmir hakikaten görülecek bir manzara arz ediyordu. Sayım güzel geçti, tertibat mükemmeldi (Halkın Sesi, 1935a). İzmir dağınık bir şehir olmasına rağmen sayım 7 saate varmadan bitirildi ve netice tespit edildi (Anadolu,

1935b; Yeni Asır, 1935a). İzmir nüfusu daha önce yapılan sayım ile karşılaştırıldığında yedi yıllık artış miktarının 28 bin olduğunu anlaşılmaktaydı (Anadolu, 1935c).

Konya'nın bazı yörelerdeki cihazların bozulması sayım işini uzatmış, ancak buna rağmen özverili çalışmalar ile sonuca ulaşılmıştı (Yeni Ses, 1935d). Mersin'de halkın sayımın önemi kavradığı ve memurların otomatik makine gibi çalıştığı belirtilmekteydi (Yeni Mersin, 1935a).

Sayım günü yeni doğan bebekler de gazetelerin en çok ilgisini çeken gelişmeler arasındaydı. Sayım günü doğan çocukların sayısı on beş olarak tahmin edilmekteydi (Kurun, 1935a) Küçükayasofya Camii Sokağı'nda gerçekleşen ikiz doğumda bir erkek bir kız dünyaya gelmiş, erkeğe Hayri Sayım, kıza Hayriye Sayım ismi verilmişti. Yine aynı gün Beşiktaş'ta doğan bir kız çocuğuna Sayım adı verilmiştir (Haber, 1935b). Ankara'da ise bir doğum gerçekleşmişti (Son Posta, 1935a, Cumhuriyet, 1935ı).

E- 1935 Yılı Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

1935 Umumi Nüfus Talimatnamesinin 4. maddesinde sayımın 18 Birinciteşrin/Ekim 1935 Cuma günü yapılacağı ilan edilmişti. Nedenine ilişkin herhangi bir açıklama yapılmamakla beraber Bakanlar Kurulu kararıyla sayım günü 20 Birinciteşrin/Ekim 1935 Pazar günü olarak değiştirilmişti (BCA, Fon: 30.0.18.01.02, Yer: 55.45.003).

Resmi gazetede sayımın geçici sonuçlarına ilişkin olarak bir tebliğ yayımlanmış (Resmi Gazete, 1935d), buna göre erkek nüfus 7.974.925, kadın nüfus 8.213.842 toplam nüfus 16.188.767 olarak belirtilmişti. Bu rakam aynı zamanda bütün gazetelerde ana sayfadan verilmişti. Diğer taraftan resmi tebliğde 1927 nüfus sayımında 13.648.270 olan sayım sonucunun sekiz sene zarfında 2.540.497⁷ olmak üzere binde 186 nispetinde arttığı ifade ediliyordu. Bu artış yıllık ortalama binde 23'e tekabül etmekteydi.⁸

1935 yılına ait geçici sayım sonuçları İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından Başbakanlığa sunulurken (BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 26.148.1) sonuçların illerin önemine göre sıralandığı ifade edilmekteydi. Belgeden anlaşıldığına göre illerin önem sıralaması sahip olduğu nüfus sayısı ile orantılı bir görünüm arz etmektedir. Buna göre illerin önem sırası ve nüfusu şöyledi:

	Şehir	Nüfusu		Şehir	Nüfusu
1	İstanbul	877.106	30	Elaziz (Elazığ)	253.141
2	İzmir	594.560	31	Niğde	247.436
3	Konya	562.580	32	Bolu	247.176
4	Ankara	539.257	33	İçel	246.393
5	Balıkesir	495.451	34	Antalya	241.210
6	Bursa	442.157	35	Urfa	229.194
7	Sivas	435.629	36	Mardin	226.020
8	Manisa	424.624	37	Çanakkale	223.214
9	Malatya	412.025	38	Diyarbakır (Diyarbakır)	214.871

⁷. Tebliğde yanlışlıkla 2.540.494 yazılmıştır.

⁸. Tebliğ Başbakanlık İstatistik Genel Direktör Vekili Uluslararası İstatistik Enstitüsü Üyesi C. Aybar, İsviçre Federal İstatistik Bürosu Direktörü, Uluslararası İstatistik Enstitüsü Üyesi Bruchweiler ve Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlük Muavini Sabit Aykut tarafından ilan edilmiştir.

10	Erzurum	386.477	39	Sinop	203.648
11	Seyhan (Adana)	386.302	40	Muğla	197.118
12	Kastamonu	361.728	41	Tekirdağ	195.043
13	Trabzon	359.796	42	Maraş	189.699
14	Kütahya	342.780	43	Edirne	186.214
15	Samsun	337.345	44	Eskişehir	182.961
16	Kocaeli	334.973	45	Çankırı	177.731
17	Zonguldak	320.703	46	Kırklareli	172.144
18	Kayseri	312.469	47	Gümüşhane	169.304
19	Tokat	310.152	48	Isparta	166.646
20	Kars	304.244	49	Erzincan	152.933
21	Afyon	299.619	50	Muş	157.503
22	Çorum	286.751	51	Kırşehir	145.684
23	Denizli	284.714	52	Van	142.672
24	G.Antep	283.464	53	Amasya	128.492
25	Ordu	283.319	54	Siirt	127.870
26	Çoruh (Artvin)	270.688	55	Bilecik	125.417
27	Yozgat	261.661	56	Burdur	95.855
28	Aydın	260.709	57	Ağrı	93.351
29	Giresun	259.673	58	TOPLAM	16.188.767

İstatistik Umum Müdürlüğü ilk sonuçlar için yanlışlıkların düzeltilmesiyle bile rakamın 10-15 binden fazla oynamayacağı ifade etmekteydi. Nitekim sayımdan kısa bir süre sonra Müdürlük tarafından sayım sonuçlarına ilişkin bir kitapçık yayımlandı (Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü, 1935). Geçici olarak ilan edilen bu sonuç kitapçığında sayım sonucu 7.974.226 erkek, 8.226.468 kadın olmak üzere toplam 16.200.694 olarak ifade edilmişti. Ayrıca bu kitapçıkta genel nüfus anlamında tablolar halinde 1927 yılında yapılan sayımla karşılaştırmalar, nüfusun mıntıklar itibariyle ayrılışı, nüfusun yoğunluğu, şehirlerin nüfusu, şehirlerdeki nüfusun cinsiyete göre dağılımı, hem Türkçe hem de Fransızca olarak ayrıntılı tablolar halinde gösterilmişti. Sayımın ilk sonuçları böyle ilan edilmekle beraber nihai sonuç 7.936.770 erkek, 8.221.248 bayan olmak üzere Türkiye toplam nüfusu 16.158.018 olarak ilan edilmiştir (Çakmak, 2007: 135).

1935 sayımına göre ülke genelinde en fazla konuşulan dil Türkçe olurken (%86.02), Türkçeyi, Kürtçe, Arapça, Ermenice, Rumca ve İbranice takip ediyordu. Din sıralamasında ise ilk sıradaki İslamiyet %98.3'lük bir orana sahipti. Toplam nüfus içerisindeki altı yaş ve üzeri kesimde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı %80.75, bu oran içerisinde kadınlar %90.19, erkekler %70.65'lik bir orana sahipti. Türkiye genelinde fiziksel bir sakatlığa sahip olan kişi sayısı 315.677 olarak tespit edilmişti (Tuğluoğlu, 2012: 74-75).

Sonuç

Dünya tarihinde ilk kurulan devletlerden itibaren sahip olunan nüfus miktarını öğrenme ihtiyacı sahip olunan potansiyel gücün tespit edilmesi noktasında hep önemli olmuştur. Zamanla bu öğrenme ihtiyacı, devletleri nüfusunu sayısal bir öğrenmenin ötesinde çeşitli özelliklerini de araştırmaya yöneltmiştir. Özellikle eğitim durumu, yaş durumu, cinsiyete göre dağılım, çalışan nüfusun iş kollarına göre dağılımı, nüfus artış oranı, nüfusun din ve inanç yapısı, konuşulan dil vb. durumların araştırılması ülkelerin gelecekle ilgili öngörülerini şekillendirme anlamında sayısal büyüklüğün yanı sıra niteliğinde önem kazandığını göstermekteydi. Bahse konu durum Cumhuriyet Türkiye'si için de geçerli olmuştur.

Cumhuriyet Türkiye'sinde var olan nüfusu öğrenmeye yönelik ilk sayım 1927 yılında gerçekleştirilmiştir. İlk sayımda kazanılan deneyimin yanı sıra aktif propaganda faaliyetleri 1935 sayımında daha başarılı sonuçlara ulaşılmasını sağlamıştır. Gazete, dergi, radyo ve reklam afişleri sayesinde daha fazla insana ulaşılması bu başarıda ciddi rol oynamıştır. Sayım sonuçları devletin yönetim kademesini mutlu etmekle beraber ülke nüfusunun tam olarak bütün ihtiyaçlara cevap verebilecek bir nitelikte bulunduğunu söylemek güçtür. Özellikle okur-yazar oranında dikkat çekici bir düşüklük göze çarpmaktadır.

Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda Türkiye genel nüfusunun, genç erkek nüfusun 1912-1922 yılları arasındaki savaşlarda kırılması nedeniyle,⁹ 11-12 milyon dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir. Cumhuriyet ile birlikte gelen barış havasının yanı sıra hastalıklarla mücadele ve yaşam standartlarının yükselmesi nüfus artışına olumlu katkı yapmıştır. Ancak 1950'ye kadar büyük bir nüfus artışı gözlenmemesi hükümetleri nüfus artışını teşvik politikasına yöneltmiştir (Çavdar, 1995: 1555).

KAYNAKLAR

I. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 26.148.1 (7 Ocak 1936).

BCA, Fon: 30.18.1.1, Yer: 19.29.10 (6 Mayıs 1926).

BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 26.146.9 (16 Haziran 1928).

BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 24.136.11 (8 Temmuz 1934).

BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 24.136.14 (27 Ağustos 1934).

BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 24.137.3.1 (5 Mart 1934).

BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 24.137.8.2 (6 Ocak 1936).

BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 24.137.3.5 (17 Aralık 1934).

BCA, Fon: 30.0.18.01.02, Yer: 49.72.015 (24 Ekim 1934).

BCA, Fon: 30.0.18.01.02, Yer: 57.61.001 (17 Temmuz 1935).

BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 24.136.12.1 (28 Temmuz 1934).

BCA, Fon: 30.0.18.01.02, Yer: 24.137.3.6 (24 Ekim 1934).

⁹ Uzun süren savaş yılları 1945 yılına kadarda erkekler kadın nüfus sayısına yetişemeyeceklerdi. Denge 1945'ten sonra çok yavaş bir seyirle erkeklerden taraf olarak bozulacaktı (TUİK, 2010: 10).

BCA, Fon: 30.0.18.01.02, Yer: 24.137.3.3 (27 Aralık 1934).

BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 26.148.4 (25 Temmuz 1935).

BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 136.11.1935 (5 Haziran 1935).

BCA, Fon: 30.0.18.01.02, Yer: 55.45.003 (1 Haziran 1935).

BCA, Fon: 30.10.00.00, Yer: 24.137.5.1 (8 Ağustos 1935).

BCA, Fon: 30.0.18.01.02, Yer: 54.36.006 (8 Mayıs 1935).

BCA, Fon: 30.0.18.01.02, Yer: 54.36.007 (8 Mayıs 1935).

II. Resmi Yayınlar

Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü (1935), *20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu*, Ankara: Ulus Basımevi.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1936), *Nüfus Meselesi ve Nüfus Sayımı Hakkında Fikirler, Nüfus Sayımı Propagandası İçin Dairenin Müracaat ve Ricası Üzerine Yazılan ve Muhtelif Gazetelerde İntişar Eden Yazılardan Mürekkeptir*, Ankara: Köyhocas Basımevi.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü (1941), *Nüfus Meselesi ve Nüfus Sayımı Hakkında Fikirler, Nüfus Sayımı Propagandası İçin Muhtelif Gazetelerde İntişar Eden Yazılar ve Radyoda Verilen Konferanslar*, Ankara.

Kültür Bakanlığı Kültür Kurulu (1935), *Nüfus Sayımı Konusu Çevresinde Okullarda Verilecek Konferanslar ve Dersler*, Ankara.

Memalik-i Osmaniye'nin 1330 Senesi Nüfus İstatistiği (1336), İstanbul: Dersaadet Hilal Matbaası.

Türkiye İstatistik Kurumu (2010), *İstatistik Göstergeler 1923-2009*, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Resmi Gazete, (1934a), 30 Mayıs 1934, Sayı (S.): 2714.

Resmi Gazete, (1935b), 23 Mayıs 1935, S.3010.

Resmi Gazete, (1935c) 13 Ağustos 1935, S.3079.

Resmi Gazete, (1935d) 4 Teşrinisani 1935, S.3147.

Resmi Gazete, (1935e), 23 Mayıs 1935, S.3010.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (1934), Devre: IV, Cilt: 22, İçtima: 3, 62. Birleşim, 29 Mayıs 1934.

Umumi Nüfus Sayımı Talimatnamesi (1935), Osman Bey Matbaası, Basım Yeri Yok.

III. Gazeteler

Akşam (1935a), 21 Teşrinievvel/Ekim 1935, S.6110.

Anadolu (1935a), 4 Eylül 1935, S.6305.

Anadolu (1935b), 21 Birinciteşrin/Ekim 1935, S.6347.

Anadolu (1935c), 22 Birinciteşrin/Ekim 1935, S.6348.

Cumhuriyet (1935a), 27 Ağustos 1935, S.4053.

Cumhuriyet (1935b), 28 Ağustos 1935, S.4054.

Cumhuriyet (1935c), 8 Eylül 1935, S.4065.

- Cumhuriyet (1935d), 9 Eylül 1935, S.4066.
Cumhuriyet (1935e), 11 Eylül 1935, S.4068.
Cumhuriyet (1935f), 13 Eylül 1935, S.4070.
Cumhuriyet (1935g), 19 Eylül 1935, S.4076.
Cumhuriyet (1935h), 20 Eylül 1935, S.4077.
Cumhuriyet (1935i), 20 Birinciteşrin/Ekim 1935, S.4107.
Cumhuriyet (1935i), 21 Birinciteşrin/Ekim 1935, S.4108.
Haber (1935a), 20 İlkteşrin/Ekim 1935, S.1361.
Haber (1935b), 21 İlkteşrin/Ekim 1935, S.1362.
Halkın Sesi (1935a), 21 Birinciteşrin/Ekim.
Kurun (1935a), 21 Birinciteşrin/Ekim, S.6387-327.
Son Posta (1935a), 21 Birinciteşrin/Ekim, S.1875.
Türk Dili (1935a), 10 İlkteşrin/Ekim 1935.
Türk Dili (1935b), 11 İlkteşrin/Ekim 1935.
Türk Dili (1935c), 12 İlkteşrin/Ekim 1935.
Türk Dili, (1935d), 15 İlkteşrin/Ekim 1935.
Türk Dili, (1935e), 16 İlkteşrin/Ekim 1935.
Türk Dili, (1935f), 17 İlkteşrin/Ekim 1935.
Ulus (1935a), 4 İlkteşrin/Ekim 1935, S.5097.
Ulus (1935b), 10 İlkteşrin/Ekim 1935, S.5103.
Ulus (1935c), 13 İlkteşrin/Ekim 1935, S.5106.
Ulus (1935d), 2 İlkteşrin/Ekim 1935, S.5095.
Ulus (1935e), 3 İlkteşrin/Ekim 1935, S.5096.
Ulus (1935f), 7 İlkteşrin/Ekim 1935, S.5100.
Ulus (1935g), 8 İlkteşrin/Ekim 1935, S.5101.
Ulus (1935h), 12 İlkteşrin/Ekim 1935, S.5105.
Ulus (1935i), 6 İlkteşrin/Ekim 1935, S.5099.
Ulus (1935i), 9 İlkteşrin/Ekim 1935, S.5102.
Ulus (1935j), 14 Ağustos 1935, S. 5046.
Ulus (1935k), 19 İlkteşrin/Ekim 1935, S.5112.
Ulus (1935l), 20 İlkteşrin/Ekim 1935, S.5113.
Ulus (1935m), 21 İlkteşrin/Ekim 1935, S.5114.
Yeni Adana (1935a), 6 İlkteşrin/Ekim 1935, S.39016.
Yeni Adana (1935b), 8 İlkteşrin/Ekim 1935, S.39017.
Yeni Adana (1935c), 9 İlkteşrin/Ekim 1935, S.39018.
Yeni Adana (1935d), 10 İlkteşrin/Ekim 1935, S.39019.

Yeni Adana (1935e), 11 İlkteşrin/Ekim 1935, S.39020.

Yeni Adana (1935f), 12 İlkteşrin/Ekim 1935, S.39021.

Yeni Adana (1935g), 13 İlkteşrin/Ekim 1935, S.39022.

Yeni Adana (1935h), 17 İlkteşrin/Ekim 1935, S.39025.

Yeni Adana (1935ı), 19 İlkteşrin/Ekim 1935, S.39026.

Yeni Asır (1935a), 21 Teşrinievvel/Ekim 1935, S.9067.

Yeni Mersin (1935a), 22 Birinciteşrin/Ekim 1935, S.2237.

Yeni Ses (1935a), 3 Birinciteşrin/Ekim 1935, S.216.

Yeni Ses (1935b), 9 Birinciteşrin/Ekim 1935, S.220.

Yeni Ses (1935c), 10 Birinciteşrin/Ekim 1935, S.221.

Yeni Ses (1935d), 22 Birinciteşrin/Ekim 1935, S.229.

IV. Kitaplar

İZBIRAK Reşat (1975), *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Mektupla Öğretim Merkezi Yayınları.

KARAL Enver Ziya (2010), *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

KARPAT Kemal (2006), *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, Çev. Dilek Özdemir, Ankara: İmge Kitabevi.

KARPAT Kemal (2010), *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Timaş Yayınları.

MCCARTHY Justin (1995), *Osmanlı Anadolu Toraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus*, Çeviren: İhsan Gürsoy, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

ŞAHİN Cemalettin, DOĞANAY Hayati, ÖZCAN Nihat Ali (2005), *Türkiye Coğrafyası*, Ankara: Gündüz Yayıncılık.

TÜMERTEKİN, Erol-ÖZGÜÇ Nazmiye (2012), *Beşeri Coğrafya*, İstanbul: Çantay Kitabevi, 12. Baskı.

UBİCİNİ M.A (1973), *Letters on Turkey: an account of religious, political, social, and commercial condition of the Ottoman Empire*, Çeviren (Çev.): Lady Easthope, Newyork: Arno Press.

V. Makaleler

AKBAYAR Nuri (1985), “Tanzimat’tan Sonra Osmanlı Devleti Nüfusu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 5, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 1238-1246.

BEKDEMİR Ünsal (2014), “Türkiye Beşeri Coğrafyası”, *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*, Editörler: Hakkı Yazıcı-Nusret Koca, Ankara: Pegem Akademi, s. 169-203.

BRUCHWEİLER Karl (1936), *Nüfus Meselesi ve Nüfus Sayımı Hakkında Fikirler, Nüfus Sayımı Propagandası İçin Dairenin Müracaat ve Ricası Üzerine Yazılan ve Muhtelif Gazetelerde İntişar Eden Yazılardan Mürekkeptir*, Ankara: Köyhocası Basımevi, s. 21-25.

ÇAVDAR Tevfik (1995), “Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Sorunu”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.6, s.1552-1556.

ÇİMEN Adnan (2012), “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3, s. 183-216.

ERDAL İbrahim (2011), “Ülkü Mecmuasına Göre Erken Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikası (1923-1938)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 48, s. 779-791.

KERİM Fahrettin (1934), “Millî Nüfus Siyasetinde (Eugenique) Meselesinin Mahiyeti”, *Ülkü*, C.3, S.15, Ankara, s. 206-214.

NÖYMARK F. (1935), “Nüfus Sayımlarının Önemi”, *Ülkü*, C.6, S.32, Ankara, s. 96-98.

SHAW Stanford (1978), “The Ottoman Census System and Population 1831-1914”, *International Journal of Middle East Studies*, 9, s. 323-338.

TUĞLUOĞLU Fatih (2012), *Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Nüfus Sayımı: 20 İlkteşrin 1935*, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XII/25, s. 55-78.

Ülkü (1935a), “Nüfus Sayımı”, C.6, S.23, s. 209-213 (makalenin yazarı belli değil).

VI. Yayımlanmamış Tezler

KÖSE Mustafa (2010), *1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon.

ÇAKMAK Fevzi (2007), *Atatürk Döneminde Türkiye'nin Nüfus Politikası*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

VII. İnternet Kaynakları

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=eskibaskan>

HATAY'IN SOFİLERİNDEN SEFİL MOLLA VE ONUN DİVANI

A STUDY ON SEFİL MOLLA, A SPIRITUAL WISEMAN FROM HATAY, AND HIS COLLECTED WORKS

СЕФИЛЬ МОЛЛА И ЕГО ДИВАНЫ КАК ОДИН ИЗ СУФИСТОВ ХАТАЯ¹

Hüseyin Kürşat TÜRKAN*

ÖZ

Kökene ve kökleri İslamiyet'in kabulünden önceki dönemlere kadar ulaşan Halk Edebiyatı, varlığını geçmişten günümüze kadar çeşitli yollarla sürdürmüş ve sürdürmeye devam etmiştir. Bu edebiyat, halkın diliyle oluşturulduğu, halkın duygu ve düşüncelerini, hayal dünyasını, zekâsını, ortak beğeni ve beklentilerini karşılayıp aynı pencereden dünyaya bakışını yansıttığı için Halk Edebiyatı olarak adlandırılmıştır. Söz konusu edebiyatın icracıları, toplumun bir temsilcisi olarak millî ölçümüz ve nazım biçimimiz olan “*hece ölçüsü ve dörtlüklerle*” duygu ve düşüncelerini dile getirmişlerdir. Dil özellikleri ve ifade biçimleri dönemin sosyal özellikleri başta olmak üzere birçok noktada zamana ve çağın beklentilerine ayak uydurarak şekillenmiştir. Çoğu zaman halk kültürünün özelliklerini yansıtan bir yol benimseyen temsilciler, kimi zaman dönemdeki diğer akımlardan da etkilenmiştir. Bu akımların başında kuşkusuz Divan Edebiyatı'nın etkisi yer almaktadır. Çünkü Halk Edebiyatı'nın temsilcileri, Divan Edebiyatı'ndan etkilenerek aruzlu türler kullanmış ve Divan Edebiyatı'nın temsilcileri gibi divanlar yazmışlardır. Gerçi, söz konusu divanlarda sadece aruzlu kalıpların kullanıldığını da söylemek büyük bir yanlış olur. Bu makalede Hatay'ın Kırıkhan ilçesinde Bayazid-ı Bestami hazretlerinin türbedarlığını ve imamlığını yapmış olan rahmetli Sefil Molla'nın silsile yoluyla torunlarına kadar ulaşan divanı, ele alınıp incelenecektir. Divanın bir bölümü Sefil Molla'nın torunu İsmail Hakkı Konyalı tarafından dedelerinin ruhunu şad etmek üzere okunmuş ve basılmıştır. Söz konusu divanın eni 15 cm. boyu 22 cm. olup kapak tarafında yıpranmış olan yeşil bir bez bulunmaktadır. Sefil Molla divanında eserler, kırmızı renkte olan bir kalemlle yazılmış olup günümüze gelinceye kadar gerek nemlenme gerek farklı nedenlerden dolayı yazının rengi açılmış ve bazı sözcükler okunamaz hâle gelmiştir. Divanda ağırlıklı olarak Halk Edebiyatı'nın nazım şekilleri görülürken özellikle söz konusu divanın girişinde ve son bölümünde Divan Edebiyatı nazım şekilleri kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Sefil Molla Divanı'nda destan türüne de rastlanmış olup söz konusu destanlar, farklı bir çalışmada ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: Halk Edebiyatı, kültür, Divan Edebiyatı, Divan, Sefil Molla.

ABSTRACT

Folk Literature, whose origin and roots date back to the eras before the acceptance of Islam, has continued its existence from the past to the present in various ways, and it still

¹ DOI : 10.17498/kdeniz.674

* Yrd. Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, khturkan@gmail.com

does. Since this literature has been formed with the public's own language, and because it both fulfils the public's emotions, thoughts, imagination, mutual regard and expectations, and reflects its outlook through the same window, it is named as "Folk literature". Being the representatives of the society, aforesaid literature's performers have expressed their emotions and thoughts through "the syllabic meter and quadrants", which are our national meter and verse form. Language properties and expressions were shaped at many points, especially in terms of the social characteristics of the period, by keeping pace with the expectations of time and era. The representatives, who, for most of the time, embarked on an approach reflecting the characteristics of Folk literature, were sometimes influenced by other literary movements of the era. The influence of Divan Literature, without doubt, was the leading one among these literary movements, since, influenced by it, the representatives of Folk Literature used forms with prosody, and wrote "divans" like the representatives of Divan Literature. Yet, it would be a major misconception to claim that in the divans in question, only the prosody forms were used. In this article, the divan of the late Sefil Molla, the tomb keeper and imam of His Nibs Bayazid-i Bestami in Hatay district Kırkhan, which has successively reached to his grandchildren, is going to be discussed and studied. A part of the divan was read and printed by Sefil Molla's grandson, İsmail Hakkı Konyalı, in order that God may bless their grandfather's soul. Being in 15 cm (5,9 inches) in width and 22 cm (8,6 inches) in height, the aforementioned divan has a frayed green cloth on the cover. The Works in Sefil Molla's divan were written in a red pen. Nevertheless, up until today, the colour has been faded due to both humidity and various reasons, and some words have become illegible. While the verse forms of Folk Literature are observed predominantly throughout the divan, in the prologue and the epilogue of the mentioned divan, Divan Literature's verse forms have been identified. Also, in Sefil Molla's Divan, epic genre has been encountered, and the epics in question will be discussed in a different study.

Keywords: Folk literature , Culture, Divan Literature , the Court Mullah miserable .

АННОТАЦИЯ

Истоки и корни Ислама были связаны с фольклором, богатство которого формировалось различными путями и продолжает развиваться. В этой литературе отразились мысли и чувства людей, мировоззрение, интеллект, которая представляет общий взгляд на мир из того же окна удовлетворяет вкусы и интересы, заложенные в национальной литературе. Представители данной литературы пытались выразить свои мысли и чувства в стихотворных строках «размера слога и четверостишия». Многие акценты были созданы в ногу со временем и возрастом, с учетом социальных характеристик особенностей периода языка и выражения. Так как Диванная литература является источником и базисом всей национальной турецкой литературы. Действительно, нельзя ассоциировать Диванную литературу только лишь с размером стихосложения (аруз), так как это считалось бы большой ошибкой. А данной статье мы исследуем творчество покойного Сефир Молла, проживавшего в провинции Хатай в селении Кырыкхана, служившего при Баязиде Бестане. До нас дошли его диваны, которые послужили объектом исследования. Одна часть диванов Сефиля Моллы была прочитана и исследована его внуком Хакки Кония. Кго диваны сохранились в ткани зеленого цвета размером 15 см на 22 см. Диваны Сефиля Моллы были написаны карандашом или пером красного цвета, но с течением времени то ли от сырости, то ли от давности некоторые слова плохо прочитываются, потому что написаны неразборчиво. Нами было установлено, что в начале и в конце дивана

автором использовались элементы традиционной национальной литературы. Следует отметить, что диваны Сефиля Моллы написаны в жанре дестана и требуют отдельного изучения.

Ключевые слова: народная литература, культура, Диванная литература, Диван, Сефил Молла.

GİRİŞ:

1.1. Sefil Molla'nın Soyu:

Sefil Molla Divanı'nın girişinde özgeçmiş mahiyetinde bilgiler verilmektedir. Divandan edinilen bilgilere göre Sefil Molla'nın babası, Konyalıoğlu Mustafa Efendi olarak bilinen ve dönemin tanınan bir hocalarından birisidir. Dedesi ise Erzurum ve Bayburt'ta müftülük yapmış olan Kara Hasan Efendi namıyla anılan ve tanınan bir kişidir. Mustafa Efendi, babası Hasan Efendi'yi yedi, sekiz yaşlarında kaybetmiş bundan sonra seyahat amacıyla Anadolu'nun birçok farklı yerlerini gezmiştir.

1.2. Hayatı:

Sefil Molla'nın babası Mustafa Efendi, Kilis'te bir müddet eğitim gördükten sonra Hassa'da Murtaza Hoca'nın yanında okumuş ve hocanın kızıyla nikâhlanıp Hatay'ın Belen kazasına yerleşmiştir. Bu evlilikten dünyaya gelen Sefil Molla, Belen Mektebinde dört yıllık eğitiminden sonra Müftü Hacı Seydi Efendi ve ardından Antakya'da Hacı Abdulsamet Efendi'nin öğrencilerinden olan Hacı Mahmut Efendi'nin yanında beş yıl okuduktan sonra askere gitmiştir.

Askerlik dönüşü çok ciddi geçim sıkıntıları çektiğini belirten Sefil Molla, Rumeli Beylerbeyi Kara Mürselzade Hacı Mustafa Şevki Paşa'nın emriyle evliya-ı kirâmdan Bayezid-i Bestami Hazretlerinin makamının olduğu yere imam olarak tayin edilir.

1.3. Mahlası:

Divandaki şiirlerde genel olarak Sefil Molla'nın “*Sefil Molla, Sefil Mulla, Molla, Mulla*” mahlaslarını kullandığı tespit edilmiştir.

1.4. Divanın Yazılış Amacı

Küçük yaşlardan beri âşk, sevda ve muhabbet ehli olan Sefil Molla, yazdığı türkü ve destanların kaybolmaması ve özellikle bazı ahabap ve akrabalarının da ısrarına dayanamayarak yazdığı şiirleri bir kitapta toplama kararı aldığını belirtir. Sefil Molla özgeçmiş ve ön söz mahiyetindeki divanın ilk giriş sayfasının sonunda “..... *billah toplayıp bir kitap yapmaya başladım. Cenab-ı Allah muaffak eyleye, amin. Ancak okuyan dostlardan rica ederim ki bu kitapta gördükleri hatayı ve yanlışları insaf ve vicdan ile doğrultup sahibini zem ve gıybet etmesinler. Çünkü Cenab-ı Allah insanların her birisini bir türlü yaratmıştır. Kimi âlim, kimi şair, kiminin aklı evvel, kimi ahmaktır. Cümlesinin muradları rahmet ile yâd olunmaktadır. Bu aciz Sefil Molla dâhi bu kitabı yazmaktan muradı, geride kalan dostlardan okudukça rahmet ile yâd ve Fatiha ile ruhumu şâd ederler, ümidindeyim.*” demektedir.

Fotoğraf. Sefil Molla divanının girişinden

Besmele ve münacatlarla başlayan divan, din büyüklerinin methiyesiyle devam ettikten sonra divanda, halk kültürünün malzemesi olabilecek hece ölçülü şiirler yer almaktadır. Hece ölçülü yazılan şiirlerin küçük bir bölümünde şiirin yazılış amacı ve hikâyesi yer alırken büyük bir bölümünde bu durum görülmemektedir. Divanda yazılan şiirlerin neredeyse tamamına yakınında şiirlerin yazılma tarihleri yer almaktadır.

2. Sefil Molla Divanı'nda Tür ve Şekil:

Çalışmamıza konu olan divanda, Halk Edebiyatı ve Divan Edebiyatı'na ait olabilecek tür ve şekillerde şiirler yazılmıştır. Sefil Molla, tasavvuf ehli olan âşıklardan birisi olarak sayıldığı için divanda, bir yandan Halk Edebiyatı bir yandan da Divan Edebiyatı türlerinin görülmesi son derece doğal bir durumdur.

Sefil Molla Divanı'nda, Halk Edebiyatı türlerinden “*taşlama, güzelleme, ağıt*”; Divan Edebiyatı türlerinden ise “*münacat ve methiyeler*” dikkat çekmektedir. Söz konusu eser, her ne kadar bir Halk ve Divan Edebiyatı tür ve şekillerinin karışımı olarak görülse de Sefil Molla'nın türkülü hikâyeleri ve şiirlerinin bir bölümünde şiirin yazılış amacını yazması, onun daha çok halk kültürü ve edebiyatından etkilenen edebî bir kişilik olduğunu gözler önüne sermektedir.

Makalenin bu bölümünde, divandan transkript edilen şiirlerden önce Halk Edebiyatı'na ait olan “*taşlama, güzelleme, ağıt*”; sonra da Divan Edebiyatı'na ait olan “*münacat ve methiye*” türleri üzerinde durulacaktır.

2.1.1. Sefil Molla Divanında Taşlama

Bir kimseyi yermek ya da toplumun bozuk yönlerini eleştirmek amacıyla yazılan şiirlerdir (Dilçin, 2013: 339). Âşık Edebiyatı'nda toplumdaki haksızlıkların, yolsuzluklar ve ekonomik sorunların alaycı bir dille sergilendiği koşmalardır. Taşlamalar, Âşık Edebiyatı'nda alay etmek ve kötülemek amacıyla yazılan şiirlerdir. Bu tür şiirlerde hiciv ve mizah aynı yerde vuku bulur. Erman Artun'un da ifadesiyle taşlama konuları çok geniştir. Kimi zaman bir dönem veya düzen taşlanabilir. Yine ona göre taşlamalar, düzeltici olmaları yönüyle de işlevsel bir özellik arz etmektedir (Artun, 2015: 140; Çobanoğlu, 2000: 17). Taşlama, Türk halkının sağduyusunu ve iğneleyici özelliklerinin birleşimiyle ortaya çıkmıştır. Bir bölümü sosyal içerikli olan taşlamalarda kişiselle toplumsal olanı anlamak bir hayli zordur (Artun, 2008: 162). Taşlama, bir kimsenin bir yerin ya da bir toplumun bozuk

yönlerini eleştirmek amacıyla yazılan bir nev’i koşmadır. En önemli temsilcileri arasında Kazak Abdal, Kaygusuz Abdal, Seyrani, Ruhsati, Sümmani vs. yer alır. Taşlamalar, Divan Edebiyatı’nda “hicviye”, Batı Edebiyatı’nda ise “satirik” adını alır.

Sefil Molla; her âşık gibi zamanın düzensizliklerinden ve ikiyüzlü insanların varlıklarından yakınmaktadır. Molla, özellikle çevresinde olan kadir, kıymet bilmeyen çıkarıcı ve sinsi insanları yermek için divanında, mecazi bağlamda algılanabilecek bir hikâye yazmıştır. Söz konusu hikâye ise şöyledir: “Çok eski zamanda bir kurbağa ile akrep arkadaş olurlar. Bunlar her zaman birbirleriyle düşüp kalkıp, yiyip içerlermiş. Günlerden bir gün beraber gezerlerken önlerine köprüsü ve geçidi olmayan bir ırmak çıkar. Onlar bu garip duruma bir hayli şaşarlar. Şaşarlar şaşmasına ama asıl şaşıp derde düşen akrep olur. Çünkü kurbağa köprü olmasa da suda yüzmeyi bildiği için akrep kadar endişelenmez. Bir müddet düşündükten sonra kurbağa, akrebi arkasına alıp ırmağı geçirmeye karar verir. Zaman kaybetmeden kurbağa, akrebi arkasına alıp ırmağı geçmeye başlarlar. Suyun ortasına vardıklarında akrep, zehirli olan hançerini çıkarıp yavaş yavaş kurbağaya batırmak için hazırlanır. Bu durumdan kurbağanın haberi olunca ‘aman arkadaş benim sokacaksın’ der, akrep de ‘evet’ der ardından cevabını sorar ama herhangi bir cevabı yoktur. Amabu aslının ve yaratılışının gerekliliğidir. Elbette burada seni sokacağım der. Kurbağanın bu meseleyi anlamasıyla suya batması bir olur. İleriden tekrar çıkar. Bakar ki akrep suda boğulma derecesine gelmiş hayli çaresiz görünüyor. Ey akrep kardeş benim doğam bunu reddeder. Mademki özün pis imiş git kahrol deyip ortadan kaybolur. İşte bu gibi özü pis arkadaşlardan bazı tecrübeler sonucu anladığım yaramaz işlerden tiksindiğim ve nefret ettiğim için şu manzumeyi yazmış idim. Bu nedenle dostlara nasihat ederim ki bir adamı tecrübe etmedikçe konuşup sırlarını ortaya dökmesinler, vesselam.” Sefil Molla, divanında bu hikâyeye yer verdikten sonra “Aslı Pis Adamlara Karşı” isimli bir şiir yazar.

Şimdiki zamanda gün uğursuzun
Doğrunun miskin in işi biter mi?
Herkesin hâlince bir müşkülü var
Derdin olmayan hiç iniler yatar mı?

Zalimler zevk eder şöhret ve şanda
Mazlumlar verir düşmüş bir yanda
Büyük mahkemede ulu divanda
Suçsuz olanların hakkı yeter mi?

Yaşım kırkı geçti elliye yakın
Görmedim sayanı tuz ekme hakkın
Her yüze gülüneni dost sanma sakın
Öğüt versem yarenlerim tutar mı?

Yezid, Mel’un gibi şeytana uyan
Lanet ile anar adını duyan
Allah’tan hafv edip ahretin sayan
Helâl ekmeğine haram katar mı?

Var mıdır sözünde mert gibi duran
Çok gördüm dost için dinini veren
Adalet üzere hakkı hak gören
Ta devri kıyamet namı batar mı?

*Emniyet etmeyin yumuşak sözlüye
Aşkar çehrelie mavi gözlüye
Münafık demişler iki yüzlüye
Müzevirlik fitnelikten beter mi?*

*Fukarının engin olur yalımı
Zenginlerin yüksek olur çalımı
Allah'a şekva et dinsiz zalimi
Mazlumun zalime gücü yeter mi?*

*Kimse gelmez fukaranın dengine
İtibar paraya hürmet zengine
Gönül yüksek uçar enmez engine
Yayla kuşu hiç seyirde öter mi?*

*Sefil Mollam kalmış hak üzerinde
Pek hakir görünür el nazarında
Cevahir tüccarı bit pazarında
Kıymet bilmeyen cevher satar mı?(5 Nisan 1331)*

Sefil Molla, söz konusu şiirinin genelinde zamandan şikâyet etmekle birlikte zalim insanlardan, tuz ekmek hakkı bilmeyenlerden, helâl ve haramı ayırt edemeyenlerden, Allah korkusu olmayanların mazlumlara yaptıklarından da şikâyet etmektedir. Zalim, iki yüzlü ve vicdanı olmayan insanları “aslı pis adam” olarak sembolize ederek şiirinde dile getirmiştir.

Sefil Molla, gelenek ve görenekleri çok iyi bilen, bunları sahiplenen ve bizzat uygulayan âşıklarımızdandır. O, zamanın yozlaşmasına seyirci kalmamış ve bu duruma divanındaki şiirlerde yer vermiştir. Yozlaşmayla ilgili yazdığı şiirin yazılma nedeni Molla şöyle belirtir: “Ağaçgedik’te, arkadaşlarımızdan Kerem Çavuş ile oturduğumuz bir zamanda sohbet ederken muhabbetimizin konusu ar, namus, edep, terbiye oldu. Çok eski zamanlarda büyüklere karşı sonsuz bir sevgi, saygı ve hürmet vardı. Özellikle herhangi bir aksakallı, girdiği bir meclise orada bulunanlar tarafından ayakta karşılanır ve o kişiye büyük bir saygı gösterilirdi. Mecliste bulunanlar, bu aksakallıyı ayakta karşılar ve onu sukut içerisinde dinlerlerdi. Bilhassa gençler ve çocuklar, o gibi ihtiyarların yanına varmaya utanırlardı. Günümüzde ise bu kişiler, ciddiye alınmamakta ve onlarla alay edilmektedir. Hatta bu kişilerin yaşlı olmalarından dolayı ne söylediklerini bilmeyen eski kafalı insanlar oldukları bile söylenir oldu.

Bir diğer durum da ırz, namus meselesi. Eski zamanlarda herkes, ırzını ve namusunu sahiplenmeyi bilirdi. Issız bir yolda birbirini tanımayan bir erkekle bir kadın karşılaşırsa ve bunlar konuşmaya başlasalardı, onları kurşuna dizerlerdi. Günümüzde ise kadınlar ve erkekler rahatlıkla birlikte oturup kalmaya ve her türlü muhabbetleri yapmaya başladılar. Hanımlar da erkekler gibi şehre gidip her işi görmeye başladılar. Nereye gittiklerini ne iş tuttıklarını eşleri dahi bilmez bir hâl olamaya başladı. Akabinde büyüklere hürmet ve itibar edilmez olup puşt ve yaramazlara hürmet ve itibar edilir oldu. Hiçbir mecliste Allah ve peygamber sözü hatra gelmedi. Bu sözleri söyleyenler de dinlenmez oldu. Bu muhabbeti Kerem Çavuş ile yaparken Çavuş, içinde bulunduğumuz bu hâlleri tarif edecek münasip bir türkü yazıver diye rica edince ben de dayanamayıp bir türkü yazdım.”

Sefil Molla, söz konusu duruma seyirci kalamayıp içerlediği için konuyu farklı yönlerden ele alan “Ahir Zamana Munasip Türkü” isimli şiirini yazmıştır.

*Dinleyin ağalar azdı zamane
İnsanlarda namus arda kalmadı
Zannederim yakın kaldı kıyamet
Anı bilür civan pir de kalmadı.*

*Fırsat geçti müzevirin eline
Sermaye bağlamış kendi diline
Şimdi rağbet puştta kahpe dölüne
İtibar yiğide merde kalmadı.*

*Küçükler büyüğü yerine koymaz
Büyükler küçüğün hatırın saymaz
Âlem hep çiftçi oldu karnımız doymaz
Dağ taş felhan oldu borda kalmadı.*

*Doğrular hep meclislerden sürüldü
Eğrilerin hep bir işi görüldü
Şimdi erlik avratlara verildi
Namusuna sahip erde kalmadı.*

*Erkekler avratlara verir sırrını
Avratlar erkeğin tutmaz sözünü
Kızlar ara kendi bulur erini
Utanır yüz hicap perde kalmadı.*

*Arayıp kendine bir yar bulasın
Dost deyü çekersin derdin belası
Açar sonra sevdiğinin alası
İçerdi bir gizli sırda kalmadı.*

*Mulla kadı müftü kalktı tartıla
Dilerim ki karınların yırtıla
Methi çıkagele insan kurtula
Kaçıp kurtulacak yerde kalmadı.(25 Temmuz 1310)*

Sefil Molla'nın söz konusu şiiri, bestelenmiş olup yörede sevilerek dinlenen ve hatta yörenin âşıkları tarafından nazireler yazılarak icra edilen bir eserdir.

2.1.2. Sefil Molla Divanında Güzelleme

Cem Dilçin güzellemeyi, doğa güzelliklerini anlatmak ya da kadın, at gibi sevilen varlıkların övüldüğü şiirler olarak tanımlar (2013: 337). Halk ozanları sevdiklerini, bakıp da kendini heyecanlandıran dağları, ovaları, ağaçları, mevsimleri övmüşlerdir (Makal, 2002: 25). Aşk, âşık şiirinde en çok işlenen konulardandır. Onların sevgilileri ilâhî ve ideal değildir. Zaten söz konusu edebiyat aşk, kadın-erkek ilişkisi, ayrılık, gurbet ve sıla özlemi üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda âşık, sevgilisi uğruna ölmeye, kapısında kul olmaya hazırdır. Kaşları yay, kirpikleri ok olan güzeller tıpkı divan güzelleri gibidir (Artun, 2008: 156). Anonim Halk Edebiyatı için vazgeçilmez bir yeri olan güzellemeler, söz konusu

zümrenin temsilcileri tarafından duygusal bir mecrada icra edilmiştir. Şairler, gerek bir kadının güzelliğine gerekse de seyreylediği tabiatın farklı manzaralarına karşı olan duygularını güzellemeleleriyle dile getirmişlerdir.

Sefil Molla divanında, halk şiirine ait olan güzelleme örneklerine sıkça rastlanmaktadır. O da her âşık gibi tabiatın ve bir kadının farklı güzelliklerine karşı şiirler, güzelleme yazmıştır. Molla'nın divanında yer alan güzellemelerden yöre içinde en bilineni "Kodallı'nın Güzellerine" isimli şiiridir. Söz konusu şiir aynı zamanda bestelenmiş ve yörenin âşıkları tarafından düğünlerde, kutlamalarda, meclislerde usta malı olarak icra edilmiştir.

Sefil Molla söz konusu şiirin yazılma nedenini divanında şöyle anlatır: "Ziyaretteki hanemize gelen gelinler ellerinde güzel hediyeler oldukları hâlde bizleri memnun ettiklerinden dolayı onlara o zaman irticalen türküyü yazıp okudum. Kendileri de bu türküyü duyduktan sonra türküden ve bizden memnun oldular." Hatay'ın Kırkhan ilçesinin bir köyü ve güzelleriyle meşhur olan Kodallı Köyü'nün kızlarına ithafen yazdığı güzelleme şöyledir:

*Kodallı'nın güzelleri
Güzel amma hey ne güzel
Turna gibi katarlanmış
Birim birim say ne güzel*

*Geldi güzeller sürüsü
Sinemi yaktı birisi
Sandım ki cennet hurisi
Al koynuna koy ne güzel*

*Güzellerin gül destesi
Oldum onların hastası
Âşğın yokmu hırs tası
Çıksa bize pay ne güzel*

*Cıvıldaşırlar kuş gibi
Hep birbirlerine eş gibi
Göz kamaşır güneş gibi
Mah yüzleri ay ne güzel*

*Zülfünü perçeme katmış
Şaşırmışım aklım getmiş
Kadir Mevla'm hep yaratmış
Kesin biçim boy ne güzel*

*Gece gündüz yalvar Hakk'a
Dayanamam yürek yuka
Yüzlerine baka baka
Acıkırsam doy ne güzel*

*Güzeller bize seçildi
Al yeşil çiçek açıldı
El düğünü boşa çaldı
Bizim düğün toy ne güzel*

*Gökten mi endi bu melekler
Aslı temiz sütü pekler
Ağır çuvallar tülekler
Yüz yastığı tüyü ne güzel*

*Sefil Mollam ettim dilek
Birin bana verse felek
Koca öküze kat bögelek
Şimdi oldun toy ne güzel (2 Nisan 1335)*

Sefil Molla, birçok âşık gibi ehl-i âşk olan ve âşk ateşiyle hem-dem olup yanıp tutuşan bir kişiliğe sahiptir. O, nerede bir güzel veya güzellik görsün bu durumu ehl-i tasavvuf anlayışıyla beşeri âşka dönüştüren ve sembolleştirdiği güzel kavramını sözlerine döken bir şahsiyettir. Molla, söz konusu olan bu şiirleri oluştururken ağırlıklı olarak yerel ağız özelliklerini kullandığı tespit edilmiştir. Onun divanındaki ifadesiyle “*Gençlikte heva-ı heves, âşk ve sevda ile gönül verdiğim ve sahi gördüğüm güzellere söylediğim türkülerin beyanındadır.*” diyerek yazdığı ve yöre halkı tarafından da bilinen, sevilerek dinlenen bir diğer güzellemesi ise şöyledir:

*Bir güzel isterim yalan dünyada
Emrettiğim yere gelmeli kine
Ardına düşmek ile güzel sevilmez
Yar seni arayıp bulmalı gine.*

*Hem gündüz hem gece yere gitmeli
O dosta yalvarıp minnet etmeli
Sinesin sineye sarıp yatmalı
Memeler döşünü delmeli gine.*

*Dolaşıp dağları yuvtlara düşen
Çaresi bulunmaz dertlere düşen
Yanan ateşlere odlara düşen
Kendi de hâlimden bilmeli gine.*

*Vadem tamam olup ecel gelmeden
Dost ağlayıp düşman bize gülmeden
Biri ölüp biri geri kalmadan
İkinci bir günde ölmeli gine.*

*Molla der âşıklar malamat olur
Gönlü her gördüğü güzelde kalır
Elin güzelinden bana ne gelir
Benim yârim güzel olmalı gine.*

Sefil Molla'nın divanında tespit edilen bir diğer güzellemede, sevgilinin vasıflarının ve sevgiliyle ilgili yapılan benzetmelerin halk edebiyatı kültürüne haiz özellikler gösterdiği anlaşılmaktadır. Gerek benzetmeleri gerek dil özellikleri bakımından divan içerisinde dikkat çeken güzelleme ise şöyle icra edilmiştir:

*Sabahtan batkımda ben bir güzele
Bakma el malına boşa dediler
Yalnız yandığın kalır yanına
Başına deli taş düşer dediler*

*Öğmeli güzeli dinde ar olmaz
Bin sene methetsem daha yarı olmaz
Padişah da olsan sana yâr olmaz
Hükmeylesen baştan başa dediler.*

*Yüzleri güleçtir dili şirince
Aklımı yitirdim hemen görünce
Ya ayvaya benzer ya da turunca
İki şey saklamış döşe dediler.*

*Âşıklar gördüğü güzeli öğer
Yalnız birini yürekte sever
Gözlerin dünyanın malını değer
Hiç paha kesilmez kaşa dediler.*

*Sefil Mollam der ki gözleri humar
Beline bağlamış yâr gümüş kemer
Anası Sultandır babası Ömer
Kızın adını sordum Eşe dediler.*

Sefil Molla divanından tespit edilen bir diğer güzellemede ise divan edebiyatının etkileri daha baskın bir şekilde hissedilmektedir. Divan edebiyatında klişe olan “aşk-rakip-sevgili” üçgeninin hissiyatı bu güzellemeye yansımıştır. İlgili şiirde sevgilinin emsalsiz olması, hançerini âşığının sinesine vurması, âşığını çıldırtıp deliye döndürmesi, âşığın sevgilinin ayağına yüz sürmek istemesi, âşığın aşkından hasta olması vb. unsurlar divan edebiyatının mazmunlarını çağrıştırmaktadır.

*“Bir güzel gördüm yoktur emsali
Süsülenmiş güzellik az gelir deyu
Çeker hançerini vurur sineme
Âşık-ı şeydaya naz gelir deyu.*

*Boğum boğum kına yakmış testine
Yüz süreyim ayağının mestine
Çok gider gelirim yolun üstüne
Belki sevdiceğim kız gelir deyu*

*O dostun âşkından kalkamaz oldum
Kalkıp etrafıma bakamaz oldum
Birden bire yüze çıkamaz oldum
Namusa dokanır söz gelür deyu.*

*İnciden sedeften beyazdır dişi
Kudret kalemiyle çekilmiş kaşı
Geyinmiş kuşanmış türlü kumaşı
Sakının üstüme toz gelür deyu*

*Mulla der boyunda kaldı nazarım
Ölürsem yolunda kazın mezarım
İçin için yanar ağlar gezerim
Korkarım sevdiğim vaz gelür deyu”*

Sefil Molla'nın divanında bir hayli güzelleme tespit edilmiştir. Molla'nın edebî kişiliğinin daha iyi tahlil ve tespit edilebilmesi için divandan tespit edilen güzellemelerden farklı dörtlük veya dörtlükler tırnak içerisinde verilecektir.

*“Ela gözlü benli dilber
Sana gurban canım benim
Ölsem gine gönlüm geçmez
Toprak olsa benim benim.*

*Sefil Mollam der ne olursam
Vefasız yâri bulursam
Eğer bu dertten ölürsem
Dosta düşer kanım benim”*

Molla, söz konusu güzellemesinde âşıkların âşk acılarının her daim olduğunu ve olacağını ifade ederek geleneğin hassas bir noktasına atıfta bulunmuştur. İlaveten bu şiirdeki âşk ve âşık benzetmeleri divan edebiyatı ile halk edebiyatı terminolojisinin kesiştiği bir noktada yer aldığı görülmektedir.

*“Seyredelim bir güzelin cemalin
Hakkın hak ettiği nura kurbanım
Karıymış kırlara yediler gibi
Hızır dolu sunmuş pire gurbanım*

*Zülüfler ibrişim tellere benzer
Ağzı şeker dili ballara benzer
Yanakları gonca güllere benzer
Gaşların gözlerin gara gurbanım*

*Şu karşıda duran nazlı yar mıdır?
Huri midir, melek midir, nur mudur?
Yer goynunda turunç mudur, nar mıdır?
O nazik turunca nara gurbanım.”*

Molla, söz konusu güzellemesinin verilen dörtlüklerinde tasavvufî bir aşktan hareketle beşerî aşka geçiş yapmaktadır. Ancak Molla'nın divanında yer alan güzellemelerde ağırlıklı olarak beşerî aşk konusunu işlediği tespit edilmiştir. Bu şiirde Yunus Emre'nin “Yaradılanı

Yaradandan Ötürü Sevmek” felsefesinin etkileri de görülmektedir. Bu felsefeye göre sevginin kaynağı yaratıcının bizzat kendisidir. Yaradanın yarattığı her şeyi, yaradana olan sevgisinden dolayı sevdiğini anlatır bu felsefe. Aşkına sahip olanın sevdiği ve yarattıklarını, ona olan aşkı için sever. Ondan gelene, ona olan aşkı için katlanır. Aslında bu durum gerçek aşka ulaşmanın tam kendisidir. Aynı zamanda bir ehl-i tasavvuf olan Sefil Molla, bu felsefeyi şiirlerine sirayet ettirebilmiştir.

2.1.3. Sefil Molla Divanında Ağıt

Ağıt, halk şiirinde ölen bir kişinin ardından söylenen ilgili kişinin özelliklerini belirten ve onun ölümünden duyulan üzüntüleri dile getiren şiirlerdir (Güzel-Torun, 2014: 176). Ekrem Kıraç göre ağıt, ölüm ve diğer büyük acılar üzerine söylenen ve hüznü bir ezgisi olan bir çeşit yas türküsüdür (Kıraç, 2013: 104). Âşıklar, her zaman ölüm konusundan uysal, kabullenici ve üzüntülüdür. Ağıt sevgililer, dostlar ve büyükler için yazılırlar. Âşık şiirinde ölüm üzerine düşünce üretilmez. Ölüm düşüncesi din ve tasavvuf anlayışıyla sınırlıdır. İlgili zümrede asıl olarak ölümün yıkımına, kaybolan güzelliklere ve ölümün geride bıraktığı acılara ağlanır (Artun, 2008: 169). Bir ölünün ardından söylenen türküye ağıt denir. Halk ozanları sevdikleri kişilerin depremde, su baskınında, savaşta vb. şekilde can vermesi üzerine ağıtlar yakmışlardır. Ağıtlar çoğunlukla 11 heceli yazılırlar (Makal, 2002: 15). Anonim halk şiiri malı olan ağıtlar da vardır. Bunlar genellikle genç yaşta ölen kız ve delikanlılar için söylenir (Dilçin, 2012: 342). Genel olarak ağıt, ölen bir kişinin arkasından duyulan acıyı, üzüntüyü ve o insanın yapmış olduğu iyilikleri, kahramanlıkları anlatan anonim halk edebiyatı nazım türlerinden biridir. Ağıt geleneğinin Türk Edebiyatı’nda köklü bir geçmişi vardır. Bilhassa İslamiyet’in kabulünden önceki Şamanizm döneminde şamanlar tarafından düzenlenen “yuğ” törenlerinde söylenen “sağ”lar, ağıtların ilk örnekleri olarak kabul edilebilir. Sağular, Şamanizm döneminden sonraki halk şiirinde “ağıt”, İslamiyet’in kabulünden sonraki Divan Edebiyatı döneminde ise “mersiye” adını almıştır. Günümüzde ağıt söyleme işine “ağıt yakma”, ağıt yakanlara da “ağıtçı” adı verilmektedir.

Sefil Molla, her âşık gibi içli, duygulu ve duyarlı bir kişiliğe sahiptir. Onun divanında ağıtların da ayrı bir yeri ve önemi vardır. Divanda bu tarz şiirlere kimi zaman “ağıt” kimi zaman da “mersiye” dediği görülmektedir. O, özellikle eş, dost, akraba ve hatırı sayılır kişi/kişilerin ölümü üzerine bir duygu yoğunluğu yaşayarak içsel duygularını sözlerine dökmüştür. Molla, divanında yazmış olduğu ağıt ve mersiyele başına kısa bir giriş yaptıktan sonra eserini oluşturur. Divanda yer alan “Küçük Mehmet’in Askerlikten Gelmesi ve Vefatı” isimli mersiyesinin hikâyesini ise şöyle anlatır: “*Küçük Mehmet’in askerliği altı yedi seneyi geçmişti. Ailesi, bugün yarın gelir diye yol gözlerken sekizinci yıl da bitmişti. O yılın eylülünde amcası büyük Mehmet, İskenderun’a gider. Oradaki işlerini bitirmek üzereyken büyük bir vapurun limana yanaştığını görür. Bu vapurun içerisinde tezkeresini alıp vatana dönüş yapan askerler vardır. Bu durum üzerine büyük Mehmet, bir heyecanla yiğenin de gelebilme heyecanıyla iskeleye doğru gelir. Bir de ne görsün! Küçük Mehmet, gelen vapurun içerisinden amcasına el sallayıp seslenir. Amca yiğen yılların verdiği hasretlikle birbirlerine sarılıp kucaklaşırlar. Bir müddet hasbihâl ettikten sonra köye dönmek üzere yola koyulurlar.*

Köy halkı ve ailesi köyün girişinde Küçük Mehmet’i sevinçle karşılayıp kucaklarlar. Yaklaşık sekiz ay mutlu, huzurlu günlerin ardından “zeytin vukuatı” olarak bilinen ayaklanma ortaya çıkınca redif birlikleri toplanmaya başlar. Küçük Mehmet’i de redif taburuna alırlar. Kısa bir süre sonra redif taburlarının Maraş’a gitmesiyle ilgili söylentiler çıkar. Bu durum söylenti olmaktan çıkıp netleşince redif birlikleri Maraş’a doğru hareket

ettirilir. O yıl, Anadolu'nun en şiddetli kışı hâsıl olmuştur. Yağmur, kar, tipi, poyraz derken yolda hem teçhizat zarar görür hem de askerler çok ciddi şekilde etkilenirler. Askerler bitkin bir hâlde Maraş'a varırlar. Soba yok, elbiseler ıslak iki üç gün vardıkları yerde yatarlar. Maraş' a varırlar varmasına ama birkaç gün içerisinde askerler arasında hastalıklar peyda olur. Redif birliklerinden birçok vatan evladı şehadet şerbetini içer. Bu vefatlar arasında bizim Küçük Mehmet'in de vefat ettiğine dair havadisler gelmeye başlar. Bu durum hem ailesini hem de köy halkını derinden üzmüştür. Bunun üzerine Üçüncü Redif Birliği Yüzbaşısı Polat Efendi'ye bir telgraf gönderdim. Telgrafın cevabında Küçük Mehmet'in şehadet haberi kesinleşmiş oldu. Bunun üzerine "İnna lillahi ve inna ileyhi raciun" diyerek şehidimize ağıtlar söyleyerek teselli olduk. Küçük Mehmet'imize ağıtlar yaktık." Küçük Mehmet'e yakılan ağıtları duyan eş, dost, yarenler ağlayıp kederlendiler. O ağıt ise şöyledir:

Sana derim küçük Mehmed
Nasıldır hallerin kardaş
Kara haberin duyuldu
Çekildi tellerin kardaş

Bugün erden seher vakti
Ataşına bizi yaktı
Dedikleri geldi çıktı
İmansız ellerin kardaş

Yücesine ekin ekik,
Enginine güler dikik
Öksüz kaldı boynu bükük
Kıymatlı döllerin kardaş.

Noldu kardaşçığım
Nolduysa sana noldu
Açılmadan ne tez soldu
Tomurcuk güllerin kardaş.

Yanağı gül gibi kokar
Dudağında ballar akar
Söyledikçe beni yakar
Ne tatlı dillerin kardaş.

Kıymatın bilmedim selef
İçerimde yanar halef
Her biri bir yere telef
Oluşuyor malların kardaş.

Bir kuş öter naçar deyu
Varamadım uçar deyu
Belki buradan geçer deyu
Beklerim yolların kardaş.

*Mulla derki yorma beni
Hançar alıp vurma beni
Gel gidelim kırma beni
Öpeyim ellerin kardaş. (5 kanunisani 1315)*

Sefil Molla divanında ağıtların da ayrı bir yeri ve bölümü vardır. Divanda ağıtlar art arda sıralanmıştır. Genellikle ağıtların başında ağıtın kim için yazıldığı bellidir. Molla'nın bir diğer ağıtı da “*Kara Mürselzade velinimet El Hacı Mustafa Şevki Paşa Hazretleri*”nin dünyasını değiştirmesi üzerine yazılmıştır. Molla'nın hayatında çok farklı bir yeri olan Kara Mürselzade velinimet El Hacı Mustafa Şevki Paşa'nın ölümü Sefil Molla'yı derinden etkilemiş ve bu içli durumu sözlerine şöyle dökmüştür:

*Yalancı dünyanın fani tahtında,
Vakit, saat, tekmil Ey Paşa Efendi,
Devlet kuşu idin uçtun ne çare,
Cennetin köşküne kon Paşa Efendi.*

*Dünyaya meyleden hep boşa çıktı,
Cümlesin aldattı kem boşa çıktı,
Geçti sema vakti ta arşı çıktı,
Gazandığın şeref, şan Paşa Efendi.*

*Evliya makamı oldu durağın,
Gadir Mevla yakın etti ırağın,
Hakkın emri ile geldi burağın,
Eğerli, pusatlı bin Paşa Efendi.*

*Sözünden dönmezdi gitse kellesi,
Ne çare feleğin değdi sillesi,
Cenneti âladan geldi hüllesi,
Yeşildir geydiği don Paşa Efendi*

*Öksüz yetim kaldı hep zur-i destan,
Yalnız biz değil tüm Arabistan,
Dünyada yoldaşsın Bayezil Bostan,
Ahrette iman din Paşa Efendi.*

*Çok melekler geldi görmek kaskine,
Mevla kavuşturdu dostau dostuna,
Ay gibi nur endi gökten üstüne,
Gözüm ile gördüm dün Paşa Efendi.*

*Sefil Molla'm daşlar ile dövünür,
Yanar tütmez kara bağrım göğünür,
Ağlayanlar bir gün olur avunur
Yandım ateşine ben Paşa Efendi (12 Recep 1330).*

Sefil Molla, Kara Mürselzade velinimet El Hacı Mustafa Şevki Paşa'nın vefat etmesinden birkaç sene önce rahmetli olan paşanın büyük oğlu, ilk göz ağrısı Mahmut Bey'e de ağıt yazmıştır. Molla, paşanın ölümünü, küçük oğlunun ölümüne dayanamamaya

bağlamıştır. Çünkü ilk göz nuru ve ağrısı olan oğlu Mahmut Bey'in ölümü paşayı derinden etkilemiş ve derde koymuştur. Zaten paşa, oğlunun ölümünden birkaç yıl sonra dünyasını değiştirerek oğlunun yanına ebedî hayata geçmiştir. Paşanın oğlu Mahmut Bey'e yazılan ağıt duyan paşa ve aile efradı elemelenir. O ağıt ise şöyledir:

*Dünyanın kimseye yoktur vefası
Hayıf öldü ah biçare Mahmut Bey
Emir Hakk'tan size gelsin buyrulmuş
Lokman'da bulunmaz çare Mahmut Bey*

*Genç iken ahretin kaygusun çeken
Allah'ın lafzından gözyaşı döken
Kuş tüyü yatakta beslenmiş iken
Yazık girdin gara yere Mahmut Bey*

*Doğruluktan geçti zâhir ki hâlin
Hayra sarfeyledin olanca malın
Hayır hasanetten çekmedin elin
Hakk seni atmasın nâra Mahmut Bey*

*Zannettim dünyada koptu zelzele
Ayrılmış goncadan yazık bülbüle
Amığın içine düştü velvele
Cümleyi bıraktın zora Mahmut Bey*

*Anan saçın yolar yakasın yırtar
Baban Hacı Paşa anandan beter
Dünyalar bir cümle matemler tutar
Amık bütün giydi kara Mahmut Bey*

*Hep bozuldu Mürselli'nin tadları
Kalk Bey'im gezelim ziyaretleri
Çekin hele tor küheylan atları
Ala Haydar binsin kıra Mahmut Bey*

*Bu dünyanın aslı temeli hiçten
Acaba acısı çıkar mı içten
Feragat eylemiş üç kere üçten
Tez kavuşmak için yâre Mahmut Bey*

*Molla der emekler olmasın heba
Mahmut Bey içindi çektiğim çaba
Tarihi fevtinde noksandı bir ba
Sıtkınla yetiştin bir'e Mahmut Bey (1322)*

2.2.1. Sefil Molla Divanında Münacat

Münacat, Arapça “necv” kökünden gelir (Koçin, 2011: 19). Münacat; kelime anlamı fısıldamak ve gizlice birisine bir şeyler aktarmak olan Arapça kökenli bir kelimedir (Dinî Kavramlar Sözlüğü, 2010: 495; Güzel-Torun, 2014: 398). Münaccat, Cenab- Hakk'ın af ve

mağfiretine, peygamberin şefaati ve ruhaniyetine niyaz eden şiirlerdir (Onay, 1996: 220). Münacat, tasavvufta yaratıcıya (Allah'a) yakarma anlamında kullanılır. Bu itibarla yazılan manzum, nazım veya nesir yazılara verilen addır. Münacatın temel amacı, Allah'ın kudreti karşısında kulun kendi varlığının ne kadar zayıf olduğunu fark edip; işlediği günahlara karşın bağışlanma istemesi mantığına dayanır. Tevhid ile çok benzeşse de birbirine karıştırılmaması gerekir. Münacatta Allah'ın kudretine boyun eğme; tevhidde ise Allah'ın yarattıklarına hayran olmak esastır. Aynı zamanda tevhid ayrıca Allah'ın birliğini kabul etmek ve buna kanaât getirmektir (<http://www.bilgiustam.com/mnacat-nedir/>). Allah'a dua konulu şiirlerdir. Bu şiirler sadece Allah'a yalvarmak, dileklerini söylemek ve Hz. Muhammet için yazılır. Münacat, sıkıntılı ve üzüntülü durumlardan kurtuluş için Allah'a yakarmadır (Artun, 2014: 375). Tasavvufi yönü güçlü ve etkili olan Sefil Molla, divanının girişini münacatlara ayırır. İçindeki derin, anlamlı olan Allah ve peygamber aşkı sözlerine döken Molla, bu hissi durumunu şiirleriyle bütünleştirebilmiştir. Birçok âşıkta olduğu gibi ondaki Allah aşkı ve muhabbeti, zirve noktaya taşınmıştır. Molla, yaratıcının azameti ve kudreti karşısındaki acizliğini her fırsatta münacatlarıyla dile getirmeye çalışmıştır.

Sefil Molla, besmele ile başladığı divanına münacatlarla devam eder. O, divandaki ilk münacatında Allah'ın varlığı ve birliğini konu edinir. Özellikle “*Evveldir Allah, ahirdir Allah / Batındır Allah, zahirdir Allah*” ifadesiyle tasavvufi bir anlayış çerçevesinde yaratıcının özelliklerini vurgular. Molla, münacatında vahdet-i vücud anlayışına bağlı kalarak “*Öyle bir Allah ki yoktur şeriki / Allah birdir değildir ki iki*” diyerek yaratıcının tekliği ve birliğini izah etmeye çalışır. Yine Molla, “*Allah var idi, âlem yoğ iken / Yer gök yok iken Âdem yoğ iken*” sözleri ile de yaratıcının ezeli ve ebedi yönüne değinir.

*“Allah'ın adını zikriyle evvel
Birliğini hem fikriyle evvel
Evveldir Allah, ahirdir Allah
Batındır Allah, zahirdir Allah*

*Öyle bir Allahki yoktur şeriki
Allah birdir değildir ki iki
Bir Padişah'tır, yoktur naziri
Ne bir müşaviri ne bir veziri*

*Allah var idi, âlem yoğ iken
Yer gök yok iken Âdemyoğ iken
Yere göğe sen ibretle bir bak
Neler yaratmıştır dikkatle bir bak*

*İbret ile bak aya, güneşe
Her biri memurdur bir türlü işe
Ahvali alem olur diğer gün
Zulmette kalır, doğmazsa bir gün”*

Molla, bir diğer mersiyesinde “*Ey cümle âlemi yoktan var eden*” ifadesiyle yaratıcının cihanı yoktan var ettiğine değinir. Münacatının sonlarında özellikle “*Bade-i âşkınla sefili kandır / Ateş-i âşkınla çiğirimi yandı*” diyerek Allah aşkıyla dolup yanıp tutuşmak istediğini dile getirir.

“Ey cümle âlemi yoktan var eden
Sen inayet eyle hâlîme benim
Hevâ-ı hevesten pâk et gönlüümü
Tuzak kurmasınlar yoluma benim

Bade-i âşkınla sefili kandır
Ateş-i âşkınla ciğerimi yandır
Sen ha bu gafletten bizi uyandır
Tutturma yakamı zalime benim

Düşündükçe yaptığım işleri
Döşlerime vurmaktayım taşları
Gözlerimden akıt kanlı yaşları
Âlem seyreylesin selime benim

Molla der alırlar bu canımızı
Kara yere korlar sağ yanımızı
Mevla'm nasip eyle imanımızı
Ağlaşma yavrular ölüme benim.”

Sefil Molla'nın diğer bir münacatı da dil bakımından diğerlerine ve çağına göre biraz daha ağırdır. Yine yoğun bir tasavvufi anlayışa bağlı kalınarak yazılan münacatta Arapça ve Farsça tamlamalar dikkat çekmektedir. Çalışmada vermek istediğimiz son münacat ise şöyledir:

“İlahi kapına geldim yüzüm kara, özüm kara
Günahım çok sevabım yok sığındım aff-ı gaffara
Cihan içre benim gibi bulunmaz bir dâhi müznip
Nihanım cümle mâsiyet, şem mi uykudan avare
Ömrüm geçti ibadet yok, bilip anı medamet yok
Havf-ı hakla hacaret yok bendeki dünya mekâra
Abdest alsam kusurum yok, namaz kılsam hulusum yok
Günahım dağlardan artık, rahmet et ben günahkâra
Bu âlemlerce olsa cürm-ü isyanım ne gam ya Rab!
Bin tövbe bin günahıma, sığındım padişahıma
Bağışla beni şahıma, habibinle cihar eyle”

Sefil Molla, divanındaki şiirlerin büyük bir bölümüne tarih vermişken divanın girişinde yer alan münacatlara ise herhangi bir tarih vermediği görülmüştür.

2.2.2. Sefil Molla Divanında Methiye

Medhiye, lisanımızda yalvarmak ve yakarmak suretiyle olan şiirlerdir (Onay, 1996: 225). Aşık fasıllarının sonunda ev sahibinin övüldüğü şiirlerdir. Ayrıca din ve devlet büyüklerini övmek için de yazılan manzum ve mensur eserlerdir (Artun, 2014: 357). Övme, övgü. Edebiyatta bir kimseyi övmek için yazılan şiir ve yazılara denir (Pala, 1989: 362). Bir kimseyi övmek için yazılan şiirlerdir. İki türü vardır. Birincisi padişah, vezir, şeyhülislam gibi yaşayan devlet yöneticileri için yazılırken ikincisi dört halife, din ve tarikat büyükleri için yazılırlar (Dilçin, 2013: 263). Sefil Molla divanında methiyelerin de ayrı bir yeri ve önemi olduğu göze çarpmaktadır. Divandan tespit edilen bilgilere göre Molla, kıt kanaat geçinen bir kişidir. Maddi durumu iyi olmadığı ve özellikle yörede sevilen, takdir edilen birisi olduğu için durumu iyi olan kişi/kişilerin yardımına mazhar olmuştur. O da iyilik

gördüğü kişilerin lütfuna karşılık olarak şiirleriyle söz konusu kişileri, beyleri överek bir nev'i vefa borcunu yerine getirmiştir.

Sefil Molla, Çerkez Hacı Zekeriya Efendi'ye yazmış olduğu methiyenin yazılma nedenini şöyle anlatır: “Değirmenkaşı'ndan Çerkez Hacı Zekeriya Efendi namında yöre halkı tarafından bilinen ve sevilen bir hoca var idi. Çerkez Hacı Zekeriya Efendi'nin Halep Caddesi üzerinde dört, beş odalı güzelce bir evi vardır. Zekeriya Efendi, gönlü gözü tok bir adam olmakla beraber ticaret ve alışverişten anlamayan birisidir. Gönlü gözü tok olduğu için evine her gün beş, on kişi misafir olurdu. Bu kişileri Tanrı misafiri olarak gören Çerkez Hacı Zekeriya Efendi, misafirlerini tatlı dil, güler yüzle ağırlar ve onlardan kimilerini de o akşam misafir ederdi. Cömert ve yiğit bir yapısı olan Çerkez Hacı Zekeriya Efendi'nin eli ve gönlü gibi sofrası da her daim açıktı. Bu sofrada sabah akşam birbirinden çeşitli ve lezzetli yemekler çıkardı. Çayı kahvesi her zaman hazır olan Çerkez Hacı Zekeriya Efendi'nin sohbetine de doyum olmazdı. Bu güzel adamın bu hasletlerini görünce dayanamayıp şu methiyeyi yazıp zat-ı âlilerine gönderdim.” Sefil Molla'nın Çerkez Hacı Zekeriya Efendi'ye yazmış olduğu methiye ise şöyledir:

*Hak seni var etsin ya Hacı Efendi
Cemalin görenler şaduman olur,
Hüsn-ü iltifatın gören gedalar,
Keşkül bedes iken hep sultan olur.*

*Tükenmez odana gidip gelenler
Hesapsız nimetin yiyip kalanlar
Lütf-ü âliniz de mazhar olanlar
Sahibi servettir haneman olur.*

*Dünyada bulunmaz zatına nazır
Solda sıfır kalır hatem-i şehir
Sefil'e düşküne olursun zâhir
Tuğ sancak sahibi kahraman olur.*

*Her gece odanda beş on misafir
Sofranda yenilir nimetin vafir
Evsâh-ü hüsenen duyan bir kâfir
Kattı zinhâr eden Müslüman olur.*

*Bil cümle methadın meshini değer
Asi gazenferler boynunu eğer
Ne dâhi gadapla bakarsan eğer
Âdem bî-amânı mihrîbân olur.*

*İnsanı büyüten ilmi hünerdir
İfayı vadeden er oğlu erdir
Ekseri zenginler hammalı zerdür
Cedidir lütfü esir haneden olur.*

*Bin türlü nur etmiş eder dostuna
Herkes düşer ayağına mestine,
Gadapla adunun varsa üstüne,
Her taraf edâ-ı eleman olur.*

*Hacı Efendi derler Çerkezler Bey'i
Ancak Çerkez değil Arap'ın oğlu
Türklerin de Acemlerin de bulunmaz teği
El-hası manende kutsiyâr olur.*

*Hacının hacıya hüsn-ü niyeti
Dergâhı otağda makbuliyeti
Mulla'nın hocaya ububiyeti
Birkaç günlük değil her zaman olur.*

(25 Teşrinisani 1335).

Sefil Molla'nın bir diğer methiyesi de “Dağlı Mehmet Bey” olarak tanınan yiğit bir askere ithafen yazılmıştır. Molla, söz konusu methiyenin yazılması sebebini şöyle anlatır: “Mehmet Bey olarak bilinen zat, Hassa'nın Tiysek Karyesi hanedanlarından öteden beri beyzade beylerden Mürşit Bey'in oğludur. Bu zat, gayet akıllı ve tedbirli olup Hassa taraflarını korumakla yükümlü çetelerin ve çete başlarının büyük reislerindedir. Mehmet Bey, o kadar büyük bir reistir ki Hassa'daki çeteler ondan emir ve icazet almadıkça hiçbir şekilde hareket edemezlermiş. Onun emri ve izni olmadan bölgede kimse silahını patlatamazmış. Seferberliğin son günlerinde bizim mahtum Recep'i dâhi takip memurları alıp Belen'e firka-ı askeriyesinde Cemkenanı mevkisindeki mitrelyöz bölüğüne kayıt etmişlerdi. Bir süre sonra çocuğu görmek için oraya gittim. Yanımıza gelen asker arkadaşlarıyla konuşurken büyük adam olduğu simasından ve sözlerinden anlaşılan bir yiğit yanıma sokuldu. Kırk yıllık dost gibi samimi bir sohbeta daldık. Ben de bu dosttan kim olduğunu sual edince bana Mehmet Bey olduğunu söyledi. Bu yiğit hükümet tarafından zorla askere gönderilmiş. Cebike'de birkaç gün kaldıktan sonra merkez yerlerine gitmişlerdi. İşte bu yolla kendisiyle tanıştık. Sohbetinden ve kendisinden memnun kaldığım için kendisine methiye yazıp gönderdim. Methiyesini okuyan Mehmet Bey, cevaben yazdığı mektupta memnuniyetini dile getirmiş ve bizleri hak âşığı asıl Karacaoğlan unvanıyla taltif etmiştir.” Molla tarafından Dağlı Mehmet Bey'e yazılan methiye ise şöyledir:

*Vasfetmek isterim ben bir yiğidi
Dillerde söylenir dağlı Mehmet Bey
Felek hâlâ koymaz türkü yazmaya
Ne çare kollarım bağı Mehmet Bey*

*Elleri çok güzel yaylalı dağdır
Çevresi gülistan bahçeli bağdır
Atadan dededen beyzade beydir
Babası Yusuf Bey oğlu Mehmet Bey*

*Dost için can verir dostluk zamanı
Düşmanı parçalar vermez amanı
Cihan pehlivanı Türk kahramanı
Devletten fermanlı tuğlu Mehmet Bey*

*Hükmüne geçilmiş kurt ile kuşun
Başları teelikli sırmalı puşu
Hemi beylerbeyi hem çetebaşı
Çetesi ağalı beyli Mehmet Bey*

*Kılıcı çekince düşmanı bekler
Aslanı görünce kaçır köpekler
Nice bir yiğitler emrini bekler
Hazır baş silahlar yağlı Mehmet Bey*

*Kaşlarını sandım dabankılınıcı
Şol gara gözleri candan alıcı
Sinemi delmeye yülenmiş ucu
Kaykı kirpiklerin zağlı Mehmet Bey*

*Sofrası çıkınca cümle âlem konar
Bal peteği yığsan mığıra döner
Pekmezi akıtsa Bağdat'a iner
Tiyeginden şirin bağı Mehmet Bey*

*Sefil Mollam derki hayıf canları
Ah ile vah ile geçti günleri
Bir gün kara toprak olur tenlerin
Bağlandı yüklerim teğli Mehmet Bey*

SONUÇ

Sefil Molla divanında tekke şiiiri, divan şiiiri ve ağırlıklı olarak âşık edebiyatı tarzında şiirler yazıldığı tespit edilmiştir. Molla, yaşadığı çağın aydın bir kimliği ve kişiliğine sahiptir. Çağının diğer şairlerine göre dili oldukça sade ve anlaşılır bir kategoridedir. Divanındaki eserlerinde Molla'nın eski dinî-millî kahramanlık şiirlerinin yanında dünyanın faniliğinden, vahdet-i vücud felsefesine, tevhid ve tasavvuf anlayışına kadar geniş yelpazeli bir şiir anlayışının olduğu hissedilmektedir. Yine divandan yaptığımız tespitler neticesinde Sefil Molla'nın mutasavvıf kişiliği olan bir halk şairi olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. Sefil Molla, tıpkı Hoca Ahmet Yesevi ve Yunus Emre gibi halk edebiyatından, millî zevk ve tahayyülden hareketle tasavvufî tarzda eserler oluşturmuştur. Söz konusu bu durum, İslamiyet'in ve tasavvufun özelliklerini halka benimsetmek amacıyla ve bilhassa halkın anlayabileceği bir dille halka yaklaşma ve onların derdine tercüman olma olarak da değerlendirilebilir.

Bizler, Sefil Molla divanından hareketle o dönemin Anadolu'sunun sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel bağlamdaki özelliklerini de eserlerden hareketle tespit edebileceğimiz kanaatindeyiz. Sonuç olarak, Sefil Molla divanının içeriğinden hareketle söz konusu divanın halkın zevkine uygun bir Türk tasavvuf edebiyatı oluşturulması yönünde destekleyici bir unsur arz ettiğini de burada zikretmeliyiz.

KAYNAKÇA

ARTUN, Erman (2013), Âşık Geleneği ve Âşık Edebiyatı, Karahan Kitabevi, Adana.

ARTUN, Erman (2014), Ansiklopedik Halkbilimi – Halk Edebiyatı Sözlüğü, Karahan Kitabevi, Adana.

ARTUN, Erman (2015), Âşık Geleneği ve Âşık Edebiyatı (Edebiyat Tarihi/Metinler), Karahan Kitabevi, Adana.

ÇOBANOĞLU, Özkul (2000), Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü, Akçağ Yayınları, Ankara.

DİLÇİN, Cem (2013), Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Dinî Kavramlar Sözlüğü (2010), Yayına Hazırlayan: İsmail Karagöz, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 589, Sistem ofset Yayınları, Ankara.

GÜZEL, Abdurrahman – TORUN, Ali (2014), Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Akçağ Yayınları, Ankara.

KIRAÇ, Ekrem (2013), Türkiye Sahası Türk Halk Edebiyatı, Gökçe Yayınları, Denizli.

KOÇİN, Aldulhakim (2011), Türk Edebiyatında Mücaat, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

MAKAL, Tahir Kutsi (2002), Türk Halk Şiiri, Toker Yayınları, İstanbul.

ONAY, Ahmet Talat (1996), Hazırlayan: Cemal Kurnaz, Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i, Akçağ Yayınları, Ankara.

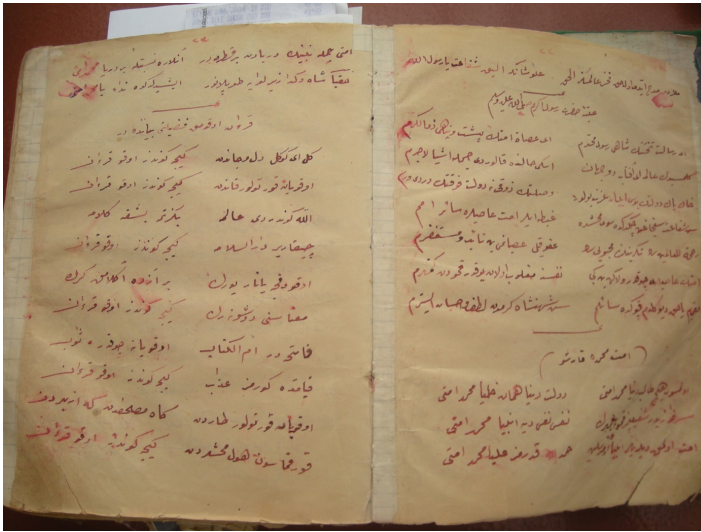
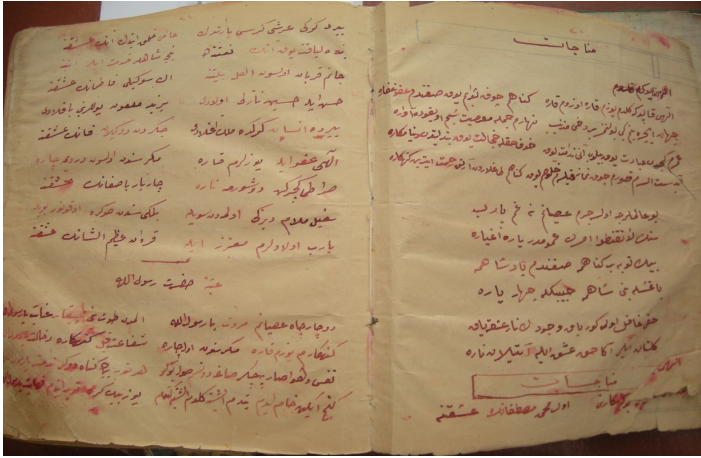
PALA, İskender (1989), Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara.

<http://www.bilgiustam.com/mnacat-nedir/>

EKLER

Fotoğraf 1. Sefil Molla, eşi ve yazdığı divanıyla...

Fotoğraf 5. Sefil Molla divanının içerisinde

**TÜRKÜLERİN ORTAOKUL TÜRKÇE DERSLERİNDE
KULLANIMI VE İŞLEVLERİ**

**THE ROLE AND THE USE OF FOLK SONGS IN TURKISH LANGUAGE
EDUCATION OF SECONDARY SCHOOL**

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ И ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ТУРЕЦКОГО
ЯЗЫКА В ТУРЕЦКИХ ШКОЛАХ СРЕДНЕГО УРОВНЯ ОБРАЗОВАНИЯ¹**

Bülent ARI^{*}
Mustafa Burak TOP^{}**

ÖZ

Halk bilimi ürünlerinin eğitimde kullanılması, çocukların sözcük dağarcığını genişletmeye ve öğrencilere kültür aktarımının gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu bakımdan halk bilimi ürünlerinden türkülerin de önemli bir işlevi vardır. Yapılan çalışmada Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2015-2016 öğretim yılı ilköğretim ders kitapları listesinde 5-8. sınıflarda okutulacak olan Türkçe ders kitapları incelenmiştir. Bu kitaplardan Cem Yayınları Türkçe 5. sınıf ders kitabında yer alan "Sözlü Geleneğimiz" başlıklı metin içinde bulunan Çanakkale Türküsü ile Meram Yayınları Türkçe 7. sınıf ders kitabında bulunan "Kişisel Gelişim" temasında bir serbest okuma metni olarak yer alan "Koşma" örneği incelenmiştir. Bununla birlikte Çanakkale Türküsü'nün bulunduğu metin ile ilgili etkinlikler ele alınmış ve "Koşma" adlı şiir ile örnek bir türkü olarak "Demirci Mehmet Efe" türküsü için 2015 Türkçe Öğretim Programı'ndaki kazanımlar doğrultusunda örnek etkinlikler hazırlanmıştır. Bunun yanında bu türkülerde yer alan değerler incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda Türkçe öğretim programında yer alan kazanımların gerçekleştirilmesinde ve değer aktarımında türkülerin kullanılabilecek materyaller olabileceği ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türküler, Eğitim, Türkçe Öğretimi, Kültürel Değerler, Türkçe Öğretim Programı

ABSTRACT

Making use of folk traditions in education contributes to one's vocabulary and passes the traditions on to new generations. Therefore folk songs have an important function. In this article we examined Ministry of National Education's textbooks which are set to be used from 5th grade to 8th grade in 2015-2016 school years.

The folk song Çanakkale Türküsü under the title oral tradition placed in the textbooks for 7th grades published by Meram publication house are examined as examples. In addition

¹ DOI : 10.17498/kdeniz.513

^{*} Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi Bölümü, bulentari01@gmail.com, Doç. Dr. Hatay.

^{**} Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fak., İlköğretim Bölümü, mburaktop@gmail.com, Arş. Gör. Hatay.

to this we surveyed a bunch of activities that Çanakkale Türküsü involved with. And also some representative activities based on the folk poem “Koşma” and folk song called “Demirci Mehmet Efe” are prepared in the direction of the goals made in Turkish Language Education Program. Furthermore we traced Turkish cultural values in these folk songs.

As a result it is suggested in the article that folk songs can be utilized in order to accomplish the goals made in Turkish language education programs and can be utilized to pass the cultural values on to new generations.

Key Words: Folk songs, Education, Turkish Language Education, Values of Culture, Turkish Language Teaching Program

АННОТАЦИЯ

В целях расширения словарного запаса детей и формирования культуры речи необходимо внедрять элементы фольклора. Знание и использование устного народного творчества турок имеет огромную роль. Данная работа основывается на анализе учебников 5-8 класса по турецкому языку, утвержденной программой Министерства образования Турции на 2015-2016 учебный год. Предметом анализа послужили следующие тексты учебников по турецкому языку: 5 класс в разделе под заглавием «Особенности устного народного творчества» песни Чанаккале и тексты Мерама, 7 класс в разделе «Развитие личности» текст для внеклассного чтения «Бег». Также образцом для анализа послужила песня «Кузнец Мехмет Эфе», которая в 2015 году была одобрена Учебной программой по турецкому языку. Вместе с этими произведения были проанализированы другие тексты. В результате турецкие песни, которые были одобрены учебной программой по турецкому языку были тщательно исследованы.

Ключевые слова: песни, обучение, обучение по турецкому языку, культурные ценности, Учебная программа по турецкому языку.

GİRİŞ:

Her toplum kendine özgü değerlere sahiptir. Halk kültürü ürünleri de bir millete ait kültürel değerleri içermektedir. Türk Halk kültürü yüzyıllarca süregelen bir süreçte şekillenmiştir. Türk halk kültürü köklerini tarihin derinliklerinden ve çok geniş bir coğrafyadan alan çok zengin bir yapıya sahiptir (Artun, 1999). Yüzyıllarca deneyimler sonucu oluşan ve halkın yaşayışını, değerlerini yansıtan kültürel öğelerin, gelecek nesillere aktarımı ve devamı, toplumların milli benliklerini kaybetmeden devamını sağlaması için oldukça önemlidir. Bu bağlamda kültürel öğelerin korunması ve aktarılmasında eğitim de önemli bir süreçtir.

Halk edebiyatı ürünleri, çocukların anadilindeki söz varlığını geliştirmesine katkıda bulunur. Dildeki sözcükler, deyimler, söz kalıpları, özdeyiş ve atasözleri, halk edebiyatı ürünleri kullanılarak çocuklara öğretilir. Bununla birlikte bu durumun çocuklardaki dil bilinci ve ulus bilincini güçlendirmeye katkı sağlayabileceği ifade edilebilir (Artun, 2009: 6). Bu anlamda halk kültürünün farklı ürünlerinin bu amaçla kullanılabilmesine yönelik araştırmalar mevcuttur.

Kültürel öğeleri yansıtan halk kültürü ürünlerinin eğitime yansımaları belli alanlarda görülebilmektedir. Ninnilerin çocuklar üzerinde eğitim amaçlı kullanılabilen halk kültürü öğeleri olduğunu belirten çalışmalar bulunmaktadır (Toker, 2011; Demir, 2008). Bu

çalışmalarda ninnilerin çocukların özellikle anadil öğretiminde faydalı olduğu ifade edilmiştir. Ninnilerde çocuklara farklı alanlarda birçok kelime ve kavramın öğretildiği vurgulanmıştır.

Toker çalışmasında toplumsal değerlerin ninniler aracılığıyla çocuklara aktarıldığını belirtmiştir.

“Bahçelerden su gelir

Tekkelerden hu gelir

Yavrum yattı beşiğe

Şimdi uykusu gelir.” (Artun 1989: 11’den Akt: Toker, 2011: 26).

Tekerlemelerin eğitimde kullanımına yönelik çalışmalar da bulunmaktadır (Toker, 2011; Kurudayıoğlu, 2012). Toker (2011) halk kültürü ürünlerinden olan tekerlemelerde ölçü ve uyak kavramlarının çocuklara öğretildiğini, aynı zamanda tekerlemelerin çocukların telaffuz ve akıcı konuşmalarına yardımcı olduğunu ifade etmiştir.

Sözlü edebiyat ürünlerinden olan bilmecelerin de çocukların eğitiminde önemli olduğuna yönelik çalışmalar yer almaktadır. Yangil ve Kerimoğlu (2014), bilmecelerin çocukların zihinsel gelişimine büyük katkısı olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte bilmecelerin içinde çeşitli söz sanatlarına ve imgelere yer verildiğini ve bu durumun öğrencilerin problem çözme ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmesine katkı sağlayacağını ifade etmiştir.

Bilmeceler aracılığıyla kültürümüzün özellikleri çocuklara hissettirilebilir. Bilmeceler, dil boyutunda öğrencilerin kelime hazinesini zenginleştiren, kavram öğretimine yardımcı olan ve kelimeleri doğru telaffuz edebilmelerine yardımcı olan; düşünme boyutunda ise öğrencilerin yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerinin çerçevesini çizecek olan ürünlerdir (Balta, 2013: 893-894).

Bulut (2013) yaptığı çalışmada atasözü ve deyimlerin de kültür aktarımında önemli bir işlevi olduğunu; iyiyi, güzeli, doğruyu, adaleti ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Atasözlerinin ve deyimlerin çocukların ifade etme becerilerini ve muhakeme yeteneklerini geliştireceğini; milli dil bilinci ve milli şuur oluşturacağını; çocukların sözcük varlığının zenginleşmesine olumlu etkisi olacağını belirtmiştir. Bu anlamda atasözleri ve deyimlerin Türkçe öğretiminde kullanılmasının faydalı olacağını ifade etmiştir.

Yabancı dil öğretiminde kullanılan araç-gereçler büyük önem taşımaktadır ve yabancı dil öğretiminde kültürel unsurların da incelenmesi gerekmektedir. Bir dilin yabancı dil olarak öğretimi için hazırlanan kitaplarda dilin kullanımı, ses bilgisi, kelime bilgisi öğrenmenin yanı sıra iletişim kurmak amacıyla o dilin konuşulduğu toplumun kültürel değer ve normlarının da yer aldığı görülmektedir. Çünkü kültür kavramı, bir toplumun dilini öğrenen kişilerin o topluma ait somut ve soyut değerlerini yaşamla ilişkilendirmelerini sağlar (Tüm ve Sarkmaz, 2012: 448).

Yapılan çalışmalarda halk kültürü ürünlerinin eğitimde kullanılmasının birçok faydası olduğu görülmektedir. Türküler de tarihten gelen kültürel unsurları taşıyan halk ürünleri olduğundan dolayı türkülerin de eğitimde kullanılması toplumda nesiller arasında kültür akışı için faydalı olabilecek bir durumdur.

Türkü en yalın tanımıyla, ezgi ile söylenen Türk halk şiirleridir (Vural, 2011: 398).

Halk şiiri musiki ile söylendiğinde “türkü” adını almaktadır. Türküler, dünya milletlerinde zamanla kaybolan, fakat Türk milletinde yaşamaya devam eden bir gelenektir. Kayserili bağlama ustası Şemsi Yastıman türkü için “Türkü milletimizin her şeyidir.

Güzellikleri canlı olarak ortaya koyarken, çirkinlikleri iğneli bir biçimde alaya alarak sevinci hareketle hüznü dramatize ederek dile getirir” demiştir. Bu anlamda türkülerimiz milletimizi millet yapan önemli unsurlardan biri olarak kabul edilebilir (Özsoy, 2004: 113).

Türküler hayatımızda her an olması nedeniyle hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olarak kabul edilmektedir. Türk insanı acı, sevinç, hasret, gurbet vb. duygularını türküler ile dile getirmiştir. Yani Türk insanı türkülerle konuşmuş, türkülerle dertleşmiş, türkülerle hasret gidermiş ve acılarını, sevinçlerini türküler aracılığıyla ifade etmiştir. Bu anlamda türküler iletişim aracı olmanın yanında her bir sözünde bir anlam barındırmaktadır ve kullanılan bu kavramlar hiçbir zaman türkülerde gelişigüzel yer almış kavramlar değildir (Aytaş, 2003). Bu bağlamda, türkülerin tarih boyunca içinde bulunduğu coğrafyada yaşayan insanların yaşamları, kültürleri, duyguları hakkında bilgi veren bir halk kültürü ürünü olduğu söylenebilir.

Türküler, çeşitli duygu ve durumları ifadesinin yanında, tarihsel olaylar, sosyo-ekonomik şartlar, kültürel değişimler ve toplumsal yönelimleri de yansıtan bir özellik göstermektedir. (Göher, 2010: 173’ den akt: Vural, 2011: 400). Türküler önemli birer değer taşıyıcısıdır. Toplumla ait sosyal değerler, türküler aracılığıyla gelecek kuşaklara aktarılmaktadır. (Başgöz, 2008: 144’ den akt: Vural, 2011: 400). Bunun yanında türküler tarihsel olayların detayları hakkında da bizlere bilgi verebilmektedir. (Vural, 2011: 401).

Türküler belli bir dönemde ortaya çıktıktan sonra sözlerinde ve ezgilerinde zamanla değişiklikler olabilmektedir. Türkülerin bazıları zamanla unutulurken toplumda derin bir iz bırakmış olan kahramanlık türküleri, aşk türküleri, tarihi türküler uzun yıllar varlığını koruyabilir (Uğurlu, 2009: 151-152’ den akt: Vural, 2011: 401).

Öztürk, (2011) türkülerin psikolojik işlev, estetik işlev, eğlence işlevi, eleştiri işlevi, söylenemeyeni söyleme işlevi, haber verme işlevi, eğitici ve ahlaki işlevler, milli işlev, geleneksel işlev, dini işlev, ritmik işlev (iş başında ya da askerlikte) ve ticari işlev (üretip satılan bir meta anlamında) gibi birçok işlevinin de olduğunu ifade etmiştir. (Vural, 2011: 400). Ayrıca müzikle dil öğretimi, hem ana dil öğretiminde hem de yabancı dil öğretiminde kullanılmakta olup bu yöntem öğrencileri rahatlatan, dinlendiren ve neşelendiren bir yöntemdir (Çangal, 2012: 12).

Türküler konusuna göre çeşitlilik göstermektedir. Tarihi türküler, yiğitlik ve kahramanlık türküleri, ayrılık ve hasret türküleri, aşk türküleri gibi türküler buna örnek olarak verilebilir. Türkülerin Türkçe öğretiminde kullanılması, hem çocuklara kelime öğretiminde faydalı olabilir hem de türküler ile çocuklara geçmiş döneme dair bilgilerin verilmesi mümkün olur. Tarihi türküler öğrencilere tarihi olayları açıklamakta fayda sağlayarak onların milli bilinç geliştirebilmesine katkı sağlayabilir ve öğrenciler türküler aracılığıyla geçmiş dönemlere ait bilgi sahibi olarak türkülerden çıkarılabilecek değerleri öğrenebilirler. Bunun yanında öğrenciler türküler aracılığıyla, dildeki ses ahengini ve söz sanatlarının anlatıma kattığı anlamları fark edebilirler.

Yapılan bu çalışmada M.E.B’in “2015-2016 Eğitim-Öğretim Yılında Okutulacak İlk ve Orta Öğretim Ders Kitapları” listesinde yer alan ortaokul düzeyindeki Türkçe ders kitapları incelenmiştir. M.E.B. yayınlarına ait 6. Sınıf, 7. Sınıf ve 8. Sınıf Türkçe ders kitapları ile Cem Yayınları 5. Sınıf, Öğün Yayınları 6. Sınıf, Meram Yayınları 7. Sınıf ve Evren Yayınları 8. Sınıf ders kitapları ile öğrenci çalışma kitapları incelenmiştir. Cem Yayınları 5. Sınıf ders kitabında “Değerlerimiz” temasında “Sözlü Geleneğimiz” metninde “Çanakkale Türküsü”, Meram Yayınları 7. Sınıf ders kitabında “Sevgi” temasında “Uçun Kuşlar”, kişisel gelişim temasında ise “Koşma” şiirleri serbest okuma metinleri olarak verilmiştir.

“Uçun Kuşlar” ve “Koşma” şiirleri belirli bir ezgi ile türkü olarak söylenen şiirlerdir. Bu şiirler kitapta serbest okuma metni olarak yer aldığı için ders kitabında ve öğrenci çalışma kitabında bu şiirlerle ilgili etkinlik yer almamaktadır. Çalışmada Çanakkale Türküsü’ nün içinde bulunduğu metin ile ilgili öğrenci çalışma kitabındaki etkinlikler incelenmiştir. “Uçun Kuşlar” ve “Koşma” şiirlerinin her ikisinin de 7. Sınıf düzeyinde olması nedeniyle sadece “Koşma” adlı şiir için ve 8. Sınıf kazanımları doğrultusunda örnek bir türkü olarak “Demirci Mehmet Efe Türküsü” için 2015 Türkçe Öğretim Programı kazanımları doğrultusunda etkinlikler hazırlanmıştır. Bunun yanında bu türlerde yer alan değerler incelenmiştir.

Türkçe Öğretiminde Kullanılabilecek Türkülere Örnekler:

ÇANAKKALE TÜRKÜSÜ

*Çanakkale içinde vurdular beni
Ölmeden mezara koydular beni
Of gençliğime eyvah*

*Çanakkale içinde aynalı çarşı
Ana ben gidiyom düşmana karşı
Of gençliğim eyvah*

*Çanakkale içinde bir uzun selvi
Kimimiz nişanlı kimimiz evli
Of gençliğim eyvah*

*Çanakkale içinde bir dolu testi
Analar babalar umudu kesti
Of gençliğim eyvah*

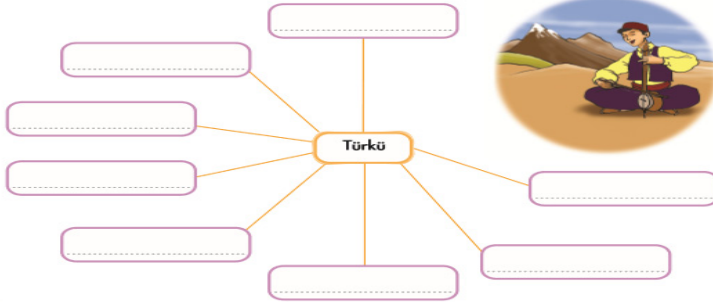
1. Etkinlik

 Aşağıdaki kelimeleri okuyunuz. Her bir kelimenin harflerini kullanarak yeni kelimeler türetiniz.

türkü	gelenek	ezgi	sözlü
kürk			
kür			
tür			
ütü			
küt			

2. Etkinlik

 Metinde anlatılan Türkün özelliklerini düşünerek bir kavram haritası oluşturunuz.

3. Etkinlik

 Aşağıya metinle ilgili üç soru ve bu soruların cevaplarını yazınız.

1. Soru:
Cevap:
2. Soru:
Cevap:
3. Soru:
Cevap:

4. Etkinlik

 "Çanakkale" sözcüğünü inceleyiniz. Bu sözcük gibi oluşmuş şehir ve yer adlarını bularak yazınız.

...çanak + kale...
.....
.....
.....
.....
.....
.....

...çanakkale...
.....
.....
.....
.....
.....
.....

5. Etkinlik

Aşağıdaki cümleleri kutu içinde verilen kelimelerden uygun olanını yazarak tamamlayınız.

saz

ezgi

oyun

Türkçe

anonimleşme

Türkülere her zaman bir eşlik eder.

Türkülerin dilden dile doluşmasında şairlerinin büyük katkısı vardır.

Kahramanlık, aşk, doğa gibi konularda türküler yakılabildiği gibi türkülerini de vardır.

Kervanlar, göçler türkülerin sinde önemli rol oynamıştır.

Türkülerin dili halkın konuştuğu dir.

6. Etkinlik

Aşağıdaki resmi inceleyiniz. Düşüncelerinizi yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Çanakkale Türküsü 2015-2016 eğitim-öğretim yılında okutulacak kitaplar arasında bulunan Cem Yayınları Türkçe 5. sınıf ders kitabında yer alan “Sözlü Geleneğimiz” başlıklı metin içinde yer almaktadır. Aynı yayınevine ait 5. sınıf öğrenci çalışma kitabında ise metinle ilgili yukarıdaki etkinliklere yer verilmiştir. Bu etkinliklerde öğrencilere kelime ve kavram öğretimi, kavramlar arasındaki ilişkilerin öğretimi amaçlanmaktadır. Kültürel motiflerle yapılan yazma etkinliğinde bu değerlerin öğrencilere tanıtılması hedeflenmektedir.

Bunun yanında Çanakkale Türküsü ile birlikte öğrencilere Çanakkale Savaşı hakkında bilgi verilebilir ve bu etkinlikler tarihi bilgiler ile öğrencilerde milli bilincin oluşmasına katkı sağlayabilir.

KOŞMA

Dinle sana bir nasihat edeyim
Hatırdan gönülden geçici olma
Yiğidin başına bir iş gelince
Onu yad ellere açıcı olma

Mecliste arif ol kelamı dinle
 El iki söylerse sen birin söyle
 Elinden geldikçe sen eylik eyle
 Hatıra dokunup yıkıcı olma

Dokunur hatıra kendisin bilmez
 Asilzadelerden hiç kemlik olmaz
 Sen iyilik etde o zayi olmaz
 Darılıp da başa kakıcı olma

El arifdir yoklar senin bendini
 Dağıtırlar tuzağını fendini
 Alçaklarda otur gözet kendini
 Katı yükseklerden uçucu olma

Muradım nasihat bunda söylemek
 Size layık olan onu dinlemek
 Sev seni seveni zay'etme emek
 Sevenin sözünden geçici olma

Karacaoğlan söyler sözün başarır
 Aşkın deryasını boydan aşırır
 Seni bir mecliste hacil düşürür
 Kötülere konup göçücü olma

Yukarıda yer alan ve belirli bir ezgi ile türkü olarak seslendirilen koşma 2015-2016 eğitim-öğretim yılında okutulacak olan kitaplar arasında bulunan Meram Yayınları Türkçe 7. sınıf ders kitabında yer alan “Kişisel Gelişim” temasında bir serbest okuma metni olarak verilmektedir. Bundan dolayı ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabında bu şiir ile ilgili etkinlik yer almamaktadır.

Örnek Etkinlik 1:

Altı çizili kelimelerin anlamlarını belirterek içinde bu kelimelerin bulunduğu cümlelere yer veriniz.

Örnek Etkinlik 2:

Nasihat veren atasözlerine üç örnek vererek bu atasözlerini açıklayınız?

.....

.....

.....

.....

.....

Örnek Etkinlik 3:

İnsanlar bazen farkında bile olmadan sevdiklerinin gönlünü kırabiliyorlar.

Genel müdürümüz Ahmet Bey, her zaman personeli ile iyi ilişkiler içinde bulunan ve yerli yerinde konuşarak onları hiçbir zaman incitmeyen biriydi.

Nazan, tıp fakültesini kazandıktan sonra hiç kimseyi beğenmeyen, kendini dev aynasında gören biri oldu.

Yukarıdaki cümlelerde yer alan deyimlerin altını çiziniz. Yukarıdaki şiirde bu deyimlerin anlamları ile ilgili verilmek istenen nasihatın geçtiği dörtlüğü kutucuğa yazınız.

Yapılabilecek benzer etkinlikler öğrencilere kelime öğretiminde kullanılabilir. Bu da 2015 Türkçe Öğretim Programında 7. sınıf kazanımlarında yer alan “Anlamını bilmediği sözcük ve sözcük gruplarının anlamını belirler.” ve “Okuduğu metindeki sözcük ve sözcük gruplarının cümle içinde kazandığı anlamı fark eder.” kazanımlarını karşılamaya yönelik olarak kullanılabilir. Ayrıca yapılabilecek benzer etkinlikler “Anlamını bilmediği sözcük ve sözcük gruplarının anlamını belirler.” kazanımında yer alan “Sözcükleri öğrenmek için görseller, sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü vb. araçlar kullanacaktır.” açıklaması doğrultusunda öğrencilere yapılabilecek etkinlikler arasındadır.

Bunun yanında verilen nasihatlerin ileride kendileri için nasıl yardımcı olabileceğini kavramalarına yardımcı olur. Bu bağlamda öğrencilerin atasözleri, deyimler ve özlü sözlerde yapılan nasihatleri dikkate almaları bakımından onlara bir farkındalık oluşturmada katkı sağlayabilir.

Örnek Etkinlik 4:

Ağlasam sesimi duyar mısınız,
Mısralarımda;
Dokunabilir misiniz,
Gözyaşlarıma, ellerinizle?
Bilmezdim şarkıların bu kadar güzel
Kelimelerinse kifayetsiz olduğunu
Bu derde düşmeden önce
Bir yer var biliyorum;
Her şeyi söylemek mümkün;
Epeyce yaklaşmışım duyuyorum
Anlatamıyorum

Mısralarındaki hece sayısı bakımından yukarıdaki koşma ile yanda verilen şiirin arasında nasıl bir fark vardır?

Yapılabilecek benzer etkinlikler 2015 Türkçe Öğretim Programında “Şiirde kafiye, redif gibi ahenk unsurları fark ettirilir, bunların türüne değinilmez”, “Serbest şiire ve hece ölçüsüne değinilir. İstiklal Marşı’nın aruz ölçüsü ile yazıldığı belirtilir ancak aruz ölçüsü bilgisine girilmez” açıklamalarının bulunduğu 7. sınıf kazanımlarında “Şiirin şekil özelliklerini bilir” kazanımını karşılamaya yönelik olarak kullanılabilir. Öğrencilere benzer

bir etkinlik ile bu kazanım doğrultusunda redif, kafiye gibi şiirin ahenk unsurları ile serbest şiir ve hece ölçüsü arasındaki fark hissettirebilir.

DEMİRCİ MEHMET EFE TÜRKÜSÜ

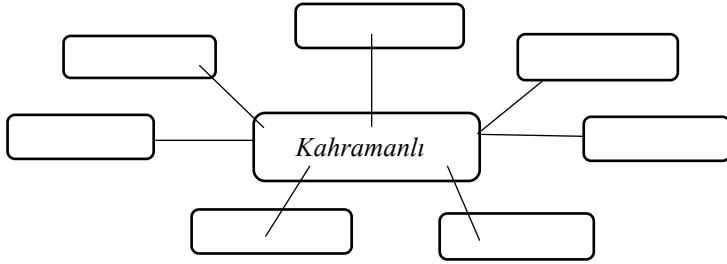
Demirci de Mehmet Efem de geliyor, açılınsın yollar
Sıralanmış da koçyiğitler, kaçılınsın dağlar

Yürü bre Demirci de Mehmet Efem dağlar yürüsün,
Hainleri, düşmanları korku da bürüsün.....

Böylesi yürek nasip olmaz, olmaz her kula
Karıncalı Dağları da neler söyler bir gelse dile, bir gelse dile
Nazilli'nin dağları da neler söyler bir gelse dile, bir gelse dile....

Bas mavzerin tetiğine de cihan titresin
Düşmesin türkün dillerden namın bitmesin, namın bitmesin.....

Örnek Etkinlik 5:

Kavram haritası veya benzer etkinlikler 2015 Türkçe Öğretim Programı'nda 8. Sınıf kazanımlarından alan "Anlamını bilmediği sözcük ve sözcük gruplarının anlamını belirler." ve "Okuduğu metindeki sözcük ve sözcük gruplarının cümle içinde kazandığı anlamı fark eder." kazanımlarını karşılamaya yönelik olarak kullanılabilir.

Örnek Etkinlik 6:

"Yürü bre Demirci de Mehmet Efem dağlar yürüsün"

"Bas mavzerin tetiğine de cihan titresin"

Yukarıdaki altı çizili ifadelerde nasıl bir anlatıma başvurulmuştur?

Kişileştirme ve abartma sanatları anlatıldıktan sonra öğrencilerin yukarıda verilen cümlelerdeki abartma ve kişileştirme sanatlarını belirlemeleri istenir. Yapılabilecek benzer etkinlikler 2015 Türkçe Öğretim Programı'nda "Benzetme, kişileştirme, konuşurma, zıtlık, abartma söz sanatları verilir" açıklamasının yer aldığı 8. sınıf kazanımlarından "Okuduklarındaki söz sanatlarını bulur." kazanımını karşılamaya yönelik olarak kullanılabilir.

Örnek Etkinlik 7:

“Demirci Mehmet Efe Türküsü” ile yanda verilen şiirin konuları, ana fikirlerini ve şiirlerdeki ana duyguyu yazınız. Bu iki şiir arasında nasıl bir fark olduğunu ifade ediniz.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Sonbahar geliyor serçe
Yuvanı ne yapacaksın?
Meyvelerin içi geçecek
Rüzgar başka çeşit esecek
Yağmurlarla ıslanacaksın.
Cahit KÜLEBİ

Benzer bir etkinlik ile 2015 Türkçe Öğretim Programı’nda 8. Sınıf kazanımlarında yer alan “okuduklarının konusunu ve ana fikrini/ana duygusunu belirler” kazanımı ile “şiirin tür ve şekil özelliklerini bilir” kazanımı karşılamaya yönelik olarak bir etkinlik yapılabilir. Bununla birlikte farklı türdeki şiir örneklerine yer verilebilir.

Örnek Türkülerde Değerler Aktarımı Bakımından Yer Alan Öğeler

İnsanlar duyu organları ile kavradıkları varlıklara duygusal olarak sahip oldukları izlenimler doğrultusunda bir önem verirler. Duygusal olarak sahip olunan bu izlenimler “değer” olarak adlandırılmaktadır (Yeşil ve Aydın, 2007: 66). Değerler, nelere önem verilmesi, nelerin tercih edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Eğitim kurumları da öğrencilere tercih edilmesi, önem verilmesi gereken değerlerin neler olduğunu ve bu değerlerin hangi davranışlarla, nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda rehberlik eden kurumlardır (Akbaş, 2008: 10). Türkçe Öğretim Programı öğrencilerin temel dil becerilerini ve zihinsel becerileri kazanmaları ile bireysel ve sosyal yönden geliştirebilmeleri sağlamaya imkan sunan, temel dil becerilerini edinmelerini sağlayacak bilgi beceri ve değerleri içeren bir bütünlük içinde yapılanmıştır (MEB, 2015: 3). Bunun yanında 2015 Türkçe Öğretim Programı’nın genel amaçlarından biri “Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla milli ve evrensel değerleri tanımalarını sağlamaktır” olarak ifade edilmiştir (MEB, 2015: 5). İncelenen türkülerde yer alan değerler aşağıda açıklanmıştır.

“Çanakkale Türküsü” nde Yer Alan Değerler

Kahramanlık/Cesaret

Çanakkale Türküsü Türk Tarihinde önemli bir yere sahip olan Çanakkale Zaferi’ni anlatan bir türküdür. Bu türküde “Ana ben gidiyom düşmana karşı” ifadesi ile vatan savunması için cepheye giden askerlerin cesaretlikleri ifade edilmektedir. Ayrıca bu davranış vatan ve millet sevgisi örneğinin bir göstergesidir. Çanakkale Savaşı hakkında verilecek bilgi ile bu türkü öğrencilere vatan ve millet sevgisini aktarmada etkili olacaktır.

Fedakarlık

Çanakkale Türküsü’nde “Kimimiz nişanlı kimimiz evli” mısrası ile savaşa giden gençlerin vatan savunması için eşlerini ailelerini bıraktıkları ifade edilmiştir. Ayrıca “Analar babalar umudu kesti” mısrasında da anne ve babaların çocuklarını vatana feda edebildikleri görülmektedir. Bu fedakarlık örnekleri ile öğrencilerin gerek vatan ve milletlerine karşı gerekse başka insanlara karşı yardım edebilmek amacıyla küçük ya da

büyük fedakarlıklar yapabilmeyen insana katacağı değer ve bu fedakarlıkların yol açacağı olumlu sonuçlar öğrencilere ifade edilebilir. Bununla birlikte, insanların başkalarına yardım etmeleri için yapabilecekleri fedakarlıkların öneminin açıklanması, öğrencilerde “yardımlaşma” ve “dayanışma” değerleri için farkındalık geliştirmelerine de yardımcı olabilir.

“Koşma” da Yer Alan Değerler

Kalp kırmamak/Vefa

Bu şiirde geçen “Hatırdan gönülden geçici olma” ve “Hatıra dokunup yıkıcı olma” mısraları herhangi bir nedenden dolayı bir insanın gönlünü kırmamayı açıklamaktadır.

Saygı

“Mecliste arif ol kelamı dinle” “El iki söylerse sen birin söyle” mısraları ile karşımızda konuşan insanın söylediklerini dinlemeyi ve özellikle fazla bilgi sahibi olmadığımız konularda çok konuşulmaması gerektiği ifade edilmektedir. İnsanları dinlemek, karşıdaki kişiye saygı duyulduğunu gösterirken o kişinin bilgi ve görüşlerinden faydalanılabileceği belirtilmektedir.

İyilik Etmek

“Elinden geldikçe sen eylik eyle” “Sen iyilik etde o zayi olmaz” mısralarında öğrencilere, insanlara iyilik etmenin önemi vurgulanabilir. Başkalarına karşı yapılan iyilikler ile o insanlara nasıl yardımcı olunabileceği ve yapılan hiçbir iyiliğin karşılıksız kalmayacağı ifade edilerek öğrencilere iyilik etmek, başkalarına yardım etmek konularında farkındalık kazandırılabilir. Ayrıca “Darılıp da başa kakıcı olma” mısrasında iyilik yapılan birinin yüzüne karşı bu iyiliği sık sık söyleyerek o kişiyi zor durumda bırakmanın erdemli bir davranış olmadığı ifade edilerek yapılan iyiliklerin dile getirilmemesinin daha doğru bir davranış olduğu belirtilebilir.

Alçakgönüllü Olmak

“Alçaklarda otur gözet kendini” “Kati yükseklere uçucu olma” mısraları ile öğrencilere alçakgönüllülük kavramı benimsetilebilir. İnsanların başkalarını küçük görerek kendi yaptıklarının ve kendi davranışlarının daha üstün olduğunu düşünmesinin yanlış bir davranış olduğu vurgulanabilir. Böyle bir durumda başkalarının fikir ve görüşlerinden faydalanılamayacağı gibi toplum tarafından sevilmeyen biri olunacağı belirtilebilir.

“Demirci Mehmet Efe Türküsü” nde Yer Alan Değerler

Cesaret/Kahramanlık/Yiğitlik

“Demirci Mehmet Efe Türküsü” nde yer alan “Demirci de Mehmet Efem de geliyor, açılış yollar “Sıralanmış da koçyiğitler, kaçılış dağlar” mısralarında yiğitlik kavramından söz etmek mümkündür. “Hainleri, düşmanları korku da bürüsün” mısrasında yine yiğitlik, cesaretlik ifadeleri yer almaktadır. Bu türküde vatan uğruna düşmana karşı cesur olmaya vurgu yapılmıştır. Gösterilen cesaretin gerekçesinin vatan savunması olması öğrencilere vatan sevgisini kazandırmakta rol oynayabilecek bir durumdur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan araştırmada 2015-2016 Eğitim-Öğretim yılında ortaokullarda okutulacak olan ders kitaplarında 3 tane türküye yer verildiği görülmüştür. Bunlardan biri Cem Yayınları Türkçe 5. sınıf ders kitabında yer alan “Sözlü Geleneğimiz” başlıklı metin içinde bulunan “Çanakale Türküsü”dür. Bu metinde yer alan etkinliklere makalede yer verilmiştir. Bir

diğeri ise Meram Yayınları Türkçe 7. sınıf ders kitabında yer alan “Kişisel Gelişim” temasında bulunan “Koşma” adlı şiir ile “Sevgi temasında” bulunan “Uçun Kuşlar” şiirleridir. Bu şiirler bestelenen ve türkü olarak söylenen şiirlerdir. Bu şiirler kitapta serbest okuma metni olarak geçmektedir. Ders kitabında ve öğrenci çalışma kitabında şiirler ile ilgili etkinlikler bulunmamaktadır. “Koşma” adlı şiir ve örnek olabilecek “Demirci Mehmet Efe Türküsü” için 2015 Türkçe Öğretim Programı’nda yer alan kazanımlar doğrultusunda örnek etkinlikler hazırlanmıştır.

Türkülerin, 2015 Türkçe Öğretim Programında yer alan kazanımları gerçekleştirmeye yönelik ürünler arasında olduğu ifade edilebilir. Bunun yanında ele aldığımız türkülerde milli ve evrensel değerlerin yer aldığı görülmektedir. Bu noktadan hareketle türkülerin, söz konusu değerlerin öğrencilere aktarılmasında kullanılabilir halk ürünleri arasında olduğu söylenebilir.

Türkülerin de içinde bulunduğu Türk halk kültürü ürünleri geçmişten günümüze kadar gelen tarihi ve kültürel birikimin sonucunda oluşmuştur. Her geçen gün unutulma tehlikesi ile karşı karşıya olan geleneğin bir kültür varlığı aracılığıyla gelecek kuşaklara aktarılması önem arz etmektedir; bundan dolayı ders kitaplarında kültürel öğelere yer vermek bu işlevi yerine getirebilecek unsurlar arasındadır.

Türküler ezgili olma özelliklerinden dolayı öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır; bu nedenle Ortaokul Türkçe derslerinde konu ve etkinliklerle birlikte türkülerin dinletilmesi öğrencilerin derse olan ilgisini artırması bakımından öğrenme ortamını da olumlu yönde etkileyecektir.

KAYNAKÇA

Akbaş, O. (2008). Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 6 (16): 9-27.

Artun, E. (2009). Ortak Türk Kültürü Ürünlerinin Çocuk Edebiyatına Katkıları.turkoloji.cukurova.edu.tr E.T. 20.12.2011.

Artun, E. (1999). Türk Halk Kültürünün Balkanlardaki Rolü. *Avrupa’ya İlk Adım Uluslar Arası Sempozyumu Bildiri*, Gelibolu.

Aytaş, G. (2003). Türkülerde Turna. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 28 Ankara, S. 13-33.

Balta, E. E. (2013). Bilmecelerin Dil-Düşünme Bağlamında Eğitimdeki Yeri ve Önemi. *Turkish Studies*. 8 (1): 891-899.

Bulut, M. (2013). Türkçe Eğitimi ve Öğretiminde Dil ve Kültür Aktarımı Olarak Atasözleri ve Deyimlerin Önemi. *Turkish Studies*. 8 (13): 559-575.

Çangal, Ö. (2012). Yancılara Türkçe Öğretiminde Kültür Taşıyıcısı Olarak Türküler. *Gazi Üniversitesi Türkçe Araştırmaları Akademik Öğrenci Dergisi*. 2 (2): 9-20.

Demir, N. (2008). Avrupada Yaşayan 0-6 Yaş Grubu Türk Çocuklarına Türkçe ve Türk Kültürünün Öğretilmesinde Kullanılabilir Bir Materyal: “Türk Ninnileri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 1 (5): 224-240.

Kurudayıoğlu, M. (2015). Temel Dil Becerilerinin Kazandırılması Açısından Tekerlemeler. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*. 15: 40-62.

M.E.B. (2015). Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı. ANKARA.

Özsoy, B. (2004). Karadenizde Atma Türküler ve Atma Türkü Geleneği. *Karadeniz Araştırmaları* 3: 113-118

Toker, S. (2011). Türkçenin Anadili Olarak Öğretiminde Ninni ve Tekerlemelerin Yeri. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*. 1 (1): 25-29.

Tüm, G. Ve Sarkmaz Ö. (2012). Yabancı Dil Türkçe Ders Kitaplarında Kültürel Öğelerin Yeri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 43: 448-459.

Vural, F. (2011). Türk Kültürünün Aynası: Türküler. *E-Journal of New World Science Academy* 6 (3): 397-411.

Yangil, M. K. Ve Kerimoğlu, C. (2014). Bilmecelerin Eğitimdeki Yeri ve Önemi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 4 (2): 341-354.

Yeşil, R. Ve Aydın, D. (2007). Demokratik Değerlerin Eğitiminde Yöntem ve Zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 11 (2): 65-84.

BAZI SÖZCÜKLERİN ÇAĞRIŞIMSAL MANALARI: ANLAMSAL FARKLANDIRMA ÜZERİNE BİR UYGULAMA

CONNOTATIVE MEANINGS OF SOME SIMILAR WORDS: AN APPLICATION OF SEMANTIC DIFFERENTIAL

АССОЦИАТИВНЫЕ ЗНАЧЕНИЙ НЕКОТОРЫХ СЛОВАРЕЙ: СМЫСЛОВЫЕ РАЗЛИЧИЯ И РАЗНОГЛАСИЯ¹

Hakan AYDOĞAN*
Mustafa ŞENEL**

ÖZ

Çağrışım ve düzenlam anlam bilimin önemli iki ana başlıklarıdır. Sözcüklerin çağrışımsal manaları sözde farklandırma teknikleri uygulayarak incelenebilirler. Bu da bize sözcüklerin duygusal manalarının yanısıra metaforik manalarını da tanımlamamızı ve onlar hakkında fikir yürütmemizi sağlar. Bu araştırmada, "mum", "mother", "home", "house", "man", ve "person" sözcüklerinin bu türden manaları çalışıldı. Zıt manalı sıfatlardan oluşan yedili likert ölçeği kullanılmıştır. Anket Saraybosna Üniversitesinde 21'inin erkek, 55'inin de kızların olduğu 76 öğrenci üzerinde uygulanmıştır. "mum" sözcüğü "mother" ile karşılaştırıldığında kulağa "daha genç, güçlü, güzel ve samimi" gelmektedir. "Home"sözcüğü "house" ile karşılaştırıldığında "daha sıcak, yumuşak, aktif, güzel, yakın ve belirgin anlaşılmaktadır. Çağrışımsal manalar göztergebilim ve anlambilimin ilginç konularıdır.

Anahtar Kelimeler: Anlamsal farklandırma tekniği, anlambilim, eşanlam, düzenlam, çağrışım.

ABSTRACT

Connotation and denotation are two important topics in semantics. Connotation of words can be examined by applying so-called semantic differential technique. It can help us to describe and estimate metaphorical as well as emotional meanings of words. In this study, we estimated the meaning of the following words: "mum", "mother", "home", "house", "man", and "person". We used a seven-point Likert scale, with ten pairs of opposites (adjectives). This scale was distributed among 76 students at the University of Sarajevo, where 21 of them were males and 55 were females. Our results pointed out the three following things. First, the word "mum" compared to the word "mother" sounds "younger", more "active", "stronger", more "beautiful", and "closer". The word "home" compared to the word "house" was somehow "hotter", "softer", more "active", more

¹ DOI : 10.17498/kdeniz.680

* Arş. Grv. Sıtkı Koçman Üniversitesi, Marmaris,, Muğla, aydoganh@hotmail.com

** Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen-Edb.Fak. Türk Dili ve Edb. Böl., Kars, mustafasanel@hotmail.com

"beautiful", "closer", and more "clear". Connotative meanings seem to be a very interesting subject of semiotics/semantics.

Key words: semantic differential technique, semantics, synonyms, denotation, connotation.

АННОТАЦИЯ

Ассоциативное прямое значение являются двумя важными понятиями в языкознании. Ассоциативные значения слов в словарях могут исследоваться при помощи методов, способствующих различению слов. Это дает возможность нам размышлять об эмоциональных смысловых наряду с метафорическими значениями слова, данными в словарных статьях. В этом исследовании рассмотрены и раскрыты значений слов «mum», «mother», «home», «house», «man», «person», данных в разных словарях. Использована шкала Лайкерта из семи прилагательных с антонимичными парами. Анкетирование проводилось в Сарайбосна университете. В нем приняли участие 21 респондентов-мужчин, 55 респондентов-женщин, всего – 76 студентов. Анализ анкет показал различное понимание и объяснение смыслов сравниваемых слов. В итоге мы убедились в том, что ассоциативные значения слов в контексте внешних и внутренних пониманий являются очень интересной темой.

Ключевые слова: метод различения смыслов, семантика, синоним, прямое значение, ассоциация.

Introduction

Semantic differential is a technique which serves for examining the experience of different words. Participants differ in their emotional response to some words (especially nouns and adjectives) as well as in attributing connotative meanings to a presented word, concept, or term. Of course, there are some average tendencies and similarities between people, because some connotative meanings are common for a particular group of people.

In particular, semantic differential is used in the field of semantics, because this scientific area deals with denotative and connotative meanings of words. It is also a powerful tool in cognitive linguistics. Denotative meaning is the strict (literal) meaning of a word, which can be found in dictionaries of a language (e.g. Sternberg, 2012:375; Crystal, 1987:418). Connotative meanings are emotional, metaphorical, allegorical or indirect meanings of a word (e.g. Larson, 1984:80; Barthes, Lavers, & Smith, 1967:90). For instance, "fox" is a word which refers to a wild animal (which is its denotative meaning), but we also use it to describe someone who is cunning, shifty, and sly.

Snider and Osgood (1969:55) discovered that we can evaluate one word based on the three following dimensions (aspects): evaluation (e.g. as good or bad), activity (e.g. active/dynamic or passive/static), and potency (e.g. strong/powerful or weak). Furthermore, Osgood, Suci, and Tannenbaum (1957:342) stated that these dimensions are cross-cultural universals.

Interestingly, people also have some "distant" associations and feelings about a particular word. It can be experienced as bitter or sweet, sharp or rounded, soft or solid/hard... We will give an example of it. Suppose participants are presented with a noun "father". Our fathers are usually firm, strong and unforgiving, unlike our mothers. Hence, participants will "experience" this word as "sharp", "strong", "powerful", and "bitter".

Semantic differential is a set of rating scales and at the top of it we place a particular word (e.g. "politics", "TV", "school", "man", "classical music", "homosexuality", "family", etc.). These scales are of a bipolar type, and at their ends are two opposite adjectives (e.g. strong – weak, rough – gentle, pleasant – unpleasant, interesting – boring, easy – difficult, etc.). Between every pair of adjectives there is usually a five- or seven-point scale. It can be presented in the form of Likert scale (e.g. from 1 to 5 or from 1 to 7), or in the form of bipolar scale (e.g. -3 to +3, or -2 to +2). In the first example, "3" and five respectively are considered as midpoints of these scales. In the last example, the value of "zero" is actually the average value (i.e. the midpoint of the scale). If participant "feels" that the presented word can be described better by using one of the adjectives, he picks the number on the scale which is closer to that adjective. There are several variations of semantic differential forms: numeric, graphical, and verbal (Garland, 1990:20). In our research, we chose the first one, because it is the most frequently used format of this technique.

Reviewing the literature in this field, we found several interesting applications of the semantic differential technique. Gargante, Meneses and Monereo (2013:9) used it to examine university professors' attitudes towards teaching. The triggering words (phrases) were as follows: "motivation for teaching", "evaluation of oneself as a teacher", and "performance of teaching". They used these pairs of adjectives: negative – positive, demanding – undemanding, hard – soft, complex – simple, tense – peaceful, superficial – deep, incomplete – complete, inopportune – timely, heavy – light ... On the other side, Norbergh, Helin, Dahl, Hellzen, and Asplund (2006:264) examined nurses' attitudes towards people diagnosed with dementia. We will give some examples of the adjectives used in their study: calm – aggressive, reliable – unreliable, warm – cold, good – evil, significant – insignificant, joyful – sad, harmonious – desperate, valuable – valueless, cared for – rejected, and smooth – rough. Weed and Nicholson (2014:1) investigated social evaluation tendencies towards pregnant teens, teen mothers and fathers. Their semantic differential form consisted of the following pairs of adjectives: involved – uninvolved, mature – immature, moral – immoral, active – inactive, fun – boring, sensible – foolish, loving – hostile, warm – cold, etc.

Keller and her colleagues (2013:71) used it to compare US and German sample on their connotations regarding spirituality and religion. The emotional aspect of these two abstract terms is estimated by using the following pairs of opposites: awful – nice, little – big, powerless – powerful, rough – smooth, hellish – heavenly, dirty – clean, empty – full, etc. First of all, their study revealed significant differences in perceiving and experiencing religion and spirituality. According to their participants, spirituality is nicer, more fine, more heavenly, cleaner, lighter, and milder than religion (in both of the samples). Further, US participants had slightly different feelings (compared with German participants). They think spirituality is nicer and cleaner whereas religion is lighter and more powerful. On the other side, German participants did not think spirituality is so nice and clean, neither religion is so light and powerful (Keller et al., 2013:94).

Despite linguists provided lots of examples of semantic differential technique, we could not find real empirical studies where this powerful technique is used in investigating specific topics in semiotics/semantics. Thus, our study can be seen as an attempt to promote this kind of technique and to show its usefulness in determining differences between words with more literal meaning and those which can trigger connotative meanings.

Hence, our research questions are defined as follows:

- 1) Is there a difference between words "mother" and "mum" in their emotional tone?
- 2) Is there a difference between words "house" and "home" in their emotional aspect?
- 3) Shall we find a difference in emotional meaning of words "person" and "man"?

In accordance with our research questions, we proposed the following hypotheses:

- 1) The word "mum" is experienced as a significantly different term (with respect to its emotional component), compared to the word "mother".
- 2) The word "home" has significantly higher emotional tone than does the word "house".
- 3) Participants' feelings about the words "person" and "man" are significantly different.

Therefore, we examined and compared three pairs of synonyms, in order to investigate differences between their connotational meanings.

Methodology

Participants

Our sample consisted of 76 students from the University of Sarajevo (Bosnia and Herzegovina). There were 55 females (72.4%) and 21 males (27.6%), as it is displayed in Figure 1.

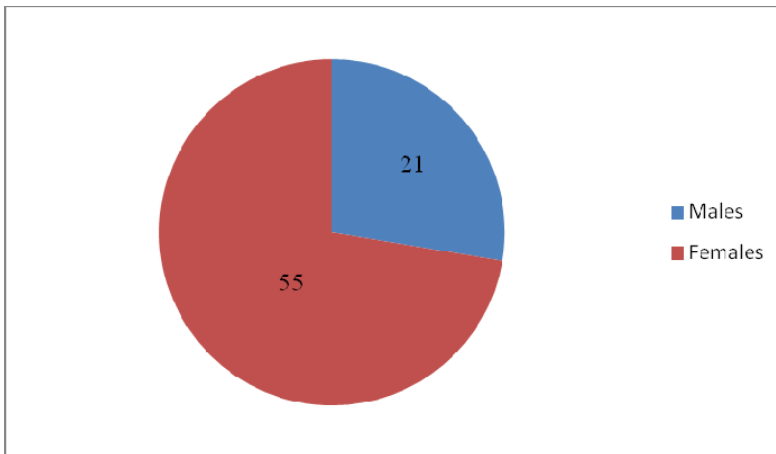

Figure 1. Gender distribution of the sample

All students were chosen based on their English language knowledge. Hence, all of them could understand the content of our survey.

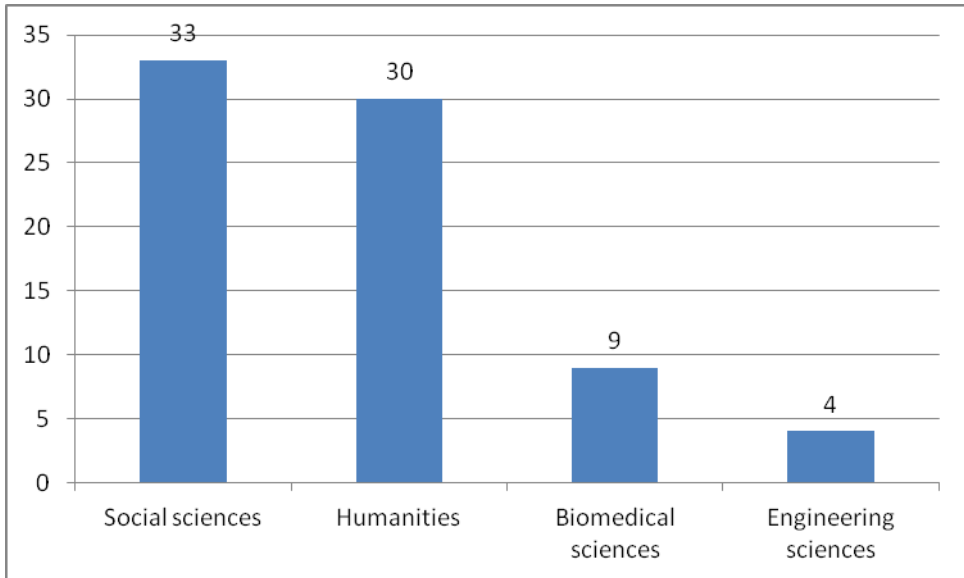

Figure 2. Studying programs of our participants

As can be seen in Figure 2, 33 of them (43.42%) studied social sciences, 30 participants (39.47%) studied humanities, nine of them (11.84%) studied biomedical sciences, and four participants (5.26%) studied engineering sciences. Participants' mean age was $M = 20.05$ and the standard deviation of their age was $SD = 0.85$.

Instruments and procedure

We designed a form of semantic differential where the following ten pairs of adjectives were included: cold – warm, old – young, soft - hard, active – passive, big – small, strong – weak, beautiful – ugly, far away – close, bad – good, and clear – unclear (obscure). Next, we added a seven-point Likert scale to every pair of adjectives. Every participant was presented with six words: "mother", "mum", "house", "home", "person", and "man" and their task was to estimate connotative meanings of these words with regard to ten aforementioned adjectives. It takes them approximately 10 minutes to fulfill this scales. We also have to mention that this study was conducted according to ethical principles and the respondents were guaranteed anonymity.

Data processing

The collected data were analyzed in MS Excel 2010 and SPSS for Win 16.0. We applied non-parametric statistical procedures. First, descriptive statistical values were calculated and after that we applied Wilcoxon's test of equivalent pairs. This test is used for examining differences between two sets of answers (scores) in the same sample of participants.

Results

We displayed descriptive statistical values in Table 1. Mdn is a label of median, which is a central value of a ranked set of data. IQR is the abbreviation of interquartile range,

which represents the range where fall 50% of participants' scores (results). These scores fall around the median value of data.

Table 1. Descriptive statistical values

Words	MUM		MOTHER		HOUSE		HOME		MAN		PERSON	
Adjectives	Mdn	IQR	Mdn	IQR	Mdn	IQR	Mdn	IQR	Mdn	IQR	Mdn	IQR
Hot-cold	1	1	1	0.75	2	3	1	1	4	3	4	3
Old-young	4	2	3	3	4	3	4	3	4	1	4	1.75
Soft-hard	2	2	2	2	4	5	3	4	6	3	4	3
Active-passive	2	2	3	5	4	4	4	3.5	2	3	3	3
Big-small	3	4	4	4	3	3	2	3	3	3	4	3
Strong-weak	3	4	4	5	2	3	2.5	3	1.5	1.75	3	4
Beautiful-ugly	1	1	2	3	2	3	2	1.5	3	2	4	2.25
Far away-close	6	3	5	4	5	3	6	3	4	3.25	4	2
Bad-good	7	6	7	2	6	2	7	2.25	5	2	4	2
Clear-unclear	3	6	3	3	4	2.5	2	3	4	2	5	3

We can see (Table 1) that median values for pair of adjectives "old – young" in the case of words "mum" and "mother" are different (Mdn = 4 vs. Mdn = 3). If we consider pair of adjectives "far away – close", we can notice that participants (on average) said that they "feel" the concept "home" closer (Mdn = 6) than the term "house" (Mdn = 5).

In order to investigate whether there are significant differences, we conducted Wilcoxon's test. This is a non-parametric substitute of t-test for paired samples. The results are shown in Tables 2, 3, and 4.

Table 2. The results of comparisons between "mum" and "mother"

Pairs of adjectives	Comparisons	Number of ranks	z	p
Hot-cold	mother<mum	15	-1.465	.143
	mother>mum	7		
	mother=mum	54		
Old-young	mother<mum	41	-4.096	.000
	mother>mum	9		
	mother=mum	25		

Soft-hard	mother<mum	22	-1.752	.080
	mother>mum	17		
	mother=mum	35		
Active-passive	mother<mum	5	-4.348	.000
	mother>mum	36		
	mother=mum	31		
Big-small	mother<mum	19	-1.657	.098
	mother>mum	30		
	mother=mum	24		
Strong-weak	mother<mum	13	-2.506	.012
	mother>mum	32		
	mother=mum	29		
Beautiful-ugly	mother<mum	6	-3.876	.000
	mother>mum	31		
	mother=mum	38		
Far away-close	mother<mum	25	-2.184	.029
	mother>mum	12		
	mother=mum	37		
Bad-good	mother<mum	17	-1.628	.103
	mother>mum	12		
	mother=mum	45		
Clear-unclear	mother<mum	17	-0.503	.615
	mother>mum	19		
	mother=mum	38		

We can notice (Table 2) that participants "experience" the meaning of a word "mum" as more "young" ($z = -4.096, p < .001$), "active" ($z = -4.348, p < .001$), "strong" ($z = -2.506, p < .05$), "beautiful" ($z = -3.876, p < .001$), and "close" ($z = -2.184, p < .05$) than the meaning of a word "mother". This is the case because we used to call our mother "mum" when we were children and we usually call her "mother" when we are adults. Hence, we confirmed the first hypothesis.

Table 3. The results of comparisons between "home" and "house"

Pairs of adjectives	Comparisons	Number of ranks	z	p
Hot-cold	home<house	32	-4.575	.000
	home>house	6		
	home=house	35		
Old-young	home<house	25	-0.529	.597
	home>house	20		
	home=house	27		

Soft-hard	home<house	40	-4.625	.000
	home>house	7		
	home=house	24		
Active-passive	home<house	28	-2.297	.022
	home>house	13		
	home=house	28		
Big-small	home<house	21	-0.046	.964
	home>house	16		
	home=house	32		
Strong-weak	home<house	18	-0.545	.586
	home>house	16		
	home=house	36		
Beautiful-ugly	home<house	29	-3.404	.001
	home>house	9		
	home=house	31		
Far away-close	home<house	15	-2.731	.006
	home>house	28		
	home=house	26		
Bad-good	home<house	9	-1.561	.118
	home>house	23		
	home=house	36		
Clear-unclear	home<house	29	-3.438	.001
	home>house	11		
	home=house	28		

As can be noticed (Table 3), there is a pattern in respondents' assessments of "home" and "house" emotional tone. They perceived "home" as hotter ($z = -4.575, p < .001$), softer ($z = -4.625, p < .001$), more active ($z = -2.297, p < .05$), more beautiful ($z = -3.404, p < .01$), closer ($z = -2.731, p < .01$), and more clear ($z = -3.438, p < .01$). This results was expected, because the word "home" sounds more intimate and is related to the place where our family lived. On the other side, a word "house" sounds like a material object (e.g. just like building, apartment or similar thing). Therefore, the second hypothesis was confirmed, too.

Table 4. The results of comparisons between "person" and "man"

Pairs of adjectives	Comparisons	Number of ranks	z	p
Hot-cold	man<person	28	-0.336	.737
	man>person	29		
	man=person	17		

Old-young	man<person	13	-3.702	.000
	man>person	33		
	man=person	26		
Soft-hard	man<person	19	-1.952	.051
	man>person	34		
	man=person	18		
Active-passive	man<person	27	-0.785	.433
	man>person	16		
	man=person	29		
Big-small	man<person	41	-3.992	.000
	man>person	11		
	man=person	22		
Strong-weak	man<person	40	-4.134	.000
	man>person	7		
	man=person	25		
Beautiful-ugly	man<person	33	-1.264	.206
	man>person	19		
	man=person	18		
Far away-close	man<person	29	-0.297	.767
	man>person	26		
	man=person	16		
Bad-good	man<person	14	-3.645	0,000
	man>person	35		
	man=person	22		
Clear-unclear	man<person	37	-3.602	0,009
	man>person	16		
	man=person	19		

With respect to the data shown in Table 4, we can conclude that participants perceive "man" as younger ($z = -3.702, p < .001$), bigger ($z = -3.992, p < .001$), stronger ($z = 4.134, p < .001$), better ($z = -3.645, p < .001$), and more clear ($z = -3.602, p < .01$) than "person". It seems that our respondents gave their answers regarding the stereotype of a strong, big and young man. A person can be a women, too. But the word "man" produces clear associations which are more related to strength, height, and other positive physical characteristics. Based on this findings, we can say that we confirmed our last hypothesis.

Discussion

As we stated before, all hypotheses were confirmed. Superficially looking at these three pairs of words (or terms), we can falsely conclude that they mean the same thing. The word "mum" is a synonym for "mother", the word "home" is a synonym for "house", and the

word "man" can be seen as a synonym for "person". However, if we dig deeper, we will realize that those pairs of words refer to slightly different emotions, mental representations, and mental images.

We found that the word "mum" is perceived as "younger", "stronger", more "beautiful", more "close", and more "active" than the word "mother". The denotative meaning of "mother" is "female parent", whereas the word "mum" comprises: love, care, emotions, protection, and support.

We also found that the word "home" has different meaning compared to the word "house". Home is a safe place, where family gathers, and where we experience positive atmosphere, sincere emotions, and a sense of belonging. On the other side, house is a type of a place of residence.

In the end, we compared the word "man" with the word "person". A person can be a male or a female and this term is more general than the term "man". Men are considered as strong and taller/bigger than women. Therefore, if someone imagines a person, it is more abstract and more unclear concept than "man". In contrast, if we imagine a man, we have an image of a male person who has particular physical traits (such as stamina, muscles, paternal characteristics, etc.).

In our semantic differential form, we mostly used the adjectives which were used by other researchers (e.g. Gargante et al., 2013:9; Keller et al., 2013:71; Norbergh et al., 2006:264; Havelka, Kuzmanovic, & Popadic, 2008:220; Weed & Nicholson, 2014:1). We added some new pairs of adjectives as well. Our results are consistent with the results of other researchers because semantic differential seemed to be a very good and useful tool for determining tiny differences in connotative meanings.

We cannot make comparisons between our and others' results in a domain-specific topics, because, as we said before, there are no the real empirical studies in linguistics concerning emotional tone of pairs of synonyms.

Conclusion

In accordance to the literature review and proposed hypothesis, we can conclude several things. First, the semantic differential technique is a widely applicable tool, especially in cognitive linguistics and semantics. It can also be applied in social psychology, educational science, personality psychology, sociology, etc. This fact was underlined by Osgood et al. (1957:342), Snider and Osgood (1969:55), Havelka et al. (2008:220), and Norbergh et al. (2006:264).

Second, the semantic differential can help us to examine some nuances in meaning space (the so-called semantic space) of words with similar meaning. We did it in our study, which was also done by Keller et al. (2013:71). We compared three pairs of similar words, whereas these authors compared the word "spirituality" with the word "religion".

Third, semantic spaces of our pairs of words are not the same. They differ in their emotional tone (i.e. they "sound" slightly different). There were statistically significant differences between the words "mum" and "mother" in the following pairs of adjectives: young – old, active – passive, strong – weak, beautiful – ugly, and far away – close. That is, the word "mum" carries more positive connotations than the word "mother". Next, we found statistically significant differences between the words "home" and "house". These differences were present in the following pairs of adjectives: hot – cold, soft – hard, active – passive, beautiful – ugly, far away – close, and clear – unclear (obscure). The word

"home" was estimated more positively than the word "house". Lastly, there were also significant differences in perceiving the words "man" and "person". These differences are detected in five pairs of adjectives: old – young, big – small, strong – weak, good – bad, and clear – unclear (obscure). In particular, participants consider the word "man" stronger, bigger, younger and better than the word "person".

Hence, some words predominantly refer to their denotative meaning whereas other words activate various connotative meanings, which are also a part of our mental schemes and representations. We learn and memorize words by ascribing them different meanings. Some of these meanings are semantically proximal (denotations), while the others are more distal (connotations).

References

BARTHES, R., LAVERS, A., SMITH, C. (1967). *Elements of Semiology*. New York: Hill and Wang, 111 pp.

CRYSTAL, D. (1987). *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 480 pp.

GARGANTE, A. B., MENESES, J., MONEREO, C. (2013). Affective dimension of university professors about their teaching: An exploration through the semantic differential technique. *Univ. Psychol.*, 13(1), pp. 161-173.

GARLAND, R. (1990). A comparison of three forms of the semantic differential. *Marketing Bulletin*, 1, pp. 19-24.

HAVELKA, N., KUZMANOVIC, B., POPADIC, D. (2008). *Metode i tehnike socijalnopsiholoških istraživanja [Methods and techniques of the sociopsychological studies]*. Beograd: CPP, 256 pp.

KELLER, B., KLEIN, C., SWHAJOR, A., SILVER, C.F., HOOD, R.W., STREIB, H. (2013). The semantics of "spirituality" and related self-identifications: A comparative study in Germany and the USA. *Archive for the Psychology of Religion*, 35(1), pp. 71–100.

LARSON, M. L. (1984). *Meaning-Based Translation*. Landham, Maryland: University Press of America, 537 pp.

NORBERGH, K. G., HELIN, Y., DAHL, A., HELLZEN, O., ASPLUND, K. (2006). Nurses' attitudes towards people with dementia: The semantic differential technique. *Nursing Ethics*, 13(3), pp. 264-274.

OSGOOD, C. E., SUCI, G. J., TANNENBAUM, P. H. (1957). *The measurement of meaning*. Champaign, IL: University of Illinois Press, 342 pp.

SNIDER, J. G., OSGOOD, C. E. (1969). *Semantic differential technique: A sourcebook*. Chicago: Aldine, 681 pp.

STERNBERG, R. (2012). *Cognitive psychology (6th ed.)*. Belmont, CA: Wadsworth, 640 pp.

WEED, K., NICHOLSON, J. S. (2014). Differential social evaluation of pregnant teens, teen mothers and teen fathers by university students. *Int J Adolesc Youth*, 20, pp. 1-16.

GASTRONOMİ TURİZMİNE YÖNELİK İLGI VE HATAY MUTFAĞININ FARKINDALIK DÜZEYİ: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ

INTEREST FOR THE GASTRONOMIC TOURISM AND AWARENESS OF HATAY KITCHEN: EXAMPLE OF UNIVERSITY STUDENTS

СВЕДЕНИЯ ОБ ОСОБЕННОСТЯХ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУХНИ ХАТАЯ В РАЗВИТИИ ТУРИЗМА (НА ПРИМЕРЕ СТУДЕНТОВ УНИВЕРСИТЕТА) ¹

Hürriyet ÇİMEN* Arzu KILIÇ** Derya BAYKAL***

ÖZ

Son yıllarda ilgi görmekte olan gastronomi turizmi destinasyon pazarlamada ve markalaşmada önemsenen araçlardan biridir. Genellikle turistler hangi destinasyona giderse gitsin yöresel lezzetleri tatmayı ihmal etmemektedir. Bu doğrultuda mutfağı zengin olan Hatay ilinin gastronomi açısından, üzerinde yeterince çalışılmamış gençlerin görüşlerinin alınması önemli bir veri olacaktır. Bu nedenle üniversite öğrencilerinden oluşan örneklem üzerinde anket uygulanarak tatil motivasyonları ve Hatay mutfağı deneyimleri sorulmuştur. Elde edilen bulgulara göre, Hatay mutfağında yer alan ürünlerin tatma düzeyleri tespit edilmiştir. Bunun yanında tatil motivasyonu olarak gastronomi turizminin önemi belirlenmiştir. Yapılan fark ve ilişki testleri sonucunda bireysel özelliklere göre tatil motivasyonlarında fark bulunmuştur. Diğer yandan gastronomi turizmi ile spor, deniz, doğa ve tarihi yerlere yapılan turizm arasında yüksek düzeyde pozitif yönlü ilişki bulunmuştur.

Anahtar sözcükler: Hatay mutfağı, gastronomi turizmi, tatil motivasyonu, üniversite öğrencileri

ABSTRACT

Gastronomy is receiving more attention in recent years tourism in destination marketing and branding is one of the tools overrated. Usually it goes to the tourists destination which does not neglect local delicacies. Taking the views of young people not been studied over the Hatay province, which is rich in the kitchen in this direction will be an important data. Therefore, applying the survey on a sample consisting of college students holiday motivations and experiences of Hatay kitchen was asked. According to the findings, levels of tasting the products in Hatay kitchen have been identified. Besides, as the holiday is determined motivation importance of gastronomy tourism. As a result of the difference and relationship tests based on individual characteristics and differences of the

¹ DOI : 10.17498/kdeniz.164

* Ardahan Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu

** Ardahan Üniversitesi İİB Fakültesi

*** Ardahan Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu

holiday motivation. On the other hand, a high level positive relation was identified between gastronomy tourism and the tourism activities which are made in sports, see, natural and historical places.

Key words: Hatay cuisine, gastronomy tourism, holiday motivation, college students

АННОТАЦИЯ

В последние годы гастрономия привлекает к себе интерес в области, маркетинга и брендинга, который является одним из инструментов развития туризма. Обычно для привлечения туристов маркетологи включают в программу дегустацию местных деликатесов. В связи с этим, студентами была изучена разнообразная кухня провинции Хатай и сделаны важные результаты. Было проведено анкетирование среди студентов во время дегустации кухни Хатая. Кухня Хатая имеет народную традицию, которая передавалась из поколения в поколение была проанализирована и продегустирована. Наряду с этим традиционная кухня является одним из важных инструментов туристического бизнеса. В результате проведенных исследований были выявлены различия и особенности кухни для туристического отдыха. С другой стороны, совмещение туризма и гастрономии, спорта, море была обнаружена положительная корреляция между высоким уровнем природных и исторических объектов в туризме.

Ключевые слова: кухня Хатая, гастрономический туризм, мотивационный отдых, студенты университета.

Giriş

Gastronomi turizminin turizm çeşitleri arasında özel bir yeri söz konusudur. Bir destinasyona bağlı kalmayıp dünyanın her yerine yönelik potansiyel bir harekettir. Bu turizm türüne ilgi gösterenlerin ön bilgileri diğer turizm türlerine katılanların çoğundan daha yüksek olmalıdır. Tatil amaçlarına ulaşmak için nereye ne için gideceğini çok iyi bilmelidir.

Gastronomi turistinin talep ettiği ürün yaşadığı yere gelebilir ancak destinasyondaki etkiyi vermeyebilir. Orijini olduğu yerde bu lezzetleri tatmak turistik bir davranış olmaktadır ve bu sayede bütünlük kazanmaktadır. Yiyeceklerin hazırlanışı ve geleneksel ortamlarında sunumu da bu turizmin kapsamı içinde yer almaktadır.

Gastronomi turizmi yemek sanatına yönelik ilgiden ortaya çıkmaktadır. Bu ilgi yemeğin nasıl yapıldığı, içindeki malzemeleri bilmenin yanında daha da önemlisi tatmadır. Turistin bunu öğrenme ve uygulama gibi bir kaygısı yoktur. Amaç bu sanat eserini tadarak muhteşemliğini tecrübe etmektir.

Gastronomi turizminin, turizm çeşitlerinin yer aldığı kitaplarda ihmal edildiğini söylemek mümkündür. Bu durum, turizm literatüründe var olan aksaklıkların bariz bir örneğini oluşturmaktadır. Bu nedenle bu araştırmada olduğu gibi, bu konuda çalışan araştırmacılar sayesinde gastronomi turizminin önemi oraya çıkartılarak literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Turistik seyahatler süresince yapılan her yeme içme faaliyeti gastronomi turizmi kapsamına girmez. Turistler özellikle seçmiş olsun ya da gereksinim nedeni ile günde ortalama üç öğün beslenmektedir. Kitle turizmine katılanlar genellikle kendi alışık olduğu

gıdaları tercih etmektedirler. Bunun yanında birçok destinasyonda geleneksel mutfakları olan restoranlar çok nadirdir. Bu nedenle gastrtonomi turizminin yeri kesin olarak ayrılmaktadır. Seyahat amacı, temel seyahat motivasyonu gastrtonomi olmalıdır.

Bu araştırmada, ulusal ve uluslararası öneme sahip Hatay mutfağının üniversiteli gençlerce farkındalık düzeyi konu edilmiştir. Turizme kişisel tercihlerini gözeterek yeni başlayan gençlerin eğilimleri ortaya çıkarılarak gastrtonomi turizminin genç kuşakta tercih edilme düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda örnek seçilen bir üniversitenin öğrencilerine Ocak 2015 tarihinde uygulanan anket formu ile Hatay mutfağında yer alan yemeklerle ilgili deneyimleri sorulmuştur. Gastrtonomi turizmi; moleküler gastrtonomi, şarap turizmi ve geleneksel mutfaklar şeklinde farklı başlıklara ayrılabilir. Bu araştırmada geleneksel mutfaklar alanı ile ilgilenilmektedir.

Gastrtonomi Turizmi

Gastrtonomi, kültür ve yemcak arasındaki ilişkiyi inceleyen bir disiplindir. Yenilebilir tüm maddelerin, damak ve göz zevkine hitap edecek şekilde hazırlanması ve sunumunu içeren süreçtir. Gastrtonomi turizmi ise, temel motivasyon faktörü, özel bir yemek türünü tatmak veya bir yemeğin üretilmesini görmek amacıyla, özel alanları ziyaret etmek şeklinde tanımlanabilir (Yüncü, 2010: 29-30). Yiyecek temelli turizm hareketi *gastrtonomi turizmi*, *mutfak turizmi*, *beslenme turizmi*, *gurme turizmi*, *gastrtonomik turizm* ve *yiyecek turizmi* gibi kavramlar bir birinin yerine kullanılmaktadır (Doğdubay ve Giritoglu, 2008; Kivela ve Crotts, 2006; Lin vd, 2011; Mrkrecher vd., 2008; Tikkanen, 2007; Surenkok vd, 2010; Yüncü, 2010).

TURSAB'ın raporuna göre, Dünya genelinde destinsayon seçiminde yemeğin çok önemli olduğu, turistlerin % 88'ince desteklenmektedir (www.tursab.org.tr) Çimen'in Alanya'da yaptığı araştırmada destinasyon seçiminde yerel mutfağın lezzetli olmasının katılımcılarca önemsendiği ortaya çıkmıştır. Yine aynı araştırmada köylü pazarının ve organik ürünleri bulabilmede destinasyonda aranan nitelikler olarak karşımıza çıkmaktadır (Çimen, 2010: 81).

Gastrtonomi turisti homojen bir grup değildir. Seyahatlerini gastrtonomi amaçlı yapmalarına karşın temel motivasyonları farklılık göstermektedir Hjalager (2004) bu turist tipini dört gruba ayırmaktadır. Bunlar; rekreasyonel, varoluşçu, taklitçi ve deneyselci şeklinde adlandırmaktadır.

Yüncü'ye (2010: 30) göre gastrtonomi turizmi beş unsurdan oluşmaktadır. Bunlar; yerel kültürün bir parçası olması, bölgenin gelişimine katkı sağlaması, sanayi dışı yerel kırsal ve geleneksel gelişime destek, bölgelerin pazarlanmasında önemli bir faktör ve yerel unsurların turistler tarafından tüketilen mal ve hizmetlerden oluşmaktadır.

Gastrtonomi coğrafi bir kimliktir. Danhi (2003) gastrtonomik kimliği belirleyen altı kritik faktörün; coğrafya, tarih, etnik çeşitlilik, mutfak görgü kuralları, yaygın lezzetler ve yemek reçeteleri olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle gastrtonomi yerellik içerir ve ihraç edilemez niteliktedir.

Dünya üzerinde gastrtonomi turları ağırlıklı olarak Akdeniz coğrafyasına yönelik olmaktadır. Ancak Türkiye bu konuda talep ve arz konusunda istenilen yere henüz ulaşamamıştır (Kılıç, 2010: 67). Bir mutfağın gastrtonomi turizmi açısından ilgi görmesi için temel unsurlardan birisi ayırt edicilik özelliğidir. Anadolu'nun birçok medeniyete ev sahipliği yapması nedeni ile çok zengin ve çeşitli mutfak kültürü ortaya çıkmıştır. Özellikle Akdeniz kültürünün gastrtonomi hazinesine sahip önemli ülkelerinden birisi olarak kabul edilir. Coğrafi ve çevre koşulları ile Kuzey Ege Bölgesi, Akdeniz mutfak kültürünün

yaşatıldığı ender yerlerden biridir. Kuzey Ege mutfağı, bol sebze ot yemekleri, doğal sebze-meyveleri, çeşitli deniz mahsulleri, hamur işleri, süt ürünleri, zeytin-zeytinyağı, üzüm-şarap üretimiyle dikkat çekmektedir (Gökdeniz vd., 2015:15).

Dünyanın zengin mutfakları arasında bulunan Türk mutfağı Türkiye'deki birçok destinasyonun markalaşmasına olanak sağlayabilir (Gökdeniz vd., 2015:18). Türk mutfağı, Çin ve Fransız mutfakları ile birlikte dünyanın ilk üç mutfağından biridir. Orta Asya'dan gelen et ve mayalanmış süt ürünlerine dayalı beslenme alışkanlığına, Mezopotamya'nın tahılları, Akdeniz çevresinin sebze ve meyveleri, Güney Asya'nın baharatı ile eklenerek zengin bir yemek kültürü oluşturmuştur. Akdeniz beslenme alışkanlığı tahıl (özellikle buğday), zeytinyağı, sebze-meyve, su ürünleri, süt türevleri, baharat ve şaraba dayandırılmaktadır. Bulgur, kuskus, yarma, firik gibi buğday ürünlerinin kullanımı özellikle Akdeniz ve Güney'de yaygındır. Zeytin ve zeytinyağı geleneksel Akdeniz beslenme biçiminin ikinci önemli yönünü oluşturur. Özellikle Hatay'da zeytinyağının geleneksel üretimi hala sürdürülmektedir. Zeytinyağı geleneksel yemeklerde yaygın olarak kullanılmaktadır (Ertaş ve Gezmen, 2013).

Araştırmanın Amacı

Destinasyonların turizm potansiyelleri turizm türlerine göre çeşitlilik ve zenginlik göstermektedir. Bu durumda her destinasyon turizm gelirlerini artırmak için bu potansiyeli değerlendirmek durumundadır. Bunlardan birisi olan gastronomi turizminin Hatay ili açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Tescilli ürünlerinin yanında diğer ürünleri ile cazibe merkezi olan Hatay İlinin yemek ürünleri ile tanınırlık düzeyinin artması turizm talebini etkileyecektir.

Bu kapsamda genç nüfusun gastronomi turizmine ve Hatay mutfağına ilgi düzeyi bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Böylece araştırma amacı olan genç nüfusun gastronomi turizmi kapsamında Hatay mutfağına ilişkin görüşleri alınmış olacaktır.

Araştırma hipotezi h1 : “katılımcıların tatil motivasyonları arasında anlamlı fark vardır”

Yöntem

Araştırma Ocak 2015 tarihinde Gedik Üniversitesine bağlı Gedik MYO'da öğrenim görmekte olan 169 öğrenciye uygulanmıştır. Araştırma için hazırlanan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bireysel özellikler yer almaktadır. İkinci bölüm literatür taraması sonucunda oluşturulmuş olup tatile çıkma nedenlerini içermektedir. Bu başlıklar yaşanan yerden uzaklaşma, fırsat buldukça tatile çıkma, aile ziyareti, sportif faaliyetlerde bulunma, gastronomi turizmi, deniz kıyısı, tarihi yerleri gezme, eğlence ve doğa turizmidir. Katılımcıların bu bölümdeki ifadelere katılma düzeyleri beş dereceye ayrılmıştır. Üçüncü bölümde ise Hatay mutfağında yer alan başlıca yiyecekler ve bunlara ilişkin tatma düzeyleri evet-hayır olarak yer almaktadır. Anket verileri analiz programı ile ilişki, ifadelere katılım düzeyleri ve oranları hesaplanmıştır.

Bulgular

Katılımcıların bireysel özellikleri, tatil motivasyonları ve Hatay mutfağına ilişkin görüşleri yapılan analizler sonucu aşağıdaki çizelgelere yer almaktadır.

Çizelge 1: Katılımcıların bireysel özelliklere ilişkin bulgular

Bireysel Özellikler		n (168)	%
Cinsiyet	Kadın	65	38,7
	Erkek	103	61,3
Yaş	19	62	36,9
	20	50	29,8
	21	39	23,2
	22 – 30	17	10,1
Gelir (Aylık- TL)	1000 ve altı	15	8,9
	1001-2500	58	34,5
	2501-4000	37	22
	4001 ve üzeri	51	30,4

Çizelge 1 'de katılımcıların cinsiyet, yaş ve gelir dağılımları yer almaktadır. Toplam katılımcıların %38,7'si kadın, % 61,3'ü erkektir. Yaş dağılımına bakıldığında en küçüğü 19 yaş olmak üzere 30 yaşına kadar yer almaktadır. 22-30 yaş gurubu % 10,1 ile en küçük dilimi oluşturmaktadır. Diğer yandan gelir dağılımındaki yoğunlaşma ise 1001-2500 ve 4001 ve üzeri gelirlerde görülmektedir.

Çizelge 2: Katılımcıların tatile çıkma sıklığı

Sıklık	Yılda iki-den çok		Yılda bir		İki yılda bir		Nadiren	
Frekans ve %	41	% 24,4	75	% 44,6	36	21,4	16	9,5

Katılımcıların tatile çıkma sıklıklarına bakıldığında önemli bir oranın (% 69) yılda bir ve birden çok tatile çıktığı görülmektedir. Bu oran katılımcıların tatil deneyiminin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Araştırmanın amacına ulaşmada bu deneyimli gurubun görüşleri yararlı olmaktadır.

Çizelge 3 incelendiğinde katılımcıların tatil motivasyonlarının genelde düşük olduğu görülmektedir. Örneklem gurubunun genç ve üniversite öğrencisi olması bu sonuçlarda etkili olduğu düşünülmektedir. Tatile çıkma hareketinin gereksinim ve alışkanlıklara bağlı olduğu kabul edilir ise bu davranışın yeterince gelişmediği düşünülebilir. Bunda aile ile birlikte yapılan tatiller etkili olmuş olabilir. Katılımcıların tatil motivasyonlarına bakıldığında, en düşük ortalamaya (1,78) eğlence amaçlı tatiller sahiptir.

Çizelge 3: Katılımcıların tatile çıkma motivasyonları

Tatil Motivasyonu	Her zaman (5)	Çoğunlukla (4)	Bazen (3)	Nadiren (2)	Asla (1)	A.Ort	s.s
Uzaklaşma	26/ %15,5	-	26/ %15,5	13/ %7,7	103/ %61,3	2,116	1,4
Fırsat buldukça	26/ %15,5	13/ %7,7	51/ %30,4	26/ %15,5	52/ %31	2,624	1,3
Aile ziyareti	26/ %15,5	-	51/ %30,4	39/ %23,2	52/ %31	2,469	1,3

Spor amaçlı	13/%7,7	13/%7,7	52/%31	26/%15,5	64/%38,1	2,326	1,2
Gastronomi	13/%7,7	25/%14,9	65/%38,7	13/%7,7	13/%7,7	2,618	1,2
Deniz kıyısı	13/%7,7	14/%8,3	20/%11,9	55/%32,7	66/%39,3	2,135	1,2
Tarihi yerler	13/%7,7	-	51/%30,4	26/%15,5	78/%46,4	2,082	1,2
Eğlence	13/%7,7	-	13/%7,7	52/%31	90/%53,6	1,784	1,1
Doğa gezisi	13/%7,7	-	38/%22,6	39/%23,2	78/%46,4	1,994	1,0

Katılımcılar tatile kesinlikle eğlence amacıyla çıkmadıklarını belirtmektedir. Doğa amaçlı gezi, yaşanan yerden uzaklaşma ve tarihi yerleri görme buna yakın düzeydedir. Yine ortalamalara bakıldığında en yüksek ortalamaya yemek amaçlı turizm motivasyonunun sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların samimi cevap verdikleri kabul edilirse bu sonuç gastronomi turizmi açısından oldukça sevindirici bir bulgu olarak görülebilir.

Çizelge 4: Katılımcıların Hatay mutfağına ilişkin deneyimleri

Yemekler	Tatma durumu	n	%	Yemekler	Tatma durumu	n	%
Tepsi Kebabı	Evet	64	38,1	Humus	Evet	53	31,5
	Hayır	104	61,9		Hayır	115	68,5
Kağıt Kebabı	Evet	77	45,8	Hatay Künefesi	Evet	104	61,9
	Hayır	91	54,2		Hayır	64	38,1
Belen Tavası	Evet	39	23,2	Aşür Döğme	Evet	66	39,3
	Hayır	129	76,8		Hayır	102	60,7
Ciğerli Cartlak Kebabı	Evet	52	31,0	Kabak Tatlısı	Evet	142	84,5
	Hayır	116	69,0		Hayır	26	15,5
Hatay İçli Köfte	Evet	90	53,6	Ekşi Aşı	Evet	31	18,5
	Hayır	78	46,4		Hayır	137	81,5
Zahter Salatası	Evet	65	38,7	Öççe	Evet	31	18,5
	Hayır	103	61,3		Hayır	137	81,5
Keşkek	Evet	89	53,0	Kaytaz Böreği	Evet	48	28,6
	Hayır	79	47,0		Hayır	120	71,4
Hatay Katıkl Ekmek	Evet	65	38,7	Sini Oruğu	Evet	36	21,4
	Hayır	103	61,3		Hayır	132	78,6
Tirit	Evet	38	22,6	Hatay Oruk	Evet	37	22,0
	Hayır	130	77,4		Hayır	131	78,0

Hatay mutfağına ilişkin ürünlerin yer aldığı Çizelge 4'te katılımcıların bu ürünleri tatma oranları yer almaktadır. Buna göre, en çok tadılan ürünler Kabak Tatlısı (%84,5), Künefe (%61,9), İçli Köfte (%53,6) ve keşkek (%53) olarak görülmektedir. En az tadılan ürünler ise Öççe (%81,5) ve Ekşi Aşı (%81,5) olarak görülmektedir. Dört ürün dışında kalan diğer ürünlerin tadılma oranı % 50'nin altındadır. Bu durumda Hatay mutfağına ilişkin ürünlerin yer aldığı Çizelge 4'te katılımcıların bu ürünleri tatma oranları yer almaktadır. Buna göre, en çok tadılan ürünler Kabak Tatlısı (%84,5), Künefe (%61,9), İçli Köfte (%53,6) ve keşkek (%53) olarak görülmektedir. En az tadılan ürünler ise Öççe (%81,5) ve Ekşi Aşı (%81,5) olarak görülmektedir. Dört ürün dışında kalan diğer ürünlerin tadılma oranı % 50'nin altındadır. Bu durumda Hatay mutfağına ilişkin ürünlerin yer aldığı Çizelge 4'te katılımcıların bu ürünleri tatma oranları yer almaktadır.

Çizelge 5: Cinsiyete göre tatil motivasyonları arasında fark (t testi)

Tatil Motivasyonu	Cinsiyet	A.ort	s.s	t	p
Uzaklaşma	Kadın	4,0000	,90139	,041	,967
	Erkek	3,9903	1,74612		
Fırsat	Kadın	3,4000	1,36702	,096	,923
	Erkek	3,3786	1,42193		
Aile	Kadın	4,0000	,63738	3,637	,000
	Erkek	3,2524	1,57629		
Spor amaçlı	Kadın	3,2000	,75416	-4,120	,000
	Erkek	3,9903	1,42454		
Gastronomi	Kadın	3,4000	1,02774	,057	,954
	Erkek	3,3883	1,41583		
Deniz	Kadın	3,8769	,76050	,016	,987
	Erkek	3,8738	1,46649		
Tarihi yerler	Kadın	4,4000	,80623	4,201	,000
	Erkek	3,6311	1,32835		
Eğlence	Kadın	4,4000	,49371	1,598	,112
	Erkek	4,1165	1,37414		
Doğa	Kadın	4,2000	,75416	1,701	,091
	Erkek	3,8835	1,37414		

Tatil motivasyonlarının cinsiyete göre fark testinin yapıldığı Çizelge 5 incelendiğinde, aile ziyareti, spor amaçlı ve tarihi yerleri tercihlerinde katılımcılar arasında anlamlı fark bulunmuştur. Aile ziyareti ve tarihi yerleri erkekler kadınlara oranla daha çok tercih ederlerken spor amaçlı turizmi kadınlar daha çok tercih etmektedir. Yemek amaçlı yapılan tatilde ise anlamlı fark bulunmamıştır.

Çizelge 6: Katılımcıların Yaşlarına göre tatil motivasyonları arasındaki fark (ANOVA)

Tatil Motivasyonu	Yaş	A.ort	s.s	F	p
Uzaklaşma	19	3,9677a	,90477	17,905	,000
	20	3,9600a	1,77235		
	21	4,9744b	,16013		
	22 – 30	1,9412c	1,74895		
Fırsat	19	3,6452a	1,00974	36,685	,000
	20	3,0000b	1,45686		
	21	2,9744b	1,63010		
	22 – 30	4,5294c	1,06757		

Aile	19	3,8226a	,75800	27,970	,000
	20	3,0000b	1,45686		
	21	4,6410c	,48597		
	22 – 30	1,5882d	1,17574		
Spor amaçlı	19	3,0000a	,65286	13,320	,000
	20	3,9600b	1,77235		
	21	3,9487b	,82554		
	22 – 30	4,7647c	,66421		
Gastronomi	19	3,5645a	1,20954	13,133	,000
	20	2,7600b	1,51940		
	21	3,3333c	,47757		
	22 – 30	4,7647d	,66421		
Deniz	19	4,0645a	,88468	4,707	,004
	20	3,7200b	1,67868		
	21	3,3077c	,95018		
	22 – 30	4,9412d	,24254		
Tarihi yerler	19	4,6129a	,79661	7,265	,000
	20	3,0000b	1,45686		
	21	3,6415c	,48597		
	22 – 30	4,8235d	,52859		
Eğlence	19	4,5968a	,49455	7,626	,000
	20	3,4800b	1,69320		
	21	4,3333b	,47757		
	22 – 30	4,8235c	,52859		
Doğa	19	4,4032a	,79876	3,039	,031
	20	3,0000b	1,45686		
	21	4,3077a	,52082		
	22 – 30	4,8235c	,52859		

Çizelge 6’da tüm tatil motivasyonlarında katılımcıların yaşları yakın olmasına rağmen anlamlı farklar ortaya çıkmıştır. Genel bir değerlendirme yapılacak olursa aritmetik ortalamalarda a-b-c-d farklı harflerle belirtilen gruplar arasında anlamlı farklar vardır. Yaşı 22-30 arasında olanların uzaklaşma isteği ve aile ziyareti diğerlerine oranla oldukça yüksek çıkmıştır. Her fırsatta tatile çıkma ve deniz amaçlı tatil isteği 21 yaş gurubunda diğerlerine oranla yüksek çıkmıştır. 19 yaş gurubu daha çok spor amaçlı tatili tercih etmektedir. 20 yaş gurubuna bakıldığında yemek, tarihi yerler, eğlence ve doğa amaçlı tatilleri diğerlerine oranla tercih ettikleri görülmektedir.

Çizelge 7: Gelire göre tatil motivasyonları arasındaki fark (ANOVA)

Tatil Motivasyonu	Gelir	A.ort	s.s	F	p
Uzaklaşma	1000 ve altı	1,5333a	1,40746	46,834	,000
	1001-2500	4,5517b	,84131		
	2501-4000	4,5946b	,55073		
	4001 üzeri	3,5098c	1,68965		
Fırsat	1000 ve altı	1,2000a	,56061	25,645	,000
	1001-2500	2,7586b	1,04815		
	2501-4000	3,2162c	,78652		
	4001 üzeri	5,0000d	,00000		
Aile ziyareti	1000 ve altı	1,4000a	1,12122	31,822	,000
	1001-2500	3,8793b	,88014		
	2501-4000	3,5405c	,64956		
	4001 üzeri	3,7451b	1,67144		
Spor amaçlı	1000 ve altı	1,2667a	,70373	6,954	,000
	1001-2500	3,4138b	1,06020		
	2501-4000	3,7297c	,96173		
	4001 üzeri	4,7647d	,42840		
Gastronomi	1000 ve altı	1,4000a	1,12122	19,940	,000
	1001-2500	2,8276b	,84059		
	2501-4000	3,4324c	,83468		
	4001 üzeri	4,4902d	,88029		
Deniz	1000 ve altı	1,3333a	1,04654	9,744	,000
	1001-2500	3,8966b	,93075		
	2501-4000	4,0270c	1,11770		
	4001 üzeri	4,5098d	,50488		
Tarihi yerler	1000 ve altı	1,4000a	1,12122	18,356	,000
	1001-2500	4,1552b	,87463		
	2501-4000	3,4324c	,83468		
	4001 üzeri	4,7451d	,44014		
Eğlence	1000 ve altı	1,5333a	1,40746	28,308	,000
	1001-2500	4,7759b	,42066		

	2501-4000	3,9189c	,79507		
	4001 üzeri	ve	4,5098d	,50488	
	1000 ve altı	1,5333a	1,40746		
	1001-2500	4,3621b	,80999		
Doğa	2501-4000	3,5676c	,89878	15,189	,000
	4001 üzeri	ve	4,5098d	,50488	

Gelir düzeyine göre katılımcıların tatil motivasyonları arasında yapılan fark testleri sonucunda tümünde farklar bulunmuştur. 1000 TL ve altı gelire sahip olanların tatil motivasyonları diğerlerine oranla tamamında oldukça yüksek çıkmıştır. 1001-2500 TL arasında gelire sahip olanların ise uzaklaşma, aile ziyareti ve eğlence amaçlı tatil tercih etmedikleri görülmektedir. 2501-4000 TL arası gelire sahip olanların ise uzaklaşma amaçlı tatili diğerlerine oranla tercih etmedikleri görülmektedir. 4001 TL ve üzeri gelire sahip olanlar ise spor, yemek, deniz, tarih, eğlence ve doğa amaçlı tatili diğerlerine oranla tercih etmedikleri söylenebilir. Ancak her fırsatta tatile çıkmak istediklerini belirtmişlerdir.

Çizelge 8: Tatil motivasyonları arasındaki ilişki (korelasyon analizi)

Motivasyon	Uzaklaşma	Fırsat	Aile	Spor	Gastronomi	Deniz	Tarihi	Eğlence	Doğa
Uzaklaşma	1	-,074	,787(**)	,371(**)	,129	,367(**)	,367(**)	,420(**)	,177(*)
Fırsat	-,074	1	,261(**)	,509(**)	,395(**)	,360(**)	,360(**)	,439(**)	,522(**)
Aile	,787(**)	,261(**)	1	,238(**)	,193(*)	,181(*)	,181(*)	,433(**)	,311(**)
Spor	,371(**)	,509(**)	,238(**)	1	,514(**)	,680(**)	,680(**)	,374(**)	,344(**)
Gastronomi	,129	,395(**)	,193(*)	,514(**)	1	,652(**)	,652(**)	,484(**)	,719(**)
Deniz	,367(**)	,360(**)	,181(*)	,680(**)	,652(**)	1	,740(**)	,544(**)	,553(**)
Tarihi	,367(**)	,360(**)	,181(*)	,680(**)	,652(**)	,740(**)	1	,759(**)	,740(**)
Eğlence	,420(**)	,439(**)	,433(**)	,374(**)	,484(**)	,544(**)	,759(**)	1	,882 (**)
Doğa	,177(*)	,522(**)	,311(**)	,344(**)	,719(**)	,553(**)	,740(**)	,882 (**)	1

Katılımcıların tatil motivasyonları arasındaki ilişkiye bakıldığında uzaklaşma ile aile arasında yüksek düzeyde pozitif, uzaklaşma ile spor, deniz, eğlence, doğa ve tarihi yerler arasında orta düzey pozitif yönlü korelasyon söz konusudur. Her fırsatta tatile çıkma ile spor ve doğa arasında yüksek düzeyde pozitif, her fırsatta tatile çıkma ile aile, deniz, eğlence, gastronomi ve tarihi yerler arasında orta düzey pozitif yönlü korelasyon bulunmuştur. Aile ile spor, gastronomi, eğlence, tarih ve doğa arasında orta düzey pozitif yönlü korelasyon görülmektedir. Spor ile deniz, gastronomi ve tarihi yerler arasında yüksek düzeyde pozitif, spor ile eğlence ve doğa arasında orta düzey pozitif yönlü korelasyon bulunmaktadır. Gastronomi ile deniz, tarihi yerler ve doğa arasında yüksek düzeyde pozitif korelasyon vardır. Gastronomi ile eğlence arasında orta düzey pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır. Tarihi yerler ile deniz, eğlence ve doğa arasında ise yüksek düzeyde pozitif korelasyon söz konusudur. Sonuç olarak gastronomi turizmi ile uzaklaşma motivasyonu hariç tümü ile pozitif yönlü ilişki görülmektedir.

Sonuç

Genç nüfusun turizm motivasyonları ve bu motivasyonlar arasında Gastronomi turizmine olan ilgisini belirlemeye yönelik bu araştırmada, Gastronomi turizminin tatil motivasyonu olarak kabul edildiği görülmektedir. Gençlerin gastronomi turizmine ilgi gösteriyor olması destinasyonların genç nüfusu hedef kitle içinde görülmesine neden olacaktır. Gençleri hedef kitlesi içine alan destinasyonlar onların beklentilerine yönelik ürün çeşitlendirmesine giderek talebin artmasını ve katılımcıların tatmin olmasını sağlayabilirler.

Araştırmanın diğer bir amacı olan Hatay mutfağının bilinirlik düzeyine ilişkin elde edilen sonuçlar doğrultusunda dört ürünün yaygın düzeyde bilindiğini göstermektedir. Bunlar; Künefe, Ayva Tatlısı, İçli Köfte ve Keşektir. Bu dört yemeğin Türkiye'deki lokanta ve mutfaklarda yaygın olarak yapıldığını ve beğenildiğini söylemek mümkündür.

Bireysel özelliklere göre yapılan analizlerde gastronomi turizmine ilginin gelir düzeyi arttıkça düştüğü görülmektedir. Buna göre düşük gelirli olan yemeğe olan ilgisinin yüksek olduğu ve bunu güçlü bir tatil motivasyonu olarak gördükleri söylenebilir. Cinsiyete göre üç, yaş ve gelire göre tüm tatil motivasyonlarında anlamlı farklar bulunması katılımcıların zengin ve farklı motivasyonlara sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara göre, araştırma hipotezi h1: "katılımcıların tatil motivasyonları arasında anlamlı fark vardır" kabul edilmiştir.

Son olarak tatil motivasyonları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yapılan analizde Gastronomi amaçlı turizm ile deniz, tarihi yerler ve doğa arasında yüksek düzeyde pozitif korelasyon ve eğlence arasında orta düzey pozitif yönlü ilişki bulunmuş olması destinasyonun gastronomi turizminin yanında bu dört turizm alanında da ürün zenginleşmesine gitmesinin genç talebin artmasında daha etkili olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Çimen H: (2010) İkinci Konut Satın Almada Destinasyon Kalitesinin Etkisi: Alanya Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Danhi, R. (2003), "What is Your Country's Culinary Identity?", *Culinology Currents*, Winter, 4-5.

Doğdubay, M. ve Giritoglu, İ. (2008) "Turistik Ürün Çeşitlendirmesi" içinde Turistik Ürün Çeşitlendirmesi İçinde N.Hacıoğlu ve C. Avcıkurt (Editörler), *Mutfak Turizmi*, ss. 433-456, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Ertuş Y. ve M. Gezmen-Karadağ: (2013) "Sağlıklı Beslenmede Türk Mutfak Kültürünün Yeri" *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi / Gümüşhane University Journal of Health Sciences*; 2(1)

Gökdeniz A., B Erdem, Y. Dinç ve S. Çelik "Gastronomi Turizmi: Ayvalık'ta Yerli Turistler Üzerinde Görgül Bir Araştırma" *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 3/1 (2015) 14-29

Hjalager, A. (2004), "What Do Tourists Eat and Why? Towards a Sociology of Gastronomy and Tourism", *Tourism*, 52 (2), 195-201.

Kılıç, N. (2010). Türk Mutfağının Ege-Akdeniz Karakterinin Kültürel ve Turistik Açından İncelenmesi: Ayvalık Örneği. *Uzmanlık Tezi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Kivela, J. ve Crotts, C.,J. (2006), „Tourism and Gastronomy: Gastronomy“s Influence on How Tourists Experience a Destinastion“, Journal of Hospitality&Tourism Research, 30 (3), ss. 354-377

Lin, Y., Pearson, T., E. ve Cai, L., A. (2011), „Food As a Form of Destination Identitiy: ATourism Destination Brand Perspective“, Tourism and Hospitality Research, 11 (1), ss. 30-48

Tikkanen, İ. (2007), Maslow“s Hierarchy and Food Tourism in Filand: Five Cases, British Food Journal, 109 (9), ss. 721-734.

TURSAB <http://www.tursab.org.tr>

McKrecher, B., Okumuş F., ve Okumuş, B. (2008), „Food Tourism as a Viable Market Segment: It“s All How You Cook The Numbers“, Journal of Travel & TourismMarketing, 25(2), ss.137–148.

Surenkok, A., Bagio, R., ve Corigliano, A., M., (2010), „Gastronomy and Tourism in Turkey: The Role Of ITCs“, Information and Communication Technologies in Tourism, Sayı :15, ss. 567-578.

Yüncü, H. (2010). Sürdürülebilir Turizm Açısından Gastronomi Turizmi ve Perşembe Yaylası. 10. Aybastı-Kabataş kurultayı: Yerel değerler ve yayla turizmi içinde (s. 28-34). Şengel, S. (Edt.) Detay Anatolia Akademik Yayıncılık, Ankara.

KÜLTÜREL BAĞLAMDA RUS VE TÜRK KÜLTÜRÜNDE DİNİ BAYRAMLAR

RELIGIOUS HOLIDAYS IN RUSSIAN AND TURKISH CULTURE FROM A CULTURAL PERSPECTIVE

РЕЛИГИОЗНЫЕ ПРАЗДНИКИ В РУССКОЙ И ТУРЕЦКОЙ КУЛЬТУРЫ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ КУЛЬТУРЫ¹

Muhammed TAŞKESENLİĞİL*

ÖZ

Kültür, bir milletin ortak yaşam tarzıdır. Kültürün en önemli unsurları, gelenek, görenek ve inançlardır. Her milletin sahip olduğu gelenek, görenek ve inançların sosyal yaşama yansıyan yüzü ise bayramlardır.

Dini bayramlar yılın belli bir gününde ve belli bir takvime bağlı olarak kutlanır. Bu özelliklerinden hareketle, kaynağını topluluk hayatından alan dini bayramlar, kolektif bir olgudur.

Bu makalede ilk olarak dini bayramların Rus ve Türk kültüründeki önemine değineceğiz. Daha sonra her iki ülkede yılın belirli dönemlerinde kutlanan bu dini bayramları karşılaştırmalı olarak anlatacağız. Türk kültüründe en önemli dini bayramlar olan Ramazan ve Kurban bayramını ve kandil gecelerinin önemine değinip Rusya'daki Noel, Paskalya, Maslenitsa gibi önemli dini bayramlardan bahsedeceğiz.

Anahtar Sözcükler: Rus ve Türk Kültürü, Dini bayramlar, Hıristiyanlık, İslam İnancı

ABSTRACT

Culture is a nation's public life. The most important elements of culture are traditions, customs and beliefs. Festivals are the reflection face of social life that every nation's traditions, customs and belief.

Religious holidays are celebrated on a certain day of the year and according to a schedule. Because of these properties, religious festivals which takes its source from public life is a collective phenomenon.

In this article firstly we will discuss the importance of religious holidays in Turkish and Russian culture. Then we will explain comparatively these religious festivals celebrated in certain periods of the year in both countries. Referring to the importance of the most important religious holidays of Muslim Ramadan, Feast of sacrifices and Muslim holiday

¹ DOI : 10.17498/kdeniz.919

* Kafkas Üniversitesi Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Arş. Gör. m_taskesenli@hotmail.com

nights in Turkish culture we will talk about the most important religious holidays in Russia such as Christmas, Easter and Maslenitsa.

Key words: Religious festivals, Culture, Christian holidays, Christmass, Easter,

Аннотация

Культура является общественной жизни нации. Наиболее важными элементами культуры являются традиции, обычаи и верования. Фестивали являются отражением лицом общественной жизни, что каждый народ по традиции, обычаи и верования.

Религиозные праздники отмечаются в определенный день года и в соответствии с графиком. Из-за этих свойств, религиозные праздники, которые берет свое начало от общественной жизни является коллективным явлением.

В этой статье во-первых, мы будем обсуждать важность религиозных праздников в турецкой и русской культуры. После этого мы будем объяснять сравнительно эти религиозные праздники праздновали в определенные периоды года в обеих странах. Ссылаясь на важность наиболее важных религиозных праздников мусульманского Рамадана, праздник жертвоприношения и мусульманский праздник ночей в турецкой культуре мы будем говорить о самых важных религиозных праздников в России, таких как Рождество, Пасха и Масленицы.

Ключевые слова: Религиозные праздники, культура, христианские праздники, Рождество, Пасха

Giriş

Dini bayramlar, yeryüzünde yaşayan çeşitli dinlere mensup toplulukların belli bir tarihte, yılda bir kere bir veya birkaç gün sevinç gösterileriyle ve ayinlerle, ritüellerle kutladığı günlerdir.

Dini bayramlar, toplum yapısında gördüğü işlevlere göre “birleştirici, canlandırıcı, eğitici ve mutluluk verici” olmak üzere dört başlık altında toplanabilir:

1. Birleştirici İşlev: Fertleri bir araya getirir. Toplum üyeleri arasındaki dayanışma bağlarını güçlendirip, ortak değerleri pekiştirir. Topluluğun dağınmış yaşayan üyelerini bir araya getirir, topluluğun birliğini sağlar.

2. Canlandırıcı İşlev: Toplumda canlandırıcı, geleneklerin devamını sağlayıcı, inançları tazeleyici ve bu yolla değer yargılarının, törelerin köklenmesine yardım edici özelliği vardır.

3. Eğitici İşlev: Bütün dini bayramlar, fertleri toplum hayatında, toplumun gerekli kıldığı düzen bağı ve ortak değerleri paylaşma gereğini öğretmek için eğitirler.

4. Mutluluk Verici (Rahatlatici) İşlev: Bütün dini bayramlar, kutlayanlarına toplumun bir üyesi olma mutluluğunu kazandırır. Kutlamalar, insanları birlikte eğlenerek baskıdan, gerilimden kurtarır. Bireysel yalnızlıkların ortadan kaldırılmasının yanı sıra, çaresizliklerin azaltılmasına ve giderilmesine fırsat verir.

Türk halk kültüründe dini bayramlar denilince akla gelen ilk isimler Ramazan ve Kurban Bayramlarıdır. Dini bayramların zamanları, güneş takvimine göre değil de, ay takvimine bağlı olarak hesaplandığından, güneş takvimine göre düzenlenmiş olan hayatımızda her yıl aynı günlere rastlanmaz. İki takvim sistemi arasında on gün fark vardır

ve bu yüzden dini bayramlar, her yıl bir öncesine göre on gün daha önce kutlanılır. Ramazan Bayramı üç gün boyunca Kurban Bayramı ise dört gün süresince kutlanır. Türk halk kültüründe bayram kutlamaları resmi tatil günleridir. Bayram kutlama geleneğimizde bu iki bayram kadar olmasa da çeşitli biçimlerde kutlanan bazı özel dini günler vardır. Bu tür özel dini günlerin başında Mevlid, Miraç, Beraat, Kadir Gecesi gibi kandil günleri, Şeb-i Aruz Gecesi ve Ayin-i Cem gibi çeşitli törenler gelir.

Her dinde olduğu gibi, evrensel bir din olan Hıristiyanlıkta da çeşitli dini bayramlar bulunmaktadır. Ancak Hıristiyanlıktaki bu bayramlar, örneğin Yahudilikteki gibi doğrudan Kutsal Kitaba dayanmamaktadır. Bunun yerine bu bayramlar, bizzat Hıristiyanlar tarafından tarihi süreç içerisinde kademeli olarak ortaya konmuştur. Bu çerçevede, İsa'dan kısa bir süre sonra onun hayatındaki önemli olayları anmaya yönelik bazı kutlamalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Önceleri sadece, İsa'nın hayatındaki çok önemli bir-iki olayı anmaya yönelik olarak başlatılan bu kutlamalar, sonraki yüzyıllarda gittikçe artarak İsa'nın hayatındaki hemen hemen her önemli olayı kapsar hale gelmiştir. Böylece günümüz Hıristiyan Kilisesinde İsa'yla ilgili olarak kutlanan bayramların tamamı, zaman içerisinde kademeli olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede İsa'nın doğumu, çarmıhta ölümü, dirilişi ve göğe yükselişi gibi olaylar Hıristiyanların hayatında gittikçe önem kazanarak her yıl düzenli biçimde kutlanmaya başlanmıştır. (Katar 2001: 8)

İsa'yla ilgili bu bayramların kutlanmaya başlanmasından bir süre sonra, Meryem Ana ve çeşitli Hıristiyan azizleriyle ilgili bayramlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Önceleri oldukça az olan bu tür kutlamaların sayısı zamanla gittikçe çoğalmış ve bu artış günümüze kadar artarak devam etmiştir. Tarihi süreç içerisinde ortaya çıkan bu bayramların çok az bir kısmı Hıristiyan toplumunun ilk dönemlerine kadar uzanmakta, diğerlerinin ise daha sonraki yüzyıllarda, hatta yakın dönemlerde ortaya çıktığı belirtilmektedir. Hıristiyan Kilisesi bu bayramları kutlayarak Hıristiyan toplumunun, İsa'yı takip eden bu seçkin insanları kendilerine örnek şahsiyetler olarak almalarını sağlamaya çalışmaktadır." (Katar 2001: 9)

Rusya'da Hıristiyan kilisesinin dini yıl anlayışı içerisinde İsa'yla ilgili kutlanan bu bayramların ilki, İsa'nın Dirilişi (Рождества Христова, Nativity of Christ) yani Paskalya bayramıdır. Paskalya, Hıristiyanlıktaki en eski ve en önemli bayramdır. İsa'nın çarmıha gerildikten sonra 3. günde dirilişi kutlanır.

Doğu ve Batı kiliseleri arasında farklılıklar olmakla beraber, Paskalya dönemi yaklaşık olarak Mart sonundan Nisan sonuna kadar olan dönemdir. Her sene sabit bir tarihte gerçekleşmeyen ve dünya kiliselerinin çoğunda Pazar günü kutlanan Paskalya günü Kıyam Yortusu, Diriliş Pazarı ya da Diriliş Günü olarak da adlandırılır. Paskalya'nın yanı sıra Rusya'da her yıl farklı zaman dilimlerinde kutlanan diğer dini bayramlar da şunlardır: Hz. İsa'nın Dirilişi Bayramı (Рождество Христово, Christmas Day) Paskalya Bayramı (Пасха праздник, Easter feast) Palmiye Pazarı Bayramı (Вербное Воскресение, Palm Sunday), Paskalya Öncesi Perşembe ya da Büyük Perşembe Bayramı (Чистый Четверг, Maundy Thursday), Hz. İsa'nın Göğe Yükselişi Bayramı (Вознесение Иисуса Христа на небо) Meryem Ana'nın Göğe Alınması Bayramı (Вознесение Девы Марии, Ascension of Virgin Mary), Maslenitsa (Масленица).

Rus kültürü ve Türk kültüründeki dini bayramlara ve bu bayramların önemine kısaca değinmeye çalıştık. Makalemizin bundan sonraki bölümlerinde ise Rus ve Türk kültüründe çok önemli bir yere sahip olan dini bayramların özelliklerini ve bu bayramların toplumlar için taşıdıkları değerleri anlatmaya çalışacağız.

1. Rus Kültüründe Dini Bayramlar

1.1. Hz. İsa'nın Dirilişi Bayramı (*Рождество Христово, Christmas day*)

Hıristiyan kilisesinin dini yıl anlayışı içerisinde İsa'yla ilgili kutlanan bu bayramların ilki Noel ve Noel' e hazırlık mahiyetindeki Advent dönemidir. Advent, Latince "varma, gelme, geliş" anlamlarına gelen "adventus" tan gelmektedir. Terim olarak ise Adventin iki anlamı bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, İsa'nın yaklaşan doğum gününü bekleyiş, onun doğumuna hazırlanma; ikincisi ise İsa'nın kurtarıcı ve yargılayıcı olarak büyük bir kudretle ahir zamanda tekrar gelişini ifade etmektedir. İsa'nın doğumuna manen hazırlanmak için teşkil edilen Advent dönemi, Noel tarihinden önceki dördüncü Pazar gününde başlamaktadır. Bu dönem aynı zamanda Kilise takviminin de başlangıcını oluşturmaktadır. Advent dönemi, Noel'e kadar uzanmakta ve daima dört Pazardan oluşan bir süreyi ihtiva etmektedir. Başlangıç günü tam sabit olmayan bu devrenin ilk günü, yani Advent Pazarı, 27 Kasım ile 3 Aralık arasındaki yedi günlük tarihten birine rastlamaktadır. (Sullivan 1985: 199) Advent dönemini, İsa'nın doğumunun kutlanması olan Noel takip etmektedir. Eskiden Noel kutlamalarına büyük önem verilmekte ve her Hıristiyan'ın bu uygulamalara katılması gerekli görülmekteydi. Bu amaçla Ortaçağda oldukça ayrıntılı törenler icra edilmekteydi. Bu çerçevede, İsa'nın doğum gününden önceki gün oruç tutulmakta, İsa'nın doğum anı olarak kabul edilen gece yarısı çeşitli dua ve ilahilerle beklenmekteydi. (Sullivan 1985: 205)

Günümüzde ise Noel kutlamaları eski öneminden çok şey kaybetmiştir. Artık birçok Hıristiyan İsa'nın doğum günü öncesinde oruç tutmamakta ve onun doğum anını beklemeye yönelik gece ayinine katılmamaktadır. Bu bağlamda Katolik Kilisesi de eskinin katı uygulamalarında değişiklikler yapmış ve örneğin İsa'nın doğum gününden önce tutulan oruç uygulamasını kaldırmıştır. Bu orucun yerine ise Noel arifesinde riayet edilen kısa süreli bir perhiz konmuştur. Dolayısıyla, günümüzde İsa'nın doğumunu kutlamak amacıyla yapılan uygulamaların çoğu, sadece birer gelenek şeklinde devam etmektedir. Bu gelenekler çerçevesinde Noel gününde güzel kıyafetler giyilmekte, pahalı dekorasyonlar kullanılmakta, sunaklar binlerce ışıkla ışıklandırılmaktadır. (Sullivan 1985: 205-206)

1.2. Paskalya Bayramı (*Пасха праздник, Easter feast*)

Hıristiyanlıkta Hz. İsa'nın çarmıha gerilerek öldürüldükten sonra yeniden dirilişi inancıyla ilişkili bir bayramdır. Hıristiyanlığın ortaya çıkışıyla birlikte "pascha" Hz. İsa'nın insanlığın günahı için kendini feda ederek çarmıhta öldürülmesi ve sonra yeniden dirilmesi inancıyla özdeşleştirilmiş ve bunun anısına yapılan kutlamayı ifade etmeye başlamıştır.

İsa'nın doğumu devresinde yapılan kutlamalardan sonra onun öldükten sonra dirilişi anısına yapılan Paskalya dönemi kutlamaları başlamaktadır. Paskalya devresi içerisinde yer alan bayramlar, ayın hareketlerine göre belirlendiği için bu bayramların başlangıç tarihleri her yıl değişmekte ve yeniden belirlenmektedir. (Katar 2001: 16)

Bu dönem içerisinde yer alan bayramlar Paskalyaya hazırlık devresi olan Lent dönemi ile Paskalya gününden sonra gelen elli günlük Paskalya devresi içerisinde kutlanmaktadır.

Lent; Kilisenin, insanların günahattan kurtulmak için özel bir faaliyet ve çaba göstermeye çağırıldığı Paskalya öncesindeki kefarete dönemini ifade etmektedir. Bu dönem, baharda tabiatın kendisini yenilediği gibi, insanın da kendi hayatını daha güzel olana dönüştürme ve manen yenilenme çabasını sarf etmesi gereken kırk günlük bir oruç ve manevi arınma zamanı olarak kabul edilmiştir. Önceleri Hıristiyan adaylarını vaftize hazırlamak için teşkil edilmiş olan bu dönemin ana gayesi; insanın günahlardan arınarak Paskalyaya manen hazırlanmasını sağlamaktır. Bir pişmanlık ve nedamet devresi olan Lent döneminde,

rahiplerin kıyafetleri, üzüntüyü sembolize etmek amacıyla bu dönemin üç hafta öncesinden başlayarak, pişmanlığın sembolü olan mor kıyafetlerle değiştirilir. (Sullivan 1985: 210)

Hıristiyan geleneğinde Paskalya kutlamasının tam olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte kaynaklarda Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarından itibaren başladığı ve Milan Fermanı'na kadar Hıristiyanların yegâne önemli kutlamasını teşkil ettiği belirtilmektedir. <http://www.fizan.net/paskalya.html> (12.05.2014) Diyanet İslam Ansiklopedisi, cilt 34, s.181. Paskalya maddesi.

Buna göre en geç II. yüzyılın ilk yarısında Doğu kiliseleri tarafından benimsendikten sonra aynı yüzyılın ikinci yarısında Roma kilisesine geçmiştir.

Yeni Ahid'de, ilk Hıristiyan toplumunun, Yahudi anlayışına göre haftanın ilk gününü teşkil eden pazar gününü "Rabb'in günü" olarak adlandırdığına dair ifadeler mevcuttur. Bu çerçevede, muhtemelen Hz. İsa'dan kısa bir süre sonra bu yeni inancın mensuplarının İsa'nın diriliş günü olarak kabul ettikleri pazar gününde bir araya gelip onun son akşam yemeğini seremonik biçimde tekrarladıkları anlaşılmaktadır.

1.3. Palmiye Pazarı Bayramı (*Вербное Воскресение, Palm Sunday*)

İsa'yla ilgili bu törenler onun, Palm Sunday (Palmiye Pazarı) günü Kudüs'e büyük bir törenle girişinin anılmasıyla başlamaktadır. Bugün rahip ve maiyetindeki din adamları mabede girerken kilise korosu "Davud' un oğluna hosanna; Rabbin adıyla gelen mukaddes olsun. Ey İsrail kralı: yücedekine hosanna" şeklindeki ilahiyi okur.

İsa'nın Kudüs'e bu gelişinde halk, onu palmiye dallarını coşkuyla sallayarak karşıladığı için, bugün yapılan ayinlerde de palmiye ve zeytin dalları kullanılır. Rahip bu kutsamayı yaparken, sadece İsa'nın Kudüs'e girişindeki karşılama esnasında kullanılan palmiye dallarını değil, aynı zamanda Nuh Tufanı'nın sonunda güvercinin, tufanın bittiğinin ve Tanrı ile insan arasında yeni bir barışın tesis edildiğinin sembolü olarak Nuh'a getirdiği zeytin dalını da kutsadığını ifade eder. Kutsanan bu dallar cemaate dağıtılır ve bir tören alayı oluşturulur. Ayini yöneten rahipler ile koro mensuplarının da içinde bulunduğu bu tören alayı, sunağın tam karşısında yer alan batı kapısından çıkarak kilisenin kapısı önünde toplanır ve çeşitli ilahiler eşliğinde, İsa'nın Kudüs'e girişini temsil eder şekilde tekrar kiliseye girer. (Sullivan 1985: 143-144)

1.4. Büyük Perşembe Bayramı (*Чистый Четверг, Maundy Thursday*)

Maundy Thursday olarak adlandırılan Perşembe günü, İsa'nın çarmıh süreci öncesinde yapmış olduğu önemli bazı uygulamaların anıldığı ve tekrarlandığı bir günün oluşturmaktadır. "Kutsal" ya da "Büyük Perşembe" denilen bu Perşembe gününde İsa'nın on iki havarisıyla yediği son akşam yemeği ve bu yemek esnasında tesis ettiği evharistiya (*Ekmek Şarap Ayini*) için törenler icra edilmektedir. http://en.wikipedia.org/wiki/Maundy_Thursday (13.05.2014)

Kutsal Perşembe günü yapılan ayinde, özellikle ayinin başında Lent döneminin (Paskalya öncesindeki kefaret dönemi) geneline hakim olan keder ve matem yerine, bir neşe ve coşku bulunmaktadır. Bugün için rahipler keder ve matem simgesi olan mor kıyafetler yerine neşe ve sevincin simgesi olan beyaz kıyafetlerini giyerler. Neşe ve sevincin sembolü olarak kabul edildikleri için Lent dönemi boyunca okunmayan "Gloria in Excelsis" (Yücelerde olan Tanrı'ya hamt olsun) ilahisi coşkuyla okunurken çanlar ve kilise orgu neşeyle çalınır.

1.5. İsa'nın Göğe Yükselişi Bayramı (*Вознесение Иисуса Христа на небо, Feast of the Ascension of Jesus*)

İsa'nın göğe yükselişi, Hıristiyanlıkta İsa'nın Tanrının oğlu olarak babasının yanına geri çekilmesi olarak bilinir. Paskalya'dan 39 gün sonra, Paskalya orucundan ise 40 gün sonra kutlanır. Bu yüzden bu bayram daima Perşembe gününe denk gelir. Bu şekilde en erken 30 Nisan'da, en geç 3 Temmuz'da kutlanır. Hıristiyan öğretisindeki miraç günlerinden biridir. İsa'nın öldükten 3 gün sonra dirildiğine ve birçok insana görüldükten sonra, 40.günde havariilere görünüp, göğe babasının yanına yükseldiğine inanılır. http://en.wikipedia.org/wiki/Ascension_of_Jesus (15.05.2014)

1.6. Meryem Ananın Göğe Alınması Bayramı (*Вознесение Девы Марии, Ascension of Virgin Mary*)

Hıristiyan Kilisesinin Meryem Ana ile ilgili kutlamalarından biri de Ağustos ayı içerisindeki "Meryem Ananın Göğe Alınması Bayramıdır." Katolik Kilisesinin, 1 Kasım 1950 yılında yaptığı açıklamaya göre Meryem'in bedeni, onun ölümünden sonra çürümekten korunmuş ve kısa bir süre sonra göğe alınarak ruhuyla bütünleşmiştir. Bu anlayışla Kilise, 15 Ağustos'u, Meryem'in göğe alınması bayramı olarak kutlamakta ve bu bayramı, Meryem'le ilgili en önemli kutlamalardan biri olarak kabul etmektedir. Bu nedenle de bu bayramda pek çok Hıristiyan ülkesinde, özellikle Meryem'le bir ilişkisi olduğuna inanılan, Fatima, Lourdes ve Efes gibi yerlerde çeşitli törenler yapılmaktadır. http://en.wikipedia.org/wiki/the_ascension_of_virgin_mary (15.05.2014)

1.7. Maslenitsa (*Масленица, Maslenitsa*)

Maslenitsa kavram işaretleri yağ anlamına gelen maslo kelimesinden türetilmiştir. Nitekim sözcük maslennaya (yağlı) sıfatına /-itsa/ ekinin getirilmesi ile ortaya çıkmıştır.

"Verimlilik Tanrısı Veles"le de ilgili olan Maslenitsa, kış mevsiminin bitip güneşin yüzünü göstermesi, yavaş yavaş baharın gelmesi, baharla birlikte her şeyin yenilenmesi, canlanması sebebiyle kutlanır. "Halk Bayramı" da denilen bu bayrama, Hıristiyanların Slavyen Halklar arasında kabul edilmesinden sonra, farklı bir kimlik kazandırılmış ve Hıristiyanlıkla ve Hz. İsa'nın yeniden doğuşuyla irtibatlandırılmıştır. (Alyılmaz 2009: 30-31)

Maslenitsa, Ortodokslar'ın Büyük Oruçlar'ı öncesinde, Paskalya'ya 7 hafta kala, 3-9 Mart günleri arasında kutlanır ve her zaman pazartesi günü başlar. Uzun ve çetin geçen kış mevsimi yüzünden bunalan, yaşamları sıradanlaşan Ruslar, Maslenitsa'ya birkaç gün (bir hafta) kala olağanüstü bir hazırlık, gayret ve heyecan içinde görülürler. Soğukların tesirini yitirmeye; havaların yavaş yavaş ısınmaya yüz tuttuğu bugünlerde Rusların yaşadığı ortamla ve doğayla ilgisi de artmaya başlar. Onlara farklı milletlerden ve inanışlardan olmalarına rağmen uzun yıllar bir arada yaşayan komşuları da eşlik ederler. (Alyılmaz 2009: 31)

Maslenitsa bayramının her günün kendine göre bir adı vardır. Kökleri yüzyıllar öncesine dayanan bu bayramın ilk günü Pazartesi'nin adı "karşılama"dır. Bu günde bliniler yapılır ve fakirlere dağıtılır. Akraba ve komşulara ziyaretlere gidilir. Salı'nın adı "cılve"dir. Cılve gününde erkekler kızları kızaklarla kaymaya ve blini ziyafetine davet ederler. Tüm ülkede, iyi kaynanaların damatlarını blini ile beslediği Çarşamba'nın adı "ağzının tadını bilen" dir.

Perşembe "sefahat" günüdür. Bu gün neşe ve sofraya ziyafetinin doruğuna ulaşıldığı gündür. Sofralar ev yapımı şarap ve votkalar ile donatılır. Yarışmalar düzenlenir. Çocuklar

ve gençler çuçelo denilen samandan yapılan korkuluğu maniler ve şarkılar eşliğinde sokak sokak gezdirebilir. En güzel giysileri giydirilen çocuklar ev ev dolaşarak ev sahiplerine maniler söyler ve cömertliklerini överler.

Cuma “kaynana akşamı”dır. Bu sefer de damatlar kaynanalarına büyük bir hürmetle blini ikram eder. Cumartesi “görümceler günü”dür. Genç gelin bu günde görümcesini arkadaşları ve akrabaları ile birlikte akşam oturmasına davet eder. Bu misafirlik genç gelin için tam bir sınav niteliğindedir. Gelin ayrıca bu günde görümcesine hediye armağan etmek zorundadır. Pazar günü ise artık “uğurlama” günüdür. Kışın bitişini sembolize eden çuçelo yakılarak yılın bereketli geçmesi için külleri toprağın altına gömülür. Akşam akrabalar ailenin en büyüğünün evinde toplanır. Bu günde herkes birbirinden helallik alır, dargınlıklara son verilir. İnsanlar pazartesi gününe temiz bir kalp ve hafif bir ruhla başlamış olur.

2. Türk Kültüründe Dini Bayramlar

Dini bayramlar, insanların sosyal hayatını canlandırmakta, insanları bir araya getirmektedir. Uzak yakın tüm akrabalar, tanıdıklar ve komşular bayram vesilesi ile görüşüp bayramlaşır ve özlem giderirler. Dini bayramlarda çalışmaya ara verilir, resmi tatillerin olmasıyla birlikte insanlar yakınları, komşuları ile sosyal ilişki kurma, birlikte vakit geçirme imkânına sahip olurlar. İnsanlar bir araya gelerek bir yandan geleneklerini, örf-adetlerini yerine getirirken bir yandan da olumlu sosyal ilişkiler kurarak sosyalleşme ve toplumsal yaşama ilişkin katkılarda bulunurlar.

Dini bayramların en önemli ortak noktası, “toplama” ve “eğlenme” özelliğidir. Eğlence; Bu folklorun dört temel işlevinden biri olarak gelenekleri oluşturan, şekillendiren ve değiştiren özelliklere sahiptir. Dini bayramlarda gerçekleştirilen geleneklerin de temel çıkış noktası eğlenmektir. Günümüzde dini bayramlarda devam eden kutlama, bayramlaşma, ziyaret, anma ve oyun kavramlarının hepsi eğlence içeriklidir. Bu bayramlarda gerçekleştirilen eğlenceler o kadar etkilidir ki kimi yörelerde dini bayramların ismi gerçekleştirilen kutlama ile birlikte anılmaktadır. Bu durumun en genel örneği, Ramazan Bayramı'nın Şeker Bayramı olarak adlandırılmasıdır. Bu bayramda çocukların hep birlikte ev ev gezerek şeker toplaması, gelen misafirlere şeker ve tatlı ikram edilmesi gibi gelenekler bayramın ikinci ismi hâline gelmiştir. (Yüksel 2011: 3-4)

Türk halk kültüründe dini bayramlar denilince akla ilk gelenler Ramazan ve Kurban Bayramlarıdır. Bunların yanı sıra önemli gün ve geceler de vardır. Bu önemli geceler Kandil Geceleri adını almaktadır. Cuma Günü de İslam inancında ve Türk kültüründe önemli bir gündür. Bu gün ve geceler vesilesiyle kardeşlik ve dayanışma duyguları pekişir ve sosyal yardımlaşma ve yakınlaşma artar. Makalemizin bundan sonraki kısmında Türk kültürü ve İslam inancındaki bu dini bayramların yanı sıra bu önemli gün ve geceler hakkında da önemli bilgiler vereceğiz.

2.1. Ramazan Bayramı (*Праздник Рамадан, Feast of Ramadan*)

Ramazan bayramı, bir aylık oruçtan sonra yeme-içmenin ve her türlü helal nimetten yararlanmanın mubah olduğu; Müslümanların eğlenip birbirlerini ziyaret ettikleri, hediyeleştikleri; çocukların, fakirlerin ve kimsesizlerin sadaka verilerek sevindirildiği; kısaca İslâmî kardeşliğin toplumun her kesiminde canlı olarak yaşandığı; bütün bunlarla birlikte Allah'a karşı da sorumluluklarının bilinciyle topluca namaz kılıp birbirine nasihat ettikleri sevinç günleridir. Ramazan bayramında yapılması vacip olan fitir sadakası vermek, bayram namazı kılmak gibi ibadetlerin yanında sünnet, müstehap olanları da vardır. Ramazan'ın ilk gününde oruç tutmak ise haramdır.

Ramazan bayramı, Ramazan ayının sonunda kutlanan üç günlük bayramdır. Ramazan bayramının kutlanma nedeni, aynı ayda, topluca tutulan oruçların ve diğer ibadetlerin sonucunda elde ettiğimiz sevaplardır. Bu bayramda herkes birbirini kutlar, çocuklar en güzel şekilde giydirilir; yanaklarından öpülür; ceplerine harçlıklar konur; şeker ve çikolatalar ikram edilir. Büyükler de birbirine sarılır; küslükler unutulur; tatlıya bağlanır. <http://www.dinibil.com/> dini bayramlar (15.05.2014)

2.2. Kurban Bayramı (*Праздник жертвы, Feast of sacrifices*)

Kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'de yazan bilgilere göre ilk "kurban" tecrübesi Hz. İbrahim zamanına uzanmaktadır. Allah'a oğlu olması için yakaran Hz. İbrahim'in oğlu olması halinde onu Allah'a kurban edeceğini söylemesi üzerine kendisine yapılan büyük bir imtihan olarak karşımıza çıkmıştır. Nitekim Hz. İbrahim'in dilekleri kabul olur ve bir oğlu olur. Ahde vefa gösterip oğlunu Allah yolunda kurban etmek üzereyken kendisine Allah tarafından vahiy meleği Cebrail (a.s) ile birlikte bir koç gönderilir ve kendisine Allah yolunda oğlu yerine bu koçu kesmesi emredilir. Bu durum, Allah'a olan sevginin ve bağlılığın bir işareti olarak kuşaktan kuşağa günümüze kadar gelmiştir.

Kurban kesmek, maddi gücü yerinde olan kişilere farz kılınmıştır. Bu vazife aslında toplumsal yardımlaşma seferberliğine bir çağrıdır. Kurban bayramı, maddi imkânsızlıklar yüzünden "et ve et ürünleri" ihtiyacını karşılayamayan kişiler için en azından senede bir kez bu ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri adına iyi bir fırsattır.

Toplumsal ve sosyal açıdan önemli bir yere sahip olan Kurban bayramında yoksul insanlara, muhtaç ve kimsesizlere yardım eli uzatılmak suretiyle, insanlık ve Müslümanlık görevleri de yerine getirilmiş olur.

2.3. Kandil Geceleri (*Мусульманских праздничных ночей, Muslim holiday nights*)

Bilindiği gibi hemen her toplumda gerek örfi gerekse dini yönlerden önemli sayılan günler, geceler ve aylar vardır. Bu zaman dilimlerinde, meydana geldiği varsayılan ya da gerçekten meydana gelmiş olan bir takım olaylar sebebiyle çeşitli törenler, kutlamalar veya yas törenleri yapıla gelmiştir. Dayandıkları olayların ve sebeplerin tarihi realitelere uygunlukları tam olarak tespit edilemeyip tartışılrsa da, bu tür zaman dilimlerinin toplumların hayatında önemli birer ritüel haline geldikleri gerçektir. Bunlar ortak değerlere sahip toplulukların sosyal ve kültürel hayatlarını canlı tutan unsurlardır.

Ülkemizde kandil geceleri diye bilinen geceler; Rebiülevvel ayının on ikinci gecesini olan Mevlid, Recep ayının ilk cuma gecesini olan Regaib, yine Recep ayının yirmi yedinci gecesini olan Miraç, Şaban ayının on beşinci gecesini olan Berat ve Ramazan ayının yirmi yedinci gecesini olan Kadir Gecesidir. Bu geceler Osmanlılar döneminde II. Selim zamanından başlayarak, minarelerde kandiller yakılarak duyurulup kutlandığı için "Kandil" olarak anılmaya başlamıştır. (Bozkurt 2001:300) Kandillerle ilgili birçok gelenek oluşmuştur. Kandil helvası, kandil simidi, daha yeni dönemde çikolata ve şekerleme dağıtmak adet olmuştur. Kandil öncesi oruç tutmak da adetlerimiz arasında yer alır.

2.3.1. Mevlid Kandili (*Ночь рождения Мухаммеда, Night birth of Muhammad*)

Mevlid gecesini, İslam dininde önemli bir yere sahip olan bir gündür. Mevlid, Arapça kökenli bir kelimedir. Manası ise doğum zamanıdır. Yani Mevlit Kandili, Hz. Muhammed'in dünyaya teşrif ettiği gündür.

Peygamber Efendimizin doğumunu ve doğum gününde yaşananları anlatan yapıtlara da mevlid denir. Bilinen tarihe göre Peygamber Efendimiz Hicri 12 Rebiülevvel'de dünyaya gelmiştir. Ancak bizim kullandığımız takvimin miladi takvim olması itibarıyla

Peygamberimizin doğum tarihi 20 Nisan 571'dir. Peygamberimizin dünyaya geldiği gün, İslam dini için şerefli ve kıymetli bir gündür. Bu nedenle her 20 Nisanın geçtiği hafta, Kutlu doğum haftası olarak değerlendirilir. O günlerde Peygamber Efendimize mevlitler okunur, bilmeyenlere Peygamber Efendimiz anlatılır.

2.3.2. Regaib Kandili

Regâib Kandili, Hicri takvimin Recep ayının ilk Cuma gecesine denk gelen kandil gecesidir. Kökü "arzulamak, meyletmek" anlamlarına gelen Regaib sözcüğü Kuran'da geçmez. Bu geceye Regaib gecesi ismini melekler vermişlerdir. Bu kandilin İslam kültüründe diğer kandiller gibi önemli bir yeri vardır. Allah bu kutsal gecede inananlara türlü ikramlar sunar. Bu güne hürmet edenleri ve bu günü ibadetle geçirenleri günahlarından azat eder. Bu kutsal gecede edilen dualar kabul edilir, yapılan ibadetler ve iyilikler karşılık bulur. http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/regajib_kandili (16.05.2014)

2.3.3. Miraç Kandili (*ночь вознесения Мухаммеда, night ascension of Muhammad*)

Miraç, Arapçada merdiven, yukarı çıkmak, yükselmek anlamlarını dile getirir. İslam'da Hz. Peygamber'in göğe yükselerek Allah'ın huzuruna kabul edilmesi olayıdır. Olayın iki aşaması vardır: Birinci aşamada Hz. Muhammed, Mescid-i Haram'dan Kudüs'e götürülür. İkinci aşamayı ise Hz. Muhammed'in Allah'a yükselişi oluşturur. Miraç olarak anılan bu yükselme olayı Kur-an'da anılmaz, ama çok sayıdaki hadis bu olayı ayrıntılı bir şekilde anlatır. <http://samil.ihya.org/ansiklopedi/mirac.html> (16.05.2014)

Miraç olayının gerçekleştiği gece Müslümanlarca Kadir gecesinden sonra en kutsal gece sayılmış ve bu gecenin ibadetle ihyası gelenekleşmiştir. Osmanlılar döneminde, camiler kandillerle donatıldığı için Miraç kandili olarak anılan geceyi izleyen gün, cami ve tekkelerde Miraç olayını anlatan ve Miraciye adı verilen şiirlerin okunması dinleyenlere süt ikram edilmesi de bir gelenektir.

2.3.4. Berat Kandili

Berat Arapça berâet kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. Berâet, "iki şey arasında ilişki olmaması; kişinin bir yükümlülüğün kurtulması veya yükümlülüğünün bulunmaması" anlamına gelir. Şabanın on beşinci gecesinde Müslümanların Allah'ın affı ve bağışlaması ile günah yükünden kurtulacağı umularak bu geceye Berat gecesi denmiştir. Berat gecesi için Arapça eserlerde "şabanın ortasındaki gece", "mübarek gece", "rahmet gecesi" manalarına gelen terkipler kullanılmaktadır. <http://www.fizan.net/berat-gecesi.html> Diyanet İslam Ansiklopedisi 2001: 475 (16.05.2014) Berat gecesi Müslümanlarca kutsal sayılmış, bu gecenin diğer gecelerden farklı bir şekilde geçirilmesi, bu gecede daha fazla ibadet edilmesi âdet halini almıştır.

2.3.5. Kadir Gecesi (*Ночь предопределения, night of predestination*)

Kadir Gecesi İslam inancında, Ramazanın 27. gecesi, Kuran'ın gökten yeryüzüne indirilmeğe başlandığı gecedir. O gece Kandil gecelerinden biridir. İslam inancına göre, Kadir gecesinde bir yıllık işler takdir edilir, meleklerle Cebrail o gece yeryüzüne inerler. O gecede yapılan ibadetler bin yıllık ibadetten üstün sayılır.

Müslümanlar, Kadir Gecesinde kaza namazlarını kılar, nafile ibadetler yapar; yaptıkları hata ve günahlarını düşünür; pişmanlık duyar ve tövbe ederler. Geceyi idrak edenler, birbirlerinin kandillerini kutlar, ihtiyaç sahibi kimselere yardımda bulunurlar.

2.3.6. Aşure Günü (*День ашура, Day of ashura*)

Aşure Günü, Hicri senenin ilk ayı olan Muharrem ayının onuncu günüdür. Muharrem ayı, Kuran-ı kerimde kıymet verilen aylardan biridir. Aşure bu ayın en kıymetli günüdür. Allah, birçok duaları bugün kabul etmiştir. Hz. Adem'in tövbesinin kabulü, Nuh'un (a.s) gemisinin tufandan kurtulması, Yunus'un (a.s) balığın karnından çıkması Aşure günü olmuştur. İbrahim (a.s) Nemrud'un hazırlattığı ateşte o gün yanmadı. Aşure gününde İdris (a.s) diri olarak göğe çıkarıldı. Yakup (a.s) o gün oğlu Yusuf'a kavuştu ve gözleri açıldı. Eyüp (a.s) iyileşti, Musa (a.s) Kızıldeniz'den geçti fakat Firavun ve askerleri Kızıldeniz'de boğuldular. İsa (a.s)'ın doğumu, Yahudilerin elinden kurtulup göğe çıkarılması gibi hadiselerin tümü Aşure günü gerçekleşmiştir. İslam inancında bu önemli gün bir bayram havasında kutlanır. Evlerde aşure çorbası pişirilip komşulara dağıtılarak kardeşlik ve dayanışma bu vesileyle daha iyi pekişmiş olur. [http://www.turkcebilgi.com/Rehber Ansiklopedisi](http://www.turkcebilgi.com/Rehber-Ansiklopedisi) (17.05.2014)

2.3.7. Cuma Günü (*Пятница, Friday*)

Cuma günü, Müslümanların toplanma ve kaynaşma günleridir. İnsanların, kişisel işlerinin yoğunluğu nedeniyle birbirlerini görmekte zorlandıkları büyük şehirlerde, Cuma namazı buluşma ve kaynaşma için anlamlı bir neden olmaktadır. Bunun farkında olanlar; kişisel programlarını Cuma namazına göre ayarlar.

Cuma gününün kutsallığı konusunda Allah (c.c) şöyle buyurur: Ey iman edenler, Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah'ı anmaya koşun. Alışverişi bırakın. Bilseniz bu sizin için daha iyidir. Namaz bitince yeryüzüne dağılın. Allah'ın lütfünden rızık isteyin. Allah'ı çok anın ki mutluluğa erişesiniz.(Cuma 9-10)

Cuma namazı; sosyal dayanışma ve kaynaşmaya, birlik ve beraberliğe, İslâmî bilgilenme ve bilinçlenmeye vesile olan bir ibadettir. İslam inancında Cuma günleri insanlar bir bayram coşkusu içerisinde olur. Camiye gitmeden önce güzel ve temiz elbiseler giyilir, güzel kokular sürülür, birbirini tanıyan tanımayan insanlar selamlaşır, hasbihal ederler. Cami çıkışı yoksul ve kimsesizler için yardım toplanır. Konu komşu öğle yemeklerinde bir araya gelir. Yüzlerde gülümseme hâkim olur, insanlar arasında dostane ilişkiler hasıl olur.

Sonuç

Araştırmanın bulgularına göre, teknolojik gelişmeler ve köyden şehirlere verilen göçün bayram geleneklerini olumsuz etkilemesine rağmen çoğu ailenin gerek buldukları yerde gerekse göçtüğü ilçe ve köylere giderek bayramlarını geleneklerine uygun geçirdikleri, bu özel günlerde yakınların hediyeleştiği, akraba ve komşu ziyaretlerinde bulunarak olumlu insan ilişkilerinde buldukları tespit edilmiştir.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre, Rus ve Türk kültüründe insanların bu dini bayramları coşkuyla karşılamaları, birtakım ön hazırlıklar yapmaları, o güne özgü temiz ve şık kıyafetler giymeleri, ikram, bayram namazından sonra toplu bayramlaşma, şeker toplama, sosyal yardımlaşma, akraba ve dost ziyaretleri gibi birtakım olumlu ilişkilerin hem geleneklerin yaşatılmasına hem de sosyal yaşama olumlu katkılar sağladığı yönündedir.

Çalışmada ayrıca Rus ve Türk kültüründe dini bayramların insan ilişkilerini güçlendirmede etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bu özel günlerin manevi duyguların güçlenmesine, birlik, beraberlik ve kardeşlik bağlarının kuvvetlenmesine, yardımlaşma ruhunun artmasına, dargınlık, düşmanlık, çekişme ve ayrılıkların giderilmesine, akraba, komşu ve büyüklerin ziyaret edilmesine, kısacası her türlü insani ve ahlaki değerlerin

kazanılmasına etki ettiği görülmüştür. İnsanlar arasındaki hediyeleşme, toplu yenen yemekler ve yapılan ikramlar sosyal yaşama ve bireylerin sosyalleşme sürecine olumlu katkılar sağlamıştır. Her iki kültürde de dini bayramların ve önemli gün ve gecelerin hem geleneklerin, örf ve adetlerin yaşatılması hem de insan ilişkileri konusundaki duyarlılığın gelişmesine katkı sağladığı ve toplumsal barış ve bireylerin sosyalleşme süreci üzerine olumlu etkiler yaptığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

ALYILMAZ, Semra. Maslenitsa ve Nevruz Bayramları Arasındaki İlişki. (y.y.y) Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 2/7 Spring 2009, 30-31

BOZKURT, Nebi. “Kandil”, Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA). İstanbul, 2001

GÜLŞAH, Yüksel. Dini Bayramları Kutlama Gelenekleri ve Bu Geleneklerin İnsan İlişkilerine Etkisi. (y.y.y) Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı: 26, Eylül-Ekim 2011, 3-4

KATAR, Mehmet. Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma. (y.y.y) Dini Araştırmalar Dergisi, Ocak-Nisan, c.3, 2001, s.8

SULLIVAN, Watts. the Concise Oxford Dictionary of the Christian Church. London 1985, 562; Dictionary of Religions,.Edited by John R. Hinnells, G. Britain 1984

[http://www.kulturelbellek.com/bayramlar ve törenler](http://www.kulturelbellek.com/bayramlar-ve-torenler) (10.05.2014)

<http://www.fizan.net/paskalya.html> Diyanet İslam Ansiklopedisi. (y.y.y) cilt 34, s.181. Paskalya maddesi. (12.05.2014)

http://en.wikipedia.org/wiki/Maundy_Thursday (13.05.2014)

http://en.wikipedia.org/wiki/Ascension_of_Jesus (15.05.2014)

[http://en.wikipedia.org/wiki/the ascension of virgin mary](http://en.wikipedia.org/wiki/the_ascension_of_virgin_mary) (15.05.2014)

[http://www.dinibil.com/ dini bayramlar](http://www.dinibil.com/) (15.05.2014)

[http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/ regaib kandili](http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/regaib-kandili) (16.05.2014)

<http://samil.ihya.org/ansiklopedi/mirac.html> (16.05.2014)

[http://www.turkcebilgi.com/Rehber Ansiklopedisi](http://www.turkcebilgi.com/Rehber-Ansiklopedisi) (17.05.2014)

<http://www.fizan.net/berat-gecesi.html>. Diyanet İslam Ansiklopedisi. (y.y.y) 5. Cilt, 475 (12.05.2014)

**RUSYA FEDERASYONU ve TÜRKİYE'DE
ENGELLİLERİN GENEL SOSYO-EKONOMİK GÖRÜNÜMLERİ**

**THE SOCIO-ECONOMIC CASE OF THE HANDICAPPED IN RUSSIAN
FEDERATION AND TURKEY**

**ОБЩИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ НА ИНВАЛИДОВ В
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКЕ ТУРЦИЯ¹**

Bülent KARA*

ÖZ

Dünyada bir milyardan fazla insan herhangi bir tür engellilik ile yaşamakta. Bu insanların yaklaşık 200 milyonu hayatlarını devam ettirme konusunda kayda değer zorluklar çekmektedir. Engellilik önümüzdeki yıllarda daha da büyük bir kaygı konusu haline gelecektir, çünkü yaygınlığı artmaktadır. Nüfusların yaşlanması ve yaşlı insanların engelli hale gelme riskinin daha yüksek olması ile birlikte diyabet, kalp ve damar hastalıkları, kanser ve akıl sağlığı bozuklukları gibi kronik sağlık sorunlarının da küresel olarak artış göstermesi engelliğinin artmasının nedenleridir. Dünya çapında, engelli olmayan insanlara kıyasla engelli insanlar daha kötü sağlık durumuna, daha düşük eğitim başarıları ve iktisadi katılıma ve daha yüksek yoksulluk oranlarına sahiptir. Birçoğumuzun varlığına alıştığı sağlık, eğitim, istihdam, ulaşım ve bilgi edinme gibi hizmetlere erişimde engelli insanların bariyerlerle karşılaşması bu farkları kısmen açıklayabilir. Daha az avantajlı toplumlarda bu sorunlar daha yakıcı hale gelmektedir. (Dünya Engellilik Raporu)

Toplumlarda engelli bireyler her zaman bulunmaktadır. Devletler yasal düzenlemeler ve politikalarla onları hayata bağlamayı hedeflerler. Bu çalışmada, Dünya Sağlık Örgütü'ne göre engellilik tanımı, Türkiye'de ve Rusya'da engellilerle ilgili yasal düzenlemeler, istatistik rakamlar, rehabilitasyon, engellilerin aldıkları sosyal hizmetler, eğitim, ulaşım, sağlık, rekreasyon, istihdam gibi sorunlar ele alınmış, kıyaslamalar yapılmıştır.

Toplam nüfusunun (146,3 milyon) yaklaşık yüzde 9'unu (yaklaşık 13 milyon kişi) kapsayan bir engelli sayısına sahip Rusya Federasyonu devletinin bu alandaki faaliyetleri ve engellilik sınıflandırmaları değerlendirildi.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Engellilik Sebepleri, Engellilerin Hakları, Rusya'da engelliler, Ödenekler

ABSTRACT

More than a billion people live with some sort of handicap in the world. Almost two hundred thousand of these people have remarkable difficulties in maintaining their lives. The issue of the handicapped will be a more concerning topic in the years to come, for it tends to increase. In addition to the aging populations and the possibility of their becoming handicapped, diabetes, heart and coronary diseases, and some chronic illnesses such as

¹ DOI : 10.17498/kdeniz.180

* . Doç.Dr., Niğde Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, bkara@nigde.edu.tr

cancer and mental disorders are on the increase and so become major factors in the high level of handicaps. Worldwide, compared with those not handicapped, the handicapped have worse health care facilities, lower educational success and economic participation, and higher levels of economic deprivation. The fact that the handicapped confront barriers on access to such facilities as health care, education, employment, transportation and knowledge may partly explain the differences between the two groups. These problems are more devastating in less advantaged societies. (World Report on the Handicapped)

There are always handicapped individuals in societies. The states aim to relate them to life through legal actions and policies. In this study, the definition of handicap is made in accordance with the World Health Organisation, and issues in Turkey and Russian Federation such as legal regulations, statistical data, rehabilitation, social services provided for the handicapped, transportation, education, health care, recreational activities and employment are handled and the cases in both countries are compared.

The activities in this field of The Russian Federation, almost %9 (around 13 million people) of whose total population (146,3 million) is handicapped have been handled and classification of their levels has been made.

Keywords: Handicap, Reasons of handicap, Rights of the Handicapped, The handicap in Russian Federation, Payments

Аннотация

В мире около миллиарда людей имеют какую-либо инвалидность. Из них более 200 млн. находятся в сложных для жизни условиях. В будущем инвалидность будет еще шире распространяться и это будет еще больше беспокоить общество.

В любом социуме есть инвалиды и каждое государство имеет свою политику и законодательство, которое их защищает и поддерживает.

В данной работе описана инвалидность с точки зрения Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), приведена статистика инвалидности в Турции и России, раскрыты проблемы реабилитации инвалидов, сравнены нормативные акты, образование, охрана здоровья, проблемы занятости и социальной защиты людей с ограниченными возможностями.

Общая численность населения Российской Федерации на 2015 год составляет 143,5 млн. человек. Из них 9 % составляют инвалиды (приблизительно 13 млн. человек). В статье дана классификация инвалидности и деятельность российского государства с этой группой населения.

Ключевые слова: инвалидность, причины инвалидности, права инвалидов, инвалиды в России, пособия.

Giriş

Özürli olmanın medikal tanımının yanı sıra bu olguyu sosyal ve kültürel boyutta tartışmak ve bu çerçevede bir tanım geliştirmek önemlidir. Belirtilen bu önem, bireyin herhangi bir nedenle (doğuştan, hastalık, kaza) kazandığı “normal” olarak belirlenen tıbbi konumlanmasının dışındaki farklı durumunun ve bu farklı durumunun yarattığı sıkıntılarının sosyal ve kültürel zeminde nasıl görüldüğü noktasında şekillenmektedir.

Özürli olmak, biyolojik olarak “normallığın” dışında olma şeklinde tanımlansa da, sosyal anlamda özürli olmak bireyin toplumda yaşamını bağımsız ve kolay sürdürebilmesini sağlayabilecek bir sosyal sistem içinde karşılaştığı sosyal ve kültürel engellemeler çerçevesinde kendini göstermektedir. Bu anlamda sosyal özürlilik, en genel biçimde, bireyin sosyal yaşamında ihtiyaçlarının karşılanamaması, bağımsızlığının oluşumunun ve devamlılığının sağlanabileceği sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik alt yapıların yetersizliği ve bu çerçevede “diğerlerinden farklı birey” olarak görülmesinde belirlenmektedir.

Özürli birey olarak yaşamak sosyal yaşamın diğerleriyle ayrılmaz/kaçınılmaz bir parçadır. Diğer bir ifadeyle, toplumda özürli olmayan bireyler kadar özürli olan bireylerin varlığı kaçınılmazdır. Dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 10’u olarak kabul edilen özürli olma gerçekliği tıbbi modelin yanısıra sosyal modeli de beraberinde getirmektedir. Özürli nüfusa ilişkin tüm düzenlemeler artık sosyal model çerçevesinde geliştirilmektedir. AB ülkelerinde bu uygulamalar 1990’lı yılların başında şekillenirken Türkiye’de biraz gecikmeli de olsa bu modelle özürli nüfusuna yaklaşma politikasını oluşturma çabasına girmiştir. Temel anlamda AB ülkelerinde özürli nüfuslarına ilişkin politikalar, özürliliğe ilişkin geniş/ortak bir tanımlama yapmanın yanısıra, kolay ve bağımsız bir yaşam geliştirme ve böylece sosyal farklılığın ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması amaçlı formal düzenlemeleri kapsamaktadır. Bu tür bir yapılanmada da AB ülkeleri özürli nüfuslarına ilişkin disiplinlerarası araştırmalara büyük önem vermektedirler. (Burcu, 2007: 1)

Engellilik Tanımı

Birleşmiş Milletlerin rakamlarına göre dünyada 500 milyon kadar engelli insan bulunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından, dünya nüfusunun yaklaşık dörtte birinin hayatlarında bir çeşit engelle doğrudan ya da dolaylı olarak karşı karşıya olduğunu belirtilmektedir. Dünyadaki engellilerin yüzde 80’i düşük gelirli ülkelerde yaşamaktadır ve temel hizmetlere ulaşamamaktadır. Dünyada yapılan araştırmalara göre, engellilere çeşitli yaşam kolaylıkları sağlanması amacıyla gerçekleştirilen yerel iyileştirme hizmetleri sayesinde büyük oranda engelli, topluma tekrar kazandırılabilir. Devlet İstatistik Enstitüsü’nün 2003 yılında yapmış olduğu araştırmalara göre ülkemiz nüfusunun %12’si engelli kişilerden oluşmaktadır. Bu veriler engelli nüfusunun genel nüfus içerisinde önemli bir oranı olduğunu göstermekle birlikte bazı gerçekleri ortaya koymaktadır. Bu verilere göre günlük yaşamımızda cadde ve sokaklarda çok sayıda engelli kişi ile karşılaşmamızın nedeni engelli kişilerin mevcut olmaması değil, bu kişilerin dış mekân kullanımlarından yardım almadan faydalanabilmelerinin olanaksız olmasıdır. Hâlbuki engelliler de herkes kadar toplumun yararlandığı tüm olanaklardan bağımsızca yararlanma hakkına sahiptir. Bunun gerçekleşebilmesi ancak düzenlemeler yapılırken engelli kişilerin de gereksinimlerinin göz önünde bulundurulmasıyla mümkündür. (Burcu, 2007: 7)

WHO - Dünya Sağlık Örgütünce Yapılan Engelli Tanımı

Özürlilik kavramına Dünya Sağlık Örgütü, Birleşmiş Milletler ve ILO tarafından farklı bakış açılarından yaklaşmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, özürlilik kavramı hakkında aşağıdaki gibi hastalık sonuçlarına dayanan, sağlık yönüne ağırlık veren bir tanımlama ve sınıflama yapmıştır: • Noksanlık (Impairment): “Sağlık bakımından “noksanlık” psikolojik, anatomik veya fiziksel yapı ve fonksiyonlardaki bir noksanlığı veya dengesizliği ifade eder.” • Özürlilik (Disability): “Sağlık alanında “sakatlık” bir noksanlık sonucu meydana gelen ve normal sayılabilecek bir insana oranla bir işi yapabilmeye yeteneğinin kaybedilmesi ve kısıtlanması durumunu ifade eder.” • Maluliyet (Handicap):

“Sağlık alanında “maluliyet” bir noksanlık veya sakatlık sonucunda, belirli bir kişide meydana gelen ve o kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumuna göre normal sayılabilecek faaliyette bulunma yeteneğini önleyen ve sınırlayan dezavantajlı bir durumu ifade eder.”

BM'den Engelli Tanımı

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun kabul ettiği Sakat Kişilerin Hakları Bildirgesi'nde engelli tanımı şöyle yapılmaktadır. “Normal bir kişinin kişisel ya da sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar”.

Tanım olarak “engelli” sakat ve özürlü kelimeleri yerine kullanılsa da bu sözcükler farklı anlamlara gelmektedir. Özürlü terimi "özürlülüğü" odak noktasına koymayı gerektiren, yani özürlülük olgusunu nesnelleştiren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın engellilik, hemen olmasa da zamanla bu zorunluluktan kurtulabilmeyi, düşüncelerimizde yumuşama ve esneklik sağlamayı başarabilecek bir terim olarak görünmektedir.

Burcu Kara “Türkiye’de özürlü birey olma” kitabında şöyle belirtiyor: “Türkiye’de özürlülüğün nasıl tanımlandığı daha farklı bir ifadeyle durumun özürlük mü, “engellilik” mi yoksa “sakatlık” olarak mı isimlendirilmesine ilişkin sıkıntılar bulunmaktadır. Ancak belirtilmelidir ki, fiziksel özelliklerine bağlı olarak diğerlerinden farklı olduğunu düşünen ve/veya farklı olduğu düşünülen bireylere ilişkin hangi isimlendirilmenin verilmesinden öte bireyin fiziksel durumunun yarattığı sosyal konumudur. Bu çerçevede fiziksel olan özürlülüğün sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik, sosyo-politik zeminde aldığı sosyal tanımlaması önemlidir. En genel anlamda özürlülük, yeteneklerdeki ve güçteki sınırlanmışlık ya da eksiklik durumudur. Daha açık bir ifadeyle, özürlülük, bireyin belirli aktivitelerini yerine getirmesini ve sosyal yaşamdaki rollerini oynayabilmesini sağlayan “ideal-normal” kapasitenin dışında olmaktır. Özürlü insan, tedavisi/düzeltilmesi mümkün olmayan ancak rehabilite edilebilen insan olarak kabul edilmektedir.”

5378 Sayılı Özürsüzler (Engelliler) Kanunu: Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi “özürlü” olarak tanımlanmaktadır. (Koca, 2010: 4)

Engellilik Sebepleri ve Türleri

Engelliliğin nedenleri dikkatle incelendiğinde bunların önemli bir bölümünün kaçınılmaz, önlenemez nedenler olduğu görülmektedir. Engellilik genelde kaynağına ve sebeplerine göre değişik şekillerde sınıflandırılmaktadır. Kaynağına göre sınıflandırıldığında doğuştan gelen engellilik nedenleri arasında bir takım genetik nedenler akraba evliliği gebelik sırasında annenin karşılaştığı travmalar hastalıklar ilaç kullanımı ışına maruz kalmak annenin alkol ve madde bağımlısı olması kötü beslenmesi gibi nedenler görülmektedir. Sayılan tüm bu nedenler kaçınılmaz önlenemez durumlar değildir. Tıp biliminin gerçekleştirilen araştırmalarla genetik nedenlerin bile en azından bir kısmı önceden bilinebilmektedir. Doğum sırasında ve sonrasında "kazanılan" engelliliğe gelince kötü ve yetersiz koşullarda gerçekleştirilen doğumlar travmalar yanlış uygulamalar vb. akla gelmektedir. (Koca, 2010: 5)

Farklı nedenlere bağlı olarak oluşan engellilik temel olarak aşağıdaki başlıklarda incelenir:

- Fiziksel engelliler
- Zihinsel Engelliler
- Ortopedik Engelliler
- Görme Engelliler
- İşitme Engelliler
- Dil ve Konuşma Engelliler
- Süreç Hastalıkları
- Zedelenme, Sapma
- Yetersizlik
- Otistik engelliler (Otizm)

Fiziksel engelliler: Teknik olarak vücut yaşam fonksiyonlarını fazla etkilemeyen el ayak gibi uzuv kaybı veya uzuv felci gibi durumlarda fiziki hareket özgürlüğünün kısıtlandığı durumların genel olarak adlandırılmış engel kategorisidir. Örneğin, yürüme engellilik ve ortopedik engellilik.

Zihinsel Engelliler: Doğuştan veya sonra işitme veya görme engelli veya daha geniş kapsamda beyin ile ilgili algılama ve algıladığını doğru yorumlayamama durumları, algısal engellilik sınıfına girer. Bunların arasında öğrenme bozuklukları, dikkat yetersizlikleri/eksiklikleri, görme bozuklukları (körlük), işitme bozuklukları (sağırlık), psikiyatrik bozuklukları (duygusal algı bozuklukları, sosyal bozukluklar; algılananları yorumlayamama sorunları, yanlış dürtülenime,) sayılabilir.

Ortopedik Engellilik kişinin eğitim ve iş yaşamındaki performans ve başarısını etkileyen, doğuştan ya da daha sonradan oluşan, tüm tedavi ve önlemlere karşın sinir sistemi, kas, eklem ya da iskelet sisteminin normal çalışmasının sağlanamadığı durumdur. Doğuştan olan ortopedik engeller, kalça çıkıklığı, ayak çarpıklığı, el, kol ya da ayak bacak eksikliği, omurga sorunları ve felçlerle meydana gelebilir. (Ortopedik Engelliler, 2012)

Görme Engelliler: Tek veya iki gözünde tam veya kısmi görme kaybı veya bozukluğu olan kişidir. Görme kaybıyla birlikte göz protezi kullananlar, renk körlüğü, gece körlüğü (tavukkarası) olanlar bu gruba girer.

İşitme Engelliler: Tek veya iki kulağında tamamen veya kısmen işitme kaybı olan ve bu nedenle iletişim güçlüğü yaşayan kişiler işitme engelli olarak tanımlanır. İşitme cihazı kullananlarda bu gruba girer ve Konuşmaya başlarken önce bireyin dikkatini çekmek gereklidir.

Dil ve Konuşma Engelliler: Herhangi bir nedenle konuşamayan veya konuşma hızında, akıcılığında, ifadesinde bozukluk olan ve bu yüzden iletişim güçlüğü yaşayan kişiler dil ve konuşma engelli olarak tanımlanır.

Süreç Hastalıkları: Kişinin çalışma kapasitesi ve fonksiyonlarının engellenmesi ne neden olan, sürekli bakım ve tedavi gerektiren hastalıklardır (kan hastalıkları, kalp-damar hastalıkları, sindirim sistemi hastalıkları, idrar yolları ve üreme organı hastalıkları, cilt ve deri hastalıkları, kanserler, endokrin ve metabolik hastalıklar, ruhsal davranış bozuklukları, sinir sistemi hastalıkları, HIV). (Engelliler Yönetmelikleri, 2011)

Zedelenme, Sapma: Bireyin psikolojik, fizyolojik, anatomik özelliklerinde geçici ya da kalıcı türden bir kayıp, bir yapı ya da işleyiş bozukluğu olur. Vücudun, bir parçasının olmayışı, eksik oluşu, işlemeyişi gibi. Daha açık bir ifadeyle bacakların olmayışı, kollarının

felçli oluşu, parmaklarının tutmayı, iyi görememesi, yüz felci, zekâ geriliği durumlar birer zedelenmedir. (MEGEP, 2007: 15)

Yetersizlik: Zedelenme ya da bazı sapmalar sonucu, bir insan için normal kabul edilen bir etkinliğin ya da hareketliliğin, engellenme veya sınırlanması haline, yetersizlik denmektedir. Birey zedelenme ya da sapma sonucu yaşamında birtakım güçlüklerle karşılaşır, bazı güçlüklerin üstesinden gelmede yetersiz kalır. Bacaklarının olmayışı ya da fiziksel özürülü oluşu, yürüyememe, yürüyerek yapılacak etkinliklerde yetersiz hale gelmesine neden olur. Görememe, işitememe, konuşamama, okuyamama, yazamama, uyuyamama gibi.

Otistik engelliler (Otizm): Otizm, yaşamın erken dönemlerinde başlayan ve yaşam boyu süren; sosyal ilişkiler, iletişim, davranış ve bilişsel gelişimde gecikmeye neden olan nörobiyolojik kökenli bir bozukluktur (Bireyinin işlevlerinde biyolojik ve organik bir bozulma vardır.). Ortaya çıkan sendromun şiddeti ve problem davranışların bir araya gelme şekli her çocukta farklıdır. (Yaygın Gelişimsel Bozukluk: http://sorgunram.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/66/07/963633/dosyalar/2015_12/28114908_yayngeliimselbozukluklar.pdf)

Sosyolojik Bakış Açısından Engellilik

Sosyologlar uzun süre yerleşik sosyal normlar dışında yaşayan kişi ve gruplarla ilgili araştırmalara yönelmişlerdir. Turner ve Seashore'un belirttiği gibi farklılığı tartışan teoriler, "farklı" olarak tanımlanan kişi ya da grupların ne ölçüye kadar dışlandıkları/marjinalleştirildikleri üzerinde durmuşlardır.

Özürüllüğe ilişkin sosyal model özürülü bireyin bizzat içerisinde bulunduğu toplumda "neyi" deneyimlemekte olduğuyla yakından ilgilidir. Özürüllük, objektif bir olgu olmaktan öte, sosyal bir tanımlamadır. Özürüllüğün sosyal anlamı sosyal etkileşim ağı içinde kendini bulur. Bireylerin sosyal ilişkileri, sosyal rolleri ve statüleri bu anlamı bir kültürel zemin üzerinde şekillendirir. Toplum çeşitli kategorilerin bileşkesidir. Özürülü olmayanlar ve özürülü olanların birarada bulunduğu bir birlikteliktir. Özürülü olma onların fiziksel özelliklerinden çok özürülü olanlara yönelik bakış açılarında ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, tanımlama ya da anlamlandırma, özerk bir eylem değildir; kişinin toplumsal ilişkileri ve etkileşimi aracılığıyla gerçekleşir. Bu doğrultuda, özürülü olmanın anlamı fiziksel, davranışsal ya da psikolojik farklılıklara sahip olmanın ötesine geçmektedir. Bu duruma yüklenen sembolik anlam, toplumun neyi yüceltip, neyi marjinalleştirdiğiyle yakından ilişkilidir. Özürüllüğe ilişkin temel sorunların pek azı teknik düzenleme ve organizasyon sorunları içerir, asıl üzerinde yoğunlaşılması gereken sorunlar, sosyo-kültürel içerik taşır.

Dolayısıyla, özürüllüğe ilişkin sosyal model geliştirme girişimi bir yeniden kavramlaştırma süreci içermektedir. Bu bağlamda üzerinde durulması gereken en önemli nokta, toplumda yaşayan bazı bireylerin zihinsel, bedensel fonksiyon sınırlılıklarından ötürü yaşadıkları sorunlardan öte, bu bireylerin faaliyet alanlarının toplum içerisinde hangi biçimlerde ve ne nedenlerle kısıtlandığıdır. Dikkat edilmesi gereken bir başka nokta da, özürülü bireylerin tedavisi ya da onlara sağlanacak özel hizmetlerden ziyade, toplumun diğer "normal" üyelerinin yapabildiği herşeyi yapabilecek bireyler olarak algılanmaları ve bu bireylerin yarım insan muamelesi görmemesidir. Tersine bir bakışın yol açacağı en kritik sonuç özürülü bireylere yönelik ayrımcılık ve baskıdır.

Kuşkusuz, sosyo-kültürel yapıda özürllülüğe ve özürllü bireye bakış toplumdan topluma ve zaman içerisinde önemli farklılıklar gösterir. Önemli olan bir toplumun bünyesindeki farklılıkların farkında olma derecesi ve bu doğrultuda ne derece organize olabildiğidir.

Avrupa Birliği'ne üye devletlerin bakışlarında ve sosyal politikalarında farklılıklar olmakla birlikte, temel ortak ilgi özürllüleri sosyo-kültürel ve ekonomik yapıya dahil etmeye yöneliktir. Diğer bir ifadeyle, temel amaç, sosyal dışlamayı ortadan kaldırmaktır. Bu çerçevede ülke politikalarında özürllü nüfusa ilişkin sosyal model yaklaşımı hakimdir. (Burcu, 2007: 8-12)

Rus toplumunun engellilere karşı tutum birçok çalışmaya konu olmuştur. Engellilerin sosyal dezavantajının ana nedeni negativizm ve modern toplumun sosyal açıdan gelişmemiş olmasıdır. Bilim adamları, engelli insanların sosyal görünümünün iki modeli olduğunu belirtiyorlar: sağlık ve sosyal model. Sağlık modelinde engellilere bir hasta olarak yaklaşıyor, onların toplumdan izole edilmesi gerektiği savunuluyor. Sosyal model, engellileri dışlayan bir toplumun asıl kendisinin değişmesi gerektiğini savunuyor. Toplumun önyargıları sebebiyle engelliler sosyal hayata aktif bir şekilde karışmıyor. (İ.V.Burseva, 2002: 43)

Engelli Sorunları

Engellilerin karşılaştıkları sorunların başında yoksulluk, eğitim, ulaşım, fiziksel çevre, konut ve iyileştirme gibi konular gelmektedir. Yapılan araştırmalar, dünyanın her yerinde engellilerin çok büyük çoğunluğunun toplumun yoksul kesimlerinden geldiğini ve yoksulluk içinde yaşadıklarını göstermektedir. Eğitimdeki eksiklikte yoksullukla endeksliler olarak ortaya çıkmaktadır engelli ailelerinin maddi sıkıntılarından dolayı engelli çocuklarını okula göndermeleri güçleşmektedir. Bu sorunların haricinde en önemli olan sorun ise ailelerin ve çevredeki insanların engellilere bakış açısından kaynaklanmaktadır. Engellilerin karşılaştıkları diğer sorunlar ise şu şekilde sıralanmaktadır:

• **Rehabilitasyon:** Rehabilitasyon ve araç-gereç gereksiniminin yeterince karşılanamaması engellilerin toplumla bütünleştirilmesinin önündeki en büyük engellerden birisidir.

• **Engellinin Aile Yaşamı / Özel Yaşamı:** Fiziksel işlevlerindeki bozulma ya da bazı eksiklikler nedeniyle engellinin hareket yeteneği sınırlanınca, bu, onun özel yaşamına da bazı kısıtlamalar getirmektedir.

• **İstihdam Sorunu:** Her insanın yapabileceği bir iş vardır ve engelliler de fiziksel ve ruhsal işlevlerinde bir bozulma ya da eksiklik olsa bile, onların bu niteliklerini dikkate alan uygun bir eğitim ve rehabilitasyondan geçirildikleri zaman çalışabilirler, üretime katılabilirler. Çalışmanın, kültürün önemli bir parçası sayıldığı toplumlarda, herkes gibi engelliler de çalışmaya/üretmeye isteklidirler.

Ulaşım, Fiziksel Çevre ve Konut: Engellilerin içinde yaşadıkları fiziksel çevre, sahip oldukları fiziksel işlev bozuklukları/yetersizlikleri ve bunun yol açtığı sınırlamalar yüzünden büyük önem taşımaktadır. Toplumunu tasarlarken, bir toplum modeli ortaya koyarken, içinde yaşanılan fiziksel çevreyi de o toplumun içinde yaşayan herkesi düşünerek tasarlamak gerekir. (Koca, 2010: 10)

Engellilerin Sosyolojik Özellikleri

Engelliler açısından dışlanmışlık her zaman ve her yerde sosyal eşitsizlik veya ekonomik imkânsızlıktan kaynaklanmayabilir. Engelli kişinin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşama katılması için devlet kurumları tarafından gerekli önlemler alınsa da bazı

durumlarda toplumsal ilişki ve algılar engellilerin sosyal olarak dışlanmasına neden olabilir. Böyle durumlarda kişinin engeli (fiziksel veya zihinsel) onun sosyal dışlanmışlığının ancak dolaylı nedeni olarak ele alınabilir. Çok geniş bir alana ve çok farklı durumlara uygulanabilen sosyal dışlanmışlık genelde “maddi yoksunluk” ve “fakirlik” olarak tanımlanmaktadır. Çünkü maddi yoksunluk veya fakirlik bireyin kendini “sosyal ve kültürel” olarak gerçekleştirmesini ve toplum içinde “bir yer edinmesine” engel olmaktadır. Bunun önüne geçmenin yolu da devletin gerekli sosyo-ekonomik tedbirlerin almasından geçmektedir. Oysa engelli kişinin sosyal yaşama aktif olarak katılması için kurumsal ve yasal olarak gerekli tüm önlemler alınsa da engellilere yönelik hâkim toplumsal algı onların toplumdan dışlanmalarına neden olabilir. Soruna bu şekilde yaklaşıldığında sosyal dışlanmışlık, Adam Smith’in deyimiyle, “toplum içine çıkmaktan utanmak” olarak da görülebilir (Sen, 2000: 4).

Toplumda engelliliğe karşı var olan tutumlar “olumlu” (pozitif) olduğunda engellileri kapsayıcı, “olumsuz” (negatif) olduğunda ise engellileri dışlayıcı olacaktır. Arıkan, (2002)’ın da belirttiği gibi, engellilere karşı tutum her zaman “açıkça ayırmacı” olmayabilir. Engellileri “ve onların sorunlarını, ihtiyaçlarını ve beklentilerini görmezden gelmek ya da önemsememek” bazen en büyük ayırmacılık olabilir (Arıkan, 2002: 7).

Engelliler ve sorunları görmezlikten gelinirse de onlara karşı gösterilen tutum çoğunlukla “**acıma, dışlama, alay etme ve aşağılama biçiminde**” olmaktadır. Bu da, engellileri toplumun eşit bireyleri olarak kabul etmek yerine “acınacak” veya “suçlu ve günahkâr” kişiler olarak görülmelerine neden olmaktadır. Daha önce çalışmasına yer verdiğimiz Esra Burcu, Türkiye’de engellilere yönelik olumsuz tutumların bazen onun en yakını (baba, kardeş, vs.) tarafından sergilendiğini aktarmaktadır. Bu araştırma için yapılan anket sonuçlarında ise daha çok toplumsal çevrenin hem engelliye hem ailesini birlikte yargılayarak dışladığını göstermektedir.

İki Ülkeden Ortak Payda-3 Aralık Dünya Engelliler Günü

Dünya Engelliler Günü engelli bireylerin sorunlarına dikkat çekmek ve çözümler üretmek için çeşitli etkinliklerin uluslararası alanda organize edildiği bir gün özelliği taşımaktadır. Bu özel gün kapsamında en önemli vurgu; her türlü koşul ve olanağın engelli bireyler ve engelli olmayan bireyler için eşit olması gerekliliğidir. Dünyada yaklaşık 600 milyon kişinin herhangi bir engeli bulunmaktadır. Engelli bireylerin büyük bir çoğunluğu (400 milyon kişi) az gelişmiş ve yoksul ülkelerde yaşamaktadırlar. Dünyada engellilerin 500 milyonu çalışma yaşındadır. Varsıl ülkelerde bu yaş grubundaki engellilerin %50-70’inin herhangi bir işi yok iken bu rakam yoksul ülkeler için %80-90’a ulaşmaktadır. Herhangi bir işkolunda çalışmayan engellilerin sağlık başta olmak üzere pek çok hakkı bu olumsuzluk üzerinden ihlal edilmektedir. Süreğen (kronik) hastalıklar, yaralanmalar, trafik kazaları, şiddet, yaşlanma ile birlikte artan sağlık sorunları gibi durumlar sağlık açısından da öncelikli olumsuzluklar arasındadır.

Günümüzde engelli bireyler engellerini yaratan sağlık sorunlarının yanı sıra; durumlarına bağlı olarak damgalama, etiketleme gibi sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını da engelleyen koşulları yaşayabilmektedirler. Sadece sakatlığın olmaması değil; bireyin bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan tam bir iyilik halinde olması olarak da tanımlanan sağlığın bütünselliği içinde gerilerde kalabilmektedirler. (Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeleri, 2006)

Rusya da Engellilik

Rusçada **Engellilik - İnválido** (Latince invalidus “güçsüz”, in – “-siz” + validus “güçlü”) kelimesi ile ifade ediliyor.

Engellilik, yaralanma ya da fiziksel veya zihinsel bir rahatsızlık nedeniyle bazı hareketlerin, duyuların veya işlevlerin kısıtlanmasıdır. (Т.М. Малёва, С.А. Васин, О.Ю. Голодец, 1999)

Sovyet döneminin ilk Anayasası olan Rusya Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti Anayasası (Temel Kanun) 10 Temmuz 1918 tarihinde V. Tüm-Rusya Sovyetler Kongresinde kabul edilmiştir. Sovyet dönemindeki diğer Rus anayasaları, 1925 RSFSR Anayasası (11 Mayıs 1925), 21 Ocak 1937 ve 12 Nisan 1978 tarihli anayasalardır.

Haziran – Ekim 1993 tarihleri arasında yapılan çalışmalar sonucu yeni anayasa tasarısı hazır hale getirilmiştir. Yeni Anayasa, 12 Aralık 1993 tarihinde halk oyuna sunulmuş, referanduma toplam seçmen sayısının %54.8 katılmış, katılanların %58.4’i anayasanın kabulü yönünde oy kullanmıştır. Referanduma düşük katılımın nedeni olarak, o dönemde Rusya’da yaşanan siyasi karışıklıklar gösterilmiştir. 1993 Anayasasında, Rusya Federasyonunun hükümet şekli cumhuriyet olan demokratik federatif hukuk devleti olarak nitelenmiştir. Anayasaya göre, Rusya Federasyonu, Rusya Federasyonunun eşit haklara sahip unsurları olan cumhuriyetler, topraklar, vilayetler, federal şehirler, özerk vilayetler ve özerk alanlardan oluşmaktadır. Federasyon içindeki her bir federe cumhuriyet kendi anayasasına, ayrıca her bir toprak, vilayet, federal şehir, özerk vilayet ve özerk alanlar ise kendi Tüzüklerine sahiptirler. (A.Asker, Rusya Federasyonu Anayasası)

Türkiye de ve Rusya da Mevcut Engelli Vatandaş Sayısı

2015 yılı istatistiklerine göre, Rusya’nın toplam nüfusu 146,3 milyondur. Nüfusun yaklaşık yüzde 9’u (13 milyon) engelli vatandaşlardan oluşuyor. (Rusya İstatistik Kurumu resmi internet sitesi)

Yapılan araştırmalara göre, 31 Aralık 2015 tarihine 78 milyon 741 bin 53 kişi olan Türkiye nüfusunun yaklaşık 8 milyon 431 bini hayatını engelli olarak devam ettiriyor. Engellilerin yüzde 36’sı hiç okula gitmiyor, sadece yüzde 59’u liseyi bitirmiş bulunuyor. (haber50.com)

Son 10 yılda Rusya Federasyonunda engelli doğulan çocuk sayısı 1.5 kat arttı. Doktorlar bunun nedenini çevre kirliliği, kadınların kimyasal madde üretimi fabrikalarında çalışmaları, sigara ve içki kullanımı ile ilişkilendiriyorlar. Rusya Sağlık Bakanlığı Genetik Uzmanı Pyotr Novikov, doğulan çocuklarda daha çok kalp yetmezliği ve sinir hastalıklarının yaygın olduğunu belirtti. Her 700 çocuktan 1’i ise down sendromu ile doğuluyor. (Ермолаев Д.О., Хазова Е.В) Çocukların eğitim kurumlarında eğitim alması, spor yapabilmesi, rehabilitasyon, beden eğitimi araçlarına, derslere uyumun sağlanması ve bu alanda gerekli diğer koşulların oluşturulması Rusya Federasyonu devlet politikasında önemli yer kapsamaktadır. (Пузин С.Н. С.3-4.)

Rusya da Engellilik Grupları

Rusya’nın www.likar.info internet sitesinde yayımlanan “Группы инвалидности: критерии, трудоспособность, льготы” - Engellilik grupları: Kriterler, İş, Ayrıcalıklar” yazısında da belirtildiği üzere, Rusya’da engellilik 3 grup üzere ölçülüyor. Vücudun fiziksel durumuna göre en ağır engellilik **I. grup engelliliktir**. Bu grup engellilerde travma veya doğuştan varolan kusurlar sonucu organizmin hayat faaliyeti (eğitim alma, iletişim, uyum, davranış bozukluğu, hareket, iş kabiliyeti) keskin sınırlanmıştır ve hasta her zaman bir

başkasının yardımına muhtaçtır. Bu grupta ağırlıklı olarak görme ve işitme engellilerin çalışma becerisi oluyor. Bu insanlar gerekli özel koşulların temin olduğu imalathanelerde veya evde çeşitli alanlarda çalışabilirler.

- Kendine bakamamak veya bir başkasına tam bağlı olmak
- Serbest hareket kısıtlılığı
- Davranışları kontrol edememe
- Konuşamamak

Bu gruba ait hastalıklar aşağıdakilerdir:

- Talassemiya
- Akciyer-kalp yetmezliği
- Böbrek yetmezliği
- Karaciyer yetmezliği
- Onkoloji hastalıklar
- İki gözün de kısmen veya tam körlüğü
- Birinci parmak dahil bir elin 3 veya 4 parmağının olmaması, iki bacağın da hareketsizliği
- Doğuştan gelen akıl yetmezliği
- Şizofreni hastaları

II. grup engellilik I. gruba göre daha hafif hastalık, travma veya doğuştan kusurlar sonucunda vücudun hayat faaliyetinin (eğitim alma, iletişim, uyum, davranış, hareket, kendine hizmet – bakım, iş kabiliyeti) sınırlanması, ancak bir diğer kişinin bakımına **muhtaç olmamasıdır**. II. grup engelliler çocukluktan özel okullarda okuyor ve çalışma için uygunluk belgesi alıyorlar. Bu insanlar özel koşullarda, kısa mesai saatleri, ek mola, az beklenti, hijyen ve sağlık gözleminin olduğu iş yerlerinde çalışabilirler.

Bu gruba ait hastalıklar aşağıdakilerdir:

- Kalp kapakları kusurları
- Kalp yetmezliği
- Hipertansiyon

Kronik Lenfoid Lösemi

• **Tüberküloz**

- İkinci derece solunum yetmezliği
- Sindirim organları yetmezliği
- Böbrek Alımı (**Nefrektomi**) veya doğuştan bir böbreğin olmaması, kronik böbrek yetmezliği
- İleri dereceli endokrin ve enfeksiyon-alerjik hastalıklar
- Keskin sinir sistemi yetmezliği
- Ayda 4' den fazla meydana gelen epilepsi ataklar ve kişilik bozukluğu
- Parmakların olmaması
- Bir kolun olmaması
- Boyun 150 santimetreden az olması

III. grup engellilik travma veya doğuştan kusurlar sonucunda vücudun hayat faaliyetinin (eğitim alma, iletişim, uyum, davranış, hareket, kendine hizmet – bakım, iş kabiliyeti) **orta derecede** sınırlanmasıdır. Bu insanlar profesyonel olarak çalışmakta zorlanır, sosyal hizmetlerin yardımına muhtaçlar.

Bu gruba ait hastalıklar aşağıdakilerdir:

- 3. dereceli akciğer-kalp yetmezliği
- Kronik böbrek yetmezliği
- Kronik karaciğer yetmezliği
- Kanser
- Hareket ve dengenin sağlanmasına engel olan amiotatiksindrom
- Afazi (beynin bazı bölgelerinde meydana gelen işlev bozukluğu - konuşamamazlık)
- Birinci parmak dâhil elin 3 veya 4 parmağının olmaması
- Şizofreni hastalığı sonucu meydana çıkan ağır zihinsel kusur hali

NOT: 18 yaş altı engelli çocuklar ayrı bir kategoride değerlendirilmektedir.

Gruplar üzere engellilerin yararlandığı sosyal avantajlar aşağıdakilerdir:

I – III. grup engelliler:

- Ayakta tedavilerde ücretsiz reçeteli ilaçlar
- İmtiyazlı veya ücretsiz (sağlık raporu ile) sağlık veya sosyal hizmetin alınması, olası tüm teknik araç sağlanması (dış ve iç organ protezleri, ortopedik ayakkabı, engelli arabası, aynı zamanda otomobil, gözlük, işitme cihazları ve diğer kişisel araçlar)

- Sağlık raporu ile ücretsiz sanatoryum kuponu
- Kara, hava ve deniz taşımacılığında yüzde 50 indirim (sadece I. grup engelliler için)
- Bu engellilerin ücretsiz taksi hizmeti alma hakları yoktur

I. grup engelliler

- Ücretsiz olarak şehir içi ve şehir dışı taşıma araçlarını kullanma (metro hariç). Bu ayrıcalık, engelliğe eşlik eden bir refakatçiye de ait ediliyor.
- Sadece I. grup kör şahısların kendileri ve bir refakatçisi ücretsiz olarak metroyu ücretsiz kullanabilir.

I.– II. grup engelliler:

- Ayakta tedavilerde reçeteli ilaçlara yüzde 50 indirim
- Ev telefonunun sıra beklemeden bağlanması
- Ev telefonu konuşmalarının belirli bir süre ve tarife üzerinden ödenmesi
- Görme engelliler için radyo alıcı istasyonlarının ücretsiz kullanımı
- Mevzuat kapsamında, engelli bireyin veya engelli çocuğu olan ailenin yaşam koşullarının iyileştirilmesi

Genel olarak I, II ve III. grup üzere belirlenen engellilere devlet tarafından aylık maddi yardım sağlanıyor. Rusya Federasyonu'nda ödenekler engellinin ait olduğu gruba göre belirleniyor:

2016 yılında Rusya`da I, II ve III.grup engellilere ödenecek maluliyet aylıkları:

Rusya Federasyonu vatandaşı olup daim bu devlette yaşayan ve her 3 grupdan olan, ayrıca çocukluktan engelli olan vatandaşlar sosyal ödenek alma hakkına sahip. Sosyal ödenek şartları Rusya Devlet Duması'nın 30 Kasım 2001 tarihinde kabul ettiği, Federasyon

Konseyi'nin 5 Aralık 2001 tarihinde onayladığı N 173-Φ3 nolu Engelliler hakkında kanununun 8. Maddesine göre belirleniyor.

Rusya'da engelliler iki tür ödenekten sadece birisinden yararlanabilirler:

- Sosyal ödenekler + Aylık ödemeler = maluliyet maaşı
- Emekli maaşı + Aylık ödemeler = maluliyet emekli maaşı

Sosyal ödenek alan bir engelli vatandaşın belli bir sayıda iş gününü doldurması zorunlu değildir. Sıradan emekli maaşı alan ve ikinci olanaktan yararlanan engelli vatandaşın ise sigortalı olarak çalıştığı günler hesaplanmaktadır.

Engelli vatandaşların 2016 yılında aylık olarak alacakları ödenek miktarları:

- Çocukluktan engelli olan 1. grup ve çocuk engelliler - 11445,68 Ruble (467.53 TRY)
- I. grup engelliler, çocukluktan engelli olan 2. grup – 9538,20 Ruble (389.63 TRY)
- II. grup engelliler - 4769,09 Ruble (194.82 TRY)
- III. grup engelliler – 4053,74 Ruble (165.57 TRY)

Rusya Federasyonu vatandaşı olan, en az 1 gün sigortalı çalışmış olan I., II. Ve III. grup engelliler emekli maaşı alabilirler. 2016 yılında ortalama emekli maaşı 13132 Ruble (536.45 TRY) olacak. (<http://subsidi.net>)

2016 Yılında Türkiye'de Engellilik Maaşı Almak İçin Gerekli Şartlar ve Ödenen Aylıklar

Türkiye'de sosyal devlet olmanın bir gereği olarak muhtaç durumdaki engellilere ve engelli yakınlarına halk arasında 3 aylık engelli maaşı yasal tabiriyle 2022 maaşı verilmektedir.

Çoğu yasal hakta olduğu gibi maalesef engelli maaşı nasıl alınır, hangi belgelerle nereye müracaat edilir gibi bilgileri vatandaşlar bilmedikleri için devletin kendilerine tanıdığı bu haktan mahrum oluyorlar. Bizde bu makalemizde tüm ayrıntılarıyla engelli maaşı almak için izlenecek yolu anlatacağız.

Kimler Engelli Maaşı Alır?

En önemli şartların başında engelli aylığı alacak kişinin sağlık kurulu rapor oranının %40 ve üzeri olması gerekmektedir. Rapor oranı %40'ın altında olan kişiler hiçbir şart altında engelli aylığı alamaz. Bir diğer önemli şart ise aylığı alacak kişinin hane gelirinin muhtaçlık sınırını aşmaması gerekmektedir.

Muhtaçlık sınırı nedir?

Yasa koyucu muhtaçlık sınırını şu şekilde açıklamış;

Sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birinden her ne nam altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlananlar ile uzun vadeli sigorta kolları açısından zorunlu olarak sigortalı olunması gereken bir işte çalışanlar veya nafaka bağlanmış ya da nafaka bağlanması mümkün olanlar hariç olmak kaydıyla, her ne nam altında olursa olsun her türlü gelirler toplamı esas alınmak suretiyle, hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarı 16 yaşından büyükler için belirlenmiş olan asgari ücretin aylık net tutarının 1/3'ünden az olanlar ile aynı tutardan fazla gelir sağlaması mümkün olmayanlardan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından muhtaç olduğuna karar verilen 65 yaşını doldurmuş Türk vatandaşlarını. Denilmekte.

Daha anlaşılır bir ifadeyle 2022 engelli maaşı almak için hane gelirinin asgari ücretin 1/3 ünü geçmemesi gerekmektedir oda 2016 yılı için 392 TL yapmaktadır. Yani engelli maaşı almak için hane gelirinizin 392 TL'yi geçmemesi gerekmektedir.

Engelli Aylığı Almak İçin Nereye Başvurulur?

2022 sayılı Kanun uyarınca bağlanacak aylıklara ilişkin başvurular, kişilerin adrese dayalı nüfus kayıt sisteminde kayıtlı ikametgâhının bulunduğu Vakfa yapılır.

Başvuruların şahsen ve yazılı olması esas olmakla birlikte başvuru işleminin kanunî temsilciler tarafından yapılması hâlinde mahkemen alınmış karar örneği, vekil tarafından başvuru yapılması hâlinde vekâletname örneği başvuru formuna eklenir.

2022 sayılı Kanun uyarınca bağlanacak aylıklara ilişkin olarak Vakıflar tarafından yapılacak tüm iş ve işlemler sistem üzerinden 2022 modülü kullanılarak gerçekleştirilir.

Daha önceden 2022 engelli maaşı başvurularının onaylanması 1-2 yıl gibi uzun bir zaman alsa da yapılan son düzenlemeyle birlikte başvuruların sonuçlanması ve bağlanması 1 ila 3 ay arasında değişiklik göstermektedir.

2016 Engelli Maaşı Miktarları Ne Kadar?

- Sakatlık oranı % 40- 69 arası olanlar için engelli aylığı= 1021,93 TL
 - Sakatlık oranı % 70 ve üstü Bakıma muhtaç engelli aylığı=1532,89 TL
 - 18 yaş altı engelli yakını aylığı= 1021,93 TL olarak her 3 ayda bir ödenir.
- (<http://engelliler.gen.tr/>)

SONUÇ

12 Aralık 1993 yılında ulusal referandum ile kabul edilen Rusya Federasyonu Anayasası'na göre vatandaşların hak ve özgürlükleri en yüksek şekilde deklare edilmiştir. Rusya Anayasası'nın 7. maddesi Rusya Federasyonu'nu sosyal bir hukuk devleti olarak tanımlıyor.

Her toplumda sosyal yardıma muhtaç tabaka vardır. Sosyal korunmaya muhtaç insanların en başında engelli vatandaşlar geliyor. Modern demokratik bir devlet, ihtiyaç içinde olan vatandaşları için gelişmiş bir sosyal koruma sistemine sahip olmalıdır. Yukarıda belirtildiği üzere Rusya Federasyonu Devleti engelli vatandaşları için çeşitli olanaklar sunmaktadır.

Devletin engellilere dikkatini gösteren bir başka husus da her yıl engelliler için düzenlenen Paralimpik oyunlarıdır. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin yaptığı bir açıklamada 2020 yılında en az 2,5 milyon engellinin spor yapmasını sağlayacak koşulların yaratılacağını söylemiştir.

KAYNAKÇA

ARIKAN, Ç. (2002). “Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım”. Ufku Ötesi Bilim Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, ss. 1-11.

Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Engellilik Raporu Cenevre, İsviçre, 2011
<http://siteresources.worldbank.org/turkeyinturkishextn/Resources/455687-1328710754698/YoneticiOzeti.pdf>

Engelli Maaşı Almak İçin Gerekli Şartlar, <http://engelliler.gen.tr/>, 13.03.2016

Engelliler ile İlgili Güncel Dev Arşiv, Engelliler Yönetmelikleri 2011

Esra Burcu, Türkiye`de Özürlü Birey Olma Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2007

Haber Sitesi www.haber50.com, 2015 yılı Türkiye Nüfus Sayımı Sonuçları Açıklandı, 28 Ocak 2016 <http://www.haber50.com/genel/2015-yili-turkiye-nufus-sayim-sonuclari-aciklandi-h135973.html>

KAYA, Seda, Yeni Asır Gazetesi, Sevgi İzi Kampanyası, http://www.yeniasir.com.tr/yazarlar/seda_kaya_guler/2015/12/14/sevgi-izi-kampanyasi, 24.12.2015

KOCA, Canan, Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu, İstanbul, Dünya Engelliler Vakfı, 2010

NUR, Seda Blogspot, Ortopedik Engelliler http://sedanurtinc.blogspot.com.tr/2012_03_01_archive.html, 20 Mart 2012

Rusya Federasyonu Anayasası, Çeviren Alesker Aleskerli, A.Ü. SBE Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2005

SEN, A. (2000). Social Exclusion: Concept, application and Scrutiny, Asian Development Bank, Social Development Papers.

Sorgun Rehberlik ve Araştırma Merkezi, Yaygın Gelişimsel Bozukluk, 2015 http://sorgunram.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/66/07/963633/dosyalar/2015_12/28114908_yayngeliimselbozukluklar.pdf

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, MEGEP Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Ankara, 2007 <http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/cocukgelisim/moduller/ozelegitim.pdf>

T.C.Başbakanlık Özürlüler İdaresi, Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeleri, 2006

БУРЦЕВА И.В. Отношение общества к людям с ограниченными возможностями как этико-социальная проблема: методические рекомендации. – Ставрополь: СКБС, 2002. – 43с. (İ.V.Burseva, “Etik ve sosyal bir konu olarak engelli insanlara yönelik toplumun tutumu” Stavropol, 2002, S.43)

ГРУППЫ инвалидности: критерии, трудоспособность, льготы (Engelli grupları: kriterler, iş ve ödenekler) <http://www.likar.info/sportivnye-travmy/article-57548-gruppyi-invalidnosti-kriterii-trudosposobnost-igoty/>

ЕРМОЛАЕВ Д.О., Хазова Е.В. Инвалидность детей и подростков как медико-социальная проблема. Научный журнал «Фундаментальные исследования». - № 1812-7339, 2014. С. 114-115. (D.O.Ermoloyev, E.V.Hazova, Medikal-sosyal sorun olarak çocuk ve ergen engelliler, “Temel Araştırma” Bilimsel Dergi, 2014)

Закон о *социальной защите инвалидов в Российской Федерации*, 2001 (Rusya Federasyonu Engellileri Sosyal Koruma Kanunu, 2001)

МАЛЕВА, Т.М., С.А. Васин, О.Ю. Голодец, Инвалиды в России: причина и динамика инвалидности, противоречия и перспективы социальной политики. Москва, 1999. (T.M.Maleva, S.A.Vasin, O.Y.Golodes, “Rusya Engellileri: engellilik sebepleri, dinamikleri, çelişkiler ve sosyal politika perspektifleri”, Moskova, 1999)

ПЕНСИЯ по инвалидности 1, 2, 3 группы <http://subsidi.net>, 2016 (1, 2 ve 3. grup üzere engelli maluliyet maaşları, 2016)

ПУЗИН С.Н. Современное состояние медико-социальной реабилитации // Москва, 2008. - №2. - С.3-4. (S.N.Puzin, "Tıbbi ve sosyal rehabilitasyonun mevcut durumu", Moskva, 2008, -№2. S.3-4.)

Федеральная служба государственной статистики (Rusya Federasyonu İstatistik Kurumu)

http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/disabilities/#2015

**BİR MİMAR SİNAN ESERİ KAPI AĞASI HADİM MAHMÛD AĞA CAMİNİN
HİCRİ 1020 (M.1611) YILINA AİT VAKIF DEFTERİ**

**РУКОПИСЬ ОБ ИМУЩЕСТВЕ МЕЧЕТИ МАХМУДА АГА, ДАТИРОВАННОЙ
ХИДЖРЫ (1020/ М.1611) И ОПИСАННОЙ В ПРОИЗВЕДЕНИИ
«ДЕРЕВЯННАЯ ДВЕРЬ» МИМАРА СИНАНА**

**FOUNDATION BOOK OF THE HIJRI 1020 OF CHIEF WHITE EUNUCH
MAHMÛD AĞA MOSQUE, A WORK OF MIMAR SINAN (1611 A.D.)¹**

Ahmet UYANIKER*

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin altı yüz yılı aşan ömrü içerisinde, vakıf sisteminin Türk toplumunda sosyal ve milli dayanışmayı sağlamada oynadığı rol ve icrâ ettiği fonksiyon oldukça önemlidir. Çünkü Osmanlı yerleşim yerlerinin bayındırlık, eğitim-kültür, sağlık ve sosyal yardım hizmetleri büyük ölçüde vakıflar tarafından karşılanıyordu. Bu bağlamda Osmanlı şehirlerinin hemen hemen hepsinde Osmanlı Devlet adamları ve hayırsever halk tarafından yaptırılan vakıf eserlere rastlamak mümkündür. Osmanlı şehirleri içerisinde İstanbul uzun yıllar Devlete başkentlik yaptığı için tarihi pek çok askeri, sivil ve dini eseri barındırmaktadır.

Bu eserlerden bir kısmı uzun yıllara direnerek günümüze ulaşmıştır. Bu yapılar tarihi, mimari ve kültürel yönleriyle farklı çalışmalara konu oluşturmaktadır. İstanbul'da Osmanlı Devletinden günümüze ulaşabilmiş tarihi yapılardan birisi Mahmûd Ağa Cami'dir. Eser Kanuni Sultan Süleyman'ın bâbüssaade ağası Mahmûd Ağa tarafından yaptırılmıştır ve Mimar Sinan'ın yapıtları arasında anılmaktadır. Cami halen İstanbul Söğütözü Mahallesi Damar Sokak da ibadete açıktır.

Cami Mimar Sinan'ın İstanbul'daki diğer yapıtlarına kıyasla sönük kaldığı için çok fazla tanınmamakta ve hakkında fazla belge ve bilgi bulunmamaktadır. Bu çalışmada Mahmûd Ağa Cami'nin Hicri 1020 (Miladi 1611) yılına ait vakıf defterinde bulunan veriler ve mevcut bilgilerle Mimar Sinan'ın az bilinen bu yapıtı ve caminin vakıf kurucusu hakkında bilgi verilmiştir. Zira Başbakanlık Osmanlı arşivi belge taramasında cami ve yaptıranı hakkında incelenilen defterden başka vakıf defterine rastlanmamıştır. İlerleyen zamanda yeni belgelerin ortaya çıkması konuya katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mimar Sinan, Cami, Bâbüssaâde , Mahmud Ağa Cami, Vakıf.

АННОТАЦИЯ

На протяжении более правления Османской империи, система религиозных фондов играла роль в укреплении функции социальной основы и обеспечении национальной солидарности в турецком обществе. Так как в местах расселения

¹ DOI : 10.17498/kdeniz.489

* Ardahan Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, öğretim üyesi,
ahmetuyaniker@ardahan.edu.tr

Османов развитие образования и культуры, здравоохранения и социального обеспечения поддерживалось в основном за счет фондов. Поэтому в всех городах Османов встречаются рукописи о благотворительности людей и общественной деятельности Османской империи. Среди городов Османской империи Стамбул как историческая столица вбирала большое количество военных, гражданских и религиозных записей.

Часть этих записей сохранилась и до наших дней. Они заложили начало истории, архитектуры и культуры. Среди исторических строений является мечеть Махмуда Ага в Стамбуле, сохранившаяся до сегодняшнего дня. Это произведение создано при поддержке Махмуда Агъа, дяди Султана Сулеймана и входит в один ряд творений Мимара Синана. Мечеть до сих пор функционирует в районе Сютлюдже Махаллеси на улице Дамак в Стамбуле. Эта мечеть является одной из обычных работ Мимар Синана, по сравнению с другими его произведениями в Стамбуле, поэтому нет никакой информации в документах. В данной работе исследуются рукописи, содержащие данные о строительстве и деятельности мечети Махмуда Ага, датированной Хиджры (1020/ м.1611) и описанной в произведении «Деревянная Дверь» Мимара Синана.

Данные были также взяты из Государственного архива Османской империи и из других фондов. Возникшие вопросы войдут в материалы новой книги.

Ключевые слова: Мимар Синан, Мечеть, Bâbüssaâde, Мечеть Махмуд Ага, Фонд.

ABSTRACT

The system of foundation plays an important role and a function in ensuring social and national solidarity in Turkish society in the lifetime of more than six hundred years of the Ottoman Empire. Since public works, education and culture, health and welfare services of the Ottoman settlements were met largely by foundations. In this context, in almost all cities of the Ottoman Empire the works of the foundations that were built by Ottoman statesmen and benevolent citizens can be found. Among the cities of Ottoman, Istanbul has several military, civil and religious works as it was the capital of the State for many years

A portion of these works have survived resisting for many years. These structures are subjected to different studies from historical, architectural and cultural aspects. One of the historic structures that has survived from the Ottoman Empire in Istanbul is Mahmud Ağa Mosque. The work was built by Suleiman the Magnificent's Babüssaade, Mahmûd Ağa, it is also referred to as a work of Architect Sinan. The mosque is still open to worship in Sutluce District- Damar Street in Istanbul.

The mosque is not much known as paled in comparison with other works of Architect Sinan in Istanbul, and there is not much information and document about it. In this study, it was aimed to give an information about this less known work of Architect Sinan and the founder of the mosque's foundation with the existing knowledge and the data contained in the book belonging to the year Hijri 1020 (1611 A.D.) of Mahmud Ağa Mosque. Since, there has been no other foundation books than the examined one found about the mosque and its builder in the document scanning of Ottoman Archives in Prime Ministry. The emergence of new documents in the following years will contribute to the subject.

Keywords: Architect Sinan, Mosque, Babüssaade, Mahmoud Ağa Mosque, Foundation.

GİRİŞ

Vakıf, insanlarla beraber mevcut olan karşılıklı dayanışma ve başkalarına iyilik yapma duygusunu, hukuki statüye kavuşturan ve ona süreklilik kavramını sağlayan, tüzel kişiliğe sahip hukuki ve sosyal bir müessesedir (Akbulut,2007:64)

Vakıf; terim olarak, bir malı alınıp satılmaktan ebedî olarak alıkoymak, kişi mülkiyetinden çıkararak Allah yolunda hapsedmek ve menfaatini insanlar için tasadduk etmek demektir (Kaya, 2014:34). Vakıf, aynı zamanda vakıf akdinin mevzûunu teşkil eden menkul ve gayrimenkul malları da ifade etmektedir. Vakıf yapan kimseye vâkıf, vakfedilen şeye de mevkûf denir (Akbulut, 2007:65).

Vakıf müessesesi gücünü; karşılıklı yardımlaşma ve yoksulun gözetilmesini, sosyal hayat için zaruri kabul eden İslâm dininden alır. Bu açıdan bakıldığında vakıf, hem dinî, hem de sosyal bir müessesedir. Türk tarihindeki yerini esas aldığımız takdirde ise, vakfın tamamıyla millî bir müessese olduğunu görürüz. Çünkü vakıf, millî bünyenin gelişmesinde ve kuvvetlenmesinde mühim bir rol oynamıştır. Bu açıdan Osmanlı devri Türk vakıfları, yüzyıllar boyunca millet hayatında sosyal nizamın her türlü sarsıntıdan korunmasını sağladığı gibi, memleketin hayatı önemi pek büyük olan davalarına da geniş ölçüde hizmeti dokunmuştur (Ünal,1999:18). Başta padişah ve aile efrâdı olmak üzere devlet yöneticileri, askerler, âlimler ve halktan zengin olanlar, hayırlarını vakıflar kurarak gerçekleştirmişler ve ebediyen halka mal etmişlerdir (Akbulut, 2007:65). Bu nedenle vakıflar, Osmanlı'nın hemen hemen her döneminde padişahlar, hanedan üyeleri, sadrazamlar ve diğer devletve din adamları tarafından desteklenmiştir (Bekçi ve Apalı, 2015:11).

Merkezi yönetim tarafından hukuksal çerçevesi belirlenerek ve denetlenen vakıflar vasıtasıyla bir çok kamusal hizmet, gönüllülük çerçevesinde bir ekonomik modelle çözülmüştür (Köprülü,1942:25). Böylece Osmanlı şehirlerinde çeşitli hizmetlerin yerine getirilmesinde büyük bir önem arz eden Vakıflar sayesinde genel olarak, şehrin bütününe ilgilendiren her türlü hizmet; cami, okul, kitaplık, hastane, han, çeşmeler, sebiller, imaretler, su getirme ve bu tesislerin bakımı, hatta bazen mezarlıklar ve bunlara benzer eserlerin (Bayartan, 2008:158). %99'u vakıf eselerdir. Bunları inşa ettiren ümerâ, ulemâ ve ticaret ve zenaat erbabı zenginler, arazi, dükkan ve benzeri gayri menkullerinin gelirlerini kendi adlarını taşıyan bu eserlere tahsis etmişlerdir (Ünal,1999:19). Osmanlı şehirlerinin gerek kuruluş ve gerekse gelişmesine büyük katkı sağlayan bu vakıflar, sosyal hayatın hemen hemen tamamına nüfuz etmiş, aynı zamanda şehirlerin silüetini ve mimarisini de oluşturmuştur (Bayartan, 2008:158).

Diğer birçok müessesede olduğu gibi, vakıf müessesesinin kuruluşunda da Osmanlılar, tekâmül safhasını tamamlamış bulunan Selçuklu devri vakıflarını örnek aldılar. Osmanlı Devleti'nin altı yüz yılı aşan ömrü içerisinde, vakıf sisteminin toplum hayatında oynadığı rol ve icrâ ettiği fonksiyon çok önemlidir. İmparatorluğun kuruluşundan, yirminci yüzyılda Türkiye Cumhuriyeti Devleti inkılabına kadar, toplum hayatının her safhasında vakfın, vazgeçilmez bir unsur olduğu görülür (Ünal,1999:17).

Osmanlılarda 1826'da kurulan Evkaf Nezareti'nden önce vakıflar, vakıf kuran kişilerin (vâkıf) şartlarına göre idare ediliyor, bunlar ayrı nezaretlerce kontrol ediliyorlardı. Genel yönetimi vakfiyelerindeki şartlara göre değişen bu nezâretler şunlardır (Yediyıldız, 1986:163-164.)

1. Sadr-ı Âli Nezâreti: "Sadrazamların nezâretine şart edilmiş" olan vakıfların genel idaresi demektir. Fatih Sultan Mehmed'in vakıflarının nezaretini sadrazamlara vermesiyle 868/1464 tarihinde doğmuş, daha sonra sadrazamlara meşrut olan vakıfların çoğalmasıyla genişlemiştir.

2. Şeyhülislâm Nezâreti: “Şeyhülislâmların nezâretine şart edilmiş” olan vakıfların genel idaresi demektir Sultan II. Bayezid’in İstanbul’da ve diğer yerlerde yaptırdığı hayır eserleri için kurduğu vakıfların nezâretini 912/1506 tarihinde Şeyhülislâm Alâeddin Ali Efendiye vermesiyle doğmuştur. Bu nezarete bütün ulema ve şeyhülislâm müntesipleri vakıflarının nezâretleri, şeyhülislâmlara şart edilerek genişlediğinden tezkireci efendiler tarafından idare edilirdi.

3. Bâbüssaâde (Kapı) Ağası Nezâreti: Harem-i hümayundaki kadınlar ve sultanlar ile kapı ağaları ve mensuplarından vakıflarının nezâretini kapı ağalarına şart eden vakıfların genel idaresi demektir. Hürrem Sultan’ın 952/1545 tarihinde vakıfların nezaretini Kapı Ağası Hadım Mehmet Ağa’ya şart etmesiyle doğmuştur. Bu nezâret kapı halifeleri tarafından idare edilirdi.

4. Dârüssaâde Ağası (Haremeyn Evkâfî) Nezâreti: Bu nezâret Muharrem 995 /Aralık 1586 tarihinde kurulmuştur. Ancak 2 Recep 996/28 Mayıs 1588 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre Dârüssaâde ağalarına Haremeyn Evkâfî nezareti verilmiştir. Hâsılâtının bir miktarı veya tamamı Haremeyn-i Şerifeyn halkına şart edilmiş olan vakıfların genel idaresi demektir.(Bayır, 2012:325).

1826 yılında “Evkaf-ı Hümayun Nezareti” vakıfların yönetimi için kurulmuştur. Cumhuriyetten sonrada ise de vakıfların yönetim ve denetimi, 1924 yılına kadar “Şeri’yye ve Evkaf Vekâleti’ne bırakılmıştır (Korkusuz,2008:83).

I. OSMANLI DEVLETİ’NDE BÂBÜSSAÂDE (KAPI AĞASI) NEZÂRETİ

Camiyi yaptıranın Kanuni Sultan Süleyman’ın bâbüssaâde ağası olması nedeniyle Osmanlı Devleti’nde Saray yönetimi içinde yer alan bu makam ile ilgili bilgi vermek yerinde olacaktır.

Osmanlı Devleti, merkezi ve mutlak devlet esaslarına göre teşkilatlanmıştı. Hükûmet (divan), ordu ve eyaletler, doğrudan doğruya padişahın şahsına bağlı bir bütün olarak düşünülmüştür. Bu sebeple saray, hem padişahın özel hayatının geçtiği evi, hemde devlet işlerinin yürütüldüğü esas merkez (büro) durumunda olup, devletin kalbi demektir. Devletin yürütme organı olan hükûmet, padişahın kapısında toplanıyordu. Osmanlı sarayı esas itibarıyla padişahın husûsi hayatının geçtiği enderûn (iç saray) ve hükûmet işlerinin görüldüğü ve resmî hayatın geçtiği bîrûn (dış saray) olmak üzere iki kısımdan meydana gelir (Ünal,1997:18).

Osmanlılar’da Darüssaade tabiri Yaklaşık 380 yıl padişahların ve ailelerinin ikametgâhetî olan Topkapı Sarayı’nın Harem Dairesi için kullanılmıştır (Turan, 1999:129). 700 dönümlük bir arazi üzerine kurulan Topkapı sarayı ana hatlarıyla 3 kısımdan meydana gelir. Bâb-ı hümayûn denilen ana kapı ile bâb’s-selâm denilen ikinci kapı arasında Bîrûn’a dâhil ilk avlu bulunmaktadır. Bundan sonra Bâbüssaâde denilen üçüncü bir kapı daha vardır ki, bu iki kapı arası da bîrûn’a dâhil olup alay meydanı denilmektedir. Bâbüssaâde kapısının hemen gerisinde Fatih Sultan Mehmed tarafından arz odası yaptırılmıştır. Padişah yabancı devlet adamlarını ve elçilerini burada kabul ederdi. Bâbüssaâde gerisinde arz odası’ndan başka, enderûn, harem-i hümayûn ve hırka-i sa’âdet dairesi vardır (Ünal,1997:20).

Bâbüssaâde kapısı padişahın resmi hayatının bitip resmî hayatının başladığı kapıdır. Tersî düşünülürse bâbü’s-sa’âde, padişahın özel hayatının bitip resmî hayatının başladığı yerdir (Ünal,1997:20).

Padişahın özel dairesinin bulunduğu, hanımları, çocukları ve cariyelerinin yaşadığı bu yerin kendine has bir teşkilatı ve görevlileri vardı. Buranın her türlü hizmetiyle uğraşan ve

Darüssaade ağaları denilen bu görevliler, padişaha ve ailesine yakınlıkları sebebiyle Osmanlı siyasi tarihinde önemli roller oynamışlardır (Turan, 1999:129).

Harem ağaları ile Enderun teşkilâtından Bâbüssaâde cemaatine mensup ağalar tavâşî (hadım) idi. Ortaçağ'da Müslüman ve Türk devletlerinde mevcut olan tavâşî veya hadım ağalar, Çelebi Sultan Mehmed zamanından itibaren Osmanlı sarayında da görevlendirildiler. Bunlar beyaz hadımlar (akağalar) ve zenci hadımlar (karaağalar) olmak üzere iki ayrı sınıftı. Akağalar, sarayın Enderun bölümünün başladığı yer olan ve Bâbüssaâde denilen kapısında görevli olduklarından kendilerine Bâbüssaâde ağaları unvanı verilmişti (Altındağ,1991:1). Ancak harem-i hümayûn'un hizmet ve muhafazası işleri ile görevli harem ağalarının nüfuzu da çok büyüktü Âmirleri olan Bâbüssaâde ağası, aynı zamanda bütün Enderun ve Harem görevlilerinin âmiriydi. Hadım ağalar sarayın kadınlara ait kısmına nezaret ettiklerinden kendilerine "kızlar ağası" da denilmiştir. Aynı zamanda *haremeyni-ş-şerifeyn evkâfi* denilen Mekke ve Medine vakıflarının nezareti ve bu vakfa ait *dolap* denilen hazinenin de âmiri olan kızlar ağasının nüfuzu, padişaha en yakın kişilerden birisi olmasından geliyordu (Ünal,2007:27-28).

1668'de Darüssaade ağası nezaretinde 313 vakıf vardı. Bu vakıfların 112'si İstanbul'da, otuz yedisi Rumeli'de, 164'ü Anadolu'daydı Nezaretinde bulunan vakıflarda Darüssaade ağasının nezaret hakkı olarak belirli gelirleri vardı. Darüssaade ağaları tarafından idare edilen Haremeyn evkafı 1834'ten itibaren onlardan alınarak Haremeyn-i şerifeyn evkafı nazırlığı unvanı üzerlerinde kalmak üzere müstakil olarak Hazine- i Haremeyn Müdürlüğü kurulmuş ve Darüssaade ağasına nezaret hakkı olarak aylık 20.000 kuruş tahsis edilmiştir. Darüssaade ağasının hazinedar-ı şehriyarinin ve musahiblerin Ahırkapı'da konakları ve etrafında ahırları olduğu da bilinmektedir. Uhdelerinde haslar, mukataalar bulunan Darüssaade ağalarına padişah tarafından İsmail Geçidi gibi çok önemli mevkiiler ve köyler temlik edilmiş, Ravza -i Mutahhara'da feraşet hizmetleri onlara tahsis edilmişti. Birçoğu oldukça zenginleşen Darüssaade ağaları cami, meşicid, tekke, medrese, mektep gibi çok sayıda hayır müessesesi tesis ederek bu konuda vakfiyeler düzenlemişlerdir (Altındağ,1991:2-3).

II. KAPI AĞASI HADİM MAHMÛD AĞA CAMİ

Bütün büyük devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin de gücünü ordularıyla olduğu kadar mimarlığıyla da dile getirmesi doğaldı (Kuban,1988:582) Osmanlı Devleti'nin Türk mimarlığının tabii devamını temin ederek ona şerefli bir başkalaşma yaşatmıştır. XIV. yüzyılda Bursa ve İznik'te başlayan Osmanlı mimarlığının ilk eserleri XV. Yüzyılın sonlarına kadar hayli yol almış XVI yüzyılda Mimar Sinan gibi değerli bir üstadın,53 sene süren şerefliğine mazhar olan devlet mimarî teşkilatı, Türk mimarlığı adına dünyada saygı ve hayranlık uyandıran eserler bırakmıştır (Anadol,2007:313).

Mimar Sinan'ın camilerinin, mimarlık tarihindeki büyük yerini oluşturan temel faktörlerden biri de uyguladığı üstün teknolojidir (Kuban,1988:582). Mimar Sinan'ın yapılarına ilişkin en eski kaynaklar olan Tezkiret ül-Bünyan'da 81, Tezkiret ül-Ebniye'de 84, Tuhfet ül-Mi'marinde 103 Camiye yer verildiğini, üç tezkerede adı geçen camilerin toplam sayısının 107 olduğunu ve bunlardan 79'unun üç, üçünün iki, 25'inin de tek tezkerede yer aldığını görürüz. Bu sayısal derlemenin ortaya çıkardığı gerçek şudur. Tezkiret ül-Bünyan ve Tezkiret ül-Ebniye arasında uyum vardır ve iki kaynak arasındaki üç sayılı küçük fark iki caminin birinci tezkere kaleme alındığında henüz tasarlanmamış, birinin de hata sonucu listeye alınmış olmasıyla açıklanabilir (Kuran,1979:81).

Aptullah Kuran Mimar Sinan'ın ana kaynaklarda sözü edilen camilerini incelerken bu eserlerden bazılarının ayakta olsalar bile zaman içerisinde değişimlere uğrayarak 16. yüzyıl

mimarî görünümlerini büyük ölçüde ya da tümüyle kaybetmiş olarak günümüze ulaşan 15 camiden birisinin Mahmud ağa camii olduğunu belirtir (Kuran,1988:184).

Osmanlı şehir ve toplum hayatını derinden etkilemiş olan vakıf sistemi birçok araştırmaya konu olmuştur. Çalışmamıza konu olan Mahmud Ağa camii yukarıda bahsettiğimiz Bâbüssaâde (Kapı) Ağası Nezâreti'nce yönetilmiştir (Ural,2011:12).

Ahırkapı Fenerlikapı Sokak'ta yer alan Mahmûd Ağa Camii, Kanuni Sultan Süleyman'ın Babüssaade ağası (Süreyya,1996:311). Olan Mahmud Ağa tarafından H.961 (M.1553) yılında yaptırılmıştır. Eser “*Kapı Ağası Camii*” ve “*Ağa Camii*” veya “*Kapı Ağası Hadım Mahmud Ağa Camii*” diye de anılmaktadır (Ural,2011:12). Caminin yapıldığı yıllarda aşağısında medresesi bitişğinde mektep ve çeşmesi vardır (Galitekin,2001:92). Camii *Tezkiretü'l-ebniyede* Mimar Sinan'ın yapıtları arasında kaydedilmektedir (Çelebi,2003:205).

Hadîkatü'l-Cevâmi adlı kitapta caminin kapı kemerinin üzerinde Farsça aşağıdaki dörtlüğün yazıldığı kaydedilmektedir. Bu kitabeler günümüze ulaşmıştır Dörtlük şeklindeki kitabenin son dizisinde ebcele hesabıyla binanın bitiş tarihi verilmiştir (Galitekin, 2001:81).

دوم حم اغار هب س ل ا ب ق ا ن آ	Mahmûd Ağa-yısıpihr-i ikbâl ân
ن الك اخ س و ع بن م د و ج	Kân-i sehâ –ümenbâ-ı cûd
زار هب با و ن ش د ج م	Ez beher-i sevâb mescideş
دش خ ي ر ا ت (ان بري خ د م ح م)	Şüdtârih-i (binâhayr-i Mahmûd)
H.961 (M.1553)	

Mahmûd Ağan'ın bahtı ki cömertlik ve sahavet madenidir sevap için mescidi bina oldu (bina hayr-ı Mahmûd) H.961,M.1553

Reşat Ekrem Koçu İstanbul camileri kitabında eserin mimari özellikleri ile ilgili şu bilgileri aktarır;

“*Cami üç büyük tonos ve sarnıç üzerine inşa edilmiştir. Camiye üç taraflı bir piramit taş merdiven ile çıkılır, son cemaat yeri yoktur, giriş kapısında evvelâ dar bir koridora girilir, bunun ortasında ve solunda ikinci bir küçük koridor, bu koridorun iki yanında kafeslerle bölünmüş iki küçük oda, gerisinde de asıl ibadet yeri bulunur. Minareye, aşağıdaki kafesli odadan çıkılır. Kadınlar mahfili yoktur; kadınlar, alttaki kafesli odaların üstüne isabet eden ve medreseden camiye ilhak edilmiş olan iki oda da ve cami içindeki maksurelerde namaz kılarlar. Sağ ve sol duvarlarda üçerden altı ve mihrap duvarında iki ki, cem'an sekiz yüksek pencere ile aydınlatılmış yukarıdaki iki odanın ortasında küçük bir balkon şeklinde bir müezzin mahfili, bir ahşap minberi, ahşap bir vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Camin haziresi, taş merdivenli cephesi önünde, yol kenarında dar ve uzun bir sed üstündedir. Minare arka tarafta ve tuğla yapı, kurşun örtülü ahşap külâhlıdır.”* Diyerek bahsediyor (Koçu, Tarihsiz :23). Evliya Çelebi de seyahatnamesinde cami ile ilgili kısa tarifinde dört köşe, balıksırtı tahta kubbesi ve bir şerefeli ölçülü taş minaresi bulunmaktadır der (Kahraman, 2013:239).

Mahmûd Ağa camii de 1865 Hoca paşa yangınından sonra yenilenmiş bir yapıdır. Günümüzde caminin bodrum duvarları düzgün kesme taşla örülmüş, beden duvarları sıvalıdır. İç duvarlarında ve tavanında süsleme bulunmayan camin minaresi yuvarlak gövdeli, sivri kurşun külâhlı, üstü kiremit döşeli ahşap çatılıdır. Ne var ki, şimdi sakıflı olmasına rağmen yapının kalın taş duvarları ve kareye yakın planı caminin eskiden kârgir kubbeyele örtülü olduğu izlenimini verir (Kuran, 1988:185).

Çeşitli tadilatlar geçiren Sütlüce Mahmûd Ağa Cami, 1965 yılında önemli bir tamirat daha geçirerek büyütülmüş, caminin iç kısmında daha geniş bir son cemaat mahalli ilave edilmiştir. 600m² toplam arsa üzerine inşa edilen cami 400m² alan üzerine kuruludur. Tuğladan yapılmış tek şerefeli bir minaresi vardır([http:// www. beyoglumuftulugu. gov.tr/cami/mahmut-aga-cami/124/](http://www.beyoglumuftulugu.gov.tr/cami/mahmut-aga-cami/124/)) Caminin banisi Mahmûd Ağa hazirede metfundur (Ural,2011:12).

III. MAHMÛD AĞA CAMİ'NİN HİCRİ 1020(M.1611) YILINA AİT VAKIF GELİR VE GİDERLERİ

Bâbüssaâde Ağası Osman Ağa'nın nezaretinde olan ve İstanbul'da bulunan sabık Bâbüssaâde Ağası Mahmûd Ağa'nın yaptırdığı cami-i şerife ait vakfın 1020 senesi Muharreminin başından zilhiccesinin sonuna kadar gelir ve giderlerini içeren defteridir.

Vakfın önceki yıldan kalan ve 1020 yılında bulunan Kar miktarı 244787

Önceki yıldan kalan 172835

Şahıslardan alacaklar 117700

Vakıfta hali hazırda bulunan 55135

Tahsil olunan para 16410

- Ahmed Muslihiddin den ev kirası olarak 01.Ş.1018 ila 29.Z.1019 (Şaban-Ramazan-Şevval-Zilkade-Zilhicce) tarihleri arasına ait 5 aylık tahsilât 2040

- Kapıcı Osman Beyden ev kirası olarak 01.C.1018 ila 29.S.1019 (Cemaziyelahir-Recep-Şaban-Ramazan-Şevval-Zilkade-Zilhicce-Muharrem-Safer) tarihleri arasına ait 9 aylık tahsilat 1080

- Çerkez Hasan Bey'den ev kirası olarak 01.N.1019 ila 29.Z.1019 (Ramazan-Şevval-Zilkade- Zilhicce) tarihleri arasına ait 4 aylık tahsilât 2040

- Hüsrev Ağa'dan ev kirası olarak 01.M.1016 ila 29.Z.1019 tarihleri arasına ait 12 aylık tahsilât 5760

- Kapıcı İbrahim Bey'den ev kirası olarak 01.Ş.1018 ila 29.Z.1019 (Şaban-Ramazan- Şevval -Zilkade -Zilhicce) senelerine ait 5 aylık tahsilât 2040

- Bazı kimselerden cami-i şerif yanındaki odaların kirası olarak 1018 yılına ait tahsilât 2310

- Mustafa Bey'den Ayasofya-i Kebir yanındaki evin 01.N.1019 ila 29.Z.1019 (Ramazan -Şevval -Zilkade -Zilhicce) tarihleri arası 4 aylık kirası için tahsilât 360

- Yunus Hoca'dan Ayasofya yanındaki ev için 01.Ş.1019 ila 29.Z.1019(Şaban Ramazan-Şevval –Zilkade-Zilhicce) tarihleri arası 5 aylık kira tahsilâtı 450

- Ayasofya-i Kebir çarşısındaki dükkânların 1019 yılına ait kira tahsilâtı 1140

- Kadırğa limanı yanındaki evin Ömer Bey el-Cüdiden tahsil edilen 1019 yılı kira bedeli 120

- Hirak ve Mayka yahudilerden 1019 yılı için ev kirası 1070

- Freyde yahudiden 1019 senesi için ev kirası 420

- Andrey zimmîden Galata haricindeki dükkânın 1019 yılı kirası 340

Camiye Ait Vakfın 1.M.1020 ila 29.Z.1020 Tarihleri Arasındaki Çeşitli Malların Karşılığında İçeren Gelirler: 72152

- Cafer Ağa ve Ümmühan hatun uhdelelerinde bulunan Cami-i şerif yanındaki 1 büyük evin kira bedeli, günlük 16, senelik 5760

- Hane-i Kebire bitişik ve Hüsrev ağının sorumluluğunda bulunan 1 ev kirası günlük 4, senelik 1140 baki (artan)
- Cami-i şerif mahallesinde Hacı Ali sorumluluğunda 1 evin kira bedeli günlük 5 yıllık 1800
- Cami-i şerif mahallesinde Mustafa Habbâz sorumluluğundaki odalardan 1 bir dükkân kira bedeli. 720
- Cami-i şerif mahallesindeki 21 odanın kira bedeli, günlük 21, senelik 7560, makbuz 5850, bakıyye 1710
- Cami-i şerif mahallesindeki 3 odanın kira bedeli, günlük 6, yıllık 2160, makbuz 1290, bakıyye 870
- Masthane-i amire yakınında ve Ahmed Muslihiddin sorumluluğunda bulunan 1 hanenin kira bedeli günlük 4 yıllık 1440.
- Masthane-i Amire yakınında ve Ali Mandıra sorumluluğunda bulunan 1 hanenin kira bedeli. Günlük 4, yıllık 1440
- Masthane-i amire yakınında ve Bevvab-ı Sultani Osman Bey sorumluluğunda bulunan 1 hanenin kira bedeli, günlük 4, yıllık 1440 bakıyye
- Masthane-i amire yakınında ve Çerkez Hasan Bey sorumluluğunda 1 hanenin kira bedeli. Günlük 2 yıllık 720, makbuz 480, bakıyye 240
- Ayasofya-i kebir yakınındaki 2 odanın kira bedeli, günlük 6, yıllık 2160, makbuz 1980, bakıyye 180
- Ayasofya-i kebir bitişğinde 1 Pazarcı dükkânının kira bedeli, günlük 4, sene 1440, makbuz 1200 bakıyye 240
- Ayasofya-i kebir bitişğinde 3 dükkânın bedeli, günlük 8 senelik 2880, makbuz 1860, bakıyye 1020
- Galatada Mahmud Efendi sorumluluğunda 1 odanın kira bedeli, günlük 3, yıllık 1080, bakıyye
- Kadırğa limanı yakınında ve Ömer Bey el-Cüdi sorumluluğunda bulunan 1 hanenin mezkûr tarihli kira bedeli. Günlük 2, yıllık 720, makbuz 600, bakıyye 120
- Gedik Ahmet Paşa mahallesinde Ahmed çavuş sorumluluğundaki 1 dükkân ve hanenin kirası günlük 8, senelik 2880, makbuz 2160, bakıyye 720
- Hocapaşa mahallesinde İsak Yahudi sorumluluğundaki bulunan 1 odanın kira bedeli, günlük 6, yandığından dolayı iptal edildi.
- Hocapaşa mahallesinde İsrail Yahudi uhdesinde bulunan 1 evin kira bedeli, günlük 8, yandığından dolayı iptal edildi
- Hocapaşa mahallesi yakınlarındaki bulunan ve Hirah, Mayka ve Kasbar Yahudilerin sorumluluklarında bulunan 6 hanenin kira bedeli, aylık 800, senelik 9600, makbuz 8610, bakıyye 990
- Hocapaşa mahallesinde Harun Yahudi uhdesinde bulunan 1 evin kira bedeli, günlük 14, senelik 5040
- Hobyar mahallesinde Freyde Yahudi uhdesinde bulunan 1 evin kira bedeli, günlük 14, senelik 5040, makbuz 4620, bakıyye 420

- Baba Yahudi mahallesinde Hayyım ve Hobe Yahudi Vadden Yahudi sorumluluklarında bulunan 1 evin kira bedeli, günlük 16, yıllık 5760,
- Baba Yahudi mahallesinde, Sultan Mehmed Han'ın validesinin yaptırdığı cami binasından 1 evin kira bedeli, günlük 9, senelik 3240, bakıyye
- Çelebi zade mahallesinde Hayyım ve Abraham Yahudiler sorumluluğunda bulunan 1 evin kira bedeli, günlük 12, yandığından dolayı iptal edildi
- Vefazade meydanı yanında ve David oğlu Yasef Yahudi sorumluluğunda bulunan 1 evin kira bedeli, günlük 7, senelik 2520
- Galata haricinde bulunan dükkânın kira bedeli, aylık 70, senelik 840, makbuz 700, bakıyye 140
- Galata'da bulunan 1 fırının kira bedeli, aylık 6, senelik 72
- Vakıf sermayesine ait malların kullanımından doğan kar 1 Muharrem 1020 ile 29 Zilhicce 1020 tarihleri arası, senelik 400 (TS.MA.d .03620-0005-00-003).

Çeşitli Gelirler 4000

- Vefat eden Yunus Müezzine ait olan hanenin Huri Hatun mülküne verilmesinden: bedel 3000
- Gedik Ahmet Paşa mahallesinde bulunan vakıf evinin Ahmed Çavuş mülküne verilmesinden, bedel 1000

Çeşitli Masraflar 75322

- Evkaf Müfettişi Mevlana Ali Efendi'nin senedi gereği önceki yıllardan kalan hariç 1 muharrem sene 1020 ila 29 Zilhicce sene 1020 arası vazifelilere ödenen.

31 nefer, günlük 60, yıllık 21600

Cami-i Şerif Evkafı Zabitanı ve Ümmihan Hatun Vazifesi

- Bâbüssaâde Ağası Çağal? Ağa, günlük 3
- Müteveli Cafer Ağaya, günlük 5
- Vakıf kâtibi Mehmed'e günlük 3
- Vakfın cabisine (gelirlerini toplayan görevli), günlük 6
- Meremmeti (Tamirci) günlük 2
- Ümmihan hatun vakfedenin şartı gereği günlük 5
- Tümü 6 nefer, günlük 19, senelik 6840

Cami-i Şerif Hademelerine

- Hatib için günlük 7
- İmam için günlük 5
- Üç nefer müezzin için günlük 6
- Sala müezzinleri için günlük 2
- Baş muhassıl için günlük 2 verilen günlük 1. Bakıyye günlük 1
- Musaddık günlük 1
- 6 nefer hafız günlük 9,
- Naathân (peygamber için övücü şiirler okuyan kişi) için 3
- 2 cami hademesi için günlük 4
- Yasin okuyan için günlük 2
- Tebareke okuyan için günlük 1
- Amme suresi okuyan günlük 1

- Ayetel Kürsi okuyan günlük 1
- Lafzatullah okuyanları günlük 1
- Cami temizlikçisi ve su taşıyan için günlük 2
- Tümü 23 nefer, günlük 34, senelik 12240
- Mekteb çalışanları, öğretmen günlük 5, halife günlük 2, toplam 2 nefer günlük 7, yıllık 2520

- Sabah vakti Cüz okuyan 15 kişiye verilen günlük 3
- Akşam vakti Cüz okuyan 15 kişiye verilen günlük 3

Tamir İle Birlikte Masraflar 53722

Cami-i Şerif Masrafı 5453

- Pamuk mumu fiyatı 360
- Zeytinyağı fiyatı 90 litre, birim fiyat 17, bedel 1530
- Berat gecelerinde sabahları yakmak için balmumu toplam 12 adet birim fiyatı 7 tutar 84
- Berat geceleri için Süzme bal mumu 2 adet, birim fiyat 100, bedel 200
- Şamdanlar 120
- Cami-i şerif mühimmatı olarak minare kandilleri toplam 6 adet, birim fiyatı 7, bedel 42
- Cami-i şerifin Enderun kısmı için frengi kandiller toplam 10 adet, birim fiyat 3, bedel 30

- Minare dâhil olmak üzere cami-i şerifin bazı kandillerinin toplamı 26
- Ramazan gecelerinde minarelerdeki kandilleri yakmak için bedel, 150
- Ramazan gecelerinde tespih çekenlere verilecek ücret, 180
- Cami-i şerif süpürgeleri 41
- Cami-i şerif helva hanesi için ve cami için kova adet 1 bedel, 90
- Cami-i şerifte halı serenlere verilen ücret 30
- Cami-i şerif kafeslerinin tamirâtı adet 795
- Cami-i şerif süprüntülerini taşımak ve atma bedeli 11
- Şamdan bedeli 10
- Cami çatı direkleri toplam 20 adet, birim fiyatı 9 hamaliye 4 bedel 184
- Cami-i şerif için Saz hasır adet 2, bedel 80
- Cami dış yüzey tamiri ücreti 40
- Vakıf mallarını tahsil edenlerin ücreti 850
- Vâkıf için gerekli saç ve bakır bedel 600

Tamir Bedeli 48269

- Cami-i şerif imamına ait evin tamirâtı 380
- Müezzîn Atâ'ya ait odanın tamirâtı 220
- Şaban müezzine ait odanın çatı tamirâtı 190
- Ahmed Çelebi'ye ait odanın tamirâtı 150

- Freyde Yahudiye ait evin tamiratı 620
- Ahmed Muslihiddine ait evin tamiratı 120
- Gedik Ahmed Paşa mahallesindeki evin tamiratı 546
- Sıbyan mektebinde bulunan işlemlere ait tamirat 43
- Eski vakıf müfettişi Mevlana Ali Efendinin gözetimine dayanarak, Çelebizade mahallesinde bulunan Refika bint-i İsak'ın evinin yanmış olmasından dolayı yeniden inşa edilmesi, 46000
 - Kalan meblağ 190665
 - **Kar Getiren ve Getirmeyen Mallardan Kişiler Elleriindeki Alacaklar 118076**
 - Eski müteveli Hasan Efendi elindeki mallar 76600
 - Gelir/faiz getiren mal, altında Petro zimmîde olan dört bin akçe mal-ı merbuh olduğuna şerh verildi.
 - Üsküdar kazasına tabi Kadı karyesinde sakin Petro zimmîde olan ev kirası 01 Muharrem 1020 ila 29 Zilhicce sene 1020
 - **Gelir Getirmeyen Alacaklar 22600**
 - Nahlbend mahallesinde Mahmud Efendi'den ev kirası olarak alınacak meblağ 01 Muharrem sene 1008 ila 29 Zilhicce sene 1012 tarihleri arası, 4770
 - Mehmed Bey el-Cüندی'den alınacak ev kirası 01 Muharrem 1010 ila 30 Cemaziyelevvel sene 1012, 4350
 - Kapıcı Bayram Bey'in hanımı Mümine Hatun'dan alınacak olan Ayasofya-yı Kebir çarşısında dükkân kirası 1010 senesi başından 1012 senesi Cemaziyelevvel ayı sonuna kadar. 3480
 - Hatuniye mahallesinde sakin olan Dergâh-ı Ali çavuşlarından İbrahim Çavuş'ta olan vakıf akçesi, 01.Ra sene 1007 ila 30 Ca sene 1012, bedel 10000
 - Mezkûr (adı geçen) İbrahim Çavuş Engürüs seferinde serdar tarafından öldürüldüğünden mallarına miri adına el konulup, İstanbul'da vakf-ı mezbura rehin eylediği evi dahi gelir getirmediğinden tahsili mümkün olmadığına şerh verildi.
 - **Sonraki Müteveli Zevvakın Cafer Ağa Zamanındaki Alacaklar. 41476**
 - Nahlbend mahallesinde bulunan evin 01.B.1012 ila 29.Z.1020 seneleri arası kirası için Kâtip Mehmed Efendiden alınacak meblağ, 9270
 - Masthane yakınındaki evin 01.L.1015 ila 29.Z.1018 arasındaki kirası için Muhammed Bey el-Cüندی'den alınacak meblağ 2250
 - Kapıcı Bayram Bey'in hanımı Mümine Hatun'dan alınacak olan Ayasofya-yı Kebir çarşısında dükkân kirası 01.C. 1012 senesi ila 29.Z.1020 yılları arası. 3720
 - Bazı kimselere kiralanan oda ve dükkânların 1020 senesine ait kira bedelleri 720
 - Bazı kimselere kiralanan Ayasofya çarşısı yanındaki hane ve dükkânların ve Galata'daki dükkânın bedelleri 1186
 - Kapıcı Osman Bey'den alınacak hane kirası 01,Za.1019 ila 29 Z. 1020, 2640
 - İbrahim Beyden alınacak ev kirası 1020 senesi için 870
 - Çerkez Hasan Bey'den alınacak ev kirası 1020 senesi için 240

- Huri Hatun'dan alınacak Ayasofya-i Kebir çarşısı yanındaki oda kirası, 1020 senesi için 180
 - Ayasofya-i kebir çarşısı yanındaki Bazari? Kirası, 1020 senesi için 240
 - Adı geçenlerden alınacak Ayasofya-i Kebir yanındaki dükkânların kirası, 1020 senesi için 1020, (...) 360, Bali Hayyât 240, Verko 420
 - Ömer Bey el-Cüнди'den alınacak Kadırğa limanı yanındaki ev kirası 1020 senesi için 120
 - Hüsrev Ağa'dan alınacak cami-i şerif yanındaki ev kirası, 1020 senesi için 1440
 - Ahmed Çavuş'tan alınacak Gedik Ahmet Paşa mahallesinde bulunan ev kirası 1020 senesi için, 720
 - Adı geçenlerden alınacak Hoca Paşa mahallesinde bulunan evin kirası, 990, Hirah 360, Kassab, 630
 - 1020 senesi için Freyde Yahudi'den alınacak ev kirası 520
 - Sultan Mehmed Han'ın validesi tarafından yaptırılan cami-i şerife dahil edilmiş olan evin kira geliri, 01. Ş 1017 ila 29 Zilhicce 1020 bedel 1170
 - Cami-i şerif bünyesinde bulunan odalar için bazı kimselerden alınacak kira bedeli, 1020 senesi için, 1710
 - Meydan ve çayır yanında bulunan evin David oğlu Yasef'ten alınacak kira bedeli, 1020 senesi, 2520
 - Galata haricinde bulunan dükkânın kira bedeli, sene 1020 için, 140
- Vakıf hazinesinde bulunan ve yedek olarak ayrılmış olan meblağdan gelecek senenin parası 51589
- 1-10 Muharrem sene 1021(TS.MA.d .03620-0005-00-004)

XVI. YÜZYIL SONLARINDA HERTVİSİ NAHİYESİ

KHERTVISI REGION IN THE LATE 16th CENTURYНАХИЯ ХЕРТВИСИ В КОНЦЕ XVI ВЕКА¹

Iasha BEKADZE*

ÖZ

Bu çalışmada, 1595 tarihli “Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistan” tahrir defterindeki kayıtlardan yararlanarak, Hertvisi Sancağı Hertvisi Nahiyesi’nin XVI. Yüzyıl sonlarındaki sosyo-ekonomik yapısı incelenmiştir. Hertvisi Nahiyesi’nin merkezi, Hertvisi Rabat Kalesidir. Bu kale, Anadolu’yu Kafkaslara bağlayan yolun üzerinde olup bölgenin stratejik noktalarındandır. Kalede yaşayan tahmini nüfus 1173 kişidir. Köylerin toplam nüfusu ise 3296 kişidir. Çalışmada, Hertvisi Rabat Kalesi’nin fiziki yapısı, nüfusu ele alınmıştır. Tarihin değişik zamanlarında Hertvisi’nin farklı şekillerde kullanılışı vurgulanmış ve etimolojisi açıklanmıştır. Ayrıca, nahiyenin köy ve mezraları, nahie nüfusu, iktisadî durumu, ziraî alanları, hububat üretimi, vergiler, sanayisi ve bazı zirai ürünlerin satış fiyatları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tahrir Defter, Hertvisi, Nahie, Karye, Nüfus

ABSTRACT

In this study, using records of the register book “Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistan” which was written in 1595, has investigated the social-economic structure of Khertvisi Region in Khertvisi Sanjak in the late 16th century. Khertvisi Rabat Castle is the center of Khertvisi Region. This Castle was located in one of the strategic points of the region, which connected Anatolia and Causasus. Estimated population of the Castle is about 1173 people. The total population of the village is 3296 people. This study has addressed the physical structure and population of Khertvisi Rabat Castle. Furthermore, this study has explained different usage of Khertvisi at the different time period during the history, and also described its etymology. This study has given information about villages and hamlets of Khertvisi region, as well as their populations, economic status, agricultural areas, production of vegetables, taxes, industries and also the sales prices of some agricultural products.

Key Words: Register Book, Khertvisi, Region, Village, Population

АННОТАЦИЯ

В настоящей статье была исследована социально-экономическая структура региона Хертвиси санджака Хертвиси в XVI столетии. Материалом исследования послужил «Пространный реестр Гюрджинстанского вилаета», датированный 1595-

¹ DOI : 10.17498/kdeniz.737

* Bağımsız Araştırmacı, dryasar5@hotmail.com

ым годом. Центром региона Хертвиси был замок Хертвиси Рабат. Поскольку данный замок находился на пути, связывающем Анатолию с Кавказом, то он являлся важным стратегическим объектом. В крепости проживало около 1173 человек. Количество населения, проживающего в деревнях, прилегающих к замку, составляло 3296 человек.

В статье обсуждаются такие вопросы как физическое строение и население замка Хертвиси Рабат. Предметом анализа стала этимология и история употребления топонима Хертвиси. Исследуется также большие и малые деревни, население, экономическое положение, сельскохозяйственные продукты, производство зерна, сбор налогов, промышленность и розничные цены на некоторые виды сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: «Пространный реестр», Хертвиси, нахия, село, население

GİRİŞ

Hertvisi'nin Kısa Tarihi

41° 34' 40" Kuzey, 43° 17' 07" Doğu meridyenleri arasında yer alan Hertvisi, Gürcistan'ın en eski kalelerinden olup tarihi Meskheti bölgesinde, Kür ve Pervane nehirlerinin birleştiği yerde yerleşmiştir. Hertvisi aynı zaman tarihi Samtske ve Cavakheti bölgelerini hem birleştiren hem de ayıran bir kaledir (Şekil 1).

Şekil 1: Hertvisi Kalesi

Kaynak: <http://arch-heritage.livejournal.com/2275383.html>

Tarih boyunca Gürcistan sınırlarında anayolları Kür Nehri boyunca geçmekteydi. Bu yüzden bu yollara her zaman dikkat edilmiş ve onarılmıştır. 1595 yılı tahrir defteri kayıtlarında bu onarımın bir örneğini görmekteyiz. Ahıska Sancağı Güney Nahiyesi reayasız köylerinden ve yıllık 10.200 akçe vergisi olan Tsinis Köyü tekalif vergisinden muaf tutulmuş ve bu köye, 22 km uzunluktaki Ahıska-Azğur yolunun iyileştirilmesi ve tamiri işleri verilmişti (Cikia, 1947: 32). Zira Ahıska (Akhalsikhe)-Azğur yolu hem

stratejik hem de tıcarî önem taşımaktaydı. Böyle önemli güzergahlardan biri de Hertvisi-Akhaltsik (Ahıska) yoludur.

Tarihi Cavakheti yolu üzerinde yerleşen Hertvisi Kalesi diğer önemli kaleler gibi taaruzlarla karşılaşmaktaydı. Kale yüksek kayalık üzerinde kurulmuş olup iki taraftan Kür Nehri ile çevrilidir. Bu da kalenin korunmasında büyük önem arz etmektedir.

Kale iki ana bölümden; kale ve duvarlardan oluşmaktadır. Kale doğu ve güneyden bir çit ile çevrilidir. Duvarların yüksekliği çit hasar nedeniyle bilinmemektedir. Kalenin kuzey-doğu tarafı kayalık olduğundan oraya ulaşılması mümkün değildir. Prizmatik kulelerin olduğu bilinmektedir. Kale nehre giden tünelin kuzeybatı bölümünde inşa edilmiştir (Zakaraya, 1988: 62). İçerisinde küçük kilise kalıntıları bulunmaktadır. Dimitri Bakradze bu kilisenin 985 yılına ait olduğunu bildirmektedir (URL 1, 2016). Daha sonralar yerli halkın İslâm dinine geçmesiyle burada mescit de inşa edildi (Zisserman, 1870: 5).

Kale sahipleri aynı zamanda savaş ve ticari yolun kontrolünü de elinde tutmaktaydı. Vakainame yazarı Leonti Mroveli Hertvisi'nin Antik çağda M.Ö IV. Yüzyılda inşa edildiğini yazmaktadır (Zakaraya, 1982: 46). Mısır'da İskenderiye gibi dünya kültür merkezinin temelini atan Makedonyalı İskender menkıbeye göre Hertvisi'ni dağıtmıştır (URL-2). Bu kent 1283 yılında Samtske'nin diğer kaleleri gibi ikinci defa Moğollar tarafından tahrip edilmiştir. Hertvisi, 1354-1356 yıllarında genişletilmiş ve yeniden tesis olunmuştur. Daha sonralar kale Samtskhe-Saatabago atabey hanedanlarının mülkiyetine geçmiştir. Fakat 1588 yılında II. Menüçör kaleyi Şah Abbas'a teslim etmek mecburiyetinde kalır. Az zaman sonra kale Osmanlı Devleti hakimiyetine geçer. Hertvisi savaş zamanlarında üs görevini, barış zamanında ticaret merkezi görevini yapmıştır. Hatta 1590 yılında Osmanlı-İran antlaşması gereğince bölge tam olarak Osmanlı hakimiyetine geçmiş ve Hertvisi Rabat Kale'sinde Osmanlı mufafız kuvvetleri yerleşmişti (URL-3, 2016).

Kale 1624 tarihinde Kızılbaşların elinde bulunduğu zaman Osmanlı Devleti'nde Magrav han (Kvariani, 1980: 5) olarak bilinen Giorgi Saakadze tarafından alınsa da kısa süre sonra yine Osmanlıların eline geçer. Olayı Vahuşti şöyle yazar: “Mouravi Giorgi Aspinza yakınlarında Kızılbaşlarla mücadelede başarı kazanır, Kızılbaşların elindeki diğer kaleleri Osmanlılara teslim eder” (Bagrationi, 1976: [119]). 1771 yılında çar İrakli tarafından kısa süreli alınan kale yine Osmanlıların elinde kalır (Sisişvili, 1995: 104). 1828-1829 Rus-Türk savaşı sonucu Edirne Antlaşması gereğince Hertvisi tazminat olarak Ruslara bırakılıyor.

Hertvisi'nin Etimolojisi, Kullanış Şekilleri ve Uzak Taşımaları

Rostomaşvili'nin bildirdiğine göre Hertvisi iki kelimeden: “Hevi” ve “ertvis” kelimelerinden oluşmuştur. “Hevi” nehir, su; “ertvis” ise birleşme anlamlarını ifade etmektedir (Cikia, 1958: 242). D. Çubinaşvili 1840 yılında bastırıldığı sözlüğünde Hertvisi kelimesinin anlamını “კუნძული” (kundzuli), yani “ada” olarak vermiştir. Aynı fikir İoseliani'nin 1852 senesinde yayınladığı sözlüğünde de ifade edilmiştir (Şanidze, 2009: 5). Ünlü Gürcü bilim adamı Akaki Şanidze, yazısında Dicle ve Fırat arasındaki Mezopotamya'yı örnek göstererek Hertvisi'nin “კუნძული-kundzuli (ada) değil de, ნახევარ კუნძული - nakhevar kundzuli (yarımada) fikrini daha doğru bulmakla yanı sıra Rostomaşvili'nin fikrini de kabul etmektedir (Şanidze, 2009: 6-8). Poçua da Hertvisi'nin anlamını hem კუნძული-kundzuli (ada) hem de ნახევარ კუნძული - nakhevar kundzuli (yarımada) şeklinde karakterize etmektedir (Poçua, 1987: 94). Marie Felicite Brosset Hertvisi'ye ait Soukhhan'ın “deniz içinde bir kara parçası” manasını haklı olarak doğru bulmamış ve bu ismin menşeinin meçhul olduğunu yazmıştır. Fakat kendisi Hertvisi'ye

Kartvis adını vermekle onun Kür Nehri'nin bir kolu kenarındaki aynı addaki kale ile karıştırmıştır (Brosset, 2003: 140).

Hertvisi ismi, Katip Çelebi'de "Hartus" (Katip Çelebi, 2013: 623, 638), Evliya Çelebi'de "Hirtiz" (Evliya Çelebi, 2005: 374-375), Peçevi İbrahim Efendi "Hirtiz" (Peçevi İbrahim Efendi (1999: 40), Fahrettin Kırzioğlu "Khertus", "Khertvis", "Khirtiz" (Kırzioğlu, 1998: 292, 294-295), Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı'da "Hertus" (Başar, 1997: 125), Feridun Ababay "Hartus" (Ababay, 2000: 299), Mecit Doğru 1573 tarihli Gürcistan Tahrir Defteri (Küçük Ardahan) kayıtlarına dayanarak "Hirtiz" (Doğru, 1985: 32), Marie Felicite Brosset'te, Hertvisi, Hertvis, Hertuisi (Brosset, 2003: 16, 74, 140, 379, 403), Leonti Mroveli'de "Khertvisi (Mroveli, 1979:27-28, 102), Bagrationi'de "Khertvisi" (Bagrationi, 1976: [176]) şekillerinde ifade edilmiştir.

Hertvisi ismine "Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan" tahrir defterinin I. Cildinin 8, 11, 78, 172, 192 ve 212 sayfalarında rastlıyoruz. Bu isim Ahıska Sancağı'nın Ude Nahiyesi'nde "Hertvis hâli 'an'ir-re'âyâ tâbi '-i Ude" şeklinde zikrolunmuş ve onun yıllık 4000 akçe vergisi kaydedilmiştir (Cikia, 1947: 78). Hertvisi Sancağı'nda ise üç nahiyenin sosyo-ekonomik durumları hakkında bilgi verilmiştir (Cikia, 1947: 172-215).

Hertvisi ismine değişik coğrafyalarda rastlanılmaktadır. Bu, halkın yer değiştirmesinin sonucudur. Aynı coğrafyada olanlar yakın taşımaya, uzak coğrafyada olanlar uzak taşınmaya aittir. "Yukarı ve Aşağı", "Ülya ve Süfla", "Büyük ve Küçük" kelimeleri ile oluşan toponimleri yakın taşımaya ait edebiliriz. Hertvisi Nahiyesi'ndeki "Karye-i Dilika-i Ülya ve Süfla"yı yakın taşımaya örnek verebiliriz. Uzak coğrafyada olanlara şunları ait edebiliriz: 1. Posof'un Surtskap köyünün kuzeyinde, Ardanuc'un doğusunda, Artvin İli Borçka ilçesinin eski bucağı ve bucağa bağlı Hertvisi köyü (Şanidze, 2009: 8). Köyün ismi 1925'de Camii olarak değiştirilmiştir; 2. Acara Özerk Cumhuriyetinin Khelvaçauri Belediyesi'nin Acarisskali sakrebulosu'na bağlı Hertvisi köyü. Buköy Çoruh Nehri'nin sağ ve Acarasuyu'nun sol tarafında yerleşmektedir. Rakımı 260 m. (Gürcü Ansiklopedisi, 1987: 47).

Hertvisi Nahiyesi

Hertvisi Nahiyesi 312 yıl (1266-1578) Samtskhe-Saatabago ve 250 yıl (1579-1829) Osmanlı Devleti'nin Çıldır, be nâm-diğer Ahıska Eyâleti sınırları içerisinde yer almış ve Hertvisi Sancağı'na bağlı olarak yönetilmiştir. Bu nahiyenin toprakları, günümüzde Gürcistan Cumhuriyeti Samtskhe-Cavakheti Bölgesi'nin Aspinza ve Akhalkalaki belediyeleri sınırları içerisinde bulunmaktadır. Nahiyenin merkezi Hertvisi olup Kür Nehri kıyısında, tarihi anayolu üzerinde yerleşmektedir.

Tahrir defterinde Hertvisi; sancak, nahiyeye merkezi olarak kullanılmış olup halkın yaşadığı belli bir karye (köy) olarak da ifade edilmiştir.

Hertvisi Sancağı'na bağlı Hertvisi Rabat Kalesi defterde karye (köy) olarak adlandırılrsa da köy olmadığı kesin. Rabat isimli bir muhteşem kaleye de sahip olan Hertvisi'nin şehir olması muhakkaktır.

Hertvisi, Hertvisi, Mişe Cavakhet ve Buzmaret nahiyelerinden oluşan Hertvisi sancağının 1. nahiyesidir (Cikia, 1947: 95-104; Abuladze, 1979: 80). Nahiyede 38 vergi ünitesi bulunmaktadır. Bunlar; bir rabat kale, 35 karye ve iki mezraadan oluşmaktadır. Defterde, Rabat kale ve 31 karyenin tam tahrir dökümü verilmiş, 2 mezra ve dört karyenin ise yalnız vergi hâsılatı belirtilmiştir.

Tahrir defterinin düzenlendiği 1595 yılında Hertvisi Rabat Kalesi hem sancak merkezi hem de nahiyeye merkezi olup toplam 129 haneden ibaret olmuştur (Cikia, 1947: 172). 1870

yılında Tiflis Guberniyası Akhaltsikh (Ahıska) kazasının köyü konumunda olan Hertvisi'de hane sayısı 157 olmuştur (Zisserman, 1970: 5), Hertvisi, 1886 yılında Ahılkelek kazasına bağlı olup hane sayısı 229 olarak kayıtlara geçmiştir (SSDZK, 1886). Günümüzde Hertvisi, Samtskhe-Javakheti Bölgesi Aspinza Belediyesi Toloş Sakrebulo'sunun; Toloş, Gelsunda ve Hertvisi köylerinden biridir. 2002 yılında Hertvisi'de 203 hane yaşamaktaydı (Sakartvelos statitikis sakhelmsipo departamenti, 2003: 187).

XVI. YÜZYILDA HERTVİS SANCAĞI HERTVİS NAHIYESİ'NİN NÜFUSU

Hertvisi Rabat Kale Nüfusu

Çıldır Eyâleti'nde her hane 8 kişiden ibarettir (Bekadze Iasha, 2015: 103). Hertvisi nahiyesinin merkezi olan Hertvisi Rabat Kalesi'ndeki 127 haneyi 8 katsayı ile çarptığımızda nüfusun 1016 kişi olduğu görülmektedir. Hertvisi Rabat'ta iki nefer evli şahısları (hanımları ile birlikte) buna eklersek bu sayı 1020'ye yükselmektedir². Bu sayı nahiyeye merkezi olan Hertvisi Rabat Kale nüfusunun hesaplanmasında eksik sayılmaktadır. Zira Hertvisi hem sancak hem de nahiyeye merkezi olduğundan buradaki kadı, asker, idari yöneticiler kayıta alınmamaktadır. Bu durumda kentin yaklaşık nüfusunu bulmak için % 15 kadar bir sayıyı bu nüfusa eklemenin uygun olduğunu düşünüyoruz (Emecen, 1989: 57). Sayısı bilinmeyen zümreleri % 15 (153 kişi) eklediğimiz zaman Hertvisi Rabat Kalesi'nin nüfusu 1173 kişiden ibaret olduğunu görmekteyiz.

Kırsal Nüfus

XVI. yüzyılda Çıldır Eyâleti'nin tüm nahiyelerinde olduğu gibi Hertvisi Nahiyesi'nde sosyo-ekonomik hayatın ağırlık merkezini karyeler (köyler) teşkil etmekteydi. Osmanlı zamanında köyler ekonominin tek vericisiydi (Akdağ, 1979: 50).

Kırsal nüfus köy hane reislerinin sayını 8 katsayı ile çarparak bulunabilir. Tahrir defterinde Hertvisi Nahiyesi'nde Rabat Kale'nin hane sayısını nahiyenin toplam hane sayısından düşersek köylerdeki toplam hane sayısı $541-129=412$ haneden oluşmaktadır. Bu rakam 8 katsayısı ile çarpıldığında ise kırsal nüfus bulunmuş olur. Yani $412 \times 8 = 3.296$ kişi.

Hertvisi Nahiyesi nüfusu nahiyede bulunan coğrafi birimlerin tümünden ibarettir. Şöyle ki;

Nahiyeye merkezi Hertvisi Rabat Kale'sinin nüfusu : 1.173 kişi.

Kırsal Nüfus: 3.296 kişi.

Hertvisi Nahiyesi'nin Toplam Nüfusu: 4.469 kişi.

Yerleşirme

Hertvisi Nahiyesi 1595 yılında Çıldır, nam-ı diğer Ahıska Eyâleti Hertvisi Sancağı'na bağlı olup nüfusu hakkında tam bilgi verilmemekte ve yalnız hane reislerinin isimleri ve baba adları yazılmaktadır. 14.500 akçe ödeyen "hâlî 'an'ir-re'âyâ", yani re'âyâsız 4 köy ve 3.700 akçe ödeyen 2 mezranın nüfusunun neden olmadığı hakkında elimizde tam bilgi bulunmamaktadır. Diğer 1 Rabat Kale ve 32 köyde ise 539 hane bulunmaktaydı. Hertvisi Nahiyesi'nin tahririne "Karye-i Rabat kale-i Hertvis tâbi-i m." ile başlanmış olup" ve "Mezraa-i Danet tâbi-i m." mezraası ile bitmiştir. Hertvisi Nahiyesi tahririnin incelediğimizde görüyoruz ki, burada hane reislerinin isim ve baba adları, onların

² Bennâk babasının yanında çalışan evli kimselerdir. Her bennâk ailesini hanımıyla birlikte 2 kişi olarak düşünmekteyiz.

ödedikleri ispenç, murahhasiye, bâd-i havâ, tarım ürünlerinin miktarları ve onların tahrir kıymetleri, hayvancılık, bostancılık ve diğer ticari faaliyetlerden alınan vergilerin haricinde her hangi bir nüfus kaydı bulunmamaktadır.

HERTVİSİ NAHİYESİ KARYELERİNİN TOPLAM HÂSILATI

“Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistan” Tahrir Defteri'nin 11-12. Sayfalarında Hertvisi Sancağı Hertvisi Nahiyesi rabat, köy ve mezraalarının isimleri yıllık vergi hasılatı tablo halinde verilmiştir. Buna göre 1595 yılında nahiyede toplam 38 vergi ünitesi olup yıllık hasılatı 391 442 akçedir (Cikia, 1947: 11-12). 26200 akçe vergisiyle Saro karyesini, 25000'er akçe vergisiyle Hertvisi Rabat Kalesi ve Pia köyü takip etmektedir. En az vergisi olan coğrafi birim ise 1000 akçe vergisi olan Gom köyüdür. Defterde “hâli ‘an’ir-re’âyâ”, yani kimsesiz ve boş köyler şeklinde kaydı yapılmış olan 2000 akçesi ile Ormos, 3000 akçesiyle Daudavban, 4500 akçesiyle Oske ve 5000 akçesi ile Diliske-i Ülya ve Süfla tam tahrir dökümü verilmiş Gom köyünden daha fazladır. Ayrıca 2000 akçelik vergisiyle Bavra ve Mokbet, ve 1700 akçelik vergisiyle Daniyet mezraları da Gom köyünün vergisinden fazladır (Cikia, 1947: 11-12; Tablo, 1).

Tablo 1: Hertvis Nahiyesi Rabat, Köy ve Mezraalarının Yıllık Toplam Vergi Hâsılatı

[No]	[Karyeler / Köyler]	[Hasıl, akçe]	[No]	[Karyeler / Köyler]	[Hasıl, akçe]
1	Karye-i Rabat Kale-i Hertvis	25000	20	Karye-i Alanzia	5200
2	Karye-i Alcuva	10000	21	Karye-i Kulilet	5500
3	Karye-i Prtena	16000	22	Karye-i Gom	1000
4	Karye-i Murcikan	11000	23	Karye-i Saloşet	12265
5	Karye-i Rokat	9000	24	Karye-i Hedlisuban	14000
6	Karye-i Hizabavra	15165	25	Karye-i Orhopia	13297
7	Karye-i Çunçhel	9000	26	Karye-i Gelsunda	7000
8	Karye-i Dadeş	10000	27	Karye-i Naisa	4000
9	Karye-i Azgüde	9000	28	Karye-i Skalmerthav	8999
10	Mezra-i Bavra ve Mokbet	2000	29	Karye-i İpnet	17200
11	Karye-i Toloş	20000	30	Karye-i Saro	26200
12	Karye-i Tolerta	8000	31	Karye-i Oskeria	7000
13	Karye-i Shenkala	8000	32	Karye-i Şodirvan	12000
14	Karye-i Nicğor	15000	33	Karye-i Hiza	15100
15	Karye-i Diliske	19666	34	Karye-i Pia	25000
16	Karye-i Ormos cez ez	2000	35	Karye-i Dauduvban	3000
17	Karye-i Kunsu	20000	36	Karye-i Erske	4500
18	Karye-i Bnela	12000	37	Karye-i Dilika-i Ülya ve Süfla	5000
19	Karye-i Kvarşa	10000	38	Mezra-i Daniyet	1700

Kaynak: Cikia, 1947: 11-12

Gerek tablo halinde olan 11. gerekse de metnin 172. sayfalarında başlık “Nahiye-i Hertvis der livâ-i m.” şeklinde verilmiş olması Hertvisi Nahiyesi'nin adı geçen (“der livâ-i m [ezbûr]), yani Ahıska Livâsı'na ait olduğu gözükmektedir. Fakat bu nahiye Hertvisi Sancağı'na aittir. Hertvisi Livâsı'nın diğer nahiyelerinde bu eksiklik giderilmiş olup Hertvisi Sancağı'na bağlı diğer iki nahiye şöyle kayd olunmuştur: “Nahiye-i Mişe Cavahet der Livâ-i Hertvis” ve “Nahiye-i Buzmaret Der Livâ-i Hertvis (Cikia, 1947: 12-13).

HERTVİSİ NAHİYESİ'NDEKİ VERGİ KALEMLERİ VE MİKTARLARI

Hertvisi Nahiyesi vergi kalemleri 1595 tarihli “Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistan” tahrir defteri ışığında araştırılmış ve tarafımızca hesaplanıp tablo haline getirilmiştir. Bu bilgilerin sonralar bölgenin ekonomik yönden nasıl değiştiğini belirlemekte önemli olduğundan çalışmamıza eklenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Hertvisi Nahiyesi'nin Tahriri Yapılmış Köylerinin Vergi Kalemleri ve Hâsılatı

No	Vergi Kalemleri	Kile	Kıymet	No	Vergi Kalemleri	Kıymet
1	İспенç, 539 nefer		13475	14	Resm-i âdet-i ağnam	7187
2	Bennâk, 2 nefer		36	15	Resm-i hıncır	3160
3	Hınta	10365	103650	16	Resm-i yaylak	2286
4	Şair	11590	92720	17	Resm-i yatak	972
5	Çavdar	2255	18040	18	Resm-i yonca ve giyâh	3931
6	Erzen	525	4200	19	Resm-i kevvâre	3836
7	Nohut	33	990	20	Bâd-i havâ ve resm-i arûs	6286
8	Mercimek	35	700	21	Nısf-ı bâd-i havâ ve resm-i arûsiye	1279
9	Zegrek	121	1008	22	Resm-i tapû ve deştânî	4697
10	Şıra, men	5650	45200	23	Resm-i murahhasiye	1010
11	Resm-i meyve		2075	24	Âsiyâb 16 bâb	660
12	Resm-i bostân		3106	25	Âsiyâb 6 bâb harâb	
13	Ceviz	58	1260	26	Bezîrhâne 2 bâb	120

Kaynak: Cikia, 1947: 172-192

XVI. YÜZYILDA HERTVİSİ NAHİYESİ'NDE EKONOMİK YAŞAM

Kafkasya coğrafyasının stratejik bölgelerinden olan Hertvisi Samtskhe Javakheti’i birleştiren ana yolu üzerinde yer almaktadır. Onun anayolunda olması ticari önemini de kendisine kazandırmıştır.

1595 Tarihli “Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistan” tahrir defteri ışığında Hertvisi Nahiyesi’nin ekonomik yapısını incelediğimiz zaman şunu görüyoruz ki, nahije köylerinde XVI. yüzyılda tarım, hayvancılık ve bağcılık yapılmaktadır.

TARIM

Hububat

Tarımda en önemli yeri hububat teşkil etmektedir. Hububat ürünlerinden buğday ve arpa gıda maddesi olmakla yanı sıra stratejik önem arz etmektedir (Güçer, 1964: 38-41). Zira buğday ve atların yiyeceği arpaya ve samana çok ihtiyaç duyulmaktadır. Hertvisi Sancağı Hertvisi Nahiyesi’nde “hınta” (buğday), “şa’ir” (arpa), “çavdar” ve “erzen” (darı, mısır) olmak üzere dört tür üründen hububat öşrü alınmıştır. Defter kayıtlarına göre bunları birer birer inceleyelim.

Arpa (Şa'ir)

Hertvis Sancağı Hertvisi Nahiyesi’nde hububat üretimi içerisinde ilk sırayı arpa almaktadır. Arpanın defterde ismi “şa’ir”olarak geçmektedir. Arpa üretimi en fazla Hertvisi Rabat Kale, Prtena, Diliske, Kuntsa, İpnet, Saro, Hiza karyelerinde yapılmaktadır. En az arpa üretimi ise Toloş, Naise, Gelsunda ve Gom karyelerinde yapıldığı bilinmektedir. Arpa vergisinin miktarı 16 565 kile, tahrir değeri ise 132.520 akçedir (Tablo 3)

Tablo 3. Hertvisi Nahiyesi'nin Tahriri Yapılan Köylerin Hububat Vergi Dökümü

No	Karyeler	Hinta		Şair		Çavdar		Erzen	
		kile	kıymeti	kile	kıymeti	kile	kıymeti	kile	kıymeti
1	Karye-i Rabat Kale-i Hertvis	500	5000	1000	8000	120	960	100	800
2	Karye-i Alcua	350	3500	500	4000	100	800	-	-
3	Karye-i Prtena	500	5000	1000	8000	6 ³ [60]	480	-	-
4	Karye-i Murcikan	450	4500	500	4000	100	800	-	-
5	Karye-i Roket	300	3000	350	2800	50	400	15	120
6	Karye-i Hizabavra	720	7200	625	5000	50	400	10	80
7	Karye-i Çunçhel	400	4000	300	2400	20	160	-	-
8	Karye-i Dadeş	400	4000	400	3200	100	800	10	80
9	Karye-i Azgyüde	400	4000	300	2400	10	80	15	120
10	Karye-i Toloş	400	4000	200	1600	10	80	10	80
11	Karye-i Tolerta	300	3000	300	2400	100	800	-	-
12	Karye-i Shenkala	350	3500	300	2400	15	120		
13	Karye-i Nicğori	500	5000	400	3200	30	240	80	? [800] ⁴
14	Karye-i Diliske Ma'a Çayır	600	6000	900	7200	500	4000		
15	Karye-i Kunsu	600	6000	800	6400	200	1600	100	800
16	Karye-i Bnala	500	5000	300	2400	10	80	10	80
17	Karye-i Kvarşa	400	4000	400	3200	30	240	-	-
18	Karye-i Alanzia	200	2000	200	1600	20	1600 ³	10	80
19	Karye-i Kulilet	250	2500	250	2000	50	400	-	-
20	Karye-i Gomi	30	300	40	320	-	-	-	-
21	Karye-i Saloşet	600	6000	500	4000	50	400	-	-
22	Karye-i Hedlisuban	650	6500	700	5600	-	-	-	-
23	Karye-i Orhopia	650	6500	700	5600	20	160	-	-
24	Karye-i Gelsunda	250	2500	300	2400	20	160	5	40
25	Karye-i Naisa	200	2000	200	1600	10	80	-	-
26	Karye-i Skalmerthav	350	3500	500	4000	10	80	-	-
27	Karye-i İpnet	740	7400	800	6400	125	1000	-	-
28	Karye-i Saro	850	8500	1500	12000	100	800	100	800
29	Karye-i Oskeria	400	4000	300	2400	10	80	5	40
30	Karye-i Şodirvan	400	4000	700	5600	100	800	50	400
31	Karye-i Hiza	600	6000	800	6400	125	1000	-	-
32	Karye-i Pia	545	5450	500	4000	110	880	5	40
	Hâsıl	10365	103650	11590	92720	2255	18040	525	4200

Kaynak: Cikia, 1947: 172-192

Gerek II. Selim Devri'ne ait 1573 tarihli "Gürcistan Vilâyeti Kanunnamesi" gerekse de III. Mehmed Devri'ne ait 1595 tarihli "Gürcistan (Ahıska) Kanunnâmesi"nin içerdiği hükümlere baktığımızda kile ile ilgili her hangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu yüzden merkez olan İstanbul kilesini hesaplamalarda baz alabiliriz. 1 İstanbul kilesi 25,656 kg'dır.

³ Defterde yanlış olarak 6 yazılmıştır. 60 olduğu hasıllardan anlaşılmaktadır.

⁴ 80 kile erzenin tahrir kıymeti yanlışlıkla yazılmamıştır. 800 olmalıdır

⁵ Defterde yanlış olarak 1600 yazılmıştır. Oysaki 20 kile çavdarın kilesi 8'den 160 akçe olmalıdır.

(İnalçık, 2000: 444). Tahrir defteri bilgilerine göre Hertvisi Sancağı nahiyelerinde arpanın bir kilesinin kıymeti 8 akçedir. Gürcistan Kanunnâmesi'ne gereğince 1/5 vergi alındığına göre Hertvisi Nahiyesi'ndeki üretim 82.825 kile olmaktadır. Her hane için arpa üretimi yaklaşık 153,7 kileyi bulmaktadır. Kişi başına üretim ise 19.21 kiledir. Kilesi 8 akçe olan arpanın 1 kg fiyatı 0,31 akçe olmaktadır.

Hınta (Buğday)

Hertvisi Nahiyesi tarım ekonomisi içerisinde en önemli yerlerden biri de buğday üretimidir. Buğday, nahiyenin tam tahrir dökümü verilmiş tüm coğrafi birimlerinde yetiştirilmekteydi. Nahiyeden toplam 14.385 kile buğday vergisi alınıyordu. Bunun da tahrir değeri 143.850 akçedir (Tablo 3). Gürcistan Kanunnâmesi gereğince halktan 1/5 vergi alındığına göre toplam üretimin 71.925 kile olduğunu görmekteyiz. Hınta üretimi en fazla Hizabavra, Diliske, Kuntsa, Şaloşet, Hedlisuban, Orhopia, İpnet, Saro ve Hiza karyelerinde yapılmaktadır. En az arpa üretimi ise Alanzia, Gomi ve Naisa karyelerinde yapıldığı bilinmektedir. Üretim olarak her haneye 133,4 kile olup kişi başına da yaklaşık 16.68 kile buğday düşmektedir (Tablo 6)

Tahrir defterinden anlaşıldığına göre 1 kile buğdayın fiyatı 10 akçedir. Bu durumda 1 kg buğdayın fiyatı 0.39 akçeye denk gelmektedir (Tablo 9)

Çavdar Üretimi, Hasılatı ve Öşrü

Nahiyede çavdar üretimi buğday ve arpadan sonra üçüncü sırayı almaktadır. Çavdardan alınan vergi miktarı 2255 kile olup onun da para karşılığı 18.040 akçedir (Tablo 3). Çavdarın üretimi 11,275 kiledir. Her hane için 20,9 kile olan üretim kişi başına 2,61 kileyi teşkil etmektedir. En fazla çavdar üretim Diliske ve Kuntsa köylerinde yapılmaktadır. Çavdar en az Azgüde, Toloş, Bnela, Naisa, Skalmerthav ve Oskeria köylerinde üretilmekteydi. Kilesi 8 akçe olan arpanın 1 kg fiyatı 0,31 akçe olmaktadır (Tablo 9).

Erzen (Mısır) Üretimi, Hasılatı ve Öşrü

Hertvisi Nahiyesi'nde arpa, buğday, çavdardan sonra az da olsa ziraatı yapılan ürün erzen başlığı altında vergi tahsil edilen mısırdır. Nahiyenin tam tahrir dökümü verilmiş 32 karyesinin 15 karyesinde (Hertvis Rabat Kalesi, Roket, Hizabavra, Dadeş, Azgüde, Toloş, Nicğori, Kuntsa, Bnela, Alanzia, Gelsunda, Saro, Oskeria, Şodirvan ve Pia) yetiştirilmekteydi. Hertvisi Nahiyesi'nde erzen vergisi 525 kile olup bunun da tahrir değeri 4200 akçedir (Tablo 3). Tahrir kıymetinden de görüldüğü gibi erzenin 1 kilesinin fiyatı 8 akçedir. Yani 1 kg erzen 0,31 akçeyi bulmaktadır. Erzenin üretim miktarı 2625 kiledir. Her haneye göre ortalama üretim 4,87 kile olup kişi başına üretim ise 0.61 kiledir.

Böylelikle, Hertvisi Nahiyesi'nde kişi başına düşen üretim miktarı arpa 19,21 kile, buğday 16.68 kile, çavdar 2,61 kile, erzen 0,61 kile olmuştur (Tablo 6).

Bakliyat

Araştırma kaynağımız olan “Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistân” tahrir defterinde nohut, mercimek ve bakla kaydolunmuştur. Hertvisi Nahiyesi'nde üretilen bakliyat türlerinden nohut ve mercimeğin ismi geçmektedir. Nahiyede bakla üretimi yapılmamaktadır. Baklagillerin çok az üretildiği tahrir defterlerinde gözükmemektedir. Bunlar daha fazla ailenin tüketimi için ekilmekte olup pazara çok az çıkarılmaktaydı. Tam tahrir dökümü verilmiş 32 karyenin 14'ünde nohut ve mercimek ekilmektedir. Nahiyede nohuttan elde edilen gelir 33 kile olup onun da tahrir değeri 990 akçedir. Mercimek hâsılatı ise 35 kile olup para değeri de 700 akçeyi bulmaktadır (Tablo 4).

Tablo 4. Hertvisi Nahiyesi'nin Tahriri Yapılan Köylerin Bakliyat Vergi Dökümü

No	Karyeler	Nohut		Mercimek	
		kile	kıymeti	kile	kıymeti
1	Karye-i Rabat Kale-i Hertvis	5	150	6	120
2	Karye-i Rokat	2	60	2	40
3	Karye-i Hizabavra	2	60	3	60
4	Karye-i Dadeş	2	60	2	40
5	Karye-i Azgyüde	3	90	3	60
6	Karye-i Toloş	2	60	2	40
7	Karye-i Niçğori	3	90	2	40
8	Karye-i Kunsu	3	90	3	60
9	Karye-i Bnela	2	60	2	40
10	Karye-i Kvarşa	2	60	2	40
11	Karye-i Saro	4	120	5	100
12	Karye-i Şodirvan	1	30	2	40
13	Karye-i Pia	2	60	1	20
14	Mezra-i Daniyet	33	990	35	700

Kaynak: Cikia, 1947: 172-192

Hertvisi Nahiyesi'nde Keten Üretimi: Zeğrek

Zeğrek en eski kültür bitkilerinden olup iki farklı özelliğe sahiptir. Terkibinde hem lif hem de yağ bulunmaktadır. Lifi dokumacılıkta, yağı ise gıda olarak kullanılmaktadır (Özcan, 2014: 92). Hertvisi Nahiyesi'nden 121 kile zeğrek vergisi alınmaktaydı. Bunun da tahrir değeri 1008 akçedir (Tablo 5).

Tablo 5. Hertvisi Nahiyesi Tahriri Yapılan Köylerinin Zeğrek Vergi Dökümü

No	Karyeler	Kile	Kıymeti
1	Karye-i Rabat Kale-i Hertvis	10	100
2	Karye-i Murcikan	10	100
3	Karye-i Rokat	10	80
4	Karye-i Hizabavra	5	40
5	Karye-i Çunçhel	10	80
6	Karye-i Dadeş	10	80
7	Karye-i Azgyüde	3	24
8	Karye-i Toloş	3	24
9	Karye-i Tolerta	8	64
10	Karye-i Shenkala	10	80
11	Karye-i Niçğori	5	40
12	Karye-i Diliske	10	80
13	Karye-i Saloşet	4	32
14	Karye-i Saro	10	80
15	Karye-i Hiza	10	80
16	Karye-i Pia	3	24
	Hâsil	121	1008

Kaynak: Cikia, 1947: 172-192

Zeğrekle ilgili tahrir dökümüne baktığımızda 1 kile zeğreğin fiyatı 8 akçeyi bulmaktadır.

Tablo 6. Kişi Başına Düşen Üretim

Ürünler	Toplam Üretim	Toplam Hane	Haneye göre, kile	Hanede 8 kişi başına, kile	Kg olarak
Hınta/buğday/	71.925	539	133,4	16,68	428
Şair/arpa/	82.825	539	153,66	19,21	493
Çavdar	11.275	539	20,9	2,61	67
Erzen	2.625	539	4,87	0,61	15,6

Kaynak: Cikia, 1947: 172-174

Bostân Tarımı, Hasılatı ve Öşrü

Hertvisi Nahiyesi'nde hububat tarımından sonra en önemli ziraat çeşidi bostandır. Tahrir defterinde bu vergi çeşidi "resm-i bostân" şeklinde zikredilmektedir. Nahiyeden bostan vergisinin miktarı 3106 akçedir. Bostân ziraatı nahiyenin tahrir dökümü yapılmış 32 köyesinin 27'de yetiştirilmektedir (Tablo 7).

Tablo 7. Tam Tahrir Dökümü Yapılan Köylerin Bostân Vergisi

No	Karyeler	Resm-i bostân	No	Karyeler	Resm-i bostân
1	Karye-i Rabat Kale-i Hertvis	250	15	Karye-i Bnela	190
2	Karye-i Alcuca	30	16	Karye-i Kvarşa	100
3	Karye-i Prtena	268	17	Karye-i Alanzia	50
4	Karye-i Murcikan	38	18	Karye-i Kulilet	50
5	Karye-i Rokat	100	19	Karye-i Gomi	10
6	Karye-i Hizabavra	35	20	Karye-i Saloşet	115
7	Karye-i Çunçhel	100	21	Karye-i Hedlisuban	150
8	Karye-i Dadeş	50	22	Karye-i Orhopia	50
9	Karye-i Azgyüde	50	23	Karye-i Gelsunda	150
10	Karye-i Toloş	150	24	Karye-i Naisa	20
11	Karye-i Tolerta	100	25	Karye-i Skalmerthav	50
12	Karye-i Shenkala	100	26	Karye-i İpnet	200
13	Karye-i Diliske	400	27	Karye-i Saro	200
14	Karye-i Kunsu	100		Toplam	3106

Kaynak: Cikia, 1947: 172-192

Defterde resm-i bostân adı altında hangi ürünlerin olduğu ayrıntılı yazılmamıştır. Bostanın aynı zamanda kavun-karpuzun ortak adı olduğunu bildiğimizden Hertvisi Nahiyesi'nde bostan vergisi adı altında kavun, karpuz gibi ürünlerin olduğu muhakkaktır. Tahrir dökümünden de görüldüğü gibi Hertvisi Nahiyesi'nden resm-i bostân adı altında toplam 3.106 akçe vergi alınmaktaydı. Nahiyenin tam tahrir dökümü verilmiş Nicğori, Oskeria, Şodirvan, Hiza ve Pia köyelerinden bostân vergisi alınmamaktadır. Bu köylerde bostân ürünlerinin halkın kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar olduğunu düşünüyoruz.

BAHÇE, TARIMI, HASILATI VE VERGİSİ

Meyve Tarımı ve Hasılatı

Hertvisi Nahiyesi'nden "resm-i meyve" adı altında 2075 akçe vergi alınıyordu (Cikia, 1947: 172-192). 500 akçelik meyve vergisiyle Pia köyü birinci sıradadır. Onu 300 akçelik

vergesiyle Hertvisi Rabat Kalesi takip etmektedir. Tam tahrir dökümü verilmiş 32 karyenin 13'ünden meyve öşrü alınmaktadır. Şüphesiz diğer köylerde de halkın kendi ihtiyacını karşılayacak kadar meyve yetiştirilmekteydi. Nahiyede olan meyvelerin çeşit ve miktarları hakkında bilgi edinemiyoruz. Fakat sözlü kaynaklara dayanarak bölgede süt, şah, söbe, güzel sofrta, kristal elma ve çeşitli armut olduğu bilinmektedir. Bunlardan pestil ve pekmez yapılmaktaydı. Meyve öşrü kayıt olunurken yalnız verginin bedeli akçe olarak yazılmıştı (Tablo 8).

Tablo 8: Tahriri Yapılan Köylerinin Ceviz, Şıra ve Resm-i Meyve Vergi Dökümü

No	Karyeler	Ceviz		Şıra		Resm-i meyve
		kile	kıymeti	men	kıymeti	kıymeti
1	Karye-i Rabat Kale-i Hertvis	20	400	500	4000	300
2	Karye-i Alcua	-	-	100	800	-
3	Karye-i Rokat	5	100	100	800	-
4	Karye-i Hizabavra	-	-	100	800	-
5	Karye-i Dadeş	-	-	100	800	50
6	Karye-i Azgyüde	-	-	125	1000	50
7	Karye-i Toloş	5	100	1500	12000	200
8	Karye-i Nicğori	10	200	500	4000	235
9	Karye-i Kunsu	-	-	400	3200	200
10	Karye-i Bnela	3	60	300	2400	125
11	Karye-i Kvarşa	-	-	125	1000	60
12	Karye-i Alanzia	-	-	20	160	60
13	Karye-i Gelsunda	-	-	125	1000	-
14	Karye-i Saro	5	100	125	1000	160
15	Karye-i Oskeria	-	-	5	40	10
16	Karye-i Şodirvan	-	-	25	200	125
17	Karye-i Pia	10	200	1500	12000	500
	Hâsıl	58	1160	5650	45200	2075

Kaynak: Cikia, 1947: 172-192

Ceviz öşrü nahiyenin Hertvisi rabat kalesinden, Rokat, Toloş, Nicğori, Bnela, Saro ve Pia köylerinden hâsıl edilmektedir. Bunun toplam miktarı kile olara 58, para olarak da 1160 akçedir. Diğer köylerde de halk kendi ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde bahçelerinde ceviz yetiştirmektedirler.

Bağ Tarımı, Hasılatı ve Öşrü

Bağdan alınan vergi tahrir defterinde “şıra” olarak gösterilmektedir. Şıra üzüm suyu ve şarap anlamlarını ifade etmektedir (Develioğlu, 2006; 1000). Balkanlarda Budin Eyâleti sancakları ve Kafkasya’da Hertvisi gibi Ortodoks sancaklarda şıra şarap anlamında kullanılmakta idi. Şarap üzümünden elde edilir. Antik çağın Kenoponte, Strabon ve Porfire Kesarieli eserlerinde Gürcistan bağlarından bahsetmektedirler.

M.Ö. V. Yüzyılda Kenoponte Kolheti’nin hoş kokulu şarabı olduğunu yazıyordu. Strabon ise M.Ö. I. yüzyılda İberiya’da geniş çapta bağlar olduğunu ve çok verimli olduğunu bildirmektedir. Prokopi Kesarieli VI. Yüzyılda yazıyordu ki, meshiler⁶ çok

⁶ Meshiler- Güney Gürcistan’da bir kavim. Dünyaca ünlü ve “Kaplan Postlu Şövaleye” destanının yazarı Şota

çalışkan olup ve onların bağları vardır. Bağlarından hazırladıkları şarabı yabancı ülkelere pazarlık ediyorlardı. Vakhuşti de XVIII. Yüzyılda hazırladığı “Coğrafya” kitabında Gürcistan bölgesindeki bağ ve şarapçılığın özelliklerinden bilgi vermiştir (Melikidze, 2014: 12-13).

Verdiğimiz kaynaklardan da görüldüğü gibi Gürcistan’da bağcılık ve şarapçılığın tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Dünya bilim adamlarının arkeolojik bulgularında dayanarak Gürcistan’da bağcılık tarihinin 8000 yıl olduğunu bildirmektedirler (Melikidze, 2014: 13). Burada üretilen şarap ise her zaman kaliteli olması ile dünyada tanınmıştı. 1829 yılında Gürcistan’ı ziyaret Puşkin, burada insanların olağanüstü iyi ve sağlıklı şarap hazırladıklarını kaydetmişti (Melikidze, 2014: 12-13).

Şu önemli hususu da belirtmek istiyorum ki, tarihi Samtskhe ve Cavakheti’de üretilen şıra yalnız Gürcistan’da değil dünyada rakımı en yüksek yerlerde yetiştirilmektedir. Özellikle Hertvisi Nahiyesi’nde bunu görmekteyiz. Birkaç örnek verelim: Toloş, vergisi 12 000 akçe, rakımı 1100 m., Hertvisi, vergisi 4000 akçe, rakımı 1250 m., Gelsunda vergisi 1000 akçe, rakımı 1300 m., Pia, vergisi 12 000 akçe, rakımı 1400 mç, Nicğori, vergisi 4000 akçe, rakımı 1450 m., Saro, vergisi 1000 akçe, rakımı 1480 m., Hizabavra, vergisi 800 akçe, rakımı 1590 m., Dadeş vergisi 800 akçe, rakımı 1800 m.

1595 yılında Hertvisi Nahiyesi’nden şıradan alınan vergi miktarı ağırlık olarak 5650 men ve onun da tahrir değeri 45.200 akçe idi (Cikia, 1947: 172-192). Tahrir Defteri’nde “menn” ağırlık ölçüsü olarak şıra ölçümlerinde kullanılmıştır (Cikia, 1947: 19-321). Menn antik devirde “mine” olarak kullanılmış ve her biri 130 dirheme eşit olan iki ritl’dir (Hınz, 1990: 19). Bir İstanbul ritl’i 2,8 kg (Hınz, 1990: 39). “Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistan” Tahrir Defteri vergi değerlerinden anlaşıldığı gibi 1 menn 8 akçedir (Cikia, 1947: 19-321). Nahiyenin tam tahrir dökümü verilmiş 32 karyesinin 17’den şıra vergisi alınmaktaydı. Toloş ve Pia karyeleri 12000 akçe vergisiyle ilk sıradayken, onları 4000 akçelik vergisiyle Hertvisi Rabat Kalesi ve Nicğori karyeleri takip etmektedir. En az şıra vergisi ödeyen karye ise Oskeria’dır (Tablo 8).

Bazı Ziraî Ürünlerin Satış Fiyatları

“Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistân” tahrirdefteri kayıtlarından yararlanarak Hertvisi nahiyesindeki bazı ürünlerin fiyatlarını tespit edebilmekteyiz. Bu fiyatlar tahrir yapılırken geçmiş üç yıllık fiyatların ortalaması baz alınır merkeze gönderilir. Padişah onayından sonra kesinleşir ve tahrir defterlerine kaydedilirdi (Gündüz, 2009: 314).

Tablo 9. Hertvisi Nahiyesi Ürünlerinin Satış Fiyatları

No	Ürünün Adı	Kile	Kıymet, akçe	Kg	Kıymeti, akçe
1	Hınta/Buğday/	1	10	1	0,39
2	Şair/Arpa/	1	8	1	0,31
3	Çavdar	1	8	1	0,31
4	Erzen/Darı/	1	8	1	0,31
5	Zeğrek	1	8 ⁷	1	0,31
6	Şıra	1 (men)	8		

Kaynak: Cikia, 1947: 172-174

Rustaveli meshi kavimindedir.

⁷ Bilinmeyen nedenlerden dolayı Karye-i Rabat Kale-i Hertvis ve Karye-i Murcikan’da zeğrek kilesi 10 akçe olarak kayıtlara geçmiştir.

HAYVANCILIK VE BUNLARLA İLGİLİ DİĞER VERGİLER

Koyun Yetiştiriciliği ve Hasılatı

Mufassal Defterde “Resm-i âdet-i ağnam” adı ile kaydolunan koyunculuk hayvancılıkta ilk sırada yer almaktaydı. Ondan alınan vergiye de “âdet-i ağnam” denirdi. Fakat bu verginin keçilerden de alındığı bilinmektedir (Ünal, 2002: 155). Adı geçen vergi koyun ve keçiden Nisan ayında alınır (Ababay, 2000: 385). Çünkü bu aylarda keçi ve koyunlar yavruardı. Gürcistan Kanunnâmesi gereğince 2 koyuna 1 akçe (Akgündüz, 1994a:580) alınması kanunlaştırılmıştı. Hertvisi Nahiyesi’nden toplam 7187akçe ağnam (Cikia, 1947: 172-192) vergisi alınır. Kanun gereğince 2 koyuna ve 2 koyunlu kuzuya 1 akçe alındığından bu nahiyede toplam 14.374 küçükbaş hayvan vardı. Nahiyede her hane ortalama 27 koyun yetiştirilmekte idi. Nahiyede küçükbaş hayvancılıkla hem orda mukim ahali hem de göçebeler uğraşır. Hertvisi Nahiyesi’nin Diliske Köyü 550 akçelik “Resm-i âdet-i ağnam” vergisiyle 1. sırada iken (Cikia, 1947:), Shenkala ve Saro köyleri ise 500’eronu takip etmektedir. En az ağnam vergisi ödeyen karye ise 30 akçelik vergisiyle Oskeriy köyüdür (Cikia, 1947:). Nahiyeye ve aynı zamanda sancak merkezi olan Hertvisi Rabat Kalesi’nde koyunculuk faaliyeti bulunmamaktadır (Tablo 10).

Tablo 10. Hertvisi Nahiyesi’nin Tahriri Yapılan Köylerinin Hayvancılıkla İlgili Vergi Dökümü

No	Karyeler	Resm-i âdet-i ağnam	Resm-i hınzır	Resm-i yonca ve giyâh	Resm-i yaylak	Resm-i yatak
1	Karye-i Rabat Kale-i Hertvis	-	150	150	150	100
2	Karye-i Alcuca	150	50	50	50	-
3	Karye-i Prtena	450	150	120	100	50
4	Karye-i Murcikan	350	150	250	50	-
5	Karye-i Rokat	325	100	150	70	-
6	Karye-i Hizabavra	50	50	30	20	10
7	Karye-i Çunchel	200	100	60	46	50
8	Karye-i Dadeş	150	50	70	50	30
9	Karye-i Azgyüde	200	50	51	50	40
11	Karye-i Toloş	210	100	56	20	14
12	Karye-i Tolerta	450	100	186	50	30
13	Karye-i Shenkala	500	200	125	50	-
14	Karye-i Nicğori	220	100	100	50	30
15	Karye-i Diliske	550	300	290	170	-
17	Karye-i Kunsu	300	100	290	100	54
18	Karye-i Bnela	380	100	100	100	86
19	Karye-i Kvarşa	-	180	100	84	--
20	Karye-i Alanzia	140	100	100	50	50
21	Karye-i Kulilet	94	50	125	50	-
22	Karye-i Gomi	50	10	30	10	10
23	Karye-i Saloşet	350	150	150	180	50
24	Karye-i Hedlisuban	300	-	150	180	100
25	Karye-i Orhopia	100	50	40	86	-
26	Karye-i Gelsunda	100	-	150	50	50
27	Karye-i Naisa	50	20	45	20	-
28	Karye-i Skalmerthav	120	50	45	50	50
29	Karye-i İpnet	120	200	300	200	76

30	Karye-i Saro	500	200	300	100	-
31	Karye-i Oskeria	30	20	30	10	-
32	Karye-i Şodirvan	150	50	30	28	20
33	Karye-i Hiza	350	200	120	50	42
34	Karye-i Pia	248	30	138	12	30
	Hâsıl	7187	3160	3931	2286	972

Kaynak: Cikia, 1947: 172-192

Hayvancılık, XVI. yüzyıl sonlarında zirai faaliyetin en önemli kolunu teşkil eden ve en fazla gelir kaynaklarından idi. Yük taşıma işlerinde, süt, yağ, peynir, et, deri ihtiyaçları hayvanlar sayesinde sağlanırdı. “Resm-i âdet-i aġnâm” adı altında koyun ve keçilerin yetiştirildiği bilirse de reyanın ihtiyaçları için at, öküz, sığır, manda, kaz, tavuk ve s. olması muhakkaktı. Karşılaştırmak için nahiyenin bazı köylerinin 1917 yıl tarımsal sayımını burada vermeyi uygun görmekteyiz (Tablo 11).

Tablo 11: 1917 Yıl Tarımsal Sayım-Tiflis Vilâyeti Akhaltsikh (Ahıska) Kazası⁸

Köyler	At	Öküz	İnek	Manda	Eşek	Koyun	Keçi	Katır	Deve
Roket	11	123	163	23	22	499	23		1
Dadeş	9	133	128	13	31	507	93		
Azgüde	7	70	187	18	9	253	20		
Toloş	45	73	360	107	62	877	135	17	
Tolerta	7	82	118	21	31	381	15		
Kuntsa	3	95	89	20	19	427	9		
Bnela	-	17	17	-	4	113	7		
Alanza	8	-	100	21	16	515	47		
Oskeria	11	30	82	19	3	364	70		

Kaynak: Selskokhozyaystvennyı perepis 1917 g.; Tiflisskaya guberniya: Akhaltsikhskiy uezd, Tiflis, 1917: 44-93.

Tablodan da görüldüğü gibi bölgede reaya at, öküz, inek, manda, eşek, katır ve hatta deve de bulundurmaktaydı.

Domuz Yetiştiriciliği ve Hasılatı

XVI. yüzyıl sonlarında Hertvisi Nahiyesi’nde yaşayan reaya ortadoks olduğundan hıncır (domuz) beslemekteydi. Nahiyenin tam tahrir dökümü verilmiş 36 köyünün 34’de domuz beslenmekteydi. Hedlisuban ve Gelsunda köylerinde domuz yetiştirilmemekteydi. Shenkale, İpnet, Saro ve Hiza karyeleri 200 akçelik vergileriyle birinci sırayı paylaşmaktadırlar. En az hıncır vergisi ödeyen Gomi köyüdür. Onun yıllık vergi miktarı 10 akçedir (Tablo: 10). Nahiyeden “resm-i hıncır” adı ile toplanan domuz vergisinin miktarı 3.160 akçe idi (Tablo 10). Gürcistân Kanunnâmesi’nde domuz vergisi ile ilgili hüküm bulunmamaktadır. Budin Kanunnâme’sinde “resm-i hanâncır için yıl geçmişinden iki akçe alına ve yıl geçmeyenden nesne alınmaya” hükmü bulunmaktadır (Akgündüz, 1994b: 453).

⁸1917 Tarımsal Sayımda veriler hayvanlar inek, düğe, buğa, manda, manda buğası, at 1 yaşına ve 4 yaşına

kadar, eşek, koyun, keçi, katır ve deve ayrı ayrılıktakayd olunmuştur. Biz burada bazılarıncinslerine göre

toplayarak göstermişizdir. Örnek: Dişi manda, manda yavrusu, buğa manda-“manda” adı altında yazıldığı gibi.

Vidin Livâsı Kanunnâmesi'nde ise iki hânâzîre bir akçe alınmaktaydı (Akgündüz, 1994c: 558). Bu durumda Hertvisi Nahiyesi için hınzır vergisini belirleyemedik. Bazı kaynaklarda her domuzdan bir akçe alındığı bilinmektedir (Bekadze, 2014: 197). Buna göre Hertvisi Nahiyesi'nde resm-i hınzır 3160 olduğundan nahiyedeki domuz sayısı da 3160'dır. "Kanunnâme-i Livâ-i Ohri"de bu verginin Temmuz'un on dokuzuncu günü alınması yasalanmıştı (Akgündüz, 1996: 585).

Arıcılık

Kanunnamelerde "kovan resmi", "resm-i kivare, "zenbur resmi" ve "öşr-i petek" adı altında kayıt olunan bu vergi bazı yerlerde bal, bazı yerlerde para olarak tahsil edilirdi (Çağatay, 1947: 508). Gürcistân Vilâyeti Kanunnâmesi'ne göre "resm-i küvvare öşr'i aselden bedel olarak her kovandan ikişer akçe alınır" şeklinde bal öşrünün kovan başına akçe olarak tahsil edildiği yazılmaktadır (Akgündüz, 1994a: 580). Verimli olmayan kovandan 1 akçe alınması yasalanmış olup Temmuz'un 19'da alınır (Adabay, 2000: 385). Defterde resm-i kevvâre olarak vergi çeşidinin bulunması bu bölgede arıcılığın olması ve balcılık yapıldığını göstermektedir.

Hertvisi Nahiyesi coğrafi konumu arıcılık için son derece uygun koşullara sahip idi. Hertvisi Nahiyesi'nde resm-i kevvâre adı altında alınan verginin miktarı nahiyenin tam tahrir dökümü verilmiş bir Rabat Kale ve 31 köyde yetiştirilmekte olup vergi miktarı 3.836 akçeydi (Tablo 12).

Tablo 12. Hertvisi Nahiyesi'nin Tahriri Yapılan Köylerinin Arıcılık Vergi Dökümü

No	Karyeler	Resm-i kevvâre	No	Karyeler	Resm-i kevvâre
1	Karye-i Rabat Kale-i Hertvis	400	17	Karye-i Kvarşa	100
2	Karye-i Alcua	50	18	Karye-i Alanzia	100
3	Karye-i Prtena	150	19	Karye-i Kulilet	50 ⁹
4	Karye-i Murcikan	150	20	Karye-i Gomi	20
5	Karye-i Rokat	325	21	Karye-i Saloşet	150
6	Karye-i Hizabavra	30	22	Karye-i Hedlisuban	150
7	Karye-i Çunçhel	100	23	Karye-i Orhopia	25
8	Karye-i Dadeş	20	24	Karye-i Gelsunda	30
9	Karye-i Azgyüde	50	25	Karye-i Naisa	30
10	Karye-i Toloş	100	26	Karye-i Skalmerthav	150
11	Karye-i Tolerta	100	27	Karye-i İpnet	250
12	Karye-i Shenkala	200	28	Karye-i Saro	200
13	Karye-i Nicğori	100	29	Karye-i Oskeria	20
14	Karye-i Diliske	350	30	Karye-i Şodirvan	41
15	Karye-i Kunsu	100	31	Karye-i Hiza	150
16	Karye-i Bnela	100	32	Karye-i Pia	45
				Hâsıl	3836

Kaynak: Cikia, 1947: 172-192

Tablodan da görüldüğü gibi arıcılıkta Hertvis Rabat Kalesi 400 akçe vergisiyle 1. sırada, Diliska 350 akçe vergisiyle 2. sırada, Rokat Köyü ise 325 akçe vergisiyle 3. sırada yer almaktadır. Vergisi en az olan köy ise 20 akçe ödeyen Gomi Köyü'dür (Tablo 12).

⁹ Resm-i kevvâre kayıtlarda 2 defa gözükmektedir. Fakat hâsıllatta bir defa olarak belirtilmiştir.

Resm-i Yonca ve Giyâh, Resm-i Yaylak, Resm-i Yatak

Hertvisi Nahiyesi'nde hayvanların yiyecek ihtiyacını karşılamak için çayır ve yoncalıklar bulunuyordu. Bu yüzden nahiyeye karyelerinden “yonca ve giyâh”, “yaylak” ve “yatak” vergileri alınmakta idi. Bu nahiyeden alınan yonca ve giyâh vergisi 3.931 akçe olarak kayıt olunmuştur.

Yaylak, hayvanların otlaması için uygun olan yerlerdir (Türkçe Sözlük (TDK), 1998: 2416). Yaylaklarda köy halkı yaz mevsimini geçirerek iktisadî hayatlarını sürdürmek için kullandıkları yüksek yerleridir (Cin,1980: 4). Resm-i yaylak dışarıdan gelen halkın hayvanlarının, özellikle koyunlarının kışlamasından alınan vergidir. Yatak resmi, kanunnamelerde, otlak resmi, resm-i merai, yaylak resmi olarak geçmektedir. Defterde bazen resm-i yaylak ve resm-i yatak olarak, bazen de ikisi bir arada vergilendirilmiştir. Hertvisi Nahiyesi'nde bu, “resm-i yaylak”, “resm-i yatak” şeklinde vergilendirilmiştir.

Yaylak vergisi sürülerini başka bir tımarı ve miri yaylaklarda otlatan sürü sahipleri ve konar-göçer raiyetten yılda bir defaya mahsus alınan vergidir (Miroğlu, 1990: 182). Gürcistan Kanunnâmesi'nde “koyun kışladığı takdirde olı-geldüğü kanun üzere her sürüden mütevasıt'ül-hâl bir koyun alına; sürüden ekall ise on koyuna bir akçe alınub ziyâde alınmaya. Ve sürünün 'alâsı üç yüz koyun ve evsatı iki yüz ve ednâsı yüz ve yüz ellidir (Akgündüz, 1994a: 580). Nahiyede yaylak vergisinin miktarı 2.286 akçedir (Tablo 10)

Koyunlar otlatıldıktan sonra sütlerinin sağılması ve daha sonra gecelemesi için kullanılan yerlere “yatak” derler. Genelde böyle yerler sulara yakın yerde olurdu. Koyunların yattığı bu yerler için alınan vergi ise “resm-i yatak” adıyla kanunnâme ve tahrir defterlerinde kaydolunmuştu. Hertvisi Nahiyesi'nde elde edilen yıllık yatak vergisi 972 akçe olarak kayıtlara geçmiştir (Tablo 10).

HERTVİSİ NAHİYESİ'NDE REAYADAN ALINAN ŞAHSA AİT VERGİLER

İспенç Vergisi

1595 yılında tahrir kayıtları yapılırken Hertvisi Nahiyesi halkı gayrimüslim idi. Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslim nüfus 16. yüzyılın ortalarına kadar çift resmi vergilerini ödemekte idiler. 16. yüzyılın ikinci yarısında bu statü değiştirilerek, çift resminin Gayrimüslimler için karşılığı olarak ispenç vergisi ödenmekteydi (Acun, 2006: 75; Barkan, 1988: 393). Hertvisi Nahiyesi ahalisi gayrimüslim olduğu için ispenç vergisini ödemeye tabi tutulmuşlardır. İspanç, bülûğa erişmiş her gayrimüslim erkekten alınan vergidir (Miroğlu, 1990: 182).

Osmanlı fethettiği yerlerde ziraati artırmak için reayaya maksimum kolaylık sağlanırdı. Çıldır, nâm-ı diğer Ahıska Eyâleti taşlık ve verimsiz olduğundan tarımla uğraşan gayrimüslimden ispenç olarak 25 akçe alınırdı. Kanunnâme-i Vilâyet-i Gürcistân'da bu şöyle zikrolunmuştur: “Vilâyet-i Gürcistân sengistan olub toprakları az olmakla defter-i 'atık mücebince her nefer başına duta geldikleri yerleriyle yirmi beşer akçe ispenç kaydolundi” (Akgündüz, 1994a: 578). Onlardan Gürcistan Kanunnâmesi gereğince çift vergisi, dönüm vergisi ve yarım vergi alınmazdı. Hertvisi Nahiyesi'nde tarım ve hayvancılıkla uğraşan 539 nefer hane reisinden toplam 13.475 akçe ispenç vergisi alınmaktaydı (Tablo 13).

Tablo 13. Hertvisi Nahiyesi Tahriri Yapılmış Köylerinin Hâne Sayısı ve İспенç

No	Karyeler	Nefer	İспенç	No	Karyeler	Nefer	İспенç
1	Karye-i Rabat Kale-i Hertvis	127	3175	17	Karye-i Kvarşa	8	200
2	Karye-i Alcuca	10	250	18	Karye-i Alanzia	8	200
3	Karye-i Prtena	16	400	19	Karye-i Kulilet	3	75
4	Karye-i Murcikan	6	150	20	Karye-i Gomi	6	150
5	Karye-i Roket	15	375	21	Karye-i Saloşet	10	250
6	Karye-i Hizabavra	40	1000	22	Karye-i Hedlisuban	10	250
7	Karye-i Çunçhel	52	1300	23	Karye-i Orhopia	7	175
8	Karye-i Dadeş	10	250	24	Karye-i Gelsunda	2	50
9	Karye-i Azgyüde	15 ¹⁰	375	25	Karye-i Naisa	3	75
10	Karye-i Toloş	18	450	26	Karye-i Skalmerthav	17	425
11	Karye-i Tolerta	14	350	27	Karye-i İpnet	12	300
12	Karye-i Shenkala	7	175	28	Karye-i Saro	20	500
13	Karye-i Nicğori	35	875	29	Karye-i Oskeria	10	250
14	Karye-i Diliske	13	325	30	Karye-i Şodirvan	7	175
15	Karye-i Kunsa	8	200	31	Karye-i Hiza	4	100
16	Karye-i Bnela	7	175	32	Karye-i Pia	19	475
					Hâsil	539	13475

Kaynak: Cikia, 1947: 172-192

Bu vergi Balkanlarda da mevcuttu. Koğan (Macaristan) Sancağı'nda bu vergi "resm-i kapu" adlanmakta olup miktarı 50 akçeydi (Çoban, 2005: 61-84). Budin Eyâleti'nde ise "resm-i kapu" adı altında re'âyâ sipahisine "rüz-ı Hızırilyas" da yirmi beş ve rüz-i Kasım' da yirmi beş akçe ispenççe" alınmaktaydı (Akgündüz, 1994b: 445).

Resm-i Bennâk

Bennâk çift tasarruf etmeyen ve yarım çiftten az toprağı olan, evli babası veya ayrı oturan reâyâdır (Çağatay, 1947: 491). Onlardan bennâk resmi alınmaktadır. Bennâk resmî iki çeşittir: 1. Ekinli bennak- az miktarda toprağı olan ve ziraatla uğraşanlardan alınır; 2. Caba bennak- toprağı olmayıp başkalarının tapulu toprağında işçi olarak çalışan ve ziraattan başka yolla geçimini sağlayanlardan alınır (Yılmaz, 2010: 69). Bennak resminin eyâletin tüm nahiyelerinde olduğu gibi Hertvisi Nahiyesi'nde de 18 akçe idi (Cikia, 1947: 173). Bennak resminin alınma zamanı Osmanlının tüm vilayetlerinde olduğu gibi (Çağatay, 1947: 493) Hertvisi Sancağı'nda da mart ayının evvelleridir. Tahrir zaman Hertvisi Nahiyesi'nde 2 nefer bennâk yaşamaktaydı. O da Hertvisi Rabat Kalesi'nin nüfusuna kayıtlıydı. Nahiyeden bennâk vergisi olarak 36 akçe alınmaktaydı (Cikia, 1947: 173)

Resm-i Murahhasiye

Defterde resm-i murahhasiye adı altında kaydolun bu vergi çeşidi Hertvisi Sancağı'nda kilise vakıfları ve piskoposlara ait arazilerde, piskoposun yararına ödenen vergi idi. Halkın yükünü azaltmak amacı ile Defter-i Cedid-Hakani'de kaydolunduğu gibi bu verginin miktarı hane başına ikişer akçe (Akgündüz, 1994a: 581) idi. Fazla alınması uygun görülüyordu. Hertvisi Nahiyesi'nden murahhasiye vergisi olarak toplam 1010 akçe alınmaktaydı (Cikia, 1947: 172-192). Tahrir dökümü verilmiş Tolerta, Shenkala, Gelsunda, Skalmertav köylerinden bilinmeyen sebeplerden murahhasiye vergisi alınmamaktaydı. En

¹⁰ Listede 16 neferdir.

fazla murahhasiye vergisi ödeyen Hertvisi Rabat Kale-i'dir. Onun yıllık ödemesi 254 akçedir. En az vergi ödeyen ise Kulilet Köyü'dür. Hâsılatı 6 akçedir (Tablo 14).

Tablo 14. Hertvisi Nahiyesi Tahriri Yapılmış Köyleri Murahhasiye Vergisi

No	Karyeler	Resm-i Murahhasiye	No	Karyeler	Resm-i Murahhasiye
1	Karye-i Rabat Kale-i Hertvis	254	15	Karye-i Kvarşa	16
2	Karye-i Alcua	20	16	Karye-i Alanzia	16
3	Karye-i Prtena	32	17	Karye-i Kulilet	6
4	Karye-i Murcikan	12	18	Karye-i Gomi	12
5	Karye-i Rokat	30	19	Karye-i Saloşet	20
6	Karye-i Hizabavra	80	20	Karye-i Hedlisuban	20
7	Karye-i Çunçhel	104	21	Karye-i Orhopia	14
8	Karye-i Dadeş	20	22	Karye-i İpnet	24
9	Karye-i Azgyüde	30	23	Karye-i Saro	40
10	Karye-i Toloş	36	24	Karye-i Oskeria	20
11	Karye-i Nicğori	70	25	Karye-i Şodirvan	12
12	Karye-i Diliske	26	26	Karye-i Hiza	8
13	Karye-i Kunsa	16	27	Karye-i Pia	58
14	Karye-i Bnela	14		Hâsıl	1010

Kaynak: Cikia, 1947: 172-192

Bâd-i Havâ ve Resm-i Arûs

Arûs resmi, cürm ve cinayet resmi, dühan resmi, adeti daştebani, zemin ve dönüm resmi gibi vergi kalemleri bâd-i havâ türündendir (Miroğlu, 1990: 183).

1595 tarihli tahrir defterinde “bâd-i havâ ve resm-i arûs”birlikte kaydolunmuştur. Defterde bu, “bâd-i havâ ve resm-i arûs”, “nısf-ı bâd-i havâ ve arûsiye” şeklinde zikr olunmuştur. Hertvisi Nahiyesi'nde Arızı vergilerden olan bâd-i havâ ve resm-i arûs hep birlikte belirtilmişti (Tablo, 15).

Tablo 15. Hertvisi Nahiyesi Bâd-i Havâ ve Resm-i Arûs

No	Karyeler	Bâd-i havâ ve resm-i arûs	No	Karyeler	Bâd-i havâ ve resm-i arûs
1	Karye-i Rabat Kale-i Hertvis	215	14	Karye-i Bnela	300
2	Karye-i Alcua	200	15	Karye-i Kvarşa	300
3	Karye-i Prtena	550	16	Karye-i Alanzia	50
4	Karye-i Murcikan	200	17	Karye-i Kulilet	50
5	Karye-i Rokat	200	18	Karye-i Gomi	58
6	Karye-i Hizabavra	50	19	Karye-i Saloşet	400
7	Karye-i Çunçhel	200	20	Karye-i Hedlisuban	400
8	Karye-i Dadeş	120	21	Karye-i Orhopia	397
9	Karye-i Azgyüde	200	22	Karye-i Saro	400
10	Karye-i Toloş	250	23	Karye-i Oskeria	30
11	Karye-i Nicğori	200	24	Karye-i Şodirvan	150
12	Karye-i Diliske	566	25	Karye-i Hiza	350
13	Karye-i Kunsa	300	26	Karye-i Pia	150
				Hâsıl	6286

Nısf-ı Bâd-ı Havâ ve Arûsiye

Giderlerin bir kısmını sancak beyi, diğer kısmını da tımar sahibi sipahi aldığı için bazen “bâd-ı havâ” vergisi “nisf-ı bâd-ı hava” olarak kaydedilmiştir (Bekadze, 2014: 200). Tablo 16’da Hertvisi Nahiyesi karyelerinden elde edilen “nisf-ı bâd-ı havâ” vergisi açıklanmıştır (Tablo 16).

Tablo 16. Hertvisi Nahiyesi Nisf-ı Bâd-ı Havâ ve Arûsiye Vergi Dökümü

No	Karyeler	Nisf-ı bâd-ı havâ ve arûsiye
1	Karye-i Tolerta	170
2	Karye-i Shenkala	300
3	Karye-i Gelsunda	240
4	Karye-i Naisa	30
5	Karye-i Skalmerthav	299
6	Karye-i İpnet	240
	Hâsıl	1279

Kaynak: Cikia, 1947: 180-181, 187-188

Resm-i arûs veya resm-i arûs bâd-ı havâ grubuna dahil vergilerdendir. Gürcistan Kanunnâmesi gereğince arûsiye (gelin) vergisi beylerbeyi, sancakbeyi ve tımar sahipleri arazilerinde evlenen bakire kızlardan altmışar akçe, dul kadınlardan otuz akçe alınması uygun görülmüştü (Akgündüz, 1994a: 580). Bakire kızın gelin vergisi babası kimin vergi mükellefi ise ona verilirdi. Dul hanımlar kimin toprağında yaşıyorsa vergisini ona veriyordu. Ama büyük tımar sahipleri, avcı kızları, kale muhafızları ve bekarların gelir vergisi padişaha kaydolunuyordu. Defterde bâd-ı havâ ve resm-i arûs adı altında Hertvisi Nahiyesi’nden toplanan verginin miktarı 6.286 akçe, nisf-ı bâd-ı havâ vergisinin miktarı ise 1.279 akçe olarak kayıt altına alınmıştır (Tablo 16).

Resm-i Tapû ve Deştânî

Hertvisi Nahiyesi’nde bu vergi çeşidi “resm-i tapû ve deştânî” olarak kayıt altına alınmış olup sancak beyi hassına aitti. Tapû vergisi şehir, köy ve mezralarda yapılan evler için üzerinde olan toprağın öşrünü karşılamak amacıyla alınmaktaydı. Ayrıca bu vergi arazisini terk eden ve varisi olmayan toprakların sipahi tarafından bir başkasına tapu karşılığı verilen bu işlemde alınmaktaydı (Solak, 2007: 70).

Deştânî koruma, kır bekçisi anlamında olup ekinleri, bağ ve bahçeleri korumakta yükümlü olan kimsedir (Miroğlu, 1990: 185). Resm-i deştânî, başkasının ekinine girip zarar veren hayvan sahiplerinden alınan vergidir (Solak, 2007: 70).

Hertvisi Nahiyesi’nde “tapû ve deştânî” vergisi olarak 5050 akçe alınmaktaydı (Tablo 17).

Tablo 17. Hertvisi Nahiyesi Tapû ve Deştânî

No	Karyeler	Resm-i tapû ve deştânî	No	Karyeler	Resm-i tapû ve deştânî
1	Karye-i Rabat Kale-i Hertvis	150	17	Karye-i Kvarşa	200
2	Karye-i Alcuca	50	18	Karye-i Alanzia	200
3	Karye-i Prtena	250	19	Karye-i Kulilet	50
4	Karye-i Murcikan	250	20	Karye-i Gomi	10
5	Karye-i Rokat	150	21	Karye-i Saloşet	118
6	Karye-i Hizabavra	50	22	Karye-i Hedlisuban	200
7	Karye-i Çunçhel	100	23	Karye-i Orhopia	100
8	Karye-i Dadeş	80	24	Karye-i Gelsunda	50
9	Karye-i Azgyüde	50	25	Karye-i Naisa	30

10	Karye-i Toloş	200	26	Karye-i Skalmerthav	150
11	Karye-i Tolerta	200	27	Karye-i İpnet	350
12	Karye-i Shenkala	250	28	Karye-i Saro	200
13	Karye-i Nicğori	100	29	Karye-i Oskeria	20
14	Karye-i Diliske	370	30	Karye-i Şodirvan	69
15	Karye-i Kunsa	200	31	Karye-i Hiza	250
16	Karye-i Bnela	200	32	Karye-i Pia	50
				Hâsıl	4697

Bu vergi çeşidi sancak beyi hassına ait idi. Deştânî vergisi önceleri zuhurata bağlı vergi olup daha sonralar düzenli vergilerden olmuştur (Yediyıldız, 1985: s. 122).

HERTVİSİ NAHİYESİ'NDE SANAYİ

XVI. Yüzyıl bölge sanayisinin en önemli ve vazgeçilmez kolu değirmenciliktir. Değirmencilik tarımsal sanayinin en eski koludur. Değirmenlerin yel ve su değirmenleri olarak meydana geldiği bilinmektedir (Demir, 2002: 209-213). Çıldır, nâm diğer Ahıska Eyâleti'nin tüm nahiyelerinde olduğu gibi Hertvisi Nahiyesi'nde de su değirmenleri faaliyet göstermekteydi. Değirmenlerden “resm-i âsiyâb” adı altında vergi alınmaktaydı. Vergiler, değirmenlerin çalışma süresine göre belirlenmekteydi. Her bâb çalıştırılan değirmen için ayda 5 akçe alınırdı. Yani yıl boyu çalıştırılırsa 60 akçe, 6 ay çalıştırılırsa 30 akçe alınması uygun görülmüştü. Gürcistan Kanunnâmesi'nde değirmen vergisi için defterde kaydolunduğu kadar alınsın diye yazılmıştı. Yeni yapılan değirmenler de eski değirmenler kadar vergiye tabi idi. Hertvisi Nahiyesi'nde “su değirmeni” anlamına gelen asiyâb sayısı toplam 22 “bâb”dır. Buradaki “bâb”, kaç çift taş olduğunu bildirmektedir. Tablo 18'de Hertvisi Nahiyesi'ndeki âsiyâb sayısı, çalıştığı süre ve vergi miktarı gösterilmiştir.

Tablo 18. Hertvisi Nahiyesi Değirmenleri, Çalışma Süreleri ve Vergi Miktarları

No	Karyeler	Asiyâb	Süre	Vergisi	Bezirhâne	Vergisi
		bâb	ay	akçe		harap
1	Karye-i Rabat Kale-i Hertvis	2	12	120	1	-
2	Karye-i Alcua	-	-	-	1	-
3	Karye-i Murcikan	-	-	-	2	-
4	Karye-i Roket	-	-	-	1	-
5	Karye-i Hizabavra	3	12	120 ¹¹	-	-
6	Karye-i Azgyüde	1	3	30 ¹²	-	-
7	Karye-i Toloş	1	6	30	-	-
8	Karye-i Nicğori	1	6	30	-	-
9	Karye-i Diliske	1	6	30	-	-
10	Karye-i Kunsa	1	6	30	-	-
11	Karye-i Kvarşa	1	12	60	-	1
12	Karye-i Alanzia	1	12	60	-	-
13	Karye-i Skalmerthav	1	6	30	-	-
14	Karye-i İpnet	2	6	60	-	-
15	Karye-i Şodirvan	1	12	60	1	-
16	Karye-i Pia	-	-	-	-	1
	Toplam	16		660	6	2

¹¹ 1 bâb yıllık dönen değirmenden 40 akçe alınmaktaydı.

¹² 1 bâb değirmenden 6 ay için 30 akçe alınırdı. Burada 3 ay dönenden alınmaktadır.

Kaynak: Cikia, 1947: 172-192

Tablo 18'den görüldüğü gibi nahiyenin 12 köyünde çalışılır değirmen bulunmaktadır. Bunlardan 8'i 12 ay, 7 adeti 6 ay ve 1 adeti ise 3 çalışmaktadır. Kanun gereği 1 yıl dönen 60, 6 ay dönen değirmen için 30 akçe, 3 ay dönen değirmenden ise 15 akçe alınmaktaydı (Tablo 18). Fakat bilinmeyen nedenlerden Azgüde Köyü'nde 3 ay çalışan değirmenden 30 akçe alınmaktadır. Nahiye de değirmenlerden alınan hâsılat 660 akçedir. Hertvisi, Alcuca, Murcikan, Roket ve Şodirvan köylerinde olan toplam 6 değirmen harap durumdadır.

Şu önemli hususu da kaydetmek gerekiyor ki, değirmenlerin hangi akarsu üzerinde kurulduğu defter kayıtlarında belirtilmemiştir. Bölgenin daha sonraki sayımlarında bazı köylerin yakınında bulunduğu su ve çayları baz alarak XVI. yüzyıl değirmenlerin bu su ve çayların üzerinde kurulduğunu tahmin edebiliriz. Örneğin, Hertvisi Karyesi değirmeni Kür ve Akhalkelek (Pervane), Azgüde Köyü değirmeni Tetri skaro (Ak pınar), Toloş Köyü değirmeni Toloş, Diliske Köyü değirmeni Akhalkelek, Alanza Köyü değirmeni Karasuçayları (Zisserman, 1870; 7-8) üzerinde kurulduğunu düşünmekteyiz,

Nahiyenin ikinci sanayi tesisi bezirhânedir. Bezirhâneler zeğrek tohumundan bezir yağı elde etmek için kullanılmaktadır. Bununla yanısıra bezirhâneler bulgur elde etmek için kullanılmaktadır. Nahiyenin, Kvarşa ve Pia karyelerinde birer olmakla toplam 2 bezirhâne faaliyet göstermektedir. Kvarşa köyünde zeğrek ekimi olmadığından burada çalıştırılan bezirhâne bulgur için kullanıldığını tahmin edebiliriz. Pia Köyü'nde ise zeğrek ekimi olduğundan burada bulunan bezirhâne bitkisel yağ olan bezir yağı elde etmek için kullanıldığını düşünürüz. Bezirhânlerden elde edilen toplam hasılat 120 akçedir.

10. MUKATAA

Mukataa Osmanlı Devleti maliyesinde vergi gelir birimini bildiren bir terimdir. Arapça "kat" sözcüğünden meydana gelen "maktu" veya "mukâtaa" kelimesi "kesilmiş" anlamına gelip (İşler, 2012: 774) "mülkiyeti devlete veya vakıflara ait araziden ve arsalardan ifraz edilerek özel şahıslara veya kurumlara kiralanan parçalar için yapılan kira sözleşmesini ve ödenen kirayı ifade" etmektedir (Yılmaz, 2010: 456). Mukataa arazinin belirli bir bedel karşılığında kiraya verilmesidir (Şahin, 2013: 1022). Mukataaların gelirleri dirlik olarak kimseye verilmeyerek bir başa merkeze, Divan-ı Humâyûn'a aktarılırdı (Becerme, yy.: 84).

Hertvisi Sancağı Hertvisi Nahiyesi'nden yılda 540 akçe mukataa alındığı "Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistân" tahrir defteri kayıtlarından (Cikia, 1947: 172-192) ve tarafımızdan düzenlenen tablolardan anlaşılmaktadır. Ayrıca bazı mukataaların miktarı belli olmayıp, resim, behre, öşür şeklinde ödenmektedir (Tablo 19).

Tablo 19: Hertvisi Nahiyesi'ndeki Mukataalar

Sıra No	Mukatta Sahibi	Tasarruf Eden	Mukataa Çeşidi	Bağlı Bulunduğu Karye	Mukataa Miktarı, Akçe
1	Mirza Ali Beg	Mustafa Paşa	Bağ iki kıt'a	Rabat Kale-i Hertvis	100
2	Vakıf-ı Kilse	Şahveli Bin Peri	Bağ bir kıt'a	Rabat Kale-i Hertvis	40
3	Kandu ve Ağlah-i Maman Demunan	Aznaur Simon	Bağ bir kıt'a	Rabat Kale-i Hertvis	30
4	Biroz Mirmanaul	Varzel melik -i livâ-i Hertvis	Çiftlik	Prtena	Resim ve behre
5	Karye-i Hizabavra	Ahali-i karye	Çayır-ı Cosel	Hizabavra	

6	Zimmî Hosik	Kâtip Mustafa zaim	Bağ ve bahçe	Toloş	Resim ve behre
7	Ağdgomel veled-i Gülican	Hüseyin miralay livâ-i Hertvis	Bağ üç kıt'a	Toloş	60
8	Vartan	?	Bağ bir kıt'a	Toloş	30
9	Barama mürüd	Yusuf zaim	Bağ bir kıt'a	Toloş	30
10	Yordan keşiş	Hacı Ridvan	Bağ	Toloş	40
11	Murvan aznaur veled-i Budaka	Varzel Melik	Bağ bir kıt'a üç kilelik	Toloş	40
12	Mirza Ali beg	Vezir Mustafa Paşa	Çiftlik bir kıt'a ve bağçe bir kıt'a	Nicğori	Öşür ve resim
13	Vakf-ı Hacı	Katip Habil veled-i Ahmet	Bağ bir kıt'a	Bnela	10
14	Ali ağa	Ali derviş	Bağ bir kıt'a	Gelsunda	30
15	Varzel el meşhur-i Enuka	Hendan zaim	Bağ üç kıt'a	Saro	60
16	Varzel	Hendan	Zemin ma'a çayır bir kıt'a	Saro	Öşür
17	Zimmî Kristes	Mevlana Mustafa Elmuazzin	Bağ bir kıt'a	Şodervan	20
18	Hudaverdi zaim	-	Bağ ve bağçe	Pia	50

Kaynak: Cikia, 1947: 172-192

Kira olarak verilen arazilerin ve her hangi gelir getiren varidatın belli bir bedel karşılığında olmayıp elde edilen gelirin vergi ve behresinin ödendiği kayıtlarına da rastlanmaktadır. Tablo 19'de bunları belirtmişizdir.

SONUÇ

Hertvisi, Osmanlı Devleti hakimiyetine girmeden önce Samshe-Saatabogo zamanında ve hatta daha önceler siyasi, ticari ve ekonomik bakımdan önemli kalelerden olmuştur. 1578 yılında Osmanlı hakimiyeti'ne girdikten sonra sancak haline getirilmiş ve Çıldır nâm-ı diğer Ahıska Eyâleti'ne bağlı idare edilmiştir. Hertvisi kentinin coğrafi konumuna baktığımızda onun özelliği yalnız tarihi Samshe-Cavakheti'yi birleştirmekle kalmayıp aynı zaman doğu ile batıyı birleştiren anayolu üzerinde bulunmasındadır. Gerek Doğu'ya-Karadenize gerekse de Kuzey'e- Kafkaslara oradan da Hazar Denizi'ne ulaşmak için üzerinde Hertvisi olan anayolun kullanılması muhakkaktır. Bu yüzden anayolu üzerinde olması, hem sancak merkezi hem de nahiye merkezi olması kendisine ticarî bir mekân olma özelliğini kazandırmaktadır. Buranın ticarî faaliyetleri şüphesiz ki, Ahıska, Azğur gibi kentlere de etkisini göstermiştir. Zira transit tüccarların bu güzergahtan hareket etmesi şüphesizdir. Kale halkı çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla uğraştığı da tahrir kayıtlarından belli olmaktadır. Değişik dönemlerde farklı kültürlerin yerleşim alanı olan Hertvisi nahiyесinin en önemli yapısı onun kalesidir. Burası savaş samanlarında üs görevini, barış zamanında bir ticaret merkezi görevini yapmıştır. Hatta 1590 yılında Osmanlı-İran antlaşması gereğince bölge tam olarak Osmanlı hakimiyetine geçmiş ve Hertvisi'de Osmanlı muhafız kuvvetleri yerleşmişti.

Toprakları her ne kadar “sengistan”¹³ olsa da tahıl üretimi için verimli yerleri de olduğu kayıtlardan bellidir. Tam tahrir dökümü yapılmış köylerin tümünde buğday ve arpa

¹³ Taşlı, kayalı

yetiştirilmekteydi. Ayrıca çavdar ve mısırdaki ekilmekteydi. Bölgenin küçükbaş hayvancılık için uygun olduğundan koyun besiciliğine çok önem verilmişti. Nüfusu gayrimüslim olan bölge halkı domuzculukla da uğraşmaktaydılar. Arıcılık bölge önemli uğraşlarından idi. Şıra vergisinden de gözüktüğü gibi nahiyede bol miktarda üzüm üretilmekteydi. Buranın bağları yalnız bölgenin değil, tüm dünyada en yüksek yerlerde ekilmiş bağlardır. Nahiyede meyvecilik de yetiştirilmekteydi. Narh fiyatları nahiyenin ekonomik durumunun göstergelerinden biridir. Üretilen her ürünün narh fiyatları önceden belirlenmişti.

Sancağın un, bulgur, bezir yağı ihtiyaçlarının karşılanması için nahiyede değirmen ve bezirhanelerde faaliyet göstermekteydi.

Tahrir defteri kayıtlarından Hertvisi Nahiyesi'nde her hangi bir pazar kaydına rastlanmamaktadır. Fakat köylerde üretilen ürünlerin sancak ve aynı zamanda nahiyeye merkezi olan Hertvisi Rabat Kalesi'nde pazarlanıyor olması ihtimalini güçlendirmektedir. Zira Hertvisi önemli ticaret yolu üzerinde bulunmaktaydı.

Sonuç olarak şunu ifade etmek istiyorum ki, bu tür çalışmaların yapılması ve sayısının artırılması Samtskhe-Cavakheti'nin XVI. Yüzyıl sosyal ve ekonomik tarihinin yazılmasında önemli yeri olacaktır.

KAYNAKÇA

ABABAY, Feridun: (2000). **Çıldır'ın Yönetimsel Örgüt Süreci; Kuzeydoğu Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası ile Osmanlı Taşra Örgütü**, Ankara, Kendi Yayını

ABULADZE, Sisana: (1979). **Çıldiris Vilayeti Caba Davtari 1694-1732 Yılları**, Türkçe Metin Gürcüce tercümesiyle, Tbilisi, "Metsniereba".

ACUN, Fatma: (2006). **Karahisar-i Şarki ve Köylühisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi(1485-1569)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

AKDAĞ, Mustafa: (1979). **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarih**, C. II. İstanbul, Tekin Yayınevi.

AKGÜNDÜZ, Ahmed: (1994a). **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, 7/1. Kitap, Kanuni Devri Kanunnâmeleri (IV); 7/II. Kitap. II. Selim Devri Kanunnâmeleri, VI. Bölüm: Gürcistan Eyâleti Kanunnâmeleri, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.

AKGÜNDÜZ, Ahmed: (1994a). **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, 7/1. Kitap, Kanuni Devri Kanunnâmeleri (IV); 7/II. Kitap. II. Selim Devri Kanunnâmeleri, II. Bölüm: Budin Eyâleti Kanunnâmeleri, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.

AKGÜNDÜZ, Ahmed: (1994b). **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, 9/1. Kitap, I. Ahmed Devri Kanunnâmeleri; 9/II. Kitap. II. Osman Devri Kanunnâmeleri, II. Bölüm: Kanunnâme-i Livâ-i Ohri, Budin Eyâleti Kanunnâmeleri, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.

AKGÜNDÜZ, Ahmed: (1994c). **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, 8/1. Kitap, III. Murad Devri Kanunnâmeleri; 8/II. Kitap. III. Mehmed Devri Kanunnâmeleri, Ondördüncü. Bölüm: Kanunnâme-i Livâ-i Vidin, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.

BAGRATIÖNİ, Vakhushti: (1976). **İstoria tsartsvo Gruzinskogo**, Perevel, snabdil predisloviem, slovaryami i ukazatelem N. T. Nakaşdze, Tbilisi, s. [119], İzdatelstvo "Metsniereba"

BARKAN, Ömer Lütfü: (1988). "Çiftlik", **İ.A. C.3**. İstanbul, MEB Basımevi.

BAŞAR, Fahameddin: (1997). **Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)**. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi

BECERMEN, Cengiz:(yy), **Klasik Dönem Osmanlı Vergi Sistemi ve Vergi Türleri**, Ankara, Eramat Basım Yayın Ambalaj Reklam Promosyon Ltd. Şti.

BEKADZE, Iasha: (2015), “XVI. Yüzyıl Sonlarında Çıldır Eyâleti Posof Sancağı'nın Kuzay Nahiyesi”,**Karadeniz-Black-Sea-Черное море, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 27, ss, 96-138, Ardahan Üniversitesi İnsan, Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ardahan / Türkiye

BEKADZE, Shota: (2014). "XVI. Yüzyıl Sonlarında Çıldır Eyâleti Ahıska Sancağı Çeçerek Nahiyesi'nin Sosyo-ekonomik Durumu". **Karadeniz Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi**, Kış 2014. Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Dergisi, Yıl 6, Sayı 21, s. 191-204. Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, Ardahan / Türkiye.

BROSSET, Marie Felicite: (2003). **Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 yılına kadar)**, Çev. Hrand D. Andreasyan Notlar ve Yayına Hazırlayan Erdoğan Merçil, Ankara, Türk Tarihi Kurumu Basımevi.

CİKİA, Sergey: (1947), **Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistan**, I. Kitap, Tbilisi, İzdatelstvo Akademi Nauk Gruzinskoy SSR.

CİKİA, Sergey: (1958). **Gurcistanis vilayetis didi davtari (Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistân)**. Tsigni III. Gamokvleva.Tbilisi, Sakartvelos SSR Metsnierebata Akademiis gamom tsemloba.

CİN, Halil: (1980).**Türk Hukukunda Mera, Yaylak ve Kışlaklar**. Ankara, Turhan Kitapevi.

ÇAĞATAY, Neşet: (1947). “Osmanlı İmparatorlu'nda Re'ayadan Alınan Vergi ve Resimler”, Ankara: **A.Ü.D.T.C.F.D.**, V, Sa. 5.

ÇOBAN, Emir: (2005). “Koğan Sancağı'nın (Macaristan) 16. Yüzyıldaki Ekonomik Gelişmesi Üzerine”. Ankara, **OTAM**, Sayı 17. s. 61-84.

DEMİR, Necati: (2002). “Değirmenler Kelimesi Üzerine”, Ankara, **Türk Dili ve Edebi Dergisi**, Sayı: 607, sayfa: 209-213.

DEVELLİOĞLU, Ferit: (2006). **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**. Eski ve Yeni Harflerle, 23. Baskı, Ankara, Aydın Kitabevi.

DOĞRU, Mecit: (1985). **Yukarı Kür Boylarının Yeradları Üzerinde Bir Araştırma**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

EMECEN, Feridun M.: (1989). **XVI. Asırda Manisa Kazası**, Ankara, TTK Yayınları.

EVLİYA ÇELEBİ: (2005). **Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit. Hazırlayanlar: Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Cilt-2. Kitap. İstanbul, YKY

GÜÇER, Lütfi: (1964).“**XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler**”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yaymevi.

GÜNDÜZ, Ahmet: (2009). XVI. Yüzyılda Antakya Nahiyesi (1526-1584) **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute Yıl/Year: 2009 “ Cilt/Volume: 6 “ Sayı/Issue: 12, s. 289-323

HINZ, Walter: (1990). **İslamda Ölçü Sistemleri** (çev. Acar Sevim), İstanbul, Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

İNALCIK, Halil: (2000). "Ağırlıklar ve Ölçüler". **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi**, C. I. İstanbul, Eren Yayıncılık.

İŞLER, Emrullah: (2012). İbrahim Özay. **Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük**, Ankara , Feer Yayın reklam Bilg. San. ve Tic. Ltd. Şti.

KARTULİ ENSİKLOPEDİA: (Gürcü Ansiklopedisi) (1987).Cilt 11,Tbilisi.

KATİP ÇELEBİ: (2013). **Cihannüma**, I- II.1. Baskı, İstanbul, MEDAM (Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi

KIRZIOĞLU, Fahrettin: (1998), **Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)**. 2. Baskı. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

KVARIANİ, Simon: (1980), **Giorgi Saakadze-Büyük Savaşçı**, Çev. İbrahim Ora (Goradze), İstanbul, Ararat Yayınevi

MİROĞLU, İsmet: (1990). **Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)**. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

MROVELİ, Leonti: (1979). **Jizn kartliyskikh tsarey, izvleçenie ob abkhazakh, narodakh Severnogo Kavkaza i Dagestana**. Pervod s drevnegruzinskogo, predislovie i kommentarii F.B. Tsulaya. Moskva, İzdatelstvo Nauka

ÖZCAN, Doğan: (2014)." XVI. Yüzyılda Çıldır, Posof ve Büyük Ardahan Sancaklarında Zeyrek Tarımı" **Karadeniz Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi**, Sonbahar 2014. Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Dergisi, Yıl 6, Sayı 25, s. 91-102. Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, Ardahan / Türkiye.

PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ: (1999). **Peçevi Tarihi**. II. Hazırlayan Bekir Sıtkı Baykal, Üçüncü Baskı, Ankara, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları

POÇUA, Bidzina: (1987). **Tanamedrove Kartuli enis idiograpiuli leksikoni (Modern Gürcü İdeografik Sözlüğü)**. Tbilisi, Metsniereba.

SAKARTVELOSTATİSTİKİS SAKHELMTSİPO DEPARTAMENTİ: (2003), **Sakartvelos mosakhleobis 2002 slis pirveli erovnuli sakoveltao ağseris ziritadi şedegebi** (Sakartvelos sopebis mosakhleoba), Tomi II, Tbilisi

SELSKOKHOZYAYSTVENNIY PEREPİS 1917 g.; Tiflisskaya guberniya: **Akhaltshskiy uezd**, Tiflis, s. 44-93.

SİŞİŞVİLİ, İrakli: (1995). **Kartuli Helovnebis istoria (Gürcü mimar sanat tarihi)**, Khertvisis Tsikhe (Khertvisi Kalesi), Tbilisi.

SOLAK, İbrahim: (2007). **XVI. Yüzyılda Zamantu Kazâsı'nın Sosyal ve İktisâdî Yapısı**. 1. Baskı. Konya, Tablet Yayınları

Svod Statisticheskikh dannikh o naselenie Zakavkazskogo kraya, izvleçennikh iz posemeynikh spiskov 1886 g. SSDZK (1893).Tiflis, Tipografii İ. Martirosyantsa. S. 66-68.

ŞAHİN, Harun:(2013)."XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Mukâtaa Sisteminde Yönetim ve Örgütlenme", **International Journal of Social Science** Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1534> .Volume 6 Issue 6, p. 1019-1037

ŞANİDZE, Akaki: (2009).**Naştebi mesame piris obiyekturi prefiksis khmarebisa khmovnebis tsin karul zmnebsi. 1. Khertvisi (4-10)**, Kartuli ena da literatura, Tomi II. Kartuli ena, Tbilisi, Gamotsdebis erovnuli tsentri.

TDK: (1998). **Türkçe Sözlük**, 1-2, 9. B., Ankara, TDK Yayınları.

ÜNAL, Mehmet Ali: (2002). **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta, Fakülte Kitapevi.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin: (1985). **Ordu Kazası Sosyal Tarihi**, T.C.Ankara, Kültür Yayınları.

YILMAZ, Fehmi:(2010). **Osmanlı Tarih Sözlüğü**. İstanbul, Gökkuşbucağı,

ZAKARAYA, Parmen:(1982), **Drevnie goroda i kreposti Gruzii**, Tbilisi, İzdatelstvo “ Sakartvelo”,

ZİSSERMAN, [Karl Lvoviç]: (1870). **Sbornik Materialov Dlya Opisaniiya Tiflisskoy Gubernii**, izdavaemy pri kanselyarii Tiflisskogo gubernatora pod redaktsiyu pravitelnya onoy K. L. Zissermana, Tom I, Vıpusk I, Tiflis, Tipografiya Dubelira

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

MELİKİDZE, Natela:(2014). **Penoluri naertebis şedarebiti analizi tradisiuli da evropuli damzadebul ğvinoebşı (Fenolik bileşiklerin geleneksel ve Avrupa’da hazırladıkları şarapların karşılaştırmalı analizi)**, Sabakalavro naşromi (Lisans Tezi), İv. Cavakhişvilis Sakhelobis Tbilisis Sakhelmtsipo Universiteti (İv. Javakhishvili Tiflis Devlet Üniversitesi), Zust da Sabunebismetkvelo Metsnierebis pakulteti Biologiis Departamenti (Tam ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Tbilisi, http://conference.sens-2014.tsu.ge/uploads/53b197ed6228aNatia_Melikidze_sabakalavro_nashromi.pdf. Erişim Tarihi: 12 Nisan 2016.

URL-1, Khertvisi, <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=25&t=1959>, Erişim Tarihi, 31 Mart 2016.

URL-2, Krepost Khertvisi, <http://www.allcastles.ru/georgia/khertvisi.html>, Erişim Tarihi: 31 Mart 2016.

URL-3, <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVIII/1760-1780/Gildenstedt/primtext3.htm>, Erişim Tarihi: 31 Mart 2016. Erişim Tarihi: 31 Mart 2016.

**POOLS AND POOL BUILDING TECHNIQUE DURING PRE-POTTERY
NEOLITHIC PERIOD**

**ÇANAK ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK DÖNEMDE HAVUZLAR VE HAVUZ YAPIM
TEKNİĞİ**

**ТЕХНОЛОГИЯ И СТРОЕНИЕ БАСЕЙНОВ В ДОКЕРАМИЧЕСКИЙ
ПЕРИОД НЕОЛИТА¹**

Bahattin ÇELİK*

ÖZ

Günümüzden yaklaşık 11000 yıl önce, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Neolitik toplulukların bazıları yüksek ve dağlık bölgelerde yaşadıklarından ve buralarda yerleşimlerini kurduklarından su ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacı karşılamak muhtemelen kış ve bahar aylarında yağın yağmurları biriktirmek için ana kayayı oyarak havuz yapmaya başlamışlar ve bölgenin yaz aylarında baş gösteren susuzluk problemlerini bu şekilde çözmüşlerdir. Bu çalışmada, su biriktirmek için yapılmış olan havuzların nerelerde bulunduğu ve havuz yapım tekniğinin neler olduğu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Havuz, Havuz Yapım Tekniği, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem, Dağ Yerleşimleri, Ova yerleşimleri.

ABSTRACT

Some of the Neolithic societies in the Southeastern Anatolia Region inhabited highland and mountainous areas and founded their settlements at such locations during Pre-Pottery Neolithic Period, circa 11.000 years before the present day, which brought forth the need for water. In order to fulfill such need, the Neolithic societies started to build pools by coving the bedrock in order to accumulate rain waters probably during winter and spring seasons in an effort to resolve the aridity problems that appear during summer season in the region. The present study will address to the locations where the pools build to accumulate water are present and to the pool building technique applied.

Keywords: Pool, Pool Building Technique, Pre-Pottery Neolithic Period, Mountain Settlements, Plain settlements.

АННОТАЦИЯ

Примерно 11 000 лет назад в догончарный период Неолита, на юго-восточной части Анатолии в высокогорных поселений из-за нехватки воды на главном месте была проблема ее хранения. Таким образом, чтобы решить эти неудобства, нужно было как-то собирать накопившуюся от весенних дождей и зимнего снега воду для

¹ DOI : 10.17498/kdeniz.932

* Ardahan Üniversitesi, İBEF. Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi. bahattincelik@ardahan.edu.tr

использования ее в засушливое лето. В исследовании делаются попытки выявления местонахождения бассейнов, построенного для хранения воды и изучение технологии их строительства.

Ключевые слова: Бассейн, технология строительства бассейна, докерамический период неолита, горные поселения, равнинные поселения.

Introduction

The fact that proto-settlements are all founded at waterfronts is actually a generalization acknowledged by all as stereotyped information. Recent archeological excavations and studies conducted at Southeastern Anatolia Region, however, revealed that such generalization is not always accurate. In particular, we observe that, during the Pre-Pottery Neolithic Period, when the proto-settlements were founded, the settlements were also founded on high mountains and hills beside the settlements founded at waterfronts or lakesides. The mean elevation of the hills or mountains in Southeastern Anatolia varies in the range of 600-2000 m a.s.l. Until today, no water source was encountered in proximity to the Neolithic settlements founded at such mountains at an elevation in the range of 600 to 1000 m. Supplying the water demand of the Neolithic settlements founded at highlands should have been extremely challenging. Let's assume that the water zones are present at an elevation of circa 300-400 m, the Neolithic societies were obliged to descend approximately 200 to 600 m downhill and climb back in order to transport water. As this practice was not rather feasible for the Neolithic mountain settlements, there was an explicit need to make a discovery and implement the same. The region receives rainfalls during autumn, winter and spring seasons. In general, the rainfalls pour more frequently during spring season. During post-Neolithic periods, cisterns, pools or spring systems were built in almost entire Anatolia, except for several locations, at the areas where settlements and trade routes are present. In the Pre-Pottery Neolithic Period, pool-like structures around mountain settlements were also present.

Pools

The diameter of such pools coved into the bedrock in order to accumulate water in order to meet the water needs at the region, which is very arid during summer season varies in the range of approx. 1.5 to 3 m, while their depth varies in the range of 70 cm to 1.5 m (Beile-Bohn 1998: Abb. 20; Çelik, 2004: 3; 2006: 222; 2010: 259, fig.6). Built in round shape; the bedrock on which such pools are built is the calcareous rocks that dominate the region (Schmidt 2007: 118; Beile-Bohn ve diğ. 1998: 50). The pools, however, were built on smooth and crack-free zones rather than fractured zones of the calcareous rocks. At this moment, we have no information on how they identify intact, crack-free rocks and what was the method they implemented in this respect. However, we can easily mention that, in all Neolithic settlements where pools are discovered in the vicinity, the pools still retain water even today and that the pools were built at the crack-free intact areas. Similar structures for this type of round-planned pools are also encountered at Göbekli Tepe (Schmidt 2007: 118, fig.5 ; 2011: 47, fig. 5; Beile-Bohn ve diğ. 1998: 50, Abb. 20), Karahan Tepe (Çelik 2011: 242, fig.5), Hamzan Tepe (Çelik, 2004: fig.3; 2006: fig. 4; 2010: fig.7-8), Kurt Tepesi (Çelik 2015a: 442, fig.2), Domuzcurnu Tepesi (Çelik 2015a. 447) and Harbetsuvan Tepesi (Çelik 2015b: 85) settlements.

Apart from the round-planned pools, another pool with rectangular plan that appears as the sole example was also discovered. Raceways and gutters were built besides such

rectangular-planned pool built at the northern slope of Göbekli Tepe in order to allow more fluent flow of water (Beile-Bohn et al. 1998: 50).

In general, the pools were built on, or at the close proximity of, the slopes of the Neolithic settlements. Although their intention is to supply the water demand of the settlements, in some cases, they were also built right beside the cult buildings discovered at the settlements. In particular, not only the foundations of the cult building carved into the bedrock but also two pools at the northern edge of such structure were discovered at an area south of Göbekli Tepe settlement. Within one of such pools, a seat formed when carving the bedrock and a staircase with 5 steps used for plunging into the pool were identified (Schmidt 2007: 118, fig.5).

Pool Building Technique

During the Neolithic Period, the pools were generally built by coving the bedrock. And, if we look into the stones to be used for such process at that period, no tools other than Flintstone, obsidian, and pebbles were available. It is very challenging process to crush rocks using stones. Despite such unfavorable conditions, however, the Neolithic societies managed to develop an innovative method. Based on such method, they were building small burrows with diameter of 10-15 cm and depth of 10-15 cm at frequent intervals so as to form a circle (Figure 1). Then they broke the edges of the burrows in order to combine such burrows. As a result of this process, they managed to excavate a circular area at the depth of approximately 10-15 cm where such pool will be built (Figure 2). The pool was completed after repeating this process for 10 or 15 times at the same circular area (Figure 3). Indications of this method are determined at majority of the Neolithic settlements at highland areas. In particular, Göbekli Tepe (Schmidt 2007: fig. 5; 2011: fig. 5; Hauptmann 1999: fig.32; Beile-Bohn ve diğ., 1998: Abb. 20), Hamzan Tepe (Çelik 2010: fig. 6; 2006: fig. 3; 2004: fig.2), Karahan Tepe (Çelik 2011: fig. 5), Başaran Höyük (Güler ve diğ. 2012: fig. 2), Ayanlar Höyük (Çelik 2015a: fig. 21) and Aksoy Tepesi settlements where both pools and small burrow groups are found together are the settlements that illustrate such pool building technique.

We contemplate that this pool building technique encountered for the first time in the Neolithic Period should be an outcome of a social organization. The fact that the settlement is founded on the highland area is further important in terms of revealing another fact that such social organization was already present from the beginning, because choosing an intact, crack-free mountain area and to found the settlement there prior to building such pools requires planning in advance.

Review and Conclusion

In general, Southeastern Anatolia Region did not experience a major variation in climatic terms since the last Ice Age. The best proof for this is the carbonated plant remains unearthed at Göbekli Tepe (Neef, 2003:14), Nevalı Çori (Hauptmann 2007: 148), Çayönü (Stewart 1976: 221; van Zeist 1972: 3, tab. 1) and Şanlıurfa-Yeni Mahalle (Çelik 2007: 173) settlements in the region, which are currently under excavation. Pursuant there to, dominantly wild pistachio trees, oaks, almond trees and fig trees were present during the Pre-Pottery Neolithic Period. Such tree species are also encountered at the mountainsides even today.

The evidences pointing out to the pools built at the settlements from Pre-Pottery Neolithic Period are frequently encountered during the studies conducted at Şanlıurfa region. Such settlements were generally founded at mountainsides where no tributaries are

present. All settlements were founded on bedrocks formed by calcareous rocks. In general structures like burrows were not built for the pools at the slopes or edges of the settlements. Due to intense evaporation at the round embouchure of the pools, they were probably covered with some tree branches and leaves.

Such pools, also encountered around the cult buildings, appear at Karahan Tepe (Güler and Çelik 2015: res. 20), Hamzan Tepe (Güler and Çelik 2015: res. 15), Göbekli Tepe (Schmidt 2007: fig 5), Kurt Tepesi (Güler and Çelik 2015: res. 20), Harbetsuvan Tepesi and Ayanlar Höyük (Güler and Çelik 2015: res. 21) settlements in the region which are characterized as cult settlements. Also encountered at the settlements characterized as civilian settlements, such pools or pool building techniques were identified at Başaran Höyük (Güler ve diğ. 2012: 159,166), Aksoy Tepe and Domuzcurnu Tepesi (Çelik 2015a. 447) Neolithic settlements.

In conclusion; The Neolithic societies achieved the freedom to found settlements wherever they desire during the Pre-Pottery Neolithic Period for the first time by virtue of the pools covered into bedrock built for accumulating water and reserve the same for more arid summer season, which further became a prevalent tradition of the mankind also during the late periods.

Kaynakça / Bibliography

BEİLE-BOHN M., C. GERBER, M. MORSCH ve K. SCHMİDT. (1998) "Frühneolithische Forschungen in Obermesopotamien. Göbekli Tepe und Gürcütepe." *IstMitt.*48: 5-78.

ÇELİK, B. (2004) "A New Early Neolithic Settlement in Southeastern Turkey: Hamzan Tepe." The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research, *Neo-Lithics*, 04-2: 3-5.

ÇELİK, B. (2006) "A New Lower Paleolithic Open Air Station and Early Neolithic Settlement." *Hayat Erkanal'a Armağan, Kültürlerin Yansıması, Studies in Honor of Hayat Erkanal, Cultural Reflections*, Homer Kitapçılık ve Yayınevi Ltd. Şti. İstanbul, 222-224.

ÇELİK, B. (2007) "Yeni Mahalle, Balıklıgöl Höyüğü." *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı, Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular.*, (Eds.) M. Özdoğan ve N. Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 165-178.

ÇELİK, B. (2010) "Hamzan Tepe in the Light of New Finds." *Documenta Praehistorica XXXVII*: 257-268.

ÇELİK, B. (2011) "Karahan Tepe, a New Cultural Centre in the Urfa Area in Turkey" *Documenta Praehistorica XXXVIII*, 242-253.

ÇELİK, B. (2015a) "Neolithic Settlements of Şanlıurfa in Southeastern Turkey." *Recent Studies on the*

Archaeology of Anatolia, (Eds.) E. Laflı ve S. Patacı, BAR International Series. 2750, 441-452.

ÇELİK, B. (2015b) "Şanlıurfa İli Yüzey Araştırması" *BELGÜ*, 2, 79-99.

GÜLER, M., ve B. ÇELİK "Şanlıurfa Bölgesi Neolitik Dönem Araştırmaları." *BELGÜ*, 1, 75-102.

GÜLER, M., B. ÇELİK ve G. GÜLER. (2012) "Viranşehir İlçesinden Yeni Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşimleri. / New Pre-Pottery Neolithic Settlements from Viranşehir District." *Anadolu / Anatolia*, 38, 157-180

HAUPTMANN, H. (1999). "The Urfa Region", (Ed.) M. Özdoğan, *Neolithic in Turkey, Cradle of Civilization, New Discoveries.*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 65-86.

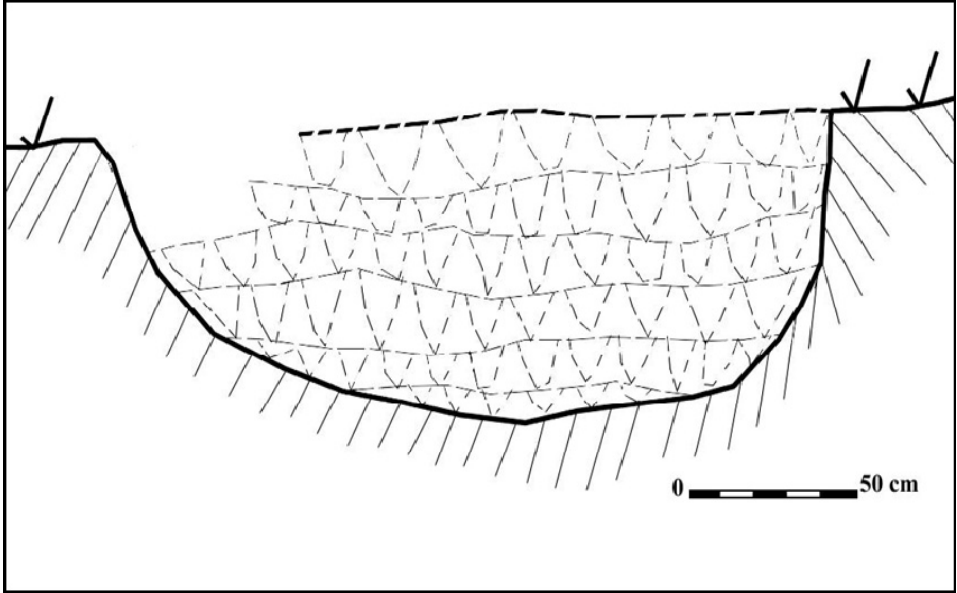
NEEF, R. 2003. "Overlooking the Steppe-Forest: A Preliminary Report on the Botanical Remains, from Early Neolithic Göbekli Tepe (Southeastern Turkey)", *Neolithics* 2/03: 13-15.

SCHMİDT, K. (2007). "Göbekli Tepe", *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı, Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular.*, (Eds.) M. Özdoğan ve N. Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 115-129.

SCHMİDT, K. (2011). "Göbekli Tepe", *The Neolithic in Turkey, New Excavations, New Research.*, (Eds.) M. Özdoğan, P. Kuniholm ve N. Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 41-83.

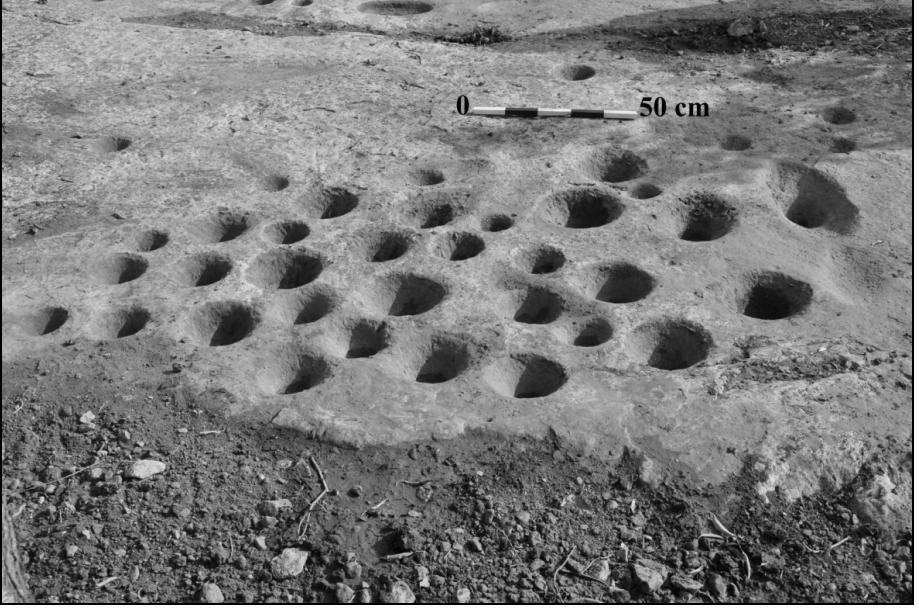
STEWART, R.B. (1976), "Paleoethnobotanical Report: Çayönü 1972." *Economic Botany*, Vol. 30, No. 3, 219-225.

van ZEIST, W. (1972), "Palaeobotanical Result of the 1970 Season at Çayönü, Turkey." *Helinium*, Vol. 12, 1-19.

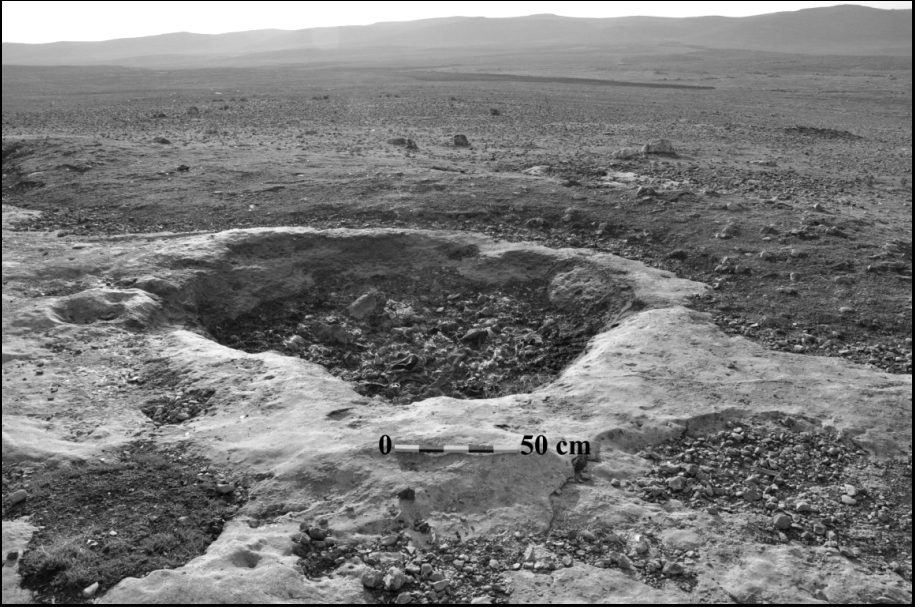
Resim 1: Havuz Yapım Tekniğini Gösteren İllüstrasyon.

Figure 1: Diagram Illustrating the Pool Building Technique.

Resim 2: Dairesel Şekilde Yapılmış Küçük Oyuk Grupları.

Figure 2: Circular Shaped Small Burrow Groups.

Resim 3: Yapımı Tamamlanmış Bir Havuz.

Figure 3: Finished Pool.

KARADENİZ

BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ

Uluslar Arası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

❖ Yayın İlkeleri ❖

Yayın İlkeleri

1) Karadeniz (Black Sea – Chornoye More) Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslar arası hakemli bir dergidir.

2) Karadeniz (Black Sea – Chornoye More) Dergisi'nde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında yayımlanmamış olacaktır.

3) Karadeniz (Black Sea – Chornoye More) Dergisi'nde yayımlanacak yazılar metin olarak en fazla 20 sayfa; resim, belge, kroki, harita ve benzeri malzemeler mevcut ise bu eklerle birlikte en fazla 23 sayfa olacaktır.

4) Türkiye Türkçesi ve Türk Dilinin diğer şiveleri ile yazılan yazılara Türkçe Özet (ortalama 70 kelime), İngilizce veya Rusça Özet, Anahtar Kelimeler (ortalama 5 kelime) ve bunların İngilizce veya Rusça karşılıkları eklenecektir.

5) Yabancı dillerde yazılmış yazılara, yazının Türkçe başlığı ve Türkçe özeti eklenecektir.

6) Dergimize Türkçe, İngilizce ve Rusça olmak üzere üç dilde yazı kabul edilebilir.

7) Yazılar, disket/CD kaydı ile birlikte dört nüsha halinde ve üç nüshasında yazar adı belirtilmeden yazışma adresine gönderilecektir.

8) Yazılar, Times New Roman (11 punto) yazı karakteriyle, tek satır aralığıyla yazılacaktır.

9) Metin içinde yapılacak göndermeler ad, yayın yılı ve sayfa numarası biçiminde parantez içinde belirtilecektir. (Köprülü 1989: 9). “Dip notlar” yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve “Son not” olarak metnin sonunda Times New Roman yazı karakterinde 10 punto ile yazılacaktır.

10) Yazılarda yararlanılan kaynaklar yazının sonundaki Kaynaklar bölümünde alfabetik olarak verilecektir.

11) Çalışmanın “Kaynaklar” bölümünde yararlanılan eserler (kitaplar için) KÖPRÜLÜ M. Fuat: (2009). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, Akçağ Yay., 11 b. (makale ve bildiriler için) ASAN Veli: (1995). “Tahtacı Türkmenler-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, Cem, V (49), s. 44-45.örneğindeki sisteme uygun biçimde belirtilecektir.

12) Yayın kuruluna gönderilen yazılar, hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla gönderilecektir.

13) Dergiye gönderilecek yazılarla birlikte web sayfasında yer alan Makale Sunum Formu doldurulup gönderilecektir.

14) Yayımlanan yazıların tüm sorumluluğu yazı sahiplerine ait olacaktır.

KARADENİZ
BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ
An International Journal of Social Sciences

❖ Publication Principles ❖

1) Karadeniz (Black Sea–Chornoye More) is a quarterly journal of social science subject to international peer review.

2) All articles submitted to the Karadeniz (Black Sea–Chornoye More) should be original contributions, meaning that they should not be published previously or should not be under consideration for any other publication at the same time.

3) All articles submitted to the Karadeniz (Black Sea–Chornoye More) should have a maximum text length of 20 pages, to be extended to 23 pages in the case of articles containing photos, documents, drawings, maps or similar materials.

4) With regards to articles written in Turkish (as it is spoken in Turkey) or other Turkish dialects, a Turkish, English or Russian abstract (average 70 words) and Key Words (average 5 words) in all three languages should be provided.

5) With regards to articles written in foreign languages, titles and abstracts of the articles should be submitted in Turkish.

6) Articles written only in Turkish, English and Russian are accepted to our journal.

7) All articles should be submitted in a CD/floppy disk with four written samples, three of which should be sent to the given correspondence address without stating the writer's name.

8) All articles should be written in Times New Roman, size 11pt with one lined space.

9) References in the text should be signified in brackets as name, publication year and page number. (Köprülü 1989: 9). "Foot notes" should be used only for statements and should be written in Times New Roman font and 10 font size at the end of the text as a "Last Note".

10) References used in articles should be given under the title References at the end of the article in an alphabetical order.

11) Literatures in the "Bibliography" section of the study should be indicated as in the example of the system "KÖPRÜLÜ M. Fuat: (2009). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, Akçağ Yay., 11 b." (for the books) and "ASAN Veli: (1995). "Tahtacı Türkmenler-IX: Tahtacılarda Musahiplik", Cem, V (49), s. 44-45." (for the essays and papers).

12) All articles submitted to the publisher's board will be, firstly, sent to two different experts concerned with the subject in the referee committee. Then, they will be published according to the reports taken from these two referees or sent back to the owners of the articles for editing/reviewing if needed.

13) When sending the articles to the journal, also, "Article Presentation Form" which can be found in the website www.karadenizdergi.com should be filled and sent.

14) The owners of the articles are fully responsible for their published writings.

KARADENİZ
BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ

Ежеквартальный международный журнал общественных наук

❖ Основные положения журнала и требования к статьям ❖

1) Журнал Karadeniz (Black Sea – Черное море) – является ежеквартальным международным изданием, со своей редколлегией.

2) Журнал Karadeniz (Black Sea – Черное море) – издание, в котором будут печататься нигде до этого времени неопубликованные статьи. Если же статья уже выходила в свет, в нашем журнале она может быть опубликована на другом языке.

3) Объем статей для журнала Karadeniz (Black Sea – Черное море), должен составлять не более 20 страниц. Если в статье имеются дополнения в виде рисунков, документов, схем, карт и др. подобных материалов, объем статьи может увеличиваться до 23 страниц.

4) Если статья написана на турецком или других тюркских языках, к ней требуются реюме на турецком, а также на русском или английском языках (примерно 70 слов) и список ключевых слов (примерно 5 слов) с переводом на английский или русский.

5) Статьи, которые будут написаны не на турецком языке, будут дополняться переведенной на турецкий язык аннотацией и названием статьи.

6) Наш журнал принимает статьи, написанные на турецком, английском и русском языках.

7) Статьи на дискетах или CD в четырех экземплярах, в трех из которых не должно быть указано имя автора, отправляются на адрес издательства.

8) Статьи должны быть набраны в программе Times New Roman, кегль -11, межстрочный интервал — 1.

9) Ссылки на библиографию в тексте выполняются следующим способом: в круглых скобках указывается автор издания, год (разделяется запятой) и страница. Указание страницы разделяется двоеточием. Например: (Köprülü, 1989: 9). Для сносок следует использовать 10 размер шрифта Times New Roman.

10) Используемая для написания статьи библиография, должна приводиться после текста статьи в алфавитном порядке.

11) Список литературы в разделе «Библиография» представлен по образцу системы “KÖPRÜLÜ M. Fuat: (2009). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, Akçağ Yay., 11 b.” (для книг) и “ASAN Veli: (1995). “Tahtacı Türkmenler-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, Cem, V (49), s. 44-45.” (для эссе и прочих документов).

12) Присланные в издательство статьи, отправляются двум специалистам (по теме статьи) из редколлегии и, согласно их отчету, принимается решение о публикации. Если, по мнению редколлегии, статья требует исправлений, ее высылают обратно автору для доработки.

13) При отсылке статьи в журнал также должна быть заполнена и отослана «Форма Презентации Статьи», которую можно найти по ссылке www.karadenizdergi.com

14) Всю ответственность за статьи, опубликованные в журнале, несут авторы.

Ежеквартальный международный журнал общественных наук основные положения журнала и требования к статьям

❖ **Abone Şartları** ❖

Abone olacaklar Erdoğan ALTINKAYNAK adına 05732013 numaralı posta çeki hesabına abone bedelini yatıracaklar ve dekontlarını adres bilgileri ile birlikte yazışma adresine posta veya faks yoluyla iletceklerdir.

❖ **Payments** ❖

Subscribers should deposit the subscription fee to Erdoğan ALTINKAYNAK's postal cheque account number: 05732013 and send their receipts as well as their own contact addresses to the communication address via mail or fax mentioned above.

❖ **Абонентное Условие** ❖

Для оформления подписки необходимо произвести оплату на имя Erdoğan ALTINKAYNAK, банковский счет № 05732013 Квитанцию об оплате вместе с информацией о Вашем адресе необходимо передать почтой или по факсу в редакцию журнала.

❖ **Fiyatı / Стоимость / Price** ❖

50 TL (Yurt içi / для граждан Турции / Interior)

30 \$ / 20 Euro (Yurt dışı / для граждан других стран / Abroad)

❖ **Abonelik Bedeli / Стоимость подписки / Subscription Price** ❖

600 TL (Yurt içi / для граждан Турции / Interior)